

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO TELEVİZYON SİNEMA ANABİLİM DALI**

**BURHAN ASAF BELGE:
CUMHURİYETİN ERKEN DÖNEMİNDE
AYDIN VE İKTİDAR İLİŞKİSİ**

Doktora Tezi

Aytaç Yıldız

Ankara-2009

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO TELEVİZYON SİNEMA ANABİLİM DALI**

**BURHAN ASAF BELGE:
CUMHURİYETİN ERKEN DÖNEMİNDE
AYDIN VE İKTİDAR İLİŞKİSİ**

Doktora Tezi

Aytaç Yıldız

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Bülent ÇAPLI**

Ankara-2009

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO TELEVİZYON SİNEMA ANABİLİM DALI

**BURHAN ASAF BELGE:
CUMHURİYETİN ERKEN DÖNEMİNDE AYDIN VE İKTİDAR
İLİŞKİSİ**

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Bülent ÇAPLI

Tez Jürisi Üyeleri:

Adı Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Mete TUNÇAY

Prof. Dr. Murat BELGE

Prof. Dr. Kurtuluş KAYALI

Prof. Dr. Bülent ÇAPLI

Doç. Dr. D. Beybin KEJANLIOĞLU

Tez Sınav Tarihi: 03 Haziran 2009

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	v
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM ATATÜRK DÖNEMİ (1923–1938)	40
1.1. Aydınlık Çevresi	45
1.2. 1927 Tevkifatı: Bir Dönüm Noktası	61
1.3. İnkılâp Aydını İnkılâbın Emrinde	68
1.4. Serbest Fırka Denemesi ve İnkılâp Gazetesi	77
1.5. Kadro Dergisi ya da İnkılâbın İdeolojisini Yapmak	88
1.6. Kadro Dergisi'nin Temel Düşünceleri ve Özellikleri	103
1.7. Kadro Dergisi'nde Burhan Belge.....	107
1.8. Kadro'nun Ardından	121
II. BÖLÜM İNÖNÜ DÖNEMİ (1938-1950)	132
2.1. Radyoda Savaşı Yorumlamak	137
2.2. Bir Zihniyet Dönüşümünün İzleri	156
2.3. Çok Partili Hayata Geçerken	163
2.4. Demokrat Parti'nin Kuruluşu ve İktidar-Muhalefet Mücadelesi	177
2.5. Demokrat İzmir Yılları.....	179
2.6. Geçmişin Gölgesinde Bir Polemik: <i>Aydınlık</i> , <i>Kadro</i> ve Komünizm ...	195
2.7. Demokrat Parti'de İç Çatışma ve Bir “Veda” Yazısı.....	208
2.8. Haftalık Siyasi Mektup Olayı.....	216

III. BÖLÜM MENDERES DÖNEMİ (1950–1960)	227
3.1. Demokrat Partiye Dönüş	228
3.2. Zafer Gazetesi'nde İktidarı Savunmak.....	236
3.3. Son Seçimler ya da İhtilale Giden Yol	250
3.4. 1960 Darbesi ve Yassıada Mahkemelerinde Radyo Davası	278
SONUÇ	282
ÖZET	290
SUMMARY	291
KAYNAKLAR	292

I. KISALTMALAR

- CHF : Cumhuriyet Halk Fırkası
- HF : Halk Fırkası
- TKP : Türkiye Komünist Partisi
- TİÇSF : Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası
- SCF : Serbest Cumhuriyet Fırkası
- TPCF : Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
- CHP : Cumhuriyet Halk Partisi
- DP : Demokrat Parti
- MP : Millet Partisi
- TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

GİRİŞ

Bu çalışmanın konusu, Türk basın ve siyaset tarihinde önemli bir yeri olan Burhan Asaf Belge'nin, bir aydın olarak düşünce dünyası ve gazetecilik yaşamıdır.

Burhan Asaf Belge 1899 tarihinde Şam'da dünyaya gelmiştir. Ailesi, dönemin Osmanlı toplumu içinde zengin ve iyi eğitilmiş bir ailedir. Büyük babası Esad Efendi Meşrutiyet dönemlerinin önde gelen aydınlarından ve gazetecilerinden biridir.¹ 1842'de Çorlu'da doğan Esad Efendi'nin aile kökleri, Fatih Sultan Mehmet devrinde Rumeli'ye yerleştirilen Kütahyalı Hüseyin Ağa'ya kadar geri gitmektedir. İlköğrenimini Çorlu'da tamamladıktan sonra eğitimine İstanbul'da Çorlulu Ali Medresesi ile Ayasofya Medresesi'ne devam ederek Kırımı-zade'den icazet almış ve mezun olmuştur. 1870'de Emine Hanım'la evlenmiş, bu evlilikten Mehmed Asaf dünyaya gelmiştir.

1871 tarihinde İstanbul'da gazetecilik yapmaya başlayarak Basiret Gazetesi'ne başyazar olan Esad Efendi, yanı sıra İstikbal ve Hayal gazetelerine de aynı anda çeşitli konularda yazılar yazmıştır. 1874 yılında Kuleli Askeri Lisesi'nde kitabet ve inşa hocalığı yapmaya başlamış ve Darülfünun'un açılmasından sonra orada da kitabet derslerini vermeye başlamıştır. Fatih semtinde ikamet ettiği bu zamanlarında, Ziya Paşa, Ebuzziya Sait gibi o dönemin aydınlarıyla ilişkiye girmiş, Mithat Paşa ve Süleyman Paşa gibi önemli şahsiyetlere de dostluklar kurmuştur. İkinci Abdülhamit'in tahta çıkışından sonra başlayan Anayasa tartışmalarında, Ziya

¹ Esad Efendi'nin hayatı ile sunulan bilgiler, oğlu Mehmed Asaf'ın 25 Mart - 25 Şubat 1939 tarihleri arasında Haber Gazetesi'nde yayımlanmış olan hatıralarından derlenmiştir.

Paşa'nın önderliği ile bir topluluk kuran Esad Efendi, Kanun-i Esasi lehinde propaganda ile meşgul olmuştur. Ali Suavi'nin ihtilal teşebbüsünde parmağı olduğu iddiasıyla gözaltına alınıp sorgulanmış ve 1878'de Divan-ı Harb kararıyla Şam'a sürgün edilmesine karar verilmiştir. İki ay sonra Mithat Paşa'nın Suriye valisi olmasıyla birlikte yeniden gazeteciliğe başlamış, Suriye Gazetesi'nin başmuharrirliğine getirilmiştir. 1884 yılında Reji Müdürü olarak Şam'da yeni görev üstlenmiştir. 1890'ların ortalarında İstanbul'a dönen Esad Efendi, Abdülhamit tarafından 1900 yılında "mektupçu muavini" olarak Bitlis'e tayin edilmiş ve burada 1901 yılında hastalanarak hayatını kaybetmiştir.²

Esad Efendi'nin oğlu Mehmed Asaf'ın hayatı da babasına benzer biçimde değişik illerde geçmiştir.³ Mehmed Asaf ilköğrenimini İstanbul'da, ortaöğrenimini ise Şam'da Fransız Cizvit Mektebi ile Beyrut'taki Sultaniye Medresesi'nde tamamladıktan sonra, Mekteb-i Mülkiye'de okumaya başlamış, buradan 1893'te mezun olmuştur. Bu eğitimleri esnasında Arapça, Fransızca ve Farsça öğrenmiş olarak ilk memuriyetine de bir yıl sonra Şam'da Şam-ı Şerif Mektebi'nde kimya ve tarih öğretmeni olarak başlamıştır. 1898 yılında Tercan Kaymakamlığı görevine atanarak yönetici sıfatıyla ilk görevinde bulunmuş, bu tarihten sonra da Tortum, Hamidiye, Vadi'l-aclun, Selimiye, Beni Şaab ve Yafa gibi değişik yerlerde kaymakam sıfatıyla memurluk yapmıştır. 1907'de mutasarrıflığa yükseltildikten sonra 14 Eylül 1908'de Cebel-i Bereket (Adana) mutasarrıflığına tayin edilmiş ve 1909'da Adana'da patlak veren Ermeni olaylarının ardından görevi ihmal suçundan

² Esad Efendi'nin "Hükümet-i Meşruta" ve "Coğrafya Lügati" isimli yayımlanmış iki kitabı bulunmaktadır.

³ Mehmed Asaf'a dair bilgiler, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Sicil Defterleri'nde yer alan *DH SAİDd 0076* numaralı defterde kayıtlı kendisi hakkında mevcut bilgilere dayanılarak özetlenmiştir.

Divan-ı Harp'te yargılanmıştır.⁴ Yargılama sonucunda “dört yıl memuriyetten men ve yöneticiliğe atanmama” ile cezalandırılan Mehmed Asaf, bunun üzerine İstanbul'a geri gelerek Hukuk Fakültesi'ni bitirmiş ve dört yıl avukatlık yaptıktan sonra yeniden yargılanarak, isnat edilen suçtan arındırılınca memuriyete dönmüştür. Yeni memuriyetine Çankırı'da mutasarrıflıkla başlamış, Çatalca ve Mardin mutasarrıflıklarıyla sürdürmüştür. 1918'de savaş karmaşası içinde görevinden alınmış ve 1920'de kendi isteğiyle emekli olmuştur. Avukatlık yaptığı İstanbul'da 25 Ocak 1955'te seksen beş yaşında yaşamını yitirmiştir.

Burhan Belge, babasının 1898'de kaymakam olarak tayinin edildiği Suriye'de dünyaya geldikten sonra, yine Mehmed Asaf'ın görevi dolayısıyla bulunduğu Yafa'da bir Fransız okulunda ilkokula başlamıştır. Çocukluğunun o yıllarına ait, belleğinde kalan tek hatıra gelip geçen vapurlarla ilgilidir:

“Yafa'nın limanı yoktu, buna mukabil azgın bir denizi vardı. Vapurlar 1907 senesinde açıkta demirler ve sandallar iki kayanın arasından tekbirle geçerdiler. Demirleyen vapurlar ekseriyetle Avusturya, İtalya, Fransa ve Rus kumpanyasının vapurlarıydı. Bir de Hacıdavud vapurları, biz çocukları, cüsselerinin miniminiliği dolayısıyla alakadar ederdi. Sorardık ‘bizim vapurumuz yok mu?’, ‘yoktur!’ derlerdi. Sonra üzüldüğümüzü görerek ‘bizim zırlılarımız vardır’ sözünü ilave ederlerdi. 1907 ile 1908 arasında Yafa'ya uğrayan vapurların birkaçında seyahat etme fırsatı çıktı. Kamarotların yabancı, yemeklerin yabancı, hayatın yabancı olduğunu fark ettik. Kamaralardaki hayatta, her şeyin ve bütün yemeklerin bilmediğimiz bir kokusu vardı. Ve tuhaf değil mi, her ayrı bandıralı vapurun ayrı bir kokusu vardır”.⁵

⁴ Mehmed Asaf'ın Adana'da yaşananlar ve sonraki yargılanma sürecine ilişkin hatıraları “Adana Ermeni Olayları ve Anıları” adıyla 1982 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanmıştır.

⁵ Burhan Belge, “*Türk Vapuru*”, *Ulus*, 10.11.1938.

1908 yılında babası bu kez Cebel-i Bereket mutasarrıflığıyla görevlendirilmiş ama Burhan Belge İstanbul'da kalarak Kadıköy'deki Menba'ül-İrfan adlı okulda ilköğretimini tamamlamıştır.⁶

Eğitimine, 1908–1909 eğitim yılında başladığı St. Joseph Lisesi'nde 1913 yılına kadar dört yıl devam etmiştir. Burhan Belge'nin St. Joseph'deki yıllık ders notları ve değerlendirmelere bakıldığında oldukça başarılı bir öğrenci olduğu görülmektedir. Lisedeki eğitimi sırasında iki sömestr üst üste onur öğrencisi belgesiyle ödüllendirilmiştir.⁷ Bu okuldan arkadaşı Halid Nazmi'nin 1948'deki ölümü üzerine kaleme aldığı yazısında St. Joseph günlerinden bahsederken "...O sıralarda İstanbul'daki mekteplerin en sıkısı, en ciddisi idi. Her cinsten, her dinden ve ırktan talebesi vardı. Bunların arasında temayüz edenleri herkes tanır ve hele üst sınıflarda şunun yahut bunun imtihanlarda birinci çıkması, bütün mektebi ve bizi de alakadar ederdi" demektedir.⁸ I. Dünya Savaşı'na doğru gerilen uluslararası diplomatik ilişkiler, Osmanlı Devleti'ndeki yabancı okulları da etkilemiş ve bu okullar kapatılmıştır. Öğrencileri ise İstanbul'daki diğer okullara aktarılmıştır. Burhan Belge'nin St. Joseph'den zorunlu olarak ayrılıp Galatasaray Lisesi'ne geçmesi de bu döneme tekabül etmektedir.⁹ Galatasaray'daki eğitimi sadece bir yıl kadar devam etmiş olsa da önemli dostluklarının temelini bu bir yıl içinde atmıştır. İleride Almanya'da ve sonra Kadro Dergisi'nde bir araya geleceği Vedat Nedim bu dostlukların başında gelse de, başka sıkı dostları da olmuştur:

⁶ Tekeli, İlhan ve Selim İlkin, *Kadrocuları ve Kadro'yu Anlamak*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul: 2003, s.95.

⁷ Burhan Belge'nin St. Joseph Lisesi'ndeki kayıtlarını arşivden çıkarıp, büyük incelik göstererek belgelerin bir kopyasını veren okulun Türk Müdür Yardımcısı Ender Üstünel'dir.

⁸ Burhan Belge, "Halid Nazmi Kaşmir", *Demokrat İzmir*, 25.03.1948.

⁹ 1914'de Galatasaray Lisesi'nde öğrenci olan Suat Aray kapanan yabancı okullardan birçok öğrencinin Galatasaray'a geldiğini ve hepsinin Fransızca'sının ne kadar iyi olduğunu anlatır, bkz. Suat Aray, *Bir Galatasaraylının Hatıraları*, Güneş Matbaacılık, İzmir: 1959, s. 45.

“Gayet iyi hatırlıyorum, St. Joseph’den gelme olan bizler henüz ne mektebe ne de hocalarımıza alışığımız günlerdi. Fazıl Ahmet Bey birini derse kaldırdı. Galatasaray Sultanisi’nin Türkçe beşinci sınıfındaydık. Yedinci sınıfta da mektep bitiyordu. Yani artık akli başında ve hepimiz edebiyata meraklı çocuklardık. Derse kalkan arkadaş kekemeydi. Yanımdaki sıra arkadaşım Sadi Bey’e “kimdir bu?” dedim, “Nurullah” dedi “İktitaf sahibi Ata Bey’in oğludur”. Seneler sonra, hayat bizi Ankara’da tekrar karşı karşıya getirince, uzun yıllar beraber olduğum bir dostuma kavuşmuş gibiydim”.¹⁰

Galatasaray’da derinden etkisinde kaldığı edebiyat hocası Fazıl Ahmet’in, onun hayatı boyunca uğraşacağı sahaların belirginleşmesinde önemli katkısı olduğu söylenebilir: “Fazıl Ahmet Bey hocamız bize ilk dersini veriyor. Bizleri öyle bir tarafımızdan yakalıyor ki, esasen hepimiz için cazip olan edebiyat dersi, sabırsızlıktan bir türlü bekleyemediğimiz ve adeta mektep-dışı bir ders oluyor. O sıralarda bütün büyükler yaşıyor: Hamit, Nazif, Halit Ziya, Cenap, Fikret, Haşim...saymakla bitmez. Bizlerin gözünü kamaştırıp körpecik dimağlarımızı birer masura gibi kullananlar hep onlar”.¹¹

Galatasaray macerasının ardından Burhan Belge babasının görevi nedeniyle yeniden İstanbul’dan ayrılmış ve Lübnan’a geçmiştir. Burada Beyrut Amerikan Koleji’nde 1915–1916 eğitim yılında bir yıllık tahsili sırasında yaşadığı bir olaya gösterdiği tepki, on altı yaşında belki de ilk defa “milliyet” mefhumunu nasıl hissettiğinin göstergesidir:

¹⁰ Burhan Belge, “Nurullah Ataç”, *Zafer*, 19.05.1957.

¹¹ Burhan Belge, “Bir Devrin Restorasyonu”, *Zafer*, 03.04.1959.

“1915’te Beyrut Amerikan Koleji’nde üç Türk arkadaşıla talebe idim. Bir sabah hocalardan biri, Anafartalar zaferimizi, önümüze hususi bir mektup gibi koydu. Sabah kahvaltısındaydık, belki üç yüz talebe! Muhakkak ki benim bildiğimi hepsi biliyordu. Sevincim, çay fincanının içinde kaldı. Yemekhane, her zamankinin aksine o derece susuyor ve bu acayip suskunluk, beni o derece üşütüyordu. Bu hava o kadar kesifti ki, Karargâh’ın hoca olarak yolladığı adamın, Süleyman Saib’in etrafında dört Türk talebe bayrağımızı görmüş gibi toplandık”.¹²

Belge Beyrut’tayken ailesi de Şam’da bulunmaktadır. Anneannesine Beyrut’tan gönderdiği mektupta “Hanım Nineciğim, bir ay sonra inşallah Şam’dayım”¹³ demiş, bir süre sonra ise Almanya yolu gözükmüştür.

Burhan Belge’nin Almanya’da geçirdiği yıllar pek çok açıdan ilgi çekicidir ve önemlidir. 17 yaşındayken ilk kez gittiği Avrupa’da geçireceği altı yıl, onun düşünsel yönelimi, entelektüel dili ve kişiliği üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olmuştur. Almanya’ya gitmeden önce son olarak 1915 yılının Eylül ayından itibaren kaydolduğu Lübnan’daki Beyrut Amerikan Lisesi’nde okurken 1916 yılının Mayıs ayına gelindiğinde, lise eğitiminin kalan kısmını Avrupa’da tamamlamasına imkân verecek bir fırsatla yüz yüze geldi. Bu, Türk-Alman Dostluk Cemiyeti’nin o dönem uygulamaya başladığı bir girişimle ilgiliydi.

Birinci Dünya Savaşı’nda askeri sahada aynı saflarda yer alan Almanya ile Osmanlı Devleti’nin ilişkileri çeyrek yüzyıl öncesinden başlamış ve bu ilişki askeri alanla sınırlı kalmamıştır. 1909’dan sonra İttihat ve Terakki ile başlayan yeni

¹² Burhan Belge, “Zeytindağı- II”, *Hâkimiyeti Millîye*, 14.04.1932.

¹³ Burhan Belge Özel Arşivi (Bundan böyle metin içinde BBÖA diye kısaltılmıştır). Burhan Belge’nin Beyrut’tan Şam’a gönderdiği 13.03.1916 tarihli mektup.

dönemde Osmanlı - Almanya yakınlaşması, özellikle kültürel bir sürece de ivme kazandırmıştır. İlişkilerin geliştirilebilmesi için birkaç yıl önce kurulan Alman-Türk Derneği'nin faaliyetlerinin yanı sıra İstanbul'da da örgütlenme ihtiyacı duyulmuştu. Bunun sonucunda 1915 yılı Ekim ayında Alman bilim adamı Dr. Ernest Jackh'ın önerisiyle Türk-Alman Dostluk Derneği kuruldu.¹⁴ Kuruluş toplantısında Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın davetiyle, iki ülkenin ekonomi, yönetim ve siyaset hayatının temsilcileri hazır bulundu.¹⁵ Söz konusu dernek hızlı bir biçimde 1916'da Osmanlı tebaasından Türk öğrencileri eğitim durumlarına göre Almanya'nın çeşitli kentlerine yollamaya başladı ve ilk aşamada 250 öğrenci gönderildi.¹⁶ Burhan Belge derneğin müteşebbisi Dr. Jackh'ın ölümü üzerine yıllar sonra kaleme aldığı bir yazısında, o günleri şöyle anlatır: "1915-16 tarihlerinde, yüzlerce orta-mektep talebesi Almanya'ya gitmekte ve Deutsche-Türkische Vereinigung (Türk-Alman Dostluk Cemiyeti) tarafından muhtelif şehirlerdeki mekteplere ve ayrıca da aileler nezdinde evlere yerleştirilmekteydi. Büyük bir teşebbüs. Dr. Ernest Jackh, bu hayırlı işi başarmış teşekkülün başlıca müessislerinden biriydi".¹⁷ Ağustos 1916'da Sirkeci'deki Balkanzung (Balkan Ekspresi) treni İstanbul'dan hareket ettiğinde Burhan Belge de diğer öğrencilerle birlikte Berlin'e doğru yola çıktı.

¹⁴ Gencer, Mustafa, *Jöntürk Modernizmi ve Alman Ruhü*, İletişim Yay., İstanbul: 2003, s. 253.

¹⁵ Türk heyetinde Ahmet Ağaoğlu, Hüseyin Cahit ve Ziya Gökalp gibi önemli simalar da bulunmaktaydı.

¹⁶ Aynı yıl içinde Galatasaray Lisesi'ndeysen, Dernek tarafından Almanya'ya götürülen öğrencilerden Muammer Tuksavul hatıralarında "Savaş içinde bir cemiyet kurulmuş, tahsil için imtihanla Türk talebesi yolluyorlar, çocukları Alman ailelerin yanına dağıtıyorlardı. Ama masrafları çocukların kendi aileleri ödeyecek... Ertesi gün Pera Palas Oteli'ne gittik, orada beni Dr. Jackh adında kelli felli elli yaşlarında bir zata takdim ettiler" ifadelerine yer verir. Bkz. Muammer Tuksavul, *Doğudan Batıya ve Sonrası*, Binbirdirek Yay., İstanbul: 1981, s. 173. Tuksavul daha sonra, ailesinin maddi durumunun elverişsizliğini Dr. Jackh'a açtığını ve onun da kendisini derneğin bursu ile okutma kararı aldığını belirtir.

¹⁷ Burhan Belge, "Dr. Ernest Jackh", *Zafer*, 29.05.1958.

Berlin’de dernek tarafından karşılanan öğrenciler, önceden belirlenmiş şehirlerdeki liselere dağıtıldı. Öğrencilerin bir kısmı ailelerin yanına, bir kısmı ise pansiyonlara yerleştirildi. Burhan Belge’nin gönderildiği yer Almanya’nın kuzeybatısında kalan Kassel şehriydi. Almanya’dan ailesine yolladığı mektuplardan görülebildiği üzere liseyi Kassel’de tamamladığı anlaşılmakta ama mektuplarında herhangi bir okul ismi geçmediği için, şehrin hangi lisesinde okuduğu bilinmemektedir. Kassel kentinde yanındaki birkaç Türk arkadaşıyla birlikte bir pansiyona yerleştirildikten sonra Muğla’da bulunan ailesine (kız kardeşi Leman’a hitaben) yolladığı ilk cevabi mektubunda oldukça mutlu görünmektedir: “ Daha şimdiden beni göreceğiniz gelmiş olması tabii bir şey. Ama daha durun da burada yeni şeyler öğreneyim. Halihazırda lisan meselesiyle boğuşmaktayım.... Keman öğreneceğim, piyanoda da istediğin kadar bana refakat edersin. Beybabamı, annemi ve nineciğimi çok öptüm”.¹⁸ Aynı tarihli mektupta “cemiyetin parasını cemiyete, benim paramı bana yollayın” ifadesinden anlaşılmaktadır ki, genç Burhan dostluk derneğinin burslu öğrencilerinden değil, ailesinin desteğiyle okuyan öğrencilerdendi. Kardeşi Leman’a (Leman Karaosmanoğlu) yolladığı 1916 tarihli bir başka mektubunda, bu sefer Almanya’da Noel bayramının nasıl kutlandığını uzun uzun tasvir etmektedir. Noel tatili için kendilerini evlerine davet eden bir Alman ailesinin yanında ilk defa şahit olduğu olayları heyecanlı bir dille aktardıktan sonra, Muğla’dan düzenli olarak gönderilen erzak için de minnettardır: “...yolladığınız üzüm, incir, sucuk pek nefisti. Afiyetle yedim. Mümkünse daha yollayın!”.¹⁹ İlgisini yönelttiği hususlardan biri de Avrupa kültürünün bilhassa edebiyat ve felsefe alanında dikkate değer merkezlerinden olan Alman entelektüelleridir. Kassel’e

¹⁸ BBÖA, Kassel’den gönderdiği 14.11.1916 tarihli mektup.

¹⁹ BBÖA, Kassel’den gönderdiği 27.11.1916 tarihli mektup.

komşu olan Thuringen’i ziyaret ettiğinde, Galatasaray Lisesi’ndeiken edindiği bilgi dağarcığını şimdi yerinde bir kez daha yaşama ve hissetme çabasındadır:

“On sekiz yaşında son sınıf lise talebesinin hayatı kucaklamak iştiyakı ve Yeni’yi, Güzel’i tanımak heyecanı ile sırtımda bir çanta, ayağымda turist potini, Thuringen’de 18. asır Alman edebiyatına beşik olmuş o güzel topraklarda, Herder’in, Lessing’in, Schiller’in, Goethe’nin edebiyat cemiyetlerinin hürmetle işaretledikleri izleri ve hatıraları üzerinde yürüdüm”.

Büyük bir hayranlık içinde adeta kendinden geçmiş bir halde duygularını sıralarken, hayatı boyunca vazgeçmeyeceği edebiyat ilgisinin de temellerini göstermiş oluyordu:

“Goethe, şu tepeden bakarak hangi şiirin ilhamını almıştır, şu dereye inen yol üzerinde hangi sevgilisi ile beraber yürümüştür, yol başına yaslanıp ihtiyar gövdesini dinlendiren Herder bir gün hangi odasında yatmıştır... Bütün bunları, izler ve hatıralar üzerinde yürüyene, elindeki rehber, yanı başındaki ağaç, karşısındaki tabela, yol başındaki taş levha söyler”.²⁰

Burhan Belge’nin lise dönemine işaret eden Kassel’den yolladığı son mektup 5 Mayıs 1917 tarihini taşımaktadır. Özel arşivinde bu tarihten sonra aynı adresten yollanan başka bir mektuba ya da belgeye rastlanmamaktadır. Buradan da anlaşılmaktadır ki, lise son sınıfı 1916–1917 eğitim yılında Kassel’de tamamlamış ve üniversite eğitimi için başka bir şehre geçmiştir. Bu şehir Kassel’e oldukça uzak bir mesafede ve Münih’e yakın olan Karlsruhe şehridir. Üniversite eğitimi için geldiği bu yeni yerde tercih ettiği bölüm ise mimarlıktır.

²⁰ Burhan Belge, “Wolfgang Goethe”, *Hâkimiyeti Milliye*, 01.03.1932.

Burhan Belge 1917–1918 yıllarının Karlsruhe’sini 150 bin nüfuslu, temiz, şehircilik açısından model bir yer olarak tasvir eder. Yönetimdeki eski Baden Dukalığı’nın düşmesinden sonra, Karlsruhe’nin en büyük eğlencesinin kahvelerde satranç oynamaktan ibaret kaldığını, bunun nedeninin de ora halkının eğlenceyi “eğlenen bir sarayı seyre dalmak” şeklinde tasavvur etmesi olduğunu söyler.²¹ 1917 yılı Eylül ayından itibaren geldiği bu yeni şehirde Technische Hochschule Mimarlık bölümüne kayıt yaptırır ve eğitimine başlar. Burhan Belge ikinci yarıylda (1918) iken kaldığı pansiyonda tanıştığı Annamarie adlı bir genç Almanla bir süre sonra evlenmeye karar verir. Ailesi yakındaki Münih’te oturan Annamarie’nin davetiyle boş zamanlarında eşinin ailesini ziyaret etmekte ve bir yandan da okula devam etmektedir.²² Savaşın en şiddetli ayların ardından sona ermesi ile birlikte Almanya’da da büyük bir kaos ve ekonomik kriz baş başlamış ve dalga dalga bütün şehirlere sirayet etmiştir. Benzer bir durum Osmanlı Devleti için de söz konusuydu ve Burhan Belge özellikle 1918 yılının ortalarından sonra kişisel anlamda da ciddi ekonomik sıkıntılara düşmeye başlamıştır. Çünkü burslu öğrencilerden değildir ve babası Mehmet Asaf da aynı yıl içinde bulunduğu Mardin mutasarrıflığı görevinden azledilmiş ve işsiz kalmıştır.²³ Bütün bunların neticesinde, yaptığı evliliğin omuzlarına yüklediği sorumluluğun da ağırlığı altındayken, yaptığı evlilikten babasının haberdar ve de son derece rahatsız olduğuna işaret eden bir mektubun eline geçmesini müteakip, Burhan Belge hemen babasına açık ifadelerle duygusal bir mektup yollamış ve af dilemiştir:

²¹ Burhan Belge, “Şehirlerin Çehreleri”, *Hâkimiyeti Milliye*, 25.09.1928.

²² YKÖA, Münih’ten kız kardeşi Leman’a yolladığı 20.08.1918 tarihli mektup.

²³ Çankaya, Ali, *Yeni Mülkiye ve Mülkiyeliler Tarihi*, Ankara 1968, s. 516’dan akt., İlhan Tekeli ve Selim İlkin, a.g.e, s.95.

“Sevgili Beybabacığım! Size karşı günahım ve kendi düsturlarıma karşı cürümüm, evlenmem oldu. Hepiniz, tahsilimi bitirmediğim için ve sizin bin bir müşkülle pençeleşerek yavrunuzun ekmeğini kazandığınızı bildiğim halde, büyüklüğünüzü takdir etmiyormuşum gibi böyle evlenmem oğlunuza yakışmayacak bir cürümdü... Size bu satırları geç yazmak istiyordum ama af dilemeden durmağa dayanamadım... Cevabınızı, zindandaki kendini masum bilen bir mahkûm gibi bekleyeceğim. Hep böyle önünüzde diz çökerek muhabbetinize sığınarak ve affınızı dilenerek”.²⁴

Burhan Belge'nin 1918'de gönderdiği mektuplarından birisi önemlidir. Çünkü söz konusu mektupta ilk kez siyasi ve toplumsal manzaranın analizini yapar ve burjuva yaşam biçimine olan öfkesini dillendirirken “Bolşevistliğim” ibaresini kullanır. Münih'e yaptığı gezilerinden birinde karşılaştığı durumu kardeşi Leman'a şöyle anlatmaktadır:

“Münih fevkalade septik olmuş, bir alay ecnebi var. Zengini, müreffeh hayatın rüçhanlarını ekmeğe tereyağı sürer gibi ehemmiyetsizlik ile karşılayan insanlarla her yerde karşılaşıyorum ve gözlerim büyüyor, başımı öne eğip geçiyorum. Otomobillerle, süslü gelin edalı limuzinlere öyle bir nazar-ı kin fırlatıyordum ki, bu *Bolşevistliğime* adeta kendimin de hayret edeceğim geliyor. Paraları camdan fırlatır gibi yaşayan koca göbekli, altın kordonlu ve gözlüklü bu yeni zenginleri her ne milletten olursa olsun, sevmiyorum! Suratlarına tüküreceğim, daha doğrusu kafalarına sıçrayıp umman gibi sonsuz servetlerini ellerinden alacağım geliyor”.²⁵

Ekonomik açıdan içine düştüğü zor durumun da etkisiyle öfkelense de, kafası oldukça karışık bir haldedir ve aynayı kendine tutmayı da ihmal etmez: “Bereket versin genç olmak, insanın kulağına bir şey fısıldıyor: ‘Sen de bir gün para

²⁴ BBÖA, Karlsruhe'den babası Mehmed Asaf'a yolladığı 17.06.1918 tarihli mektup.

²⁵ BBÖA, Münih'ten Leman'a yolladığı 20.08.1918 tarihli mektup.

tutacaksın, sen de şimdi gördüğün muhteşem otellerin ve eğlence yerlerinin bir kurdu olacaksın, sen de bir gün kocaman bir hiç olmayı, bir para cambazı olmayı, sanat veya ilim yolunda ürkmeyen bir yolcu olmaya tercih edeceksin! Öküz!’ diyor. Ve gülüyorum Leman, gülüyorum, şu sefaletin beni kendi kendimle uğraştırmasına”.²⁶ Aynı satırların devamında Osmanlı’nın içinde bulunduğu siyasi atmosferi de yakından takip ettiğini belirtmektedir: “Bazen ciddi ve vatanperver oluyorum. Gazeteleri son paramın son markını feda ederek alıyor ve Yunan dalaverelerinin Türk süngüsüyle muharebelerini dikkatle okuyor ve büyük bir millete mensup olduğum için kendi kendimi tebrik ediyorum”.²⁷ Mektubunu “...yine de eski vatanımız, dâhili hastalıklarına rağmen, şerefi, dini ve ananesi ile yaşayan sevgili, asude hülyalar yaratıcı memleket” şeklinde hasret dolu ifadelerle bitirmektedir.

1918 yılında savaşın bitmesinin ardından beklenmedik bir gelişme yaşanır. Ahmet İzzet Paşa kabinesi ilk icraatlarından biri olarak Almanya’da bulunan çok sayıdaki Türk gencinin yurda dönmesine karar vermiştir.²⁸ 1918’in sonlarına doğru Hamburg’a yollanan Gülcemal Vapuru çok sayıda öğrenciyi alarak İstanbul’a dönmüştür. Ama öğrencilerin birkaçı dönmeyi reddederek eğitimini sürdürmüş, az bir kısmı ise bir yıl kadar sonra yeniden Almanya’ya geri gelerek kaldıkları yerden

²⁶ BBÖA, Münih’ten aynı tarihli mektup.

²⁷ Burhan Belge öğrenciyken Almanya’nın önde gelen gazetelerinden Berliner Tageblatt’ın Milli Mücadele aleyhindeki yayın politikasından ciddi rahatsızlık duyduğunu anlatır: “Anadolu’nun istiklal hakkı ile emperyalizmin katı bir hesaplaşmasının yapıldığı günlerde, Milli Mücadele’nin tezyifi işinde, Berliner Tageblatt diğer Yahudi gazeteler gibi önde gidiyordu”. Belge’ye göre bunun nedeni, finans çığırtkanlığını Almanya’da Yahudilerin yapıyor oluşuydu, bu nedenle de emperyalizmin lehinde duruyorlardı. Burhan Belge, “Berliner Tageblatt”, *Hâkimiyeti Milliye*, 28.05.1932.

²⁸ Gencer, *a.g.e.*, s. 329. Gencer de az sayıda öğrencinin geri dönmediğini belirtir. Öğrencilerden Muammer Tuksavul ise o günleri şöyle anlatır: “Konsolos bir gün beni yanına çağırıldı. Üzüntülü bir sesle ‘Türk hükümeti yakında Hamburg’a varacak olan bir vapuru yola çıkardı. Almanyada’ki bütün Türkleri bu vapurla İstanbul’a götürecekler’ dedi. Bir süre sonra hepsi Gülcemal Vapuru’yla iki sefer yapılmak suretiyle İstanbul’a döndüler”. Tuksavul, *a.g.e.*, 260.

okullarına devam etmiştir.²⁹ Burhan Belge de dönen öğrenciler arasındadır. İstanbul'da 1919 yılının ilk aylarına kadar ailesinin yanında kaldıktan sonra, yeniden geri gelerek Karlsruhe'de eğitimine devam etmiştir. Kardeşine Münih'ten yolladığı Mart 1919 tarihli ve Almanca yazdığı mektubundan anlaşıldığı üzere, Burhan Belge Almanya'ya geri döndüğünde Karlsruhe'ye geçememiş, bir süre Münih'te kalmıştır. Bu dönem, Almanya'da siyasi kargaşa ve çatışmalar had safhaya ulaştığı ve Rosa Luxemburg'un başını çektiği Spartakis hareketi olarak adlandırılan sosyalist mücadele öne çıktığı bir dönemdir. Aynı yıllarda Berlin'de bulunan bir grup Türk öğrenci Vedat Nedim Tör'ün liderliğinde Spartakis Hareketi'ne destek vermektedir. Bu grup "Kurtuluş" adlı bir sosyalist dergi de çıkararak kendilerini mücadelenin aktif bir ögesi olarak telakki emekteydiler. Burhan Belge Galatasaray Lisesi'nden tanıştığı Vedat Nedim'le görüşmek üzere zaman zaman Berlin'e giderek fikir hareketlerinin ana odaklarından biri olan bu şehirde siyasi akımları daha yakından takip etme imkânına kavuşmuştu.³⁰ Vedat Nedim Tör de hatıralarında Belge'yle hem liseden hem de Almanya'dan tanıştıklarını belirterek verimli bir işbirliği yaptıklarını dile getirmektedir.³¹ Burhan Belge'nin bu süreçteki ilişkileri onu bir ölçüde sosyalizm fikrine yakınlaştırmış ve Türkiye'ye döneceği zaman içinde yer alacağı Aydınlik Dergisi çevresi ile gireceği ilişkinin temelleri böylelikle atılmıştır.³² 1918'de Burhan Belge annesi Rana Hanım'ı kaybetmiştir.

1921'de Karlsruhe'de okula devam ederken, eşiyile birlikte karşı karşıya kaldığı temel sorun yine ekonomik sorunlardır. "Buradaki fiyatlar daima yukarı

²⁹ "Bir gün kapım çalındı. Açtığımda, geçen yıl İstanbul'a götürülen talebelere arkadaşım Reşit Kemal karşımda duruyordu". Tuksavul, *a.g.e.*, s. 264.

³⁰ Tekeli, İlhan ve Selim İlkin, *a.g.e.*, s.96.

³¹ Tör, V. Nedim, *Yıllar Böyle Geçti*, Milliyet Yay., İstanbul: 1976, s. 25.

³² Belge, Murat, *Bir Hayat*, Doğan Kitap Yay., İstanbul: 2007, s. 16.

tırmanıyor. Her yerde levhalar var, ecnebilerden iki kat para alınacak diye!” belirttiği durum içinde asıl endişesi eğitim ücretiyle ilgilidir:

“Ayın yirmi sekizinde mektep parasının son mühleti ve benim hesabım 1200 markı buluyor. Bunu size ta iki-üç ay evvel bildirmiş, mektebe kabul edilmeme tehlikesinin mevcut olduğunu söylemiştim... Mektep idaresine paranın gelmediğini ve Haziran on beşe kadar müddetin tahdidine dair arzuhal verdim. Kabul edilirse bekleyecekler, kabul edilmezse İstanbul’da kaybettiğim aylara, daha altı ay ilave edilmiş olacak ki o zaman beni İstanbul’a aldırabilirsiniz. Başımın çaresine artık orada kendim bakarım”³³

Sonraki mektuplardan öğrenilmektedir ki, okul idaresi arzuhali kabul etmiş ve nihayet mektep parası Haziran içerisinde ödenebilmiştir. 1921-1922 eğitim yılının ilk döneminin sonlarına doğru Burhan Belge’nin okul değiştirmiş olduğu yönündeki haberler İstanbul’daki ailesine de ulaşır. Haberin kaynağıysa Karlsruhe’deki Türk arkadaşlarından Muhtar isimli bir öğrencidir. Duyumlar hakkında, ailesinden gelen uyarı niteliğindeki mektuba cevaben yazdığı satırlarda Belge, bu iddianın yalan olduğunu söyler:

“Muhtar’ın arkadaşı şüphesiz ya başka bir Burhan’dan söz ediyor ya da benim hayatımdan söz etmemiş. Ben ne mektep, ne meslek değiştirdim. Tahsilime devam ediyorum, edeceğim. İmtihanların da bir kısmını verdim. Bu saçaklı paçallı malumat nerden teşyi ediyor ve bunu arkadaşım olacak Muhtar nasıl tahkik etmeden babama anlatıyor anlamıyorum. Bey babacığım, bu hususta zerre kadar merak etmeyin. Benim için ölmek var, tahsilden yorulup, hayatta kırık bir oyuncak olmak yok! Bu arada bana Muhtar’ın adresini de gönderemez misiniz?”³⁴

³³ BBÖA, Karlsruhe’den babasına yolladığı 22.05.1921 tarihli mektup.

³⁴ BBÖA, Karlsruhe’den yolladığı 01.12. 1921 tarihli mektup. Aslında Burhan Belge üzerine yazılmış bazı çalışmalara (Tekeli ve İlkin, *a.g.e.*, s. 95) ve oğlu Murat Belge’ye göre de (Belge, M., *a.g.e.*, s.16)

Bu tarihten sonra da Belge'nin, Karlsruhe'de mimarlık eğitimine devam etmiş olduğu görülmektedir. 1922 yılı başlarında kardeşi Leman'ın doğum gününü kutladığı mektubunda, aylığının da gecikmeden gönderilmesini hatırlatır.³⁵ Almanya'dan İstanbul'a gönderdiği –ulaşabildiğimiz- son mektup 1922 yılının Aralık ayına aittir. Yortu arifesinde olduklarını, tanıdıklarına ve eşine ufak tefek hediyeler almak için paraya ihtiyacı olduğunu belirttiği mektubunda, babasına yokluk içinde yaşadığını söylemektedir: "...esasen sizin oğlunuzum ve eskiden temiz giyinmiyor, çapaçul geziyorum diye sizin ve rahmetli anneciğimin nice tembihlerini işitmiş ve nihayet doğru yola girmiştim. Temiz ve şık gezmeye alışmışım. Bugünse bu mahrumiyet beni manen ezebiliyor ve üzebiliyor. Bunun için size böyle uzun uzun dertlerimi döküyorum".³⁶ Mektupta gelecek ilkbahardaki bazı planlarından da söz etmektedir ancak Burhan Belge'nin Almanya dönemi bir anlamda bu son mektubuyla tamamlanmıştır. Çünkü 1923 yılının ilk aylarında İstanbul'daki ailesinin yanına kesin dönüş yapmıştır.³⁷ Dönüş yolunda dizanteriye yakalanmış ve Sofya'da

Burhan Belge, mimarlık bölümü ile başladığı eğitimini daha sonra yarıda bırakarak sosyoloji bölümüne geçmiştir. Ancak bu konuda özel arşivinde herhangi bir bilgiye rastlamadık. Kaldı ki yukarıda anılan mektubunda da bizzat kendisi bu iddiaların doğru olmadığını belirtmektedir.

³⁵ BBÖA, Münih'ten yolladığı 20.03.1922 tarihli mektup.

³⁶ BBÖA, Karlsruhe'den yolladığı 21.12.1922 tarihli mektup.

³⁷ Burhan Belge'nin Almanya'da üniversite eğitimini tamamlayıp tamamlamadığını tam olarak bilemiyoruz. 2007 yılında Karlsruhe'ye giderek üniversitenin öğrenci arşivinde bir süre inceleme yaptım. Üniversitenin kayıtlarında Burhaneddin Asaf –ki St. Joseph Koleji'nde de aynı isimle görülmektedir- ismine bir kayıt var. Ancak üniversite yetkilisi bana, çıkan yangın sonucu arşivin bir kısmının yok olduğunu ve 1920 ile 1925 arası bilgilere ulaşmanın imkânsız olduğunu belirtti. Biz her ne kadar Belge'nin özel arşivindeki mektuplardan 1922 yılı sonuna kadar Almanya'daki izini sürebildikse de, diploma alıp almadığına dair elimizde bir veri bulunmamaktadır. Bununla birlikte, *KADRO* hakkında yapılan çalışmaların neredeyse tamamında, Burhan Belge'nin eğitimini tamamladığı belirtilmektedir. Bunların arasında İlhan Tekeli ve Selim İlkin'in Burhan Bey'in kardeşi Leman Karaosmanoğlu'yla yaptıkları görüşmeye dayandırdıkları aynı bilgi dikkat çekmektedir. Öte yandan Belge'nin, milletvekili dosyasına kendi el yazısıyla yazdığı öz-geçmişin tahsil kısmında da "Karlsruhe ve Münih Yüksek Mimari Şubesi" ibaresi bulunmaktadır.

okuldan tanıdığı bir arkadaşının evinde bir hafta kaldıktan sonra İstanbul'a gelebilmiştir.³⁸

Burhan Belge İstanbul'a geldikten sonra aklında hala Almanya'ya dönerek siyasi ilimler alanında doktora yapma planları vardır, bunun için de öncelikle para biriktirmesi gerekmektedir.³⁹ İlk iş olarak 1923 yılının Nisan ayında Devlet Demiryolları'nın Eskişehir'deki bürosunda tercüman olarak çalışmaya başlar.⁴⁰ Fakat halinden memnun değildir ve kardeşi Leman'a "şimdilik tercüme kalemindeyim ve Behiç Bey vaat ettiği gibi beni yanına almadı, bu hususta da beklemek lazımmış" dediği mektubunda Eskişehir'den fena halde sıkıldığını söylemektedir.⁴¹ 1923'te Demiryolları'ndaki görevinden kısa sürede ayrılıp Anadolu Ajansı'na geçerek ajansın Bükreş muhabiri olarak bir süre Romanya'da kalmıştır. Fakat bu muteber işe girebilmesinin arkasında, devrin önde gelen aydınlarından Yakup Kadri'nin de etkisi söz konusudur. Çünkü 11 Ekim 1923 tarihinde Yakup Kadri ile Burhan Belge'nin kardeşi Leman Hanım evlenmiş ve böylece iki aydın arasında hayatlarının sonuna dek bitmeyecek bir yakınlık ve dostluk başlamıştır.⁴² Bu olay, Burhan Belge'nin

³⁸ Burhan Belge, "Yaz Geldi mi?", *Hâkimiyeti Milliye*, 17.06.1929.

³⁹ Tekeli, İlan ve Selim İlkin, *a.g.e.*, s. 96.

⁴⁰ Özel arşivinde bulunan Osmanlıca bir kartvizitte "Burhan Asaf – Anadolu Bağdat Demiryolları Müdüriyet-i Umumiyesi Tercümanı" yazılıdır.

⁴¹ BBÖA, Eskişehir'den Leman'a yolladığı 30.04.1923 tarihli mektup.

⁴² Yakup Kadri ile Burhan Belge'yi tanıştıran kişi Ahmet Haşim'dir. Yakup Kadri o günü şöyle anlatır: "Büyük Zafer havasının İstanbul'u iyice sardığı günlerden birinde idi. Ahmet Haşim'le birlikte Kadıköy vapurunun güvertesinde oturacak yer bulamayarak konuşuyorduk. Yolcu kalabalığı içinden sıyrılıp çıkan bir gencin kıvrak hareketlerle yürüyerek bize yaklaştığını ve Haşim'le selamlaştığını gördüm. Yıllardan beri, hemen hepsi ile tanışık ya da göz aşinası olduğum Kadıköy vapuru yolcuları arasında, bu gence ilk kez rastlıyordum. Kılık kıyafeti, hali tavrı bakımından bizim tarafın gençlerine benzemiyordu... Haşim onu bana "Burhan Asaf" adıyla ve hüviyetini de "Almanya'dan tahsilden yeni gelmiş" olmakla belirtmek istemişti ama Burhan'ın kimliğini ben asıl, vapurdan çıkıp Moda'ya doğru üç arkadaş gibi yaptığımız gezinti esnasındaki konuşmalarımızdan anlayacaktım. Aramızda açılan sanat ve edebiyat bahislerinde söylediği her sözün, Goethe Almanyası kültüründen bir ışık taşıdığını pekâlâ görüyordum. Hatta bu ışığın, bazen, Ahmet Haşim'in birer havai fişek gibi etrafa saçtığı paradoksların renk renk parıltılarını sönlüklediğinin de farkındaydım. Bunu hisseden Haşim, gözünün ucuyla 'Ne yaman çocuk!' demek ister gibi, gülümseyerek bana bakıyordu (BBÖA, Yakup

hayatındaki dikkate değer ilişkilerden birisidir. Yakup Kadri gibi 1923'te Mardin mebusu olarak meclise girmiş, henüz kurulmakta olan yeni rejimin lideri Mustafa Kemal'in yanı başındaki az sayıda aydından birisi ile yaşadığı bu yakınlık, bundan sonraki zaman diliminde onun hayatını da az ya da çok etkileyecektir.

Bükreş'ten 1924 yılının ortalarında ayrılan Burhan Belge İstanbul'da Türkiye Komünist Partisi'nin yayın organı olan *Aydınlık Dergisi* çevresine girerek Nazım Hikmet, Şevket Süreyya, İsmail Hüsrev gibi yeni isimlerle tanışmış ve dergide üç yazısı ile bir adlı çevirisi yayımlanmıştır. *Aydınlık Dergisi*'nin Şeyh Sait isyanı sonrası 1925 tarihinde yayımı yasaklanacaktır.⁴³ Aynı yıl içinde Burhan Belge Ankara'ya geçerek Hariciye Vekâleti'nde çalışmaya başlamış, 1926 yılında askerlik görevini yine Ankara'da Sekizinci Tümen'de tamamladıktan sonra, Hayrinüsa Hanım'la ikinci evliliğini yapmıştır.⁴⁴ Fakat bu evlilik uzun sürmemiş ve birkaç ay sonra ayrılmışlardır.

Burhan Belge'nin 1927 Tevkifatı olarak bilinen sol görüşlere yönelik geniş kapsamlı arama ve tutuklama olayında yaşadıkları, hayatında dikkate değer bir dönüşümün de başlangıcı olmuştur.⁴⁵ Beklemediği bir anda evinde arama yapılması

Kadri Karaosmanoğlu, "*Burhan Belge'nin Dramı*", yayımlanmamış not). Bu tanışmadan sonra Burhan Asaf, Yakup Kadri'yi sıklıkla ziyaret etmeye başlar. Bir gün Falih Rıfkı'nın evinde Yakup Kadri için verdiği çay ziyafetine Burhan Belge de kız kardeşi Leman'la gider. İlk kez orada başlayan Yakup Kadri ve Leman Asaf aşkı, kısa sürede evlilikle sonuçlanacaktır (Tekeli ve İlkin, *a.g.e.*, s.101).

⁴³ Emniyet Genel Müdürlüğü arşivlerinde Burhan Belge hakkındaki 1924 tarihli 12212 sayılı dosya "Asayişî Bozan Olaylar, Anarşistler" başlığını taşımaktadır. Dosya, muhtemelen onun *Aydınlık* çevresi ile olan ilişkisi hakkındadır.

⁴⁴ Münevver Ayaşlı anılarında o dönem Ankara'sının gözde kadınlarından söz ederken Falih Rıfkı, Burhan Asaf ve Namık İsmail'in eşlerinden "ikballeri uzun olmayan üç hanım" diye söz eder. Her üçü de bir ya da iki sene içinde boşanmıştır. Bkz. Münevver Ayaşlı, *İşittiklerim-Gördüklerim-Bildiklerim*, Güryay Yay., İstanbul: 1973, s. 123.

⁴⁵ Yine Emniyet arşivlerinde Burhan Asaf adına kayıtlı 1927- 12275 sayılı "Şüpheliler" adlı dosyanın, tutuklanma olayından anlaşılacağı üzere 1927 Tevkifatı ile ilgili söz konusudur.

üzerine endişeye kapılıp Falih Rıfki'yı haberdar etmiş; Çankaya Köşkü'nde bulunan Falih Rıfki Mustafa Kemal'e gelişmeden söz edince, Burhan Belge'nin hemen köşke çağrılmasını emretmiştir. Birkaç saat süren görüşmenin odağını Aydınlık çevresi ile olan ilişkisi teşkil eder ancak sohbet uzadıkça Sovyet İhtilali, Almanya'daki politik gelişmeler gibi konulara girilir ve Mustafa Kemal sohbetten memnun kalır. Böylece mahkemeye çıkmaktan kurtulur ve Hariciye Vekâleti'ndeki görevine iade edilir.⁴⁶ Fakat Hariciye Vekâleti'nde de kendisi hakkındaki genel kanaatten mustarıptır. Kardeşi Leman'a gönderdiği mektubunda "...Şimdilik muvakkaten geçinmekteyim. Tevfik Rüştü Bey şimdiye kadar bir şey sormadı, bundan sonra da sormayacaktır. Dört aydır süren bu istihdam kararının sudur edebilmesi keyfiyeti, haddizatında bu merkezde başkâtipçilik olarak beni kabul edecek olan daire mensupları arasında bir hayli dedikoduyu mucip oldu" dedikten sonra, yeni bir yere geçme dileğini belirtir: "Bu şerait altında Hariciye'nin eşliğinde benim daha bir dakika bile dem-güzar-ı intizar olmam bir şeniyyədir. Benim için bir müddet sonra herhalde memlekette bir şirkete girmem zaruridir".⁴⁷ Gerçekten de bir süre sonra buradan ayrılarak Ziraat Bankası Ekonomik Tetkikler Servisi'nde çalışmaya başlamış ve aynı dönemde ilk kez 1928 yılının Nisan ayında Hâkimiyeti Milliye gazetesinde ilk köşe yazısını kaleme almıştır. Fakat ilginç bir biçimde Belge'nin resmi ideolojinin yayın organı durumundaki gazetede çıkan bu ilk yazısının arkası gelmez ve ancak yaklaşık beş ay sonra yeniden –ve bu kez artık sürekli- yazmaya başlayabilir. Falih Rıfki ve Yakup Kadri gibi dönemin iki ağır isminin Belge'nin yakınında ve gazetenin başyazarları olmasına rağmen, nasıl oluyor da söz konusu durum yaşanabiliyor sorusuna gene Yakup Kadri cevap vermektedir. Kadri, dört dili iyi derecede bilen, girdiği ortamda

⁴⁶ Tekeli ve İlkin, *a.g.e.*, s. 102-103.

⁴⁷ BBÖA, Leman Hanım'a yolladığı 09.07.1927 tarihli mektup.

hemen dikkatleri üzerine çeken yirmi sekiz yaşlarındaki Burhan Belge'nin sinsi sinsi etrafını saran kıskançlık bulutlarının arasında görünmez hale geldiğini, “kendisini, her yanına çukurlar kazılmış bir dünyanın içinde” bulduğunu belirtmekte ve “neredeyse basında imzası görülmemeye başlamış, yeni bir münafıklar koalisyonu içinde sesi işitilmez olmuştu. Hayatının bu devresinde onu, kâh bir yabancı inşaat şirketinin, kâh bankalarımızdan birinin ücretlisi olarak geçimini temine çalışır görürüz. Burhan çapında bir entelektüel için bundan daha ümit kırıcı ve fütür getirici bir durum olabilir miydi? Fakat o, işte bu durumdan ilk gençlik çağının zekâ parıltıları, ruh ve fikir hamleleriyle çıkmasına bilecekti” demektedir.⁴⁸

1929 yılına girildiğinde Burhan Belge bir yandan Hâkimiyeti Milliye'ye düzenli yazılar yazarken, aynı zamana *Brüder Redlich & Berger* adlı bir Avusturya inşaat şirketinde çalışmaya başlamıştır. Şirket Viyana-Ankara-İstanbul üçgeninde faaliyet göstermekteydi. Belge şirkette birkaç ay çalışmasına rağmen, Leman Hanım'a gönderdiği bir mektubunda hem çalışma şartlarından hem de ekonomik sıkıntılarından söz etmekte ve hatta kendisi için babasından 500 lira borç istemesini rica etmektedir.⁴⁹ Buradan da ayrıldıktan sonra 1930 yılı yaklaşırken Ankara'da İktisat Vekâleti İktisadi Neşriyat Müşavirliği'nde işe başlamış, bu görevde Celal Bayar'ın İktisat Bakanı olacağı 1932 yılı sonuna kadar kalmıştır.

Hâkimiyeti Milliye'de 1928–1930 yılları arasında kaleme aldığı yazılarına genel olarak bakıldığında Burhan Belge'nin bu periyotta siyasi konulara neredeyse

⁴⁸ BBÖA, Yakup Kadri, “*Burhan Belge'nin Dramı*”, yayımlanmamış not.

⁴⁹ BBÖA, Burhan Belge'nin kardeşi Leman'a yolladığı 06.02.1929 tarihli mektup.

hiç girmedeği görülür.⁵⁰ Ankara ile İstanbul arasında sürekli bir karşılaştırma yapmakta, İstanbul'un aşılması gerektiğini dillendirmektedir. Bir tür kültür sosyolojisi yapmaya çalışırken, Türkleştirmek ve Medenileştirmek gibi iki temel husustan hareket etmekte ve yapılan devrimlerin, bilhassa toplumsal yaşamın kültürel boyutlarını ilgilendiren yanlarını tasdik etmektedir. Buna paralel olarak, kendisi de yeni kurulan Cumhuriyet'in ilerlemesi ve muasır Avrupa toplumlarına benzemesi yönünde bir aydın olarak, gündelik yaşamın entelektüel bir bakışla, üst-perdeden ve modernist bir tahayyülden analizini yapabilme peşindedir. Bu gayreti o kadar içten ve yoğundur ki, 1928 ile 1931 yılları arasında Hâkimiyeti Milliye'de her gün farklı konuda iki yazı birden yazmıştır. Bunun yanı sıra başkentte ve devletin resmi yayın organında yazar olmanın sorumluluğu içinde, Burhan Belge zaman zaman "Taşra Postası" başlığıyla Anadolu basının da nabzını tutmuştur. Farklı illerde çıkan gazetelerden örnekler alıp alıntılar yaptığı bu değerlendirmelerinde, bir yandan üslup ve dil yanlışlarını düzeltmekte öte yandan "merkez"i "taşra"dan haberdar olduğunu, onu izlediğini de hissettirmektedir.

Serbest Fırka Deneme'si Burhan Belge'ye de doğrudan ilk defa İnkılâp gazetesinde gündelik politika yazıları yazmanın yolunu açmıştır. İnkılâp gazetesinin yayın hayatı fazla uzun sürmemiş ve Belge bu gazetede yazılarında Ali Fethi Okyar'ın partisine karşı, devletçi bir refleksle eleştiriler yapmıştır. Aynı zamanda Hâkimiyeti Milliye'de de aralıksız yazmaya devam etmektedir.

⁵⁰ Hâkimiyeti Milliye'de bu yıllarda Yakup Kadri, Falih Rıfki, Mahmut Soydan, Yaşar Nabi, Zeki Mesut, Aka Gündüz, Mustafa Nermi, Necip Fazıl gibi isimler köşe yazarlığı yapmaktadır. Gazetenin birinci sayfasında başyazarlar (Yakup Kadri, Falih Rıfki) dönüşümlü olarak yazarken, Burhan Belge de ilk kez 1929 yılı Mayıs ayında birinci sayfada "Fıkra" başlıklı köşede yazmaya başlamıştır.

Kadro Dergisi'ne giden süreç 1931'de Hâkimiyeti Milliye'de bir araya gelen bir grup aydının fikir birliği ile başlamıştır. Bu dönemde Şevket Süreyya, Vedat Nedim, Burhan Belge, Yakup Kadri bu gazetenin kadrosunda bir araya gelmiştir. 1929 buhranının ardından krizin analizini yaparak çıkış yolları oluşturmaya çalışan bu isimler, Hâkimiyeti Milliye'de haftada iki gün "İktisat Sayfası" hazırlamaya başlamış ve nihayet bu yakınlaşma bir süre sonra bir dergi çıkarma fikrine doğru evrilmiştir. Burhan Belge, Aydınlık Dergisi günlerinden tanıştığı Şevket Süreyya ile Vedat Nedim'i Yakup Kadri ile tanıştırmış ve böylece aradaki bağ kurulmuştur. Ve 1932 yılı Ocak ayında Kadro'nun ilk sayısı yayımlanmıştır.

1932–1934 yılları arasında Burhan Belge'nin Kadro'nun yanı sıra Ahmet Hamdi Başar'ın çıkardığı Kooperatif Dergisi'nde birkaç yazısı çıkmıştır. Onun bu dönemki gazete yazıları liberalizm-devletçilik ekseninde yürüttüğü çok sayıda polemik içerir ve gazetede köşesini –Kadro'da yazamadıklarını yazmak için- bu polemiklere tahsis etmiştir. Milletvekili Naci Paşa, Aka Gündüz, Mustafa Mermi, Ahmet Ağaoğlu, Ahmet Hamdi Başar ve Mustafa Şekip gibi isimlerle değişik zamanlarda tartışmalara girmiştir. Bunun yanında özellikle Falih Rıfkı, Yakup Kadri ve Şevket Süreyya'nın 1930'ların ilk yıllarında yayımlanan eserleri üzerine yine gazetede köşesinde geniş değerlendirmeler yapmıştır.⁵¹

⁵¹ Burhan Belge'nin gazetede köşesinin adı "Yarı-siyasi" dir. Bu konuda Nurullah Ataç'la ilginç bir diyalog yaşamıştır. Nurullah Ataç yazısında "... bir memlekette şiir de, spor da, radyo da ve giyim meseleleri de tamamen siyasidir; çünkü cemiyetin özünü alakadar eder" diyerek Belge'yi eleştirmiş, Belge de bir gün sonra şunları yazmıştır: "Nurullah'ın saydığı bütün şeyler, siyaseti totaliter manasında alırsak, şüphe yok ki siyasidir. Fakat her şeyden fazla siyasî olan şey, siyasetin kendisidir. Siyaset ise ancak hareketi ve fiili tesiri temsil ettiği yani resmi olduğu takdirde siyasettir. Bu bakımdan 'yarı' sözünün nüansına, sanıyorum ki bugün dahi ihtiyacım vardır", Burhan Belge, *Hâkimiyeti Milliye*, 03.12.1933.

1933'de kurulan Matbuat Umum Müdürlüğü'nün başına Vedat Nedim'in getirilmesiyle Burhan Belge'de on iki yıl görev yapacağı bu kuruma geçer. 1934'ün ortalarına gelindiğindeyse Burhan Belge Haziran ve Temmuz aylarını kapsayan yedi haftalık bir orta-Avrupa seyahatine çıkar ve bu nedenle de Kadro'nun Haziran ve Temmuz 1934 yılındaki sayılarında Belge'nin imzasına rastlanmamaktadır. Aslında bu seyahatin amacı, Budapeşte'de toplanan Uluslararası Basın Kongresi'ne delege olarak katılmaktı. Vedat Nedim, Matbuat Umum Müdürü olarak toplantıya kendisi gideceken, müdürlüğün bütçe ve teşkilat işleriyle meşgul olduğundan, yerine Burhan Belge'nin gitmesini bakanlıktan rica etmiş ve böylece Belge Macaristan'a gitmiştir.⁵² Kongreye 17 ülkeden altmış gazeteci katılmıştır ve amaç ülkelerarası dostluk ve tanıtıma katkıda bulunmaktır. Macaristan'dan sonra, Avusturya, Bulgaristan gibi ülkeler de ziyaret edilmiştir. Belge döndükten sonra yaptığı değerlendirme de "... umumiyetle Avrupa, daha on beş yirmi sene, biz Türkler ve bizim vaziyetimizde olan genç milletler için cazibesini muhafaza edecektir" demektedir.⁵³

Bu yedi haftalık orta-Avrupa turunun Burhan Belge açısından en ilginç sonucu, ileriki yıllarda dünyaca ünlü sinema yıldızı olacak olan Zsa Zsa Gabor'la tanışıp evlenmesidir.⁵⁴ Başlangıçta İstanbul'da bir süre kaldıktan sonra Ankara'ya yerleşen Belge-Gabor çiftinin birlikteliği fazla uzun sürmeyecektir. Bunun temel nedeni, Burhan Belge gibi bir resmi görevlinin yabancı bir kadınla olan evliliğinden

⁵² Tör, ag.e., s. 27-28.

⁵³ Burhan Belge, "Görüp Döndükten Sonra", *Hâkimiyeti Millîye*, 24.07.1934.

⁵⁴ Belge ile Gabor evliliğinin tarihine ilişkin iki ayrı görüş söz konusudur. Vedat Nedim, yukarıda adı geçen seyahat sırasında yani 1934'te Belge'nin Gabor'la döndüğünü söylerken, Burhan Belge'nin kardeşi Leman Karaosmanoğlu ise evlilik olayının, bir grup gazetecinin Hitler'le görüşmeye gittiği 1935 yılında gerçekleştiğini belirtmektedir, bkz. Yılmaz Çetiner, *Nefes Nefese Bir Ömür*, Epsilon Yay., İstanbul: 2007, s. 312. Fakat Vedat Nedim'in verdiği bilgi daha doğru gözükmektedir.

kaynaklı dedikodular ve Gabor'un –ki henüz yirmi yaşında bile değildir- şehir içinde gezerken sergilediği rahat hareketlerinin çevrede uyandırdığı tepkilerdir. Nihayet 1938'in sonuna gelindiğinde ayrılmışlar, Gabor da Amerika'ya gitmiştir.⁵⁵

Kadro Dergisi 1934 yılının sonunda kapanmış ve hazırlanmakta olan son sayısı da Ocak 1935'de basılmıştır. Aynı tarihlerde zorunlu diplomat olarak Arnavutluk'un başkenti Tiran'a büyükelçi olarak gönderilen Yakup Kadri'ye gidişinden kısa süre sonra yolladığı mektubunda Burhan Belge “Arkadaşlar hep bir arada Kadro'dan bahsederken sizi, sizden bahsederken Kadro'yu düşünüyoruz. Çok tuhaftır ki her iki hadisenin de acısını duyuyoruz ama izaha kalkışmak istemiyoruz” demektedir.⁵⁶ Bu dönemde çıkan soyadı kanunu ile Burhan Asaf “Belge” soyadını almıştır.⁵⁷ Kendisine bu adı bulan ise Vedat Nedim'dir: “Ben gazetede yazar olduğum için üç saat içinde bir soyadı bulmam gerekti. Vedat Nedim isim babam oldu, sen bundan sonra Burhan Belge'sin dedi. Ömrümde bir kez kendi adımı kendim koyabilecektim, onu da beceremedim”.⁵⁸

Kadro'nun kapatılmasından sonra Burhan Belge Matbuat Umum Müdürlüğü'ndeki görevine devam ederken, bir yandan Ulus Gazetesi'nde (eski Hâkimiyeti Milliye) düzenli yazmayı sürdürmektedir. Aralarında Nadir Nadi, Abidin Daver'in bulunduğu bir grup gazeteciyle beraber Hitler'le görüşmek üzere

⁵⁵ Leman Karaosmanoğlu, o günü şöyle anlatmaktadır: “Rahmetli Başbakan Refik Saydam, ağabeyimden bu pislği bir an önce temizlemesini istemiş ‘hizmet pasaportu, biraz da döviz verip gönderin bu kadını’ demiş. Gabor, Bağdat üzerinden Singapur yoluyla Amerika'ya gitti”, bkz. Çetiner, *a.g.e.*, s. 315.

⁵⁶ BBÖA, Belge'nin Yakup Kadri'ye yolladığı 15.12.1934 tarihli mektup.

⁵⁷ Bir yandan da yurtdışında bulunan Yakup Kadri'lerin soyadı meselesiyle uğraşmaktadır: “Sizin soyadınız konusunu Şükrü Kaya ile görüştüm, karışmak istemedi ama ‘Paşa, Kara'dan hoşlanmaz bari Karaosman olsun’ dedi. Karaosman'da bir mahzur olacağını sanmıyorum”, BBÖA, Belge'den Yakup Kadri'ye yollanmış 15.12.1934 tarihli mektup.

⁵⁸ Burhan Belge, *Hâkimiyeti Milliye*, 25.11.1934.

22 Nisan ile 8 Mayıs 1935 arasını kapsayan bir Almanya seyahatine çıkan Burhan Belge, 1936 yılında Norbert von Bischoff'un "Ankara" adlı kitabını Almanca'dan tercüme etmiş ve kitap dönemin entelektüel camiası içinde geniş yankı uyandırmıştır. 1936 yılından itibaren Burhan Belge'nin Ulus'taki yazılarının hem içeriği hem de biçiminde değişimler görülmeye başlanmıştır. Artık yazı-dizileri yazmakta ve belirli bir temayı, günlerce süren diziler halinde ayrıntılı olarak tartışmakta ve analizler yapmaktadır. Beş günlük "Avrupa" dizisi ile yaklaşık iki ay sürdürdüğü "Yeni Dünya" başlıklı yazı-dizisi bu durumun en iyi örnekleri sayılabilir. Bu yazılarda yeni ahlak, yeni devlet, yeni toplum ve birey, yeni hukuk, yeni sanat gibi başlıkları ele almıştır. "Yeni"den kastettiği ise I. Dünya Savaşı sonrası dönemdir. Köşesinde ele aldığı mevzularda defalarca "değişim" kavramını kullanmakta "Ne liberaliz ne sosyalist" diyerek bu ikisinin sentezi olarak kodladığı "milli menfaatin icapları" gibi bir kavramı yeğlemektedir.⁵⁹

Matbuat Umum Müdürü Vedat Nedim'in 1937 istifasının ardından Burhan Belge bu kurumda gene müdürlük görevini birkaç ay yürütmüş, daha sonra Naci Kıcaman bu göreve getirilmiştir. Aynı yıl içinde Almanya'nın European Review adlı dergisinde "Arap Meselesi ve Kemalizm" başlıklı makalesi yayınlanmıştır. Makale, Belge'nin Mısır, Lübnan ve Suriye'yi kapsayan yakın tarihli bir seyahatinden intibalara dayanmaktadır. 1938 yılında Mustafa Kemal'in ölümünün ardından devlet başkanlığına İsmet İnönü'nün seçilişini, dönemin tüm aydınları gibi onaylamış ve

⁵⁹ Burhan Belge, "Ferd ile Cemiyet", *Ulus*, 21.01.1936.

desteklemiştir.⁶⁰ Hatta yakında yapılacak seçimlerde milletvekili olmaya niyetlenmişse de sonradan vazgeçmiştir.⁶¹

İsmet İnönü döneminin ilk yıllarında Burhan Belge Ulus ve Tanin gazetelerinde gündelik siyasi gelişmeleri ve diğer konuları ele almayı sürdürürken, 1939 yılının Haziran ayında Asım Us, Hüseyin Cahit Yalçın vd. ile birlikte yaklaşık bir ay sürecek olan ve Paris, Londra, Budapeşte, Belgrad, Bükreş, Berlin ve Sofya'yı kapsayan bir seyahate çıkmıştır.⁶² Burhan Belge bu gezi boyunca önemli tahliller yapmış ve gözlemlerini mevcut siyasi atmosfere dikkat çekici şekilde eklemiştir. Özellikle Paris ve Londra'da Türk heyetine, basının gösterdiği yoğun ilgiye biraz şaşırarak birlikte, bu ilginin altında, savaşa giden yolda her iki ülkenin de Türkiye'nin öneminin fazlasıyla farkında olması gerçeğinin yattığını belirtmiştir. Savaşın hemen öncesinde yaptığı bu ziyarette, çatışmanın ne kadar an meselesi olduğunun bilincindedir: "Sokaktaki insan, hükümetten önce dövüşmeye çoktan karar vermiş".⁶³ Bu seyahatin dikkate değer gelişmelerinden biri Belge'nin Cambridge Üniversitesi'nde bir konferansa konuşmacı olarak katılmış olmasıdır.

⁶⁰ Atatürk'ün ölümü üzerine Ülkü Mecmuası'nda şunları kaydetmiştir: "Diyeceksiniz ki 'Ya Atatürk? O ne oldu? Biz ne olduk? Bunu söyleyecek olanlar sizler ve bizleriz. Ona kavuşabilmiş, ona hizmet etmenin mesuliyetini ve şerefini onunla beraber paylaşabilmiş olan nesillerdir. Bu nesiller bu suali sormakta haklılardır. Fakat bilelim ki gelen nesiller, yani Atatürk milletini bağrına avdet ettikten sonra doğacak nesiller, bu ıstıraplı suali sormayacak ve Atatürk'ü yalnız 'bahtiyarlık' olarak tanıyacaktırlar" (Burhan Belge, "Acının Manası", *Ülkü*, Aralık- 1938, s. 320).

⁶¹ Belge'nin böyle bir niyet taşıdığı, Yakup Kadri'ye yazdığı ve onun desteğini istediği bir mektuba, Yakup Kadri'nin verdiği cevaptan anlaşılmaktadır: "...İstediğin mektubu memnuniyetle yazarım. Ancak bazı sebeplerden dolayı bu teşebbüse biraz zaman tanıman gerekiyor. Öbür türlü tehlikelidir, adamı, intihap etmeden yıpratırlar. Onun için sen de kimseye –hatta arkadaşlarına- böyle bir niyetin olduğunu asla açma. Bütün bunları, başımdan geçen tecrübeler binaen söylüyorum", BBÖA, Yakup Kadri'nin Burhan Belge'ye yolladığı 23.12.1938 tarihli mektup.

⁶² Londra'ya British Office'in daveti ile gitmişlerdir. Burada bir akşam, Lord Lloyd, Norbert Bischoff, M. Eden ve Mudanya Mütarekesi'nde İngiltere temsilcisi olan General Harrington'un da bulunduğu grupla, akşam ziyafetinde bir araya gelmiş, uzun sohbetler etmişlerdir. Burhan Belge sohbet sırasında General Harrington'un kendisine sürekli İnönü'den bahsettiğini ve "Mudanya Mütarekesi tarihinden beri kendisiyle mektuplaşıyoruz" dediğini aktarır.

⁶³ Burhan Belge, *Ulus*, 01.07.1939.

Osmanlı ve Cumhuriyet ekseninde Türk tarihinin ana hatlarını tartıştığı konuşmasının metni, aynı yıl içinde *International Affairs* dergisinde İngiltere’de de yayımlanmıştır.⁶⁴ Ayrıca BBC’de yayınlanan bir siyasi-yorum programına konuk olarak katılmış ve Türkiye ile bölgedeki durum üzerine yorumlar yapmıştır.⁶⁵ Burhan Belge’nin köşe yazarlığı dışında, kitle iletişim aracı olarak Radyo’yu aktif şekilde kullanacağı dönem bu gezisinde belirginlik kazanmıştır. Türkiye döndükten kısa bir süre sonra da bu yönde çalışmaların merkezinde yer almıştır. 1939 yılının Ağustos ayında Ankara Radyosu’nda hazırlayıp sunmaya başladığı “Günün Meseleleri” adlı haftalık programı, 1945 yılı başlarına kadar devam etmiştir.⁶⁶ Büyük ilgi toplayan konuşmaların ana teması II. Dünya Savaşı’dır.⁶⁷ Yanı sıra Matbuat Umum Müdürlüğü’nce yayınlanmaya başlanan “Radyo Mecmuası’nın başyazarlarından biri de Burhan Belge’dir. 1941’den itibaren başladığı bu yazılarında radyonun bir teknik olarak anlamına ve toplumsal işlevlerine eğilmek suretiyle, bir anlamda Türkiye’de iletişim sosyolojisinin erken dönem örneklerinden birini sunmuştur.

1940 ile 1942 yılları arası Burhan Belge’nin bir yandan radyo, diğer yandan gazetelerde sunduğu fikirleri dünya savaşı, siyasi gelişmeler ve diplomatik arayışlara odaklanmıştır. Fakat Belge sadece bununla yetinmeyerek değişik yerlerde konferanslara katılmıştır. 1942 yılının Eylül ayından itibaren ise Ankara Üniversitesi

⁶⁴ Burhan Belge, “Modern Turkey”, *International Affairs*, Vol.18, N0.6, 1939, p.745–762.

⁶⁵ Burhan Belge, *Ulus*, 28.06.1939.

⁶⁶ Belge’nin Ankara Radyosu’nda yaptığı bu konuşmaların metinleri, o dönemde kitapçık halinde bir seri olarak yayımlanmıştır. Ölümünün ardından ise bütün konuşmaları kardeşi Leman Karaosmanoğlu’nun girişimi sonucu “Burhan Belge’nin Sesiyle İkinci Dünya Savaşı” adı altında bir kitapta toplanmış ve 1970’de yayımlanmıştır. Esere Yakup Kadri takdim, Mazlum Kayalar ise giriş yazmıştır.

⁶⁷ “Belge’nin evvelce her hafta, şimdi on beş günde bir radyomuzda yaptığı konuşmaların pek çok dinleyicisi vardır”, Server İskit, *Türkiye’de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Basın-Yayın Umum Müdürlüğü Yay., Ankara: 1943, s. 123.

Siyasal Bilgiler Okulu'nda seri konferanslar vermiş ve bunların bir kısmı Siyasi İlimler Mecmuası'nda yayımlanmıştır.⁶⁸

1942 yılında Cavide Hanım'la evlenmiş ve bir yıl sonra da Murat adında bir çocukları dünyaya gelmiştir.⁶⁹ 1943'ün Mart ayında beş kişilik bir gazeteci heyeti ile Hindistan'a giden Burhan Belge, seyahat intibalarını Ahmet Emin Yalman'ın Vatan Gazetesi'ne yazmış ve bu tarihten itibaren de zaman zaman Vatan'ın birinci sayfasında farklı yazılarla görülmeye başlanmıştır.⁷⁰ Bu arada, 1933 senesinde girdiği Matbuat Umum Müdürlüğü'ndeki görevinden 1945'te istifa eden Belge, ülkede başlamakta olan çok partili demokrasiye geçiş sürecine fikirleriyle destek vermiştir. Fakat yaklaşımları Ankara'da CHP çevresinde tepki çekmiş ve Belge CHP'den ve memuriyetinden istifa ederek ayrılmıştır. Türkiye'nin artık iyiden iyiye "çok partili" hayatı tartışmaya başlaması, 1945 yılının Temmuz ayı ve sonrası zaman diliminin merkezi konusu haline gelecektir. Özellikle Ahmet Emin Yalman Vatan'da, Falih Rıfkı Atay Ulus'ta, Zekeriya Sertel Tan'da bu konuyu sert ifadelerle tartışan gazetecilerin başında gelmektedir. Burhan Belge Mülkiye Mecmuası ile Vatan Gazetesi'nde zaman zaman görülmeye başlamıştır. Bir yandan da Necip Fazıl Kısakürek'in *Büyük Doğu Dergisi*'nde yazmaktadır. Dergi de toplam beş yazısı çıkan Belge, kısa süre sonra bu gruptan ayrılacaktır.

⁶⁸ Siyasi İlimler Mecmuası'nda Burhan Belge'nin 1942 ile 1945 yılları arasında toplam 23 yazısı çıkmıştır. Bu yazılar modernleşme, milliyetçilik, Kemalizm gibi farklı temalardan oluşmaktadır.

⁶⁹ Burhan Belge'nin tek çocuğu olan Prof. Dr. Murat Belge Türkiye'nin önde gelen aydınlarından. İstanbul Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümünü bitirdikten sonra, aynı bölümde asistan olarak akademik hayata atılmıştır. Çok sayıda dergide yazan Murat Belge'nin edebiyat ve siyaset alanında yayımlanmış çeşitli eserleri vardır.

⁷⁰ 11.03.1943 tarihli Vatan'ın ilk sayfasında "Burhan Belge yazı ailemize devamlı surette karışmıştır. Haftada üç gün okuyacaksınız" dense de, Belge 1945'e kadar sürecek olan bu ilişkisinde az sayıda yazı yazmıştır.

Burhan Belge çok partili hayata geçildiği 1946 yılından itibaren farklı düşüncelerini ortaya koymaya devam edecektir. Bunların ilki Hürses Gazetesi'dir. Ocak 1946'dan itibaren başlayan Hürses yazarlığı Nisan 1946'ya kadar sürmüştür. Mayıs ayında Demokrat Parti'ye üye olmuş ve DP için önem taşıyan Ege Bölgesi'ne yönelik çıkarılan *Demokrat İzmir* gazetesinin başyazarı olarak İzmir'e yerleşmiştir.⁷¹ 4 Ocak 1947'de Ankara'da toplanan büyük DP Kongresi'ne Manisa delegesi olarak katılan Belge "...yirmi üç sene CHP'nin hiçbir kongresinde bulunmadığım halde, şimdi DP'nin ilk kongresinde Ankara'dayım" diye yazmış⁷² ve kongrede bir de delegelere "demokrasi" başlıklı konuşma yapmıştır.

Demokrat Parti'de baş gösteren parti-içi mücadeleler sonucunda Burhan Belge 1948 yılının ortalarına doğru İzmir'den ve gazetedeki görevinden ayrılmak zorunda kalmıştır. İzmir'de geçirdiği yıllarda CHP'nin o bölgedeki yayın organı Anadolu Gazetesi başta olmak üzere, Ulus Gazetesi ve Millet Mecmuası⁷³ gibi dergiler tarafından dönemin ruhuna uygun biçimde Burhan Belge'de komünist olduğu iddia edilmek suretiyle ağır eleştirilerin odağına oturtulmuştur.

İzmir'den ayrıldıktan sonra İstanbul'a yerleştiğinde yaptığı ilk iş bir şekilde gazeteciliği sürdürmek olmuştur ama bu kez herhangi bir partiye ya da görüşe bağlı olmaksızın, kendi fikirlerini özgürce dile getirebileceği bir proje tasarlamıştır. Bu,

⁷¹ İzmir'den kardeşi Leman'a yolladığı mektupta şunları söylemektedir: "Sevgili Lemancığım. İzmir Gazetesi gayet buhranlı bir mali devreden geçtiği için ev hikâyesi unutulmuştu ama gazete daha kuvvetli bir sermaye ile yeniden kurulduktan sonra ev meselesi de kendiliğinden halledildi. Alsancak'ta güzel, ferah bir İzmir evi tutuldu. Gelecek hafta İstanbul'a gidip çocukları getireceğim", BBÖA, Belge'nin İzmir'den gönderdiği 16.12.1946 tarihli mektup.

⁷² Burhan Belge, *Demokrat İzmir*, 06.01.1947.

⁷³ Milliyetçi yayın politikasıyla tanınan Millet Mecmuası'nın başında Cemal Kutay vardır. Dergi "Türkiye'yi Komünistleştirmek İsteyenler" başlıklı yazı dizisinde Burhan Belge'ye yüklenmiştir. Kadro'culardan Şevki Yazman, Cemal Kutay'ın da eniştesidir.

Haftalık Siyasi Mektup adıyla tek başına çıkarıp yayımladığı iki yapraklık bir tür gazetedir. 1948–1950 arası çıkardığı bu gazetede Belge, her iki partiye de mesafeli bir dil kullanmıştır. Bu arada CHP, Burhan Belge gibi etkili bir gazeteciyi, tam da seçimlere gidilirken yeniden kendi saflarına kazanmak için bir dizi çaba göstermiştir. Mesela, *Haftalık Siyasi Mektup*'tan düzenli olarak *Ulus Gazetesi*'ndeki İktibas köşesine alıntılar yapılmış ve övgüyle söz edilmiştir. Son olarak da DP'den küskün ve kırgın ayrılan Belge'ye, İnönü milletvekilliği teklif edince Burhan Belge kabul etmiş ama çeşitli sebeplerden ötürü aday gösterilmemiştir.⁷⁴ Bu arada 1950'nin başlarında Habib Edip Törehan'ın sahibi olduğu *Yeni İstanbul Gazetesi*'ne başyazar olarak geçmiş ve Nisan ayında İtalya'ya iki haftalık bir seyahat düzenlemiştir. Bu seyahate dair izlenimlerini *Yeni İstanbul*'da okuyucularla paylaşan Belge, bu gazetede görevinden Ağustos 1950'den ayrılmıştır.⁷⁵

Seçimlerden sonra DP'nin kazandığı büyük zafer havası içinde ülke, yeni bir siyasi algıya alışmaya çalışırken Burhan Belge de burada yazamadıklarını, İsviçre'de büyükelçilik yapmakta olan Yakup Kadri'ye anlatmıştır. “Aşağı yukarı üç haftadan beri Ankara'dayım. Hadiselerin ‘panoraması’, sana henüz ikinci faslını kaleme almadığın romanın üçüncü ve dördüncü ciltlerini dahi kaleme aldirtacak zenginliktedir” dedikten sonra önce Falih Rıfkı'nın halini “Falih seçilememiş;

⁷⁴ İnönü'nün Belge'ye milletvekilliği teklifinde bulunduğunu Burhan Belge'nin Yakup Kadri'ye yazdığı bir mektuptan öğreniyoruz: “Bidayette Halk Partisi'nin yoğun talepleri karşısında aday olmayı kabul ettim. Fakat yoklamalarda 200 eski mebusun açıkta kalmış olması, ‘göze girmek için demek ki ayrılmak ve hücumla geçmek makbul imiş’ şeklinde bir hücumu, benim aleyhime tevcih etmiş. Bunun üzerine İnönü ‘ben iddiasız istiyorum, geri alıyorum’ demiş ve bunu bana bildirmek için de Nihat Erim'i memur etmiş”. BBÖA, Burhan Belge'nin İsviçre'nin Bern kentinde bulunan Yakup Kadri Karaosmanoğlu'na yolladığı 18.05.1950 tarihli mektup.

⁷⁵ Seçimlerden birkaç gün sonra Yakup Kadri'ye şunları yazmıştır: “Habib Edip ve bizim gazete bittabi yine müstakil yine tarafsız, fakat bundan sonra yeni iktidara karşı hayırhah! Ben daha ziyade dış politika muharriri olarak kalıyorum... Fakat benim vaziyetimi yeniden değiştirecek amiller de günün birinde zuhur edip gelebilir. Yani, *Yeni İstanbul* için, kendisine teşekkür edilmesi daha makul bir unsur haline gelebilirim”. BBÖA, Belge'nin Yakup Kadri'ye yolladığı 18.05.1950 tarihli mektup.

eşinden öğrendim. Mehrûba Hanım dudaklarını ısırarak ‘Halk partisi intihara karar vermiş, ne yapalım!’ diyordu” sözleriyle aktarıp, sözü CHP’ye getirmektedir:

“Memleket hayatında ilk defa seçti ve böyle seçti. Aşağı yukarı tek partiye avdet etti... İnönü de stoik bir sükûn ile eski partiyi yeni ve genç ellere teslim etmeye hazırlanıyor. Koca tekne iktidar denizinde sefer ederken, bu zaruri tamir bir türlü kabil olamadı. Limana, su ala ala girildi. Şimdi muhalefetin kızığında bakalım bu esaslı tamirat yapılabilecek mi?”.⁷⁶

Demokrat Parti’den 1948 yılında fiilen istifa etmiş olmasına rağmen aslında Burhan Belge’nin DP’ye ve onun temsil ettiği değerlere yönelik isteği ve ilgisi, gerek seçimlerde gerekse seçimlerden sonra devam etmiştir. 1950’den sonra 1953 sonlarına kadar herhangi bir gazetede yazmayan Belge, bu yılları bir tür sükûnet içinde geçirir ve bu esnada son eşi olacak olan Alman asıllı Marion’la evlenir. Kardeşine 1953’te yazdığı mektup bu durumun özeti gibidir: “Sevgili Leman... Tek tasam borçlarımdır. Yalnız Ankara pazarına bin küsur lira borcum var... Fakat fevkalade sakinim. Şu garip dünyada bir kısmı kendi suçum bir kısmı da elimde olmayarak tali’sizliğin derslerini gördüm ve alıştım. Hiçbir ihtirasım kalmadı, ruhen gayet kuvvetliyim”.⁷⁷ 1953 yılında Adnan Menderes’in özel doktoru ve Belge’nin yakın dostlarından Mükerrerem Sarol’un aracılığıyla Burhan Belge tekrar DP saflarına katılır.⁷⁸ 1955’ten itibaren Demokrat Parti’nin yayın organı Zafer’in 1960’a kadar başyazarlığını üstlenecektir.

⁷⁶ BBÖA, Yakup Kadri’ye yolladığı 18.05.1950 tarihli mektup.

⁷⁷ Burhan Belge’nin İsviçre’de bulunan Leman Karaosmanoğlu’na gönderdiği 04.01.1953 tarihli mektup.

⁷⁸ Sarol, Mükerrerem, *a.g.e.*, Kervan Yay., İstanbul: 1983; İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *a.g.e.*, s. 453.

Bu yıllarda Burhan Belge Ankara’da Tunalı Hilmi Caddesi’nde oturmaktadır ve evi sürekli gelip gidenlerle doludur. Devrin gazetecilerinden Yılmaz Çetiner “Belge’nin evi, meclisleri, benim için yıllarca devam ettiğim bir üniversite olmuştur. Burhan Bey gazeteye pek gitmezdi, yazılarını gece yarısından sonra gelip evden alırlardı. Sabaha kadar oturur, sevdikleriyle sohbet edip tartışırdı. Menderes’ten her an haber bekler, köşke çağrıldığında apar topar giderdi” derken, evin ortamını da anlatır: “Akşamları genellikle misafirleri olurdu Burhan Bey’in. Yakup Kadri ve Leman Hanım İstanbul’dan geldiklerinde mutlaka uğrarlardı. Şevket Süreyya, Hasan Ali Yücel, Mükerrerem Sarol sürekli konuklardı. Necip Fazıl Kısakürek bile birkaç kez gelmişti. Düşünceleri birbirine tamamen zıt olsa da hepsi eski dosttu, aynı kuşağın aydınlarıydı”.⁷⁹ Yine Münevver Ayaşlı da anılarında “büyük dostum” dediği Belge’nin evinde uzun edebiyat sohbetleri yapıldığını ve bazı simalarla ilk kez burada tanıştığını anlatır.⁸⁰

1957 seçimleri DP’nin iktidarı tek başına kazandığı üçüncü ve son seçimlerdir. Burhan Belge de bu seçimlerde Muğla’dan DP milletvekili olarak parlamentoya girmiştir.⁸¹ Zafer’de yürüttüğü yazarlığın yanına bu tarihten itibaren Radyo’da yayınlanmaya başlanacak olan “Radyo Gazetesi” adlı program da eklenmiştir. İç siyasi gerilim ve gittikçe yükselen CHP-DP çekişmesi, Belge’ye de yansımış ve 1958 yılıyla birlikte gerek yazıları gerekse radyo konuşmaları iyiden iyiye sertleşmiştir.⁸² Askeri darbeye doğru akan bu üç sene boyunca Burhan Belge

⁷⁹ Çetiner, *a.g.e.*, s. 301–302.

⁸⁰ Ayaşlı, Münevver, *İşittiklerim Gördüklerim Bildiklerim*, Güryay Yay., İstanbul: 1973, s. 171.

⁸¹ Muğla’dan 29.10.1957 tarihinde 11. dönem milletvekili olarak 60277 oyla seçilmiştir.

⁸² “Düşünebiliyor musunuz, bir tarafta iktidar partisinin gazetesi Zafer’in başyazarı Burhan Belge, karşıdaki koltukta ana muhalefet CHP’nin gazetesi Ulus’un başyazarı Yakup Kadri. İki gazete her gün birbirine saldırıyordu; imzalı imzasız yazılarla etmedikleri hakaret yoktu”. Çetiner, *a.g.e.*, s. 302.

yeniden kendisini ağır polemiklerin ortasında bulmuştur. “Yeniden” denmesinin sebebi, kendisine karşı yürütülen ağır eleştiri kampanyasının malzemesinin önemli bir kısmını, tıpkı 1947’de olduğu gibi bir kez daha 1924’lerde Aydınlik Dergisi’nde yazmış olduğu iki yazısı ile Kadro Dergisi’ndeki kimi yazılarının oluşturuyor olmasıdır. Vatan, Dünya, Ulus ve Cumhuriyet gazeteleri ile Kim, Forum ve Akis dergileri Burhan Belge’nin sert kavgalar yaşadığı DP karşıtı yayın organlarıdır. Yaşananlara genel olarak bakıldığında kavganın asıl nedenin, Burhan Belge’nin basında neredeyse tek başına DP eleştirilerine göğüs germiş olması olduğu söylenebilir. Mükerrerem Sarol, Burhan Belge’yi “Menderes fikir uzmanı” sıfatıyla nitelendirirken, bu gerçeğe dikkat çekmiş olmaktadır.⁸³

27 Mayıs 1960 darbesinde Burhan Belge de diğer milletvekilleri gibi tutuklanarak gözaltına alınmıştır. Yassıada yargılamalarında *Radyo Davası* diye anılan duruşmada sorgulanmış ve idam talebiyle yargılanmıştır. Radyo Gazetesi ile ilgili suçlamaları, Adnan Menderes tarafından dikte ettirilmiş olan yazılar dâhil, hepsini üstlenmiştir. 15 Eylül 1961 tarihinde de Yüksek Adalet Divanı’na Anayasayı ihlal suçundan 15 yıl ağır hapis cezasına çarptırılmıştır. Daha sonra cezasını çekmek üzere pek çok DP mensubuyla birlikte Kayseri Bölge Cezaevi’ne nakledilmiştir.

Kayseri cezaevindeyken soğukkanlılığını muhafaza etmesiyle dikkat çeken Burhan Belge, yanında bulunan diğer arkadaşlarının da teselli kaynağı olmuştur: “Arkadaşlarından çok dinlemiştir mahpusluk günlerini. Son derece olgun

⁸³ Sarol, *a.g.e.*, s. 944.

davrandığını, etrafındakilere moral vermeye çalıştığını, başından geçen olayları bir filozof gibi değerlendirdiğini söylerlerdi”.⁸⁴ Hapisteki ilk günlerinde bir yandan Yakup Kadri’yi “Sevgili Yakup’um, rahatsızlığının haberi beni can evimden vurdu. Sen müşterek halimizin içinde bütün aileyi ayakta tutan direksin. Onun için kendine itina etmen büsbütün lazım” diyerek uyarma gereği duymakta, hemen ardından “...seninle oturup konuşmayı, karanlıktan kaçanın güneşi gözetlemesi gibi arzulamaktayım” sözleriyle de yalnızlığını dile getirmekteydi.⁸⁵

Annesini 1918’de, babasını 1955’te kaybetmiş olan Belge’nin yaşamında -eşi ve çocuğu hariç- geride kalan tek kişi bütün hayatının tanığı, daha Almanya’da çocuk yaşta öğrenciyken yazdığı mektuplarındaki sırdaşı, her sayfanın altına “seni çok seven ağabeyin Burhan” imzasını düştüğü kız kardeşi Leman Hanım’dı. Özel arşivinde bulunan cezaevi mektuplarının da neredeyse tamamı Leman Hanım’a yazılmıştır. Onun çektiği sıkıntının farkında olmalı ki, mektuplarında sık sık “Lemancığım, kendini sakın üzme. Hep birlikte yaşayacağımız günler için kuvvetli ve neşeli ol, ben zaten iyiyim” gibi teskin edici ifadeler kullanmaktadır. Hücreye konduğu Ekim 1961 tarihli mektubunda da “...bu satırları sana hücreden yazıyorum, gayet sakinim hatta memnunum. Çünkü bir buçuk seneye yakındır hapiste, kendi kendimle yalnız kalmamıştım. Niyetim belki bir edebi piyes yazabilmek....Ama tekrar ediyorum, sükunetini muhafaza et ve metin ol, güzel gözlerinden öperim” satırlarına yer vermektedir. Mektuplarının bir kısmında da hapiste okuduğu

⁸⁴ Çetiner, *a.g.e.*, s. 307. Aynı eserde şu satırlar da yer almaktadır: “Leman Hanım, Mevhibe İnönü’den haberler getirir, onun da bu durumdan ne kadar üzgün olduğunu söylerdi... Cezalar belli olup Kayseri hapisanesine nakil haberleri çıkınca, mahkûmların aileleri biraz olsun ferahlamışlardı. Marion Belge, her hafta on saatlik yolu aşıp Kayseri’de Burhan Bey’i ziyaret eder, sevdiği yemekleri götürürdü ona”, *a.g.e.*, s. 309.

⁸⁵ BBÖA, Cezaevinden Yakup Kadri’ye yollanan 11.11.1960 tarihli mektup.

kitaplardan söz etmektedir: “Yakup’un ‘Anamın Kitabı’nı okuyorum. O pek tatlı çocukluk lahzaları. İnsanı teşvik ediyor ‘sen de böyle bir şey yaz’ diye”; “Gülistan’ı yeniden okuyorum. Garbın herhangi bir klasik eseriyle boy ölçüşecek mesafede. Biraz da Farsçam tazelenmiş oluyor”.⁸⁶

Burhan Belge Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel’in yayınladığı aflat, 27.10.1964’te hapisten çıkmıştır. Ancak tutuklu kaldığı yıllarda hastalanmıştır. Önce Ankara Numune Hastanesi’nde bir süre tedavi gördükten sonra, eşi Marion’la beraber Almanya’nın Bonn kentine gitmiş ve burada küçük bir kasaba olan Bad-Godersberg’e yerleşmiştir. 1966’da Yakup Kadri’ye yolladığı mektubunda bir iki haftalığına Türkiye’ye gelmeyi planladığını, iki eser yazmak istediğini ve birisini bitirmek üzere olduğundan onun matbaa işleri için gelmek istediğini belirtmektedir.⁸⁷ Fakat bu planı yürümeyecektir, çünkü hastalığı ileri bir safhaya geçmiştir. Nihayet eşi Marion, Leman Hanım’a ölümüne bir hafta kala gönderdiği son mektupta durumun ciddiyetini anlatmaktadır: “Neşesini tamamen kaybetmiş durumda. Televizyon seyrederek gözüküyor ama aklı tamamen başka yerde. Tamamen kendi içine tevaccüh etmiş bir hali var”. Marion, Burhan Belge’nin Türkiye’ye dönmesi için, Şevket Süreyya, Yakup Kadri ve diğer dostlarının yolladığı mektupları görünce ağladığını ‘gel demek kolay ama ben bu halde gidemem, iyileşmem lazım evvela!’ dediğini de aktarır.⁸⁸ Burhan Belge 23 Ağustos 1967 tarihinde Almanya’da hayatını kaybetmiş ve cenazesi Türkiye’ye getirilerek Ankara Karşıyaka Mezarlığı’na defnedilmiştir.

⁸⁶ Cezaevi’nden Leman Hanım’a 08.08.1962 tarihli mektup.

⁸⁷ Almanya’dan Yakup Kadri’ye yollanmış 31.03.1966 tarihli mektup. Fakat biz bütün incelemelere rağmen sözünü ettiği eseri göremedik.

⁸⁸ Marion Belge’den Leman Karaosmanoğlu’na yollanmış 08.08.1967 tarihli mektup.

Bu çalışmanın esas odaklandığı dönem Burhan Belge'nin 1924 ve 1960 arası dönemi kapsayan yazarlık dönemidir. Çalışmanın amacı, Cumhuriyet devrinin önemli isimlerinden olan Belge'nin gazete ve dergilerde yayımlanmış yazılarından hareketle düşüncelerini, entelektüel seyrini ve kendi dönemindeki ilişkilerini ortaya koymaktır.

Bu amaç etrafında Burhan Belge'nin gazetecilik hayatı ve düşünceleri, üç ana döneme ayrılarak ele alınmıştır. Bunlar 1924–1938 Atatürk; 1938–1950 İnönü ve 1950–1960 arası Menderes dönemleridir. Her üç dönemde de gerek fikir gerekse eylem bağlamında Belge önde gelen isimlerden biri olarak öne çıkmış, yaşanan gelişmelere büyük oranda müdahil olmuştur. Fakat çalışmada bu üç dönemin kendisi ayrıca tartışılmamış, sadece çalışmanın amacıyla ilişkili olduğu kadarıyla temas edilmekle yetinilmiştir. Bir fikrin ya da kişinin anlaşılması elbette onun faaliyette bulunduğu, ürettiği siyasal, toplumsal ve kültürel bağlamla doğrudan ilgilidir. Bu açıdan çalışmada, üç dönemdeki ana gelişmelere de değinilmiştir. Fakat tezin amacı bizi bu dönemlerin kendilerinin incelenmesi olmadığından, olaylar, kurumlar ve gelişmelere Burhan Belge'yle ilgili olduğu oranda, onun anlaşılmasının zeminini teşkil ettiği derecede değinilmekle yetinilmiştir.

Benzer şekilde, bir aydının yaklaşık kırk yıla yayılan düşünceleri ve ilişkilerini ele almak demek, zorunlu olarak bu zaman dilimindeki başka aktörlerle ve isimlerle kurduğu ilişkinin seyrine bakmayı da gerektirmektedir. Bu bağlamda tezde, Burhan Belge'nin yanında yeri geldikçe ve tezin amacıyla sınırlı kalmak üzere, diğer aydınların yaklaşımları da verilmeye çalışılmıştır. Burhan Belge mevcut ilişkilerden tamamen soyutlanmamakla birlikte, çalışma boyunca odak noktası olarak kalmıştır.

Öte yandan bu çalışma bir gazeteci-aydının düşünce hayatını incelemeye çalışmakla birlikte, onu bütün yönleriyle irdelemek amacını taşımaktadır. Burhan Belge'nin –ve her aydının- entelektüel birikiminde, zihin haritasının oluşumunda pek çok farklı ismin ve metnin, farklı zamanlarda ve farklı bağlamlarda etkisi olmuştur. Fakat bu etkinin kişideki izlerini yahut yansımalarına bakmak başlı başına ayrı bir çalışmayı gerektirir. Bu nedenle çalışmada, Belge'nin beslendiği kaynakların onun düşüncesini nasıl yönlendirdiğine dair ayrıca bir tartışmaya girilmemiştir.

Burhan Belge, Cumhuriyetin erken yıllarını belirleyen Atatürk, İnönü ve onların ardından gelen Menderes dönemlerinin tümünde, bir aydın olarak öne çıkmıştır. Bu durum yükselen bir eğri gibi, ilkinden sonuncusuna doğru gittikçe daha da belirginlik kazanmıştır. *Hâkimiyeti Milliye, Ulus, İnkılâp, Tan, Vatan, Tanin, Hürses, Demokrat İzmir, Haftalık Siyasi Mektup, Zafer* gibi gazetelerin yanında, *Kadro, Ülkü, Kooperatif, Radyo, Siyasi İlimler* dergilerinde yazarlık yapmış, ayrıca farklı dönemlerde fiilen radyo programları hazırlamış ve sunmuştur. Dolayısıyla Burhan Belge'nin Türk basın ve siyasi tarihinin önemli aktörlerinden biri olduğu açıkça görülmektedir.

Bu çalışma, Burhan Belge üzerine yapılan ilk kapsamlı çalışmadır. Belge'ye kısmen temas eden incelemeler ise onun Kadro hareketindeki üç yıllık yazıları ile sınırlı kalmıştır. Bunun temel sebebi Burhan Belge'nin yayımlanmış hiçbir araştırma, deneme ya da anı kitabının bulunmayışındır. Basılı olan metinleri ise yalnızca Kadro'da çıkmış makaleleridir. II. Dünya Savaşı'nda yaptığı radyo konuşmalarına ilişkin de literatürde yapılmış herhangi bir inceleme bulunmamaktadır. Bu durum,

gerçekte kendi kuşağından olan aydınlardan belki daha çok yazmış, daha fazla düşünce üretmiş ve daha geniş bir birikime sahip olan Burhan Belge'nin, ölümünden sonra adeta unutulup gitmesine yol açmıştır. Dolayısıyla bu çalışma, bu önemli aydını ve fikir dünyasını gün yüzüne çıkarmak suretiyle bir açıdan Türk düşünce tarihine özgün bir katkıda bulunmaktadır.

Çalışmada kullanılan verilere ulaşmada iki yol kullanılmıştır. İlki, Belge'nin yazmış olduğu gazete ve dergilerin taranmasıdır. 1924 yılında Aydınlık dergisinden başlamak üzere 1960 yılına kadar son derece geniş bir arşiv incelemesi yapılmıştır. Onun hangi tarihte ve hangi yayın organında yazdığına dair ön-bilgiler sınırlı olduğundan dolayı, herhangi bir yerde yazma ihtimali göz önünde bulundurularak, ayrıntılı bir basın gazete ve dergi taraması yapılmak durumunda kalınmıştır. Belge'nin radyo konuşmalarından sadece II. Dünya Savaşı'na ilişkin olanlar kullanılabilmiş, özellikle 1957–1960 arası konuşmalarına arşivlerde ulaşamadığı için bunlardan yararlanma imkânı olmamıştır. Yine de 1957–1950 arasında Belge'nin radyo konuşmalarının bazıları Zafer gazetesinde de yayımlandığından bunlardan faydalanılmıştır.

Arşiv kaynakları arasında en önemli olanı ise Burhan Belge'nin Özel Arşivi'dir. Bilgi Üniversitesi'nde bulunan bu arşiv, özellikle Belge'nin çocukluk ve ilk gençlik dönemlerinin yazılabilmesinde büyük yer tutmuştur. Ayrıca ilerleyen yıllardaki kimi özel yazışmaları ve bilgilerine de buradan ulaşılmıştır. Öğrencilik yıllarına ait bilgiler için Saint-Joseph Koleji ile Karlsruhe ve Kassel Üniversitelerinin

öğrenci arşivleri incelenmiştir. Bunun yanında Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi de faydalanılan öteki önemli kaynaklardır.

Tez üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Burhan Belge'nin 1924 ve 1938 yılları arasındaki yazılarına değinilmektedir. Bu bölümde onun ilk yazısının yayımlandığı Aydınlık dergisi ve çevresi ile olan ilişkileri ele alınmakta, ardından Hakimiyeti Milliye gazetesi ile başlayan dönemine geçilmektedir. Kadro hareketinin ele alınmasının ardından, Burhan Belge'nin 1935 ve 1938 yılları arasında Matbuat Umum Müdürlüğü'nde yürüttüğü faaliyetler ve aynı yıllardaki Ulus gazetesi yazılarına değinilmektedir.

İkinci bölümde Burhan Belge'nin dünya savaşı boyunca yürüttüğü entelektüel çalışmalara odaklanılmaktadır. Bu dönemin iki temel belirleyeni vardır. Bunlar II. Dünya Savaşı ile çok partili hayata geçiştir. Burada önce Burhan Belge'nin radyo konuşmaları irdelenmekte ve ardından 1945'ten itibaren girilen çok partili yaşamdaki rolü, etkinliği ve fikirleri ele alınmaktadır. Öte yandan bu dönem, Belge'nin düşünce yapısında önemli kırılmaların ve dönüşümlerin yaşandığı bir aşamayı temsil ettiğinden, özellikle bu bağlam tartışılmaya çalışılmaktadır.

Tezin üçüncü bölümü 1950 ile 1960 yılları arası döneme yoğunlaşmaktadır. Demokrat Parti iktidarının başlaması ile birlikte yaşanan olaylar sıralandıktan sonra, Burhan Belge'nin Demokrat Parti saflarına katılımı, ardından partinin önce başyazarı, sonra da milletvekili olması süreçleri, bu yılların gelişmeleriyle ilişkilendirilerek

sunulmaktadır. 1960 ihtilaline giden süreçte Burhan Belge'nin özellikle 1958 ve 1960 arası yaşadığı polemikler ve verdiği mücadele öne çıkan unsurlardır. Bölümün son kısmı 27 Mayıs darbesinin peşinden Burhan Belge'nin yargılanması sürecine eğilmektedir.

I. BÖLÜM:

ATATÜRK DÖNEMİ (1923–1938)

1923 yılının ortalarına doğru, Türkiye’de toplumsal ve siyasal ortam alabildiğine hareketliydi. Milli mücadelenin savaş boyutu tamamlanarak diplomasi boyutuna geçilmiş, saltanat kaldırılmış ve Birinci Meclis’teki iki grup arasında yaşanan görüş ayrılıkları iyice belirginleşmişti. Politik gelişmelerin bundan sonra akacağı mecraaya dair birbirine zıt fikirler, milli mücadele süresince ertelenen eleştirel tutumların somutlaşması ile birlikte artık açıkça dile getirilmekteydi. Nihayet duruma kendi isteğince yön vermek isteyen Mustafa Kemal, Meclis’i 1 Nisan 1923’te erken seçim kararı almaya razı etmişti. Yanı sıra muhafazakâr, liberal, sosyalist vb. pek çok aydın, gazeteler ve dergilerde görüşlerini ortaya koyup bir şekilde Ankara’daki iktidar mücadelesine müdahil olmaya çabalıyordu. Gazeteci Ali Şükrü’nün öldürülmesi ve sol örgütlere dönük kapsamlı tutuklamalar da bu dönemin öne çıkan diğer gelişmeleri olarak anılabilir. Burhan Asaf işte tam bu günlerde Almanya’daki eğitiminin ardından İstanbul’a ailesinin yanına dönmüştü.

Burhan Asaf, öğrencilik yıllarında Vedat Nedim aracılığıyla Berlin’de sosyalist Türk gençleriyle yakın ilişkiye girmiş ve siyasi eğilimi o dönem benzer bir yola doğru evirilmeye başlamıştı. Fakat Türkiye’ye Vedat Nedim’le aynı günlerde dönmüş olmasına rağmen, düşüncelerini aktif bir mücadeleye dönüştürmekte onun kadar hızlı davranmadı. Bir süre Eskişehir’de ve Bükreş’te değişik işlerde çalıştıktan sonra, ancak 1924 yılının sonlarına doğru Vedat Nedim, Şevket Süreyya, Nazım Hikmet, Şefik Hüsnü gibi o da *Aydınlık* dergisinde yazmaya başladı. Gelgelelim

onun bu katılımından çok kısa süre sonra, Şeyh Sait isyanı münasebetiyle Takrir-i Sükûn dönemi başlayacak, çok sayıda solcu aydın tutuklanıp diğer pek çok yayın organı gibi *Aydınlık* dergisi de kapatılacaktı. Bütün bunlar Cumhuriyet'in bu ilk kuşak solcu aydınlarını belirleyici oranda etkilemiş ve pek çoğu 1926'dan itibaren birer birer yeni kurulan rejimin saflarına katılarak birikimlerini ve fikirlerini Kemalizmin inşası yolunda kullanmaya karar vermiştir. Burhan Asaf'ın 1960 yılına değin devam edecek olan entelektüel hayatı, ilk yazılarını kaleme aldığı *Aydınlık* dergisi dönemi içinde başlamış ve biçimlenmiştir. Fakat bu dönemi gereğince anlamlandırabilmek için, *Aydınlık* hareketinden önceki sol düşüncenin Türkiye'deki tarihsel gelişimine ana hatlarıyla bakmak gerekmektedir.

Türkiye'de sol düşüncenin kökenleri 19. yüzyılın son çeyreğine kadar uzanır. Ancak bir düşünce olarak Osmanlı aydını nezdinde karşılık bulması ve zamanla bir *akım* haline gelmesi 1908 ve sonrasında gerçekleşmiştir. Mete Tunçay'ın deyiimiyle bu "çağdaş sol"¹, II. Meşrutiyet'in ilanı ile başlayan yeni ortamının ürünüdür. Bu bağlamda ilk sol örgütlenmeler Balkanlar'da ama özellikle Selanik'te gayrimüslim topluluklarca başlatıldı. 2 Ekim 1908'de Abraam Benaroya'nın başkanlığındaki grup, Selanik'teki küçük Bulgar sosyalistleri ile bir araya gelerek Sosyalist Kulübü'nü kurdular.² Daha sonra başka dernekler de peş peşe kurulmaya başlandı ve "bir süre sonra bunlar Selanik İşçi Dernekleri Federasyonu'nda birleştiler. Başta kulübün 50 üyesi vardı ama giderek sayıları 100'ü aştı... gerektiğinde 6 binden fazla işçiyi

¹ Tunçay, Mete, *Türkiye'de Sol Akımlar-1*, BDS Yay., İstanbul: 1992, s. 21.

² Harris, George, *Türkiye'de Komünizmin Kaynakları*, çev. Enis Yedek, Boğaziçi Yay., İstanbul: 1975, s.22.

eyleme geçirebiliyordu”.³ Selanik odaklı bu sol akımlar 1909’dan itibaren çeşitli mitingler düzenlemiş, birkaç dilde birden yayımlanan farklı gazete ve broşür bastırmak suretiyle sosyalist harekete etkinlik kazandırmaya çabalamıştır. Bu gelişmeler kısa süre sonra İstanbul’a yansımış ve ilk sosyalist parti doğmuştur.

İlk sosyalist parti olan Osmanlı Sosyalist Fırkası, İstanbul’da 1910 yılında Hüseyin Hilmi tarafından kuruldu. Partileşme sürecinden altı ay önce *İştirak* adlı bir haftalık gazete yayımlamaya başlayan Hilmi, bu gazetede sosyalizm üzerine genel yazılar ile işçiler ve sorunları ile alakalı kimi meselelere temas etmiş, Fransızcadan yaptığı çevirilerle de konunun teorik boyutlarına ulaşmayı denemiştir. Hüseyin Hilmi’nin sosyalizme olan ilgisinde dönemin materyalist akımlarının İstanbul’daki ilk temsilcilerinden Baha Tevfik’in de önemli rolü olmuştur. Parti kurulduktan sonra da Baha Tevfik anarşist ve materyalist eğilimleriyle Hilmi’nin hep yanında kalmış, fikirlerinin pekişmesinde etkili olmuştur.⁴ Bununla birlikte Osmanlı Sosyalist Fırkası faaliyet gösterdiği 1913 yılına kadar, siyasi mücadelede etkin olmayı arzulamışsa da bunu başaramamıştır. Fırka, vergilerin yeniden düzenlenmesi, eğitimin parasız olması, büyük sanayinin devletleştirilmesi ve işçi haklarına yasal güvence gibi konuları dile getirmiş ama bunu belirli bir noktaya taşıyamamıştır. Bundan ötürü, Hilmi ve çevresi “genellikle halka ve özellikle işçilere inmeyi becerememiş ve bir ‘hareket’ olamamıştır”.⁵ 1913 yılının Haziran ayında İttihat ve Terakki yönetimi

³ Yalınov, İbrahim, “1876–1923 döneminde Türkiye’de Bulgar Azınlığı ve Sosyalist Hareketin Gelişmesi”, Mete Tunçay ve Erik J. Zürcher (der), *Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876–1923)*, çev. Mete Tunçay, İstanbul: 2004, s. 147.

⁴ Tunçay, *a.g.e.*, s. 31; Harris, *a.g.e.*, s. 29.

⁵ Tunçay, *a.g.e.*, s. 33. Fethi Tevetoğlu ise, Münir S. Çapanoğlu’ndan şunları aktarıyor: “Osmanlı Sosyalist Fırkası, toplumumuzun sosyal uyanışa hazır olmaktan çok uzak bulunduğunu pek iyi bilen Baha Tevfik için sadece bir ‘deneme’ ya da ‘eğlence’; derbeder Hilmi için de sadece bir ‘iş’ti: geçim Yolu!”, Tevetoğlu, F., *Türkiye’de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1910-1960)*, Ayyıldız Mat., Ankara:1967, s. 18-19.

bütün muhalefetin siyasi faaliyetlerine son verince, diğçerlerinin yanı sıra Hilmi de Anadolu'ya sürüldü ve böylece Osmanlı Sosyalist Fırka'sı da kapandı.

Birinci Dünya Savaşı'nın patlak verdiği 1914 yılından itibaren sönümlenen sol akımların yeniden örgütlü bir güç olarak siyasi sahneye çıkışı 1918'de Mütareke dönemini müteakip başlamıştır. Hareketin başında yine Hüseyin Hilmi vardır.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra Hüseyin Hilmi İstanbul'a geri dönerek kaldığı yerden siyasi çalışmalarını sürdürmek istedi ve 1919 Şubat'ında Türkiye Sosyalist Fırkası'nı kurdu. Partinin yayın organı ise İdrak gazetesiydi. Partinin tavrında dikkat çekici husus, İslam ile sosyalizm arasında müşterek bir zemin inşa etme çabasıydı. İslam'ın ilkeleri ile sosyalizmin ilkelerini karşılaştırarak varılan netice, aslında her ikisinin de pek çok ortak paydaya sahip olduğu ve kolaylıkla bir arada anılabileceği şeklindeydi. Kuruluş Bildirgesi'nde "din-i mübin-i İslam da, sosyalizm esasatını sarahaten tespit etmiş, Türk an'anatı da birçok sosyalist fikirleri muhtevi bulmuştur" ifadeleri yer alıyordu.⁶ Hilmi'nin bu ikinci parti girişimi de mütareke ve milli mücadelenin karmaşık süreci içerisinde umduğu gibi bir çerçeveye evirilemeden pasifize bir halde 1922 yılına kadar varlığını sürdürdü ancak "Hüseyin Hilmi'nin 1922'de esrarengiz bir şekilde öldürülmesiyle Türkiye Sosyalist Fırkası da büsbütün dağılıp tarihe karışmıştır".⁷

⁶ Tevetoğlu, *a.g.e.*, s. 73. Hilmi'nin bu yaklaşımı modern Türk düşünce tarihi açısından önemlidir. Onun, sosyalizm ile İslam ve Türk geleneği arasında kurmaya çabaladığı bu ilk köprüünün diğçer ayakları, yıllar sonra 1960'larda dikilmeye çalışılacaktır.

⁷ Tunçay, *a.g.e.*, s. 41.

Milli Mücadele dönemi başladıktan sonra 1920 yılının ikinci yarısı ve 1922'nin ilk yarısına kadar Anadolu, canlı bir solculuk eylemine sahne olmuştur.⁸ Yeşil Ordu Cemiyeti, (gizli) Türkiye Komünist Partisi, (resmi) Türkiye Komünist Partisi, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası gibi çok sayıda sol örgüt bu yıllarda kurulmuş ve çoğu kısa zamanda dağılmıştır. Bunların tümü, milli mücadelenin temel bir vasfından, birincil derecede etkilenmiştir. Bu, Türk-Sovyet ilişkileridir.

Milli Mücadele'de Sovyetler Birliği'nden yardım alabilmek her açıdan önemliydi. Öte yandan 1917 Bolşevik devrimini gerçekleştirmiş olan Sovyetler için de, sınırlarının yanı başında cereyan eden bu mücadeleye destek vermesi, ideolojik ve stratejik bir zorunluluktur. Batılı emperyalist güçlerle çarpışan Türkiye'nin galip gelebilmesi dış-politikada Sovyet stratejisinin temel direklerinden biri olarak görünmekteydi. İdeolojik açıdan da, bir "dünya sol devrimi" beklentisi içinde olan Rusya "ilerici burjuva devrimlerine yardımcı olmak" suretiyle, beklediği devrime daha çabuk ulaşılabilceğini tasarlamaktaydı. 1920'lerin bu sol örgütlerinin bazılarının doğuşu ve bazılarının kayboluşu, büyük oranda, Türk-Sovyet ilişkilerinin seyri ile yakından ilgili olmuştur.

Adnan Adıvar ve Yunus Nadi'nin kurucuları arasında olduğu Yeşil Ordu cemiyeti, Mahmut Esat Bozkurt, Kılıç Ali, Refik Koraltan'ın kurucularından olduğu resmi TKP Mustafa Kemal'in bilgisi dâhilinde, iç politik gelişmelerin yanında Sovyet yardımlarının temini amacıyla kurulmuş ve her ikisinin de ömrü kısa olmuştur.⁹ İzmir'in kurtuluşunun ardından, artık Sovyet askeri yardımına ihtiyaç

⁸ Tunçay, *a.g.e.*, s. 73.

⁹ Tunçay, *a.g.e.*, s. 84–92.

kalmadığı ortaya çıkınca, milli mücadele yöneticileri, yeni devletin Sovyetlerin etki alanına girmesini istemeyerek, Batı'ya yanaşmışlardır.¹⁰ Bu da, Dumlupınar zaferinden sonra, ülkedeki sol örgütlenmelere yönelik kapsamlı bir bastırma hareketine yol açmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonraysa, yeni rejimin solculara bakışı tam olarak yerine oturmuş, çok sayıda soruşturma ve tutuklamalar yaşanmıştır.

1.1. Aydınlik Çevresi

Milli Mücadele boyunca Türkiye'de etkili olan sol grupların en önemlisi Burhan Asaf'ın da kısa süreli içinde yer aldığı *Aydınlık Çevresi* diye anılan grup olmuştur. Onlara dönük bu adlandırma, kaynağını grubun çıkardığı "Aydınlık" dergisinden almıştır. Hareketin kökleri ise Almanya'ya uzanmaktaydı.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı devleti ile Almanya arasında artan yakın ilişkilerin bir sonucu olarak, yüzlerce öğrenci ve işçi, Almanya'nın değişik şehirlerine eğitim için gönderilmişti. Ancak dünya savaşının etkileri ve sonucu Almanya'da da derinden hissedilmiş, toplumsal dalgalanmalar başlamış ve ülke bir kargaşa içine sürüklenmişti. Yürütülen iktidar mücadelesinde aralarında Rosa Luxemburg gibi önemli isimlerin bulunduğu sosyalist Alman Sosyal Demokrat Partisi (SDP) de etkili bir konumdaydı. "Parti 1916 yılında kendi içinde bölünmüş ve Rosa Luxemburg'un taraftarları Spartakis Birliği adı altında toplanmışlardı. Bu birlik, partinin devrimci sol kanadını oluşturuyordu".¹¹ 1917 ve 1919 yılları arasında en şiddetli dönemini yaşayan bu mücadelenin merkezi olan Berlin şehri, aynı zamanda Almanya'ya gönderilen Türk öğrencilerin de yoğun olarak yaşadığı

¹⁰ Tunçay, *a.g.e.*, s. 110.

¹¹ Luxemburg, Rosa, *Spartakistler Ne İstiyor?*, çev. N. Sarıali, Belge Yay., İstanbul: 1979, s. 33.

şehirlerden biriydi. Türklerden bir kısmı bu iktidar mücadelesinde Spartakist Birliği'ne destek olmak amacıyla çalışmış ve bu zaman zarfında giderek sosyalist eğilimleri güç kazanmıştı.¹² Bu eğilimin kolayca oluşmasında, kendi ülkelerinin (Osmanlı) emperyalist devletlerce işgal edilmiş olmasının da belirleyici payı olsa gerektir.

Sözü edilen Türk öğrenci-işçi grubu, 1918 yılında Almanya'da Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi'ni kurmuştur. Bunlar, daha çok Berlin'deki Türk Kulübü'nde gidip gelmeye başladıktan bir süre sonra Kulüp'te söz sahibi olmaya çabalamışlardır. Kulüpteki işçilere, sınıflaşma fikrinin uyandırılması için akşamları düzenli dersler vermenin yanı sıra bir işçi derneği bile kurmuşlardı.¹³ Öte yandan partinin yayın organı durumunda bir de dergi yayımlamaya başlamışlardı. *Kurtuluş* adını verdikleri derginin ilk sayısı 1 Mayıs 1919'da çıkmış ve sadece bir kere basılan çift sayı yayımlanabilmiştir. Grubun önde gelen isimleri Vedat Nedim (Tör), Ethem Nejat, Mustafa Nermi, Namık İsmail, Nafi Atuf (Kansu), Mümtaz Fazlı (Taylan), İlhami Nafiz (Pamir) ve Nurullah Esat (Sümer) idi. Burhan Asaf, aynı yıllarda Berlin'de değil, oldukça uzak bir mesafede bulunan Karlsruhe şehrinde öğrenciydi. Ancak ailesine yolladığı mektuplardan ve Vedat Nedim'in anılarından anlaşıldığı üzere¹⁴, Berlin'e zaman zaman gidip gelerek bu sosyalist Türk gençleriyle yakın ilişkiye girmiş ve sosyalizme olan temayülü bu günlerde gerçekleşmiştir. Yine de diğerleriyle

¹² Almanya'daki harekete destek olan Türk gençlerine sonradan "Türk Spartakistleri" sıfatı atfedilmişse de, bunda bir abartı payı olduğu belirtilmelidir. Harris, bu nitelemenin gelişigüzel takıldığı ve Alman Spartakusbund ile bunların herhangi bir organik ilişkisi olmadığını söylerken (Harris, a.g.e., s. 47), Mete Tunçay da bu gençlerin Alman Sosyal Demokrat hareketinden etkilenmiş olmakla birlikte Spartakist eğilimli olduklarının bir yakıştırma olduğunu dile getirir (Tunçay, a.g.e., s. 167).

¹³ Tevetoğlu, a.g.e., s. 83.

¹⁴ Vedat Nedim anılarında, Burhan Asaf'la hem Galatasaray Lisesi hem de Almanya'daki yakın dostluklarından söz eder. Tör, a.g.e., s. 25.

kıyaslandığında Burhan Asaf'ın bu aşamada grup içinde etkili bir isim olmadığı anlaşılmaktadır.

Almanya'daki öğrencilerden büyük bir kısmı kısa süre sonra Türkiye'ye dönmüş ve İstanbul'da yeniden faaliyete geçerek Berlin'de yayımladıkları dergiyi aynı adla 20 Eylül 1919 tarihinde çıkarmaya başlamıştır. Bunun yanında parti kurma girişimi için hükümete yapılan ikinci bir müracaattan sonra da önceki partinin adına "sosyalist" kelimesini ilave edilmiş ve 22 Eylül'de Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası (TİÇSF) kendisini kurulmuş saymıştır. Gruba İstanbul'da katılanlar arasında önemli bir isim daha vardır: Şefik Hüsnü. Fransa'daki tıp eğitiminin ardından İstanbul'a gelen Dr. Şefik Hüsnü sürecin en etkili isimlerinden biri olarak öne çıkacaktır. *Kurtuluş* dergisi 1920 yılının Şubat ayına kadar beş sayı yayımlanabilmiş ancak İngilizlerin İstanbul'u işgal etmeleri üzerine derginin yayını yasaklanmıştır. İşgal altındaki İstanbul'da bu grubun yapacakları da oldukça sınırlanmış durumdaydı ve bu nedenle on beş ay boyunca neredeyse hiçbir faaliyette bulunamamışlardır. 1921 yılının ortalarına gelindiğindeyse TİÇSF mensupları, bu kez yeni bir dergi çıkarmaya başlamıştır: *Aydınlık*. Aynı günlerde Moskova'da Komintern'in Üçüncü kongresi yapılmaktadır ve Gizli TKP (Türkiye Komünist Partisi) de İstanbul'da bu esnada kurulmuştur. Dolayısıyla zaman zaman faaliyette bulunan TİÇSF, bu yeraltı teşkilatının yerüstündeki uzantısı ve *Aydınlık* dergisi de legal organı hüviyetine bürünmüştür.¹⁵

¹⁵ Tunçay, *a.g.e.*, s. 171.

Dergiye bu adın uygun görülmüş olmasının ardında Şefik Hüsnü'nün belirleyici olduğu görülmektedir. Fransa'da uzun yıllar kalan Hüsnü, Fransız sosyalistlerinden Henri Barbusse'nun ciddi olarak etkisinde kalmış ve onun Clarté hareketinin birebir Türkçe karşılığı olan *Aydınlık* adını tercih etmiştir.¹⁶ Dergi'nin sorumlu müdürü Sadrettin Celal (Antel) ile Şefik Hüsnü ve Ali Cevdet yazı kadrosunun önde gelen isimleridir. Ali Cevdet ekonomi ağırlıklı yazılar kaleme alırken, diğer ikisi teorik meselelere ağırlık vermiştir. Bununla birlikte siyasi ve ideolojik meselelere Şefik Hüsnü'nün daha fazla eğildiği görülmektedir. Nizamettin Ali (Sav) ile Şevket Aziz (Kansu) yazı kadrosundaki diğer isimlerdir. Bu yazarların merkezde olduğu *Aydınlık*'ın ilk dönemi, 1921 Haziran-Aralık arasını kapsamaktadır. Çünkü dergi, 6. sayısından sonra işgal kuvvetlerinin sol eylemleri yasaklaması neticesinde yayımına ara vermek zorunda kalmış, 1922 yılı Temmuz ayında tekrar 7. sayısıyla çıkmaya başlayabilmiştir. Derginin kadrosuna 1923 yılında Vedat Nedim ve Nazım Hikmet, 1924'de ise Şevket Süreyya ve Burhan Asaf dâhil olmuştur. Böylelikle *Aydınlık*, tek başına dönemin Türk solunun ana düşünce mihrakı haline gelmiştir.

Genel olarak bakıldığında *Aydınlık* çevresinin mücadelesini ve seyrini belirleyen unsur, milli mücadele ve bu bağlamda yaşanan Ankara - Sovyet ilişkileridir. Sovyetlerin kendi çıkarları üzerine takip ettiği politikada, 1921 yılının ortalarına gelindiğinde önemli bir eğilim belirmiştir. Temmuz ayında toplanan 3. Komitern toplantısı artık dünyada beklenen erken bir ihtilal umutlarını terk etmiş olmaktadır. “Komünistlerin, şüphesiz Kemalistler dâhil, bütün Doğu'da anti-

¹⁶ Harris, *a.g.e.*, s 145.

emperyalist hareketleri desteklemeleri eskisinden daha fazla zorunlu oldu”.¹⁷ Ne olursa olsun, emperyalistlere karşı ulusal bağımsızlık mücadeleleri desteklenmeliydi. Komitern’e bağlı olan Türk solcularının, Ankara hükümeti ile olan ilişkilerinde bu durum oldukça yönlendirici olmuştur. Bir yandan içeride olup bitenleri sol zaviyeden anlamaya çalışırken öte yandan Komitern’in tavsiyesi uyarınca hareket etmeye de mecbur kalmışlardır.

Milli mücadelede Yunanlılar’ın kesin olarak mağlup edildiği 1922 Ağustos ayında *Aydınlık* grubu, bu başarıyı büyük bir coşkuyla karşılayıp, anti-emperyalist söylemler eşliğinde Mustafa Kemal’i desteklemiştir. Fakat bir yandan da bu başarının altında enternasyonalist dayanışmanın yattığını vurgulamış, Yunan solcularının, Yunan ordusundaki işçi ve köylülere yönelik yaptığı savaş aleyhtarı propagandanın ne kadar önemli olduğunu hatırlatma gereği duymuştur. Tabii ki bu vurgunun arkasında, Türkiye’de de işçi ve köylü sınıfının beklentileri olduğunun dolaylı yoldan dile getirilişi yatmaktadır. Bu beklenti, onları Ankara hükümetiyle daha yakın olmaya götürmüştür. Nihayet İzmir’de 17 Şubat- 4 Mart tarihleri arasında toplanan İktisat Kongresi’ne *Aydınlık* büyük ilgi göstermiş, kongreye gidecek işçi ve köylü delegelere derginin sayfalarında yol göstermiş ve akıl vermiştir. Kongre, onların umduğu bir yapıda yürümemiş olmakla birlikte, *Aydınlık* grubunun bazı teklifleri İşçi Grubunun İktisat Esasları başlığı altında yer bulabilmiştir.¹⁸

Mustafa Kemal’in Meclis’teki II. Grubu tasfiye etmek için 1 Nisan 1923’te Meclis’in feshi ve erken seçime gidilmesi kararını aldırmasıyla epeydir sessiz kalan

¹⁷ Harris, *a.g.e.*, s. 147.

¹⁸ Tunçay, *a.g.e.*, 173.

TİÇSF da tekrar hareketlenmiştir. *Aydınlık* çevresinin gelinen noktada ne yapılması gerektiğine dair yaklaşımını Şefik Hüsnü'nün bir yazısında görmek mümkündür:

“Bu memlekette bundan sonra artık üç türlü cereyan kabil-i tasavvurdur: 1) Bugünkü inkılâbı yapan ve yaşatmağa azmetmiş olan cereyan; 2) Derebeylik bakiyesi olan ananelere ve Osmanlı hanedanına merbut olanları etrafında toplayan irticakar cereyanlar; 3) Fakir işçi ve köylü kütleleri ve orta halli sınıflar lehine, inkılâbımızı derinleştirmek, inkişaf ettirmek... gayesini takip eden sosyalist cereyanı. Müktesep hukuku, fiiliyat ve tatbikat sahasına isal edebilmek için, birinci ve üçüncü siyaset uzun müddet elele hareket edebilecek ve herhangi bir fırsattan bilistifade irticain tehditkâr taraftarları, milletin ekseriyet-i kahiresiyle beraber, tek bir vücut gibi kara kuvvetlerin karşısına çıkacaklardır”.¹⁹

Şefik Hüsnü'nün elele yürümekten bahsettiği bu günlerde Ankara hükümeti de durduğu yeri ilk kez sert biçimde *Aydınlık* çevresine göstermiştir. 1923 Mayıs ayında komünistlere yönelik kapsamlı bir soruşturma açılmış, TİÇSF'nin ileri gelen üyeleri tutuklanmıştır. Fakat İstanbul'un TBMM hükümetinin yönetimine girmesine rağmen, Ankara'da çıkartılan Hıyanet-i Vataniye kanununun İstanbul'da gerektiği gibi duyurulmadığına ilişkin itirazın kabul edilmesiyle, tutuklananlar salıverilmiştir. Cumhuriyet'in ilanına doğru gidilirken Şefik Hüsnü bir diğer yazısında, Türkiye'de bir sınıf mücadelesi olduğunu daha açık belirtme gereği duymuştur. Hüsnü'ye göre bu mücadele şimdiye kadar yabancı sermaye ile onun Türkiye'deki uzantıları/ortakları olan eşraf ve zenginler arasında yaşanmış, asıl geniş halk kitleleri ise ezilmeye devam etmiştir. Artık Ankara hükümetinden beklenen, işçi ve köylü

¹⁹ Şefik Hüsnü, “İntibahat ve Yoksul ve Orta Halli Sınıflar”, *Aydınlık*, sayı 15, Mayıs 1923.

sınıflarının ön plana alındığı bir siyaset izlemesidir. Mevcut inkılâbın hazmedilmesi ancak buna bağlıdır.²⁰

Cumhuriyet'in ilanı karşısında *Aydınlık* grubu, tam olarak nasıl bir tepki göstereceğine karar verememiştir. Yeni rejimin izleyeceği politikanın, kendilerinin epeydir seslendirdiği taleplere yakın düşmemiş olması, Mustafa Kemal ve ekibinin bundan sonra yapacakları konusunda görünen ipuçları, onları bu yeni durum karşısında tepkisiz kalmaya itmiş olmalıdır. Gerçekten de *Aydınlık*, 29 Ekim'den hemen sonraki Kasım sayısını sadece Rus İhtilali'nin yıl dönümüne ayırmış, Cumhuriyet'in ilanını neredeyse görmezlikten gelmiştir. Bu tutum, 1924 yılının ilk ayına gelindiğinde bile devam edecektir. Derginin 1924 yılındaki içeriğinde ise gözle görülür biçimde, marksist kuramı açıklamaya girişen teorik çeviriler ile bilhassa o zamana dek pek rastlanmayan Lenin/Leninizm eksenli yazılarda artış başlamıştır. Öyle ki derginin 1924 Şubat sayısı, Lenin'e tahsis edilmiş özel bir sayı şeklinde yayımlanmıştır. Bunda, büyük bir ihtimalle Rusya'dan henüz dönmüş olan Şevket Süreyya, Nazım Hikmet gibi isimlerin önemli etkisi vardır. Bundan sonra dergi, Mayıs ayına kadar yayımlanmamıştır.

Ankara hükümetinin izlediği siyasetten hoşnut olmamakla beraber, *Aydınlık* çevresi, onun tepkisini çekecek bir tutum takınmaktan da özenle kaçınıyordu. Bu orta halli durum, Komitern nezdinde “burjuvaziyle işbirliği yapmak” gibi sert bir eleştiriyi doğurmuştur. 1924 yılının Haziran ayında yapılan Beşinci Komitern

²⁰ Şefik Hüsnü, “Sosyalizm Cereyanları ve Türkiye”, *Aydınlık*, sayı 16, Haziran 1923.

toplantısında *Aydınlık* çevresi, doğrudan hedef seçilmiştir. Türkiye ile ilgili bölümde konuşan Manuilski, ciddi taktik hatalar işlendiğini belirterek şunları söylemiştir:

“Türkiye Komünist Partisi’nin yayın organı olan *Aydınlık*’ta, Komünist Partisinin yabancı sermayeye karşı milli sermayenin gelişmesini desteklemesini öneren bir dizi makale yayınlandı... Tıpkı Rus Struveciliği gibi, bazı Türk yoldaşlarımız da başlangıçta ülkedeki üretici güçlerin gelişmesinin çıkarlarıyla sermayenin gelişmesinin çıkarlarını birbirine karıştırma eğilimindeydiler... *Aydınlık* dergisinden Türk yoldaşlarımız gerçekten de proletaryanın burjuvaziyle işbirliğinden yana çıkmışlardır”.²¹

Manuilski’nin eleştirilerine toplantıda söz alan Faruk adlı Türk delegesi cevap vererek, dile getirilen iddiaların doğru olmadığını ifade etmiştir: “Partide işbirliğinden yana bir eğilim olmamıştır. Parti sadece devrimini sona erdirerek mücadelesinin ikinci aşamasına giren burjuvaziye karşı bundan böyle nasıl bir yol izleneceği konusunda anlık bir tereddüt göstermiştir, o kadar”.²² Türk delegesi, ardından kendilerinin çok küçük illegal faaliyet gösteren bir parti olduklarını ve ciddi zorluklarla baş başa kaldıklarını belirtip destek istemiştir.

Komitern’in bu eleştirisi, aslında TKP içinde başlamış olan, izlenecek stratejiye ilişkin fikir ayrılıklarının daha da belirginleşmesine yol açtı. Zamanla “Şevket Süreyya Grubu” ve “Şefik Hüsnü Grubu” diye tasniflenecek olan söz konusu ayrışmada, ilk gruba göre Türkiye’de henüz yeterli bir işçi sınıfı olgusu yoktu ve

²¹ Manuilski, “Milliyetler ve Sömürgeler Meselesi Üzerine Rapor”, *Türkiye Komünist ve İşçi Hareketi*, Komünist Enternasyonal Belgelerinde Türkiye Dizisi-4, çev. Fatma Bursalı, Aydınlik Yay., 1979, s. 120.

²² Faruk, “Milli Mesele ve Sömürgeler Üzerine Konuşma”, *a.g.e.*, s. 122.

izlenecek strateji bunu dikkate almak zorundaydı. 1924 yılında Şevket Süreyya ve Sadrettin Celal buradan hareketle şu tahlili yapar bir noktayı temsil etmekteydiler:

“...memleketin zengin sermayedar, ileri bir hale gelmesi, şimdi günün tarihi bir vazifesidir. Bu vazife ise disiplinli ve müteşekkil bir Cumhuriyet Partisine düşer. Cumhuriyetin idame ve muhafazası için yapılacak her hareket, ne kadar şiddetli bile olsa doğrudur, terakkiperverâne bir harekettir”.²³

İktidara yönelik bu yaklaşım, ülkede işçi sınıfına dayalı doğrudan bir komünizm hareketinin imkânsızlığına yapılan açık vurgunun ötesinde, Cumhuriyet rejimini her ne olursa olsun desteklemek ve devamını sağlamak için çabalamak vurgusu açısından çok daha dikkate değerdir. Şefik Hüsnü grubu ise özellikle 5. Komitern’in ardından eleştirileri dikkate alarak, 1924 Ağustos’undan yılsonuna kadar broşürler halinde ve sadece işçilere yönelik “Fevkalade Amele Nüshaları” yayımlamışlardır. 1925 yılının ilk ayından itibaren ise *Orak-Çekiç* adıyla haftalık bir başka dergi çıkarmaya başlamışlardır.

Bunların ötesinde *Aydınlık*’ta Leninizm ve diğer konular hakkında yazı ve çevirilere de daha çok ağırlık verilmeye başlanmıştır. Özellikle teorik analiz içeren bilgilendirici yazılar artmıştır. Şevket Süreyya 1924 yılı sonuna doğru oldukça uzun sayılabilecek “Tarihi Materyalizm: Diyalektik Nedir?” adlı yazı dizisi kaleme almış, meseleyi herkesin anlayabileceği sadelikte izaha yönelmiştir. Benzer amaçlı diğer bir yazısında materyalizme odaklanmıştır:

²³ Tevetoğlu, *a.g.e.*, s. 93.

“Marks’ın ve Darwin’in nazariyelerinde, daha umumi tabiriyle Marksizm ve Darwinizm’deki en bariz ve saf müşterek, her ikisinde de maddenin ilk ve son bir hareket noktası olarak alınmasıdır. Gerek Marks gerek Darwin ikisi de materyalist ‘maddeci’dirler... Bizler ekseriyet, kemal-i serbesti ile ‘Marksizm, ulum-u içtimaiyeye tatbik edilmiş Darwinizmdir’ diyebiliyoruz”.²⁴

Tam bu sıralarda *Aydınlık* dergisinde ilk kez Burhan Asaf imzası görünmüştür: George Harris “Burhan Asaf ve Hikmet Kıvılcımlı gibi yeni çehreler, daha harekete katılmadan, siyaset sahnesinde meydana gelen ve olayla hiçbir ilişkisi bulunmayan apayrı gelişmelerin kurbanı oldular”²⁵ derken yerinde bir tespit yapmaktadır. Gerçekten de Burhan Asaf’ın yazı ailesine dâhil olmasından sadece birkaç ay sonra Şeyh Sait isyanı patlak verecek ve *Aydınlık* çevresi dergi ile birlikte dağılacaktır.

Burhan Asaf Almanya’dan 1923 yılı Mayıs ayı içinde İstanbul’a döndükten sonra, *Aydınlık* grubu ile temasa geçip onlara katılmak yerine, yeniden Almanya’ya dönerek doktora yapmayı planlamaktadır. Bundan dolayı da derhal para kazanmak için Demiryolları’nda işe başlamış ve Eskişehir’de mütercim sıfatıyla çalışmaya başlamıştır. 1924 yılı içinde bir süre de Romanya’da Anadolu Ajansı temsilciliği yaptıktan sonra, eğitimle ilgili amacından vazgeçerek İstanbul’a dönmüştür. Onun *Aydınlık* çevresine dâhil olması bu dönüşün hemen ertesinde başlamıştır. Grupla nasıl temasa geçtiğine dair net bilgi olmamakla birlikte, Vedat Nedim’le Berlin’den olan yakınlıkları hatırlandığında, *Aydınlık* dergisine girişinde Vedat Nedim’in rol oynadığını söylemek yanlış olmaz.

²⁴ Şevket Süreyya, “Marksizm ve Darwinizm”, *Aydınlık*, sayı 28, 1924.

²⁵ Harris, *a.g.e.*, s. 198.

Burhan Asaf'ın *Aydınlık*'teki ilk yazısı Aralık 1924 tarihinde çıkan “Vur Proleter Vur...!” adını taşımaktadır. Yazıya önce ezilen, sömürülen ve satılığa çıkarılan Afrika çocukları, Amerika'ya götürülen zenciler ve “paşazadelerin iğrenç şehvetlerini tatmin için” bedenleri sunulan mazlum esir kızlardan bahsederek giriş yaptıktan sonra, bu kez doğrudan proletere seslenmeye başlar:²⁶

“Proleter! Bunları ve bunlar gibi daha binlercesini: Toprakla beraber bir çeşme, bir öküz, gibi satılan mazlum mujik'i; Aşar jandarmasının dipçiğini yemiş Anadolu köylüsünü tanıyor musun?... Proleter! Sen satılık bir maddesin. Senin üzerinde taksim ameliyatı yapılıyor. Senin piyasası vardır. Sen kütlelerle satılan bir altınsın. Kömürü yağ, çeliği yoğur, karın kefensiz ve mezarsız kalsın. Çocukların ise gayzın pençesinde birer piç gibi kıvransın. Fakat öbür tarafta, senin yığıdığın kömür dağları altın olsun”.

Öfke dolu ve sert ifadelerle bezenmiş yazının devamında proletere “Hani çelişkileri yoğuran pençen? Göster onu! Sık ve şu taşa vur! Vur! Vur!” diye seslenen Asaf, ondan asıl olarak yumruğunu “taştan daha sert olan” burjuvanın kalbine indirmesini beklemektedir:

“O burjuva ki kokuşmuş ve korkak şarlatanlar gibi leş düşkündür... Bil ki, çeliğin yoğurduğu nasırlar o kalbi parçalamak için kâfi gelmiyor... Sakın bu adımdan vazgeçme. Bekle o dakikayı ki, yumruğunun nasırları şu murdar et parçasını ezecek kadar sert olsun. Fakat o zamana kadar vur! Sağ acırsa, sola vur! Sol acırsa bütün kinin, bütün o çıplak ve yetim gönlünle vur! Vur proleter!”

²⁶ Burhan Asaf, “Vur Proleter Vur...!”, *Aydınlık*, sayı 28, 1924, s. 737.

Aynı sayıda yayımlanan ikinci yazısında ise Türkiye'nin gündemini en çok meşgul eden iki konuya eğilmiştir. Bunların her ikisi de güncel siyasi atmosferle doğrudan ilgilidir. “Son Orta Oyunundan İki Sahne” başlıklı bu yazıda, birinci sahnenin konusu demokrasidir. Ülkedeki tartışmalara atfen ironik bir dille “...yine kan gövdeyi götürüyor, ocaklarında yangın mı çıktı? Soluk soluğa kan ter içinde, gövdeler üst üste gelmiş gıcırıyor” dedikten sonra, “kıpırmızı suratlar” diye nitelendirdiği politikacıların kendi aralarındaki konuşmalarını tasvir eder: “Demokrasi efendim... Hayır, sen cumhuriyetçi değilsin! Sus, rezil! Hakimiyet-i milliye... Köylü efendimizdir... Hurra... Bravo...Yuh! Ve sürekli alkışlar”. Ardından Burhan Asaf, politika sahasından yükselen bu bağışmaları duyan biri köylü biri işçi iki kişiyi konuşturur.²⁷

“Bunlar neden böyle bağırıyor?

-Senin ve benim efendiliğimiz hakkında görüşüyorlar.

-Şimdi bu kavga biterse efendi mi olacağız?

-Öyle olacaktı.

-Hadi hemşerim hadi: Sen torna tezgahına ben de sapana!

-Dur... Eğleniyoruz!

-Eğlenelim iyi ama evde çoluk çocuk ekmek ister. Bunların karnı tok galiba. Bizim kara öküz bile, arpasını yemeden bu kadar gürlüğü çıkarmaz”.

İkinci sahne yukarıdaki bağlamın başka bir yönünü ele alır. Konu bu sefer Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile Cumhuriyet Halk Fırkası'nın işçilere dair kanuni tasarrufları üzerinde yürümektedir. Dönemin muhalefet partisi konumundaki Terakkiperver Fırka işçilere dair kanun üzerinde çalışmakta, ancak anlaşılan *Aydınlık*

²⁷ Burhan Asaf, “Son Orta Oyunundan İki Sahne”, *Aydınlık*, sayı 28, 1924, s. 739.

çevresi bunun bir aldatmaca olduğunu düşünmektedir. Burhan Asaf “Madde 36. İki satır. Vaat mi, temenni mi, hezeyan mı? Belli değil” diyerek Terakkipvercilerin yaptığını “işgüzarlık” olarak yorumlarken, Halk Fırkasının ise “ah, neden bu bizim aklımıza gelmedi ki” diyerek parmak ısırıklarını belirtir. Yazıya şu satırlarla devam eder:

“İki satırla ameleyi hoşnut edebilmek zannı! Halkçı Cumhuriyetçilere karşı herhalde bir zafer, fakat amele bu acemi avukatlara zor vekâlet verecektir. Çünkü amelenin istediği hak, iki satırla hülâsa edilemeyecek kadar çoktur. Bu gibi zarif tekerlemeleri de yutamaz Bunlar olsa olsa dişlerinin arasında sıkışıp kalır. Taaffün etmemeleri için de bir kibrit çöpü ameliyesi kâfidir”.

Yazı “Halkçı Cumhuriyetçi, Terakkipver Cumhuriyetçi bilmem neci cumhuriyetçi beylerimiz, paşalarımız da arada bir sofraya artıklarını mutlaka birinin önüne fırlatacak kadar cömert iseler, bu gibi kemikleri kendi bendeciklerinin önlerine fırlatsalar daha faydalı olur” ifadeleriyle son bulur.

1925 yılına girildiğinde *Aydınlık* Ocak ve Şubat aylarında olmak üzere son kez yayımlanmıştır. Burhan Asaf’ın üçüncü yazısı da bu son iki sayıda basılmış, söz konusu yazının devamının geleceği belirtilse de buna imkân kalmamıştır. “Küre-i Arzla Mülakat” başlıklı yazı, üslup açısından öncekilere benzemekle birlikte, Burhan Asaf’ın o dönem düşünsel koordinatlarını göstermesi bakımından ilginçtir ve farklı bir içeriktedir. Adından anlaşılacağı üzere yazı, küre-i arz (dünya) ile yapılmış kurgusal bir söyleşi biçimindedir. Önce dünya ile arasındaki sevgi bağını tasvir eden uzun bir

girişten sonra, dünyanın neden mutsuz olduğunu anlamaya girişen Asaf, bunun için onunla yüz yüze konuşmaya başlar:²⁸

“Dünya: Ne haberler getiriyorsun?

-‘Kavga devam ediyor’.

-Çok kan akıyor mu?

-‘Aktı ve daha çok akacak!’.

-Hala benden müteneffirler mi? Hala benim bağrımda geçirdikleri günlere değil, o kendi hayalhanelerinde yarattıkları öteki hayata mı inanıyorlar?

-‘Hala maddeye karşı isyan ediyorlar. Hala Allah’a âşık olanlar var’.

-Din, milliyet, ırk... Bu farkları hakikat kabul edenler var mı?

-‘Sade o kadar olsa... Şehinşahlar var, imtiyazlar var, sarraflar vardır. Çıplaklar var’.

Diyalogun bu noktasında, dünya, “sen hangilerindensin?” sorusunu yöneltir.

Burhan Asaf’ın soruya cevabı oldukça açıktır:

“Sana tapanlardanım. Yalnız sana inananlardan. Din, milliyet, ırk... Bu yalanları ortadan kaldırmak istiyoruz. Kitlenin hakkını kitleye iade ettireceğiz. İnsanların milyonlarla satılmasına nihayet vereceğiz... Senin şafaklı koynunda sekiz yüz milyon müsavi hakkı var. Bu hakkı, o on binlerden alıp bu sekiz yüz milyona vereceğiz.... Hortlakları mezarlarına iade edeceğiz, zalimlerin dişlerini sökeceğiz”.

Bunların yanında Burhan Asaf’ın *Aydınlık*’ın son sayısı olarak görülebilecek 18 Şubat 1925’te yayımlanan Fevkalade Gençlik Nüshası’nda “Maksim Gorki’nin Lenin’e Ait Hatıralarından...” başlığıyla iki sayfalık bir de çevirisi yayımlanmıştır. *Aydınlık*’ta yayımlanan bu üç yazısına genel olarak bakıldığında 25 yaşında olan

²⁸ Burhan Asaf, “Küre-i Arzla Mülakat”, *Aydınlık*, sayı 29 -30, 1925. s. 898–899.

Asaf'ın oldukça heyecanlı ve coşkulu bir dönem yaşadığı fark edilmektedir. Özellikle dikkat çekici olan husus, kendine has üslubudur. Ele aldığı konulara doğrudan bakan teorik metinler ya da denemeler kaleme almak yerine, edebi bir dil ve biçim kullanmayı, söylemek istediğini daha dolaylı bir form içinde sunmayı tercih etmiştir. Öte yandan grubun o dönem temel eğilimlerini de bu yazılarda gözlemlemek mümkündür. Terakkiperver Fırkası'na dair çevreye hâkim olan kanaat, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın izlediği yola ilişkin memnuniyetsizlik, bir sol devrim için henüz uygun şartların olmayışı gibi temaların bu yazılara içkin olduğunu söylemek mümkündür. Bir diğer önemli nokta, Küre-i Arzla Mülakat yazısında somutlaşan Burhan Asaf'ın pozitivist dünya görüşüdür. Solcu *Aydınlık* çevresinin – doğal olarak- tümünde olabilecek olan ve geleneksel değerlere/yapılara mesafeyi simgeleyen pozitivist görüşe, Burhan Asaf'ın o yaşlarda derinden bağlı olduğu açıktır.

Şubat ayının son haftasına girilirken ortaya çıkan Şeyh Sait İsyanı ile birlikte, ülke genelinde Takrir-i Sükûn Kanunu ilan edilerek uygulanmaya konmuş ve her türlü muhalefete son verilmiştir. Basın da bu gelişmeden payına düşeni alınca *Aydınlık* dergisi ile *Orak-Çekiç* dergisinin yayını yasaklanmıştır.²⁹ Bilhassa *Orak-Çekiç*'in, isyanla ilgili Ankara Hükümetine destek veren ve isyanı çok sert ifadelerle kınayan tutumuna rağmen sol yayınlar da aynı akıbete maruz kalmaktan kurtulamamıştır. Tutuklamaların yaşanacağını anlaşılmamasıyla Şefik Hüsnü, Hasan Ali (Ediz) ve Nazım Hikmet yurtdışına kaçmış ancak Şevket Süreyya, Sadrettin Celal gibi önde gelen isimler yargılamalar sonucunda hapis cezasına çarptırılmıştır.

²⁹ Takrir-i Sükûn kanunu gereği, *Aydınlık* ve *Orak-Çekiç*'in yanı sıra şu gazete ve dergiler kapatılmıştır: İstanbul'da çıkan *Tevhid-i Efkar*, *Son Telgraf*, *İstiklal*, *Sebilürreşat* ile Trabzon'da çıkan *İstikbal* ve Adana'da çıkan *Sayha*. Tunçay, a.g.e., s. 221.

Vedat Nedim ve Burhan Asaf ise 1925 tutuklamalarında herhangi bir soruşturmaya maruz kalmamışlardır.

Bu geniş kapsamlı yargılamalarla birlikte Türk sol akımları tarihinde önemli bir sayfa kapanmış, yasal alanda fikir mücadelesi veren Türk solu bu niteliğini yitirmiştir. Bu aynı zamanda Burhan Asaf'ın kısa süren *Aydınlık* macerasının da sonu anlamına gelmektedir. Aynı günlerde önemli bir değişiklik daha yaşanmıştır: Burhan Asaf hemen İstanbul'dan ayrılıp Ankara'ya yerleşir. Kız kardeşi Leman ve Yakup Kadri, tutuklamalardan endişelenerek, onu kendi yanlarına çağırtmıştır. Ankara'da bir gün Yakup Kadri'lerin evinde Mustafa Kemal'le yaptıkları uzun bir sohbetin ardından, Burhan Asaf bilgi ve görgüsüyle “göze girer” ve Yakup Kadri ile birlikte Çankaya sofrasına davet edilir.³⁰ Daha sonra da Hariciye Vekâleti'nde çalışmaya başlar. Bütün bunlara rağmen, Burhan Asaf için sol geçmişine dair henüz her şey bitmemiştir ve nihayet iki yıl sonra komünizm suçlamasıyla gözaltına alınacaktır. Asıl kopuş da bu tutuklamadan sonra gerçekleşmiştir. Fakat 1927 Tevkifatı olarak bilinen bu sürecin ayrıntılarına geçmeden önce, Burhan Asaf'ın *Aydınlık* çevresi ile olan ilişkisinin bazı ayırt edici yanlarına değinmek gerekir. Bunlardan ilki, Burhan Asaf'ın TKP ve *Aydınlık* çevresinin başlangıç ve oluşum sürecinde yer almamış olmasıdır. Berlin'de başlayıp İstanbul'da devam eden TİÇSF ile (gizli) TKP gibi örgütlerin kuruluşu ve yerleşmesi aşamalarında hiçbir aktif rol almamıştır. İlişkili olan ikinci husus, Burhan Asaf'ın 1924 yılında dergi çevresine katılmasına rağmen, TKP içinde ya da örgütsel faaliyetlerde daha sonraları da görünmüyor oluşudur. Örneğin, 1925 yılı Ocak ayında Şefik Hüsnü'nün Beşiktaş'taki evinde yapılan

³⁰ Tekeli ve İlhan, *a.g.e.*, 102.

TKP'nin üçüncü kongresine Kongreye 21 delege katılmış ve bir İcra Komitesi seçilmiştir. Hikmet Kıvılcımlı gibi Burhan Asaf'la aynı zamanlarda dergiye dâhil olan daha genç biri bile bu kongrede “Gençlik” kısmının sorumlusu olarak İcra Komitesi'ne girmesine karşın, Burhan Asaf'ın adına bile rastlanmamaktadır.³¹ Yine, bu grubun önde gelen üyelerinin çoğunluğu Sovyetler'de bulunmuş, sosyalizmi yerinde gözlemlemiştir. Böylelikle mensubiyet hissettikleri ideoloji ile ilişki düzeyleri somut bir deneyim de kazanmıştır. Sadrettin Celal ve Vedat Nedim Komitern toplantısına katılmak için, Şevket Süreyya, Nazım Hikmet ve İsmail Hüsrev ise eğitim süresince Moskova'da bulunurken, Burhan Asaf için böyle bir deneyim söz konusu değildir.

1.2. 1927 Tevkifatı: Bir Dönüm Noktası

1925 yılında tutuklanan solcuların tamamı, bir buçuk yıl sonra 1926 yılında Cumhuriyet Bayramı'nda serbest bırakılmıştır. Yeniden normal yaşama döndüklerinde, eski üyelerden pek çoğu faaliyetlerine kaldıkları yerden devam etmiş ve toparlanma çabasına girişmiştir. Şefik Hüsnü Türkiye'de bulunmadığından, örgütün idaresini bu kez Vedat Nedim'in başında olduğu grup üstlenmiştir. 1926 yılı Mayıs ayında Viyana'da parti konferansına katılan Vedat Nedim, burada TKP'nin yöneticisi olarak atanmıştır.

Bu kongreden sonra, TKP içinde parçalanma süreci başlamıştır. Türkiye'deki sol faaliyetin, Komitern'in istediği tarzda mı yoksa ülkenin kendi şartları dikkate alınarak mı yapılması gerektiği noktasında belirgin görüş farklılıkları yaşanmış; buna

³¹ Tunçay, Mete, *Türkiye'de Sol Akımlar-II*, BDS Yay., İstanbul: 1992, s. 20. Kongrede Vedat Nedim “sekreter”, Sadrettin Celal ve Şevket Süreyya ise “neşriyat kısmı” sorumlusu olarak tayin edilmiştir. Genel sekreter ise Şefik Hüsnü'dür.

bir de Şefik Hüsnü ile Vedat Nedim arasındaki kişisel çatışma eklenmiştir. “Aralarının açılmasının başlıca nedeni Şefik Hüsnü’nün yurtdışından Vedat Nedim’e yolladığı mektuplarında Komitern’in emridir diyerek, Tramvay amelesine vb. grev yaptırılmasını ısrarla istemesi”³² olmuştur. Oysa Vedat Nedim, o günkü şartlarda bu taleplerin zamansızlığına dikkat çekip direnmiştir. 1927 yılına gelindiğinde söz konusu çekişme bir trajediye dönüşmüş ve Vedat Nedim bütün örgütü polise ihbar etmiştir. Böylelikle iki yıl aradan sonra tekrar geniş bir “solcu avı” başlamıştır. Yargılamalar neticesinde diğerlerinin yanı sıra Şefik Hüsnü on sekiz, Vedat Nedim iki ay cezaya çarptırılmış, Şevket Süreyya ise beraat etmiştir.

1927 Tevkifatı sırasında Burhan Asaf Hariciye Vekâleti’nde çalışmaktadır. Bu esnada başına gelenler, sonuçları itibariyle onun için bir dönüm noktası teşkil etmiştir denebilir.³³ Beklemediği bir sırada polis tarafından evi basılan Burhan Asaf’ın gözaltına alınması üzerine Falih Rıfkı (Atay), Mustafa Kemal’e “Paşam, Burhan Asaf’ı İstiklal Mahkemesi’ne götürüyorlarmış” deyince, sofrada önce uzun süren bir sessizlik yaşandıktan sonra Mustafa Kemal, Burhan Asaf’ın hemen köşke getirilmesini emretmiştir.³⁴

“Köşkteki yazı odasına alınan Burhan Asaf’la Mustafa Kemal’in yaptığı görüşme, dört saate yakın bir süre devam eder. Bu görüşmenin odağını Burhan Asaf’ın *Aydınlık* dergisi çevresindeki ilişkileri teşkil eder. Mustafa Kemal ona bu dergideki şahısları nereden tanıdığını ve bu dergide ne gibi yazılar yazdığını sorar. Burhan Asaf, Vedat

³² Tunçay, *a.g.e.*, s. 49.

³³ Burhan Asaf’ın söz konusu günlerine ilişkin en önemli kaynak, kardeşi Leman Karaosmanoğlu’nun, yıllar sonra İlhan Tekeli ve Selim İlkin’le yaptığı görüşmede anlattıklarıdır. Buna bir de Yakup Kadri’nin, Burhan Asaf’ın hayatını kaybettiği 1967’de kaleme aldığı “Burhan Belge’nin Dramı” adlı özel arşivindeki yayımlanmamış not eklenebilir.

³⁴ Tekeli ve İlhan., *a.g.e.*, s. 103.

Nedim’le Galatasaray Mektebi’nde, Nazım Hikmet ile de Kadıköy’de başlayan arkadaşlıklarını ayrıntılı olarak anlatır ve onlarla zaman zaman yazıştıklarını belirtir. Kendisinin Almanya’da öğrenci olması nedeniyle, bu dergiye birkaç sayı hariç sürekli yazı yazmadığını, fakat ısrar üzerine Maksim Gorki’nin, Lenin’in hayatıyla ilgili bir eserini tercüme ettiğini anlatır. Daha sonra görüşme, Sovyet İhtilali’nin Avrupa’daki etkileri, Almanya’daki politik gelişmeler gibi konulara kayar. Bu görüşmeden memnun kalan Mustafa Kemal, Burhan Asaf’a ‘...şimdi kalk git... yastığı başının altına al ve müsterih olara uyu... Seni gelip almaları için, önce beni ikna etmeliler...’ der. Bu arada bir tavsiyede bulunmayı da ihmal etmez: ‘...istikbalde başına böyle bir şey gelirse, hikâyeni en başından yeniden anlatma, zira hiç kimse seni benim gibi dinlemez’.

Bu konuşma, Burhan Asaf’ın *Aydınlık* çevresi ile 1925’te biten ilişkisinin yanında, eski dönemdeki solculuğundan da kesin bir kopuşa neden olmuştur. Sadece o değil, dönemin aynı kökten gelen aydınlarının çok büyük kısmı doğrudan Kemalist rejime geçiş yapmışlardır. “Ahmet Cevat, Vala Nurettin, Sadrettin Celal ve İsmail Hüsrev Tökin muhtemelen daha 1925 yılı içinde TKP’den ayrılmış”³⁵, 1927’den itibaren onlar da aynı yolu izlemişlerdir.³⁶ Keza Şevket Süreyya da bu niyetini göstererek, hapiste kaleme aldığı *Muasır Türkiye’nin İktisadi İnkişaf Sistemleri* adıyla yazdığı kitabı İstanbul Üniversitesi’ne göndermiş, ancak eser, tarihi maddeciliğin aşırı sonuçlarını içerdiği gerekçesiyle yayımlanmamıştır. Bundan bir yıl sonra 1928’de Şevket Süreyya artık Milli Eğitim bünyesinde bir öğretmendir.

³⁵ Tunçay, M., “Türkiye’de Komünist Akımın Geçmişi Üstüne”, Murat Gültekingil (der.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol*, C. 8, İletişim Yay., İstanbul: 2007, s. 351.

³⁶ Rejime destek olmak üzere geçiş yapan bu aydınların bir kısmı zamanla önemli mevkilere yükselmiştir: Mehmet Vehbi Sarıdal, Nurullah Esat Sümer, İlhami Nazif Pamir (Sümerbank Genel Müdürü), Mümtaz Fazlı Saylan (Yabancı şirketlerin temsilciliği), Sadrettin Celal (1930’da İstanbul Üniversitesi Pedagoji Profesörü), Ahmet Cevat Emre (1935 Çanakkale Milletvekili), bkz. Harris, *a.g.e.*, s. 53, 207 ve 209.

Literatürde oldukça geniş yer bulan bu “geçiş” meselesi, değişik açılardan ele alınmayı hak edecek derecede önemlidir. George Harris “Atatürk onları... bir kenara fırlatmak yerine, Kemalizmin ideolojik gelişiminde önemli rol oynamaları için fırsat verdi. Tek şartı, komünizmin enternasyonalizminden yana iddialarından vazgeçip, milliyetçi reform hareketini desteklemeleriydi” derken, doğru bir tespit yapmaktadır. Hatta 1927’deki yargılamalar esnasında mahkeme savcısı “...Zanlılar içerisinde Şefik Hüsnü, Vedat Nedim, Dr. Hikmet Beyler ve daha bunlar gibi tahsil dereceleri, seviyeleri itibariyle kendilerinden faydalı hizmetler beklememiz olan kimseler...” derken, aslında önemli bir gerçeği dillendirmektedir. İktidar, bu yetişmiş insanların kendi “hizmet”ine girmesini bekliyor, umut ediyordu. Dolayısıyla Mustafa Kemal’in tutumunda pek şaşılacak bir şey olmasa gerektir. Ama olayın bir de mezkûr solcu aydınlara dönük yönü vardır ve kritiğe muhtaç olan nokta da burasıdır. Nasıl olmuştu da bu kadar hızlı bir geçiş yaşanabilmişti? Bunu anlayabilmek için “Türkiye’nin ilk solcuları, Kemalizmden önce Kemalizmi aradılar”³⁷ gibi tespitlere yol açan sürecin arka planındaki unsurlara eğilmek gerekir.

Geçiş sürecine yönelik yorumlarda iki unsur öne çıkarılır. Bunlardan biri, milliyetçilik mevzusudur. Balkan Savaşları’nda oradan kovulan Türkler Anadolu’ya akın ettiğinde gençliklerinin ilk çağında olan bu ilk kuşak solcu aydınlar, daha sonra Dünya Savaşı gibi büyük bir yıkıma şahitlik etmişlerdir. Emperyalist güçlerin Osmanlı topraklarını 1918’ten sonra işgal etmeye başladığı yıllarda, bu gençler anti-emperyalizm eşliğinde iyiden iyiye milliyetçi hislerle donanmıştı.³⁸ Anadolu’da

³⁷ Küçük, Yalçın, *Aydın Üzerine Tezler (1830-1980)*, C.1, Tekin Yay., İstanbul: 1988.

³⁸ Konuyla ilgili önemli bir yazısında Suavi Aydın, Türk soluna has milliyetçiliğin iki kaynağını olduğunu belirtir. Bunlardan biri anti-emperyalizm kavramı, diğeri ise Türkiye’nin özgüllüğü tezidir. Bkz., “Türkiye Solunda Özgücülük ve Milliyetçilik”, Murat Gültekingil (der.), *a.g.e.*, s. 544. Mete

başlayıp tamamlanan Milli Mücadele'nin anti-emperyalist vasfı, solcu aydınlar için müşterek bir zemindi. Bundan ötürü Cumhuriyet kurulduktan sonra da milliyetçi reformlarla toplumun dönüştürülmesi ümidini paylaşmışlardır.

İkinci unsur daha çok Komintern'in tavrıyla ilgilidir. TKP çevresi, Sovyetler'le sürekli dostluk içinde bulunan Ankara Hükümeti'ni bu yönüyle zaten olumlu buluyor ve Türkiye'nin kapitalist-olmayan bir yoldan gerekli kalkınmayı ve dönüşümü sağlayacağına dair kanaatler taşıyordu. Ancak yukarıda Vedat Nedim'in partiyi ihbar ettiği süreçte anlatıldığı üzere, Komintern'in TKP'den izlemesini istediği daha aktif strateji ile Vedat Nedim ve Şevket Süreyya'nın başını çektiği grubun "ülke realitesi"ni göz önüne alarak gitmek istediği yol çatışmıştı. Şevket Süreyya o günleri anlatırken "...Komintern bize fena halde müdahalede bulunmaktaydı. Bu, zararlı, idraksiz, milli hareketi ve aydınların tarihi görevini anlamayan bir müdahale idi...Komintern'in bu tutumuna ilk cephe alanlardan biri TKP'dir"³⁹ demektedir. Bundan sonra, ülkenin kendi durumu göz önüne alınarak yeni bir yöntem benimsenmiş, bu da onları Kemalist iktidara hizmete götürmüştür.

Öne çıkan bu iki unsurun yanına, sol üzerine literatürde görece geri planda kalan üçüncü bir unsur daha ilave edilebilir. Bu da Kemalizm ile solcu aydınların köklü bir *zihniyet birlikteliği* olarak adlandırılabilir. Şevket Süreyya'nın Murat Belge'ye söylediklerini bu bağlamda değerlendirmek mümkündür:⁴⁰

Tunçay da bu ilk solcuların, milliyetçilik noktasında, enternasyonalist bir komünist tavrından uzak düştüğünü ve milliyetçilikten kaçınmadığını söyler. Bkz. Mete Tunçay ile röportaj, Levent Cinemre ve Ruşen Çakır (der.), *Sol Kemalizme Bakıyor*, Metis Yay., İstanbul: 1991, s. 16-17.

³⁹ Sayılğan, Aclan, *Türkiye'de Solun Tarihi (1871-1972)*, Hareket Yay., İstanbul: 1972, s. 196.

⁴⁰ Murat Belge ile röportaj, Cinemre ve Çakır (der.), *a.g.e.*, s. 115.

“Ölümünden kısa süre önce şunu Şevket Süreyya’nın kendisine sordum: ‘Siz bir karar verdiniz ve aslında dünya görüşünüz çerçevesinde komünistken yapmak istediğinizin çok uzağına düşmediniz, böyle kabul edebilir miyiz?’ dedim ‘Evet’ dedi. ‘Peki ama TKP Kemalist olmadı, devletle uzlaşmadı ama Türkiye’nin tarihine ve geleceğine bakış açısı sizden de Kemalistlerden de uzak değildi bence’ deyince ‘çok haklısın’ [dedi].”

Burada önceki iki unsur kadar somut olmayan başka bir şey vardır. “Türkiye’nin tarihine ve geleceğine bakış açısı” ibaresi, zihniyet birlikteliğinin niteliğine işaret etmesi açısından önemlidir. İfadeden anlaşılmaktadır ki, bu açığı hem TKP, hem *Aydınlık* çevresi hem de Kemalizm aynı noktadan görmektedir. Açığı, görünebilir bir gerçeklik kılan olgu, en yalın haliyle *batılılaşma* ibaresi ile adlandırılabilir. Çalışmanın boyutlarını aşan bu konuyu burada ayrıntılı olarak ele almak mümkün olmamakla birlikte kabaca şu söylenebilir: Osmanlı’nın son döneminde başlayan batılılaşma akımının farklı yelpazelerinde kendini konumlandıran devrin aydınları içinde, solcu aydınlar da vardır. Marksizmin de etkisiyle, solcu aydınların seçtiği yelpaze, batılılaşma akımının pozitivist-materyalist kanadına tekabül etmektedir. Bunun tarihsel zemini ise ilerleme fikrine dayalı Aydınlanma ideolojisidir ve Kemalizm de aynı ideolojik arka-plana dayanır. Ahmet İnsel, Türkiye solunda “ilerleme, Avrupalılaşmak ne olursa olsun iyidir” biçiminde bir inanç olduğunu ve bunun onları tarihsel olarak Kemalizmle aynı ufku paylaşmaya ittiğini belirtirken benzer bir ortaklığa dikkat çeker. İnsel’e göre o dönem solcuları kendilerini, özünde Kemalizme yakın hissediyorlardı. Dolayısıyla batılılaşma

yolunda rejimin izlediği rota, solun o döneminde bir ideal ortaklığını zorlanmadan keşfetmesini sağlamıştır.⁴¹

“[Sol], 1924’ten sonra Mustafa Kemal’in her türlü farklılığı yok etmeye başlayıp, solun da tepesine bindiği zaman feryat ediyor. Ama dikkat edilirse orada, ‘bizi eziyorlar, bize vuruyorlar’ diye feryat ediyor. Kemalizmin yaptıklarıyla, şapka inkılâbıyla, getirdiği kanunlarla mücadelesi seçmecidir. Takrir-i Sükun kanununa karşı çıkıyor ama İstiklal Mahkemeleri’nin fes giymekte direnenleri asmalarıyla pek ilgilenmiyor. Bu kanunların toplumsal meşruiyetiyle uğraşmıyor”.

Dönemin solcularının bu zihniyet yapıları, Burhan Asaf’ın, Şevket Süreyya’nın ve Vedat Nedim’in ve diğerlerinin *Aydınlık*’taki yazılarında görülmektedir. Böylelikle Kemalizme doğru geçişte Komitern’in tavrı ve milliyetçilik gibi iki önemli nedenin yanında, üçüncü bir neden olarak batılılaşma eksenli zihniyet paylaşımının da etkili olduğu söylenmelidir.

Burhan Asaf muhtemelen, bu aydın grubu içinde, tek adam Mustafa Kemal ile tanışıp yüz yüze konuşabilme fırsatını elde eden ilk kişiydi. Bunun gerçekleşebilmesinde ona ait özel bir durumun, yani Yakup Kadri gibi devrin etkili bir ismi ile mevcut akrabalık ilişkisinin payı inkâr edilemez. Tek başına Yakup Kadri değil, bir diğer mühim sima Falih Rıfkı’nın da –yakın dostu Yakup Kadri dolayısıyla- süreçte katkısının olduğu bellidir. Bu ortam, Burhan Asaf’ın bir gazeteci-aydın olarak mesleki hayatının şekillenmesinde de belirleyici olmuştur. Nihayet kısa bir süre sonra, 1928 yılının Nisan ayından itibaren dönemin en muteber gazetesi olan, rejimin resmi yayın organı konumundaki Hâkimiyeti Milliye

⁴¹ Ahmet İnsel’le röportaj, Cinemre ve Çakır, a.g.e., 196-197. Aynı kaynakta yer alan röportajında, Mete Tunçay da devrin solcularının çağdaşlaşmayı batılılaşma diye görüp, Kemalist reformların Batıcı ürünlerine sevindiklerini dile getirir, a.g.e., s. 16.

gazetesinde köşe yazarı olarak görünmeye başlamıştır. Bir başka gazete değil de özellikle Hâkimiyeti Milliye’de yazacak olmasının sembolik düzeyde anlamı da vardır: Artık bilgisini, düşüncelerini ve kalemini rejime hizmet etme yolunda olabildiğince etkin ve açık biçimde sergilemeye karar vermiştir. *Aydınlık* grubundan bazı arkadaşlarının da birkaç yıl arayla dâhil olacakları bu yeni durum, onların, şimdilik ayrılmış gözüken yollarının yeniden ve bu kez daha büyük bir entelektüel girişimde kesişmesini sağlayacaktır.

1.3. İnkılâp Aydını İnkılâbın Emrinde

Burhan Asaf Hâkimiyeti Milliye’de gazeteciliğe başladığında,⁴² Türkiye’de 1923’ten itibaren başlayan büyük sosyo-kültürel inkılâpların önemlice bir kısmı tamamlanmıştı. Sıra şimdi, inkılâp hareketlerinin o yıllardaki son halkasını teşkil eden ve uzun süredir tartışılan alfabe devrimindeydi. Beş yıl içinde sırasıyla hayata geçirilen reformlar esnasında yaşanan heyecana doğrudan müdahil olamamış olsa da, bu Burhan Asaf’ın nezdinde bir duygu boşluğuna ya da eksikliğe yol açmamıştı. Ona göre “Gazi, milletin kıymetlerini sevk ederek, beş asırlık bir mesafeyi milletine beş senede aldırılmıştı”.⁴³ Bu gecikmişlik psikolojisinde aydına düşen görev, yaşanan dönüşümü hem anlatmak hem de değişimin boyutlarını genişleterek alabildiğince kök salmasını sağlamaktı. Halk yaşananların tam olarak farkında olmayabilirdi ama aydın, bilgisi ile öncülük edip rehberlik yapmalıdır. Burhan Asaf bunu açıkça yazma gereği duymuştur: “Halk hakkında ve onun için yazmak, gazetecinin vicdanında hakla vazifenin karıştığı noktadır. Halk hükümetiyle idare edilen memleketlerde,

⁴² 1928 yılı itibariyle *Hâkimiyeti Milliye* gazetesinin yazar kadrosunda şu isimler bulunmaktadır: Yakup Kadri (başyazar), Falih Rıfkı (başyazar), Siirt Mebusu Mahmut (başyazar), Zeki Mesut (başyazar), Faruk Nafiz, Kerim Ömer, Hikmet Şevki, Aka Gündüz, Nusret Kemal, Neşet Halil ve İffet Halim.

⁴³ Burhan Asaf, “İnsan İradesi”, *Hâkimiyeti Milliye*, 17.10.1928.

bizde, halkın dili olmak kadar tatlı bir şey olamaz... Kimse kızmasın, yazdıklarımız hep onun hakkında ve onun içindir”.⁴⁴ Bu ifadelerde dikkat çekici olan, Asaf’ın halkı aydınlatmayı sadece görev değil, aynı zamanda bir “hak” olarak kavramış olmasıdır. Aydının böyle bir hakka nereden sahip olduğu sorusunun cevabı, aynı ifadede örtük biçimde yer alır. Çünkü eğer bir ülkede cumhuriyet varsa, o ülke halkın seçtiği hükümetle yönetiliyorsa, o halkın *dili olmak* gazetecinin (dolayısıyla aydınının) vicdani bir borcudur. Bu borç bir yanıyla aydının gönüllü olarak üstlendiği ve kaçınamayacağı bir görevken, aynı zamanda onun hakkıdır, çünkü bilgisi ve birikimiyle sıradan insanın bir adım önündedir ve bu nedenle kitlelere rehberlik etmek onun doğal hakkıdır. Burada şu soru gündeme gelebilir: Acaba halka rehberlik edecek olan aydının da bir rehberi var mıdır? Düşüncelerine ve edimlerine kaynaklık teşkil eden soyut ya da somut bir mercii söz konusu mudur?

Burhan Asaf’ın 1928–1930 seneleri arasındaki yazılarına bakıldığında rehber konumunda olan bir merciin açık varlığı göze çarpar: Avrupa. Daha doğrusu, Avrupa imgesinden beslenen batılılaşma tahayyülü, tıpkı dönemin aydınlarının genelinde olduğu gibi Burhan Asaf için de yol gösterici bir ana kaynak makamındadır. Bundan ötürü yazılarında sürekli bir mukayese ve gönderme vardır:

“Avrupa’da adettir, telgraf yahut mektup getirene 5–10 kuruş bahşiş verilir. Oysa bizde...! Avrupa’da adettir, otobüslerde para bozdurmaktan ziyade, her yolcunun cebinde bir miktar bozuk para olur... Yine Avrupa’da adettir, hizmetçi, devlet sandığından istifade edemez ama devletin bir nevi pul amblemi hizmetçiye verilir ve ona hayatının sonuna kadar yeter”⁴⁵,

⁴⁴ Burhan Asaf, “Hakkında ve İçin”, *Hâkimiyeti Milliye*, 30.03.1929.

⁴⁵ Burhan Asaf, “Bizde de Taammüm Etse”, *Hâkimiyeti Milliye*, 14.10.1928.

“Kadın yalnız Şarkta bir sırdır. Şarklı erkek, dışisini zarf derununda üç balmumlu bir mektup gibi muhafaza eder. Avrupa'daysa kadına açık havada dolaşma hakkı verilmiştir”⁴⁶,

“Fransız inkılâbı, kıyafetleri de mantuğın ve zinde bir zevkin dizginlerine almayı ihmal etmedi... Pantolon, benzin motoru kadar azizdir ve şapka ile Türk milleti, inkılâbında ayrı bir fasıl açmıştır”.⁴⁷

Avrupa ile bu karşılaştırma arzusu, Ankara'nın gündelik yaşamına dair Burhan Asaf'ın kişisel gözlemleri ve eleştirilerinde de sürer:

“Avrupa'da şehir dâhilinde inek görmek, güneş tutulmasından büyük bir hadisedir. Ankara'daysa inekler, nerede oturduklarını hiçbir polise sorma lüzumu görmeksizin sokaklara dağılıyorlar”⁴⁸,

“Dünyanın hiçbir tarafında, şoförün işbaşında konuşma hakkı bile yoktur. Bizde otobüs şoförleri sohbe dalmayı münasip buldukları gibi, sigaralarını tellendirmeyi de mahsursuz görürler”⁴⁹,

“Ana caddemiz olan Anafartalar Caddesi'nden günün her saatinde sanki otobüsler yetmiyormuş gibi, çeşit çeşit kamyonlar geçiyor. Bu tecviz edilmeyecek bir haldir... Ayrıca herkes otobüsün nereden geçeceğini bilmeli ve orada beklemelidir. Tesadüfen şurada burada birden önümüze çıkan otobüs olur mu? Otobüslerde “Haydi Yenişehir! Kalkıyor!” diye bağırıp müşteri davet edilmesi de katiyen menedilmelidir. Müşterinin arzusuna, Atpazarı'nda yumurta satır gibi kanca takmak ayıptır. Dünyanın hiçbir yerinde görülmemiştir”.⁵⁰

Avrupa'ya benzeme, onun gibi yaşama ve bu bağlamıyla medeni milletler halkasına dâhil olma isteğinin boyutları, Burhan Asaf'ın, harf inkılâbı üzerine bir Batılı ile yaptığı konuşmada olduğu kadar, belki başka hiçbir yerde belirgin şekilde

⁴⁶ Burhan Asaf, “Sır”, *Hâkimiyeti Milliye*, 28.11.1928.

⁴⁷ Burhan Asaf, “Giyinmek Meselesi”, *Hâkimiyeti Milliye*, 03.11.1928.

⁴⁸ Burhan Asaf, “Eklemece”, *Hakimiyeti Milliye*, 15.11.1928.

⁴⁹ Burhan Asaf, “Bakışlar”, *Hakimiyeti Milliye*, 06.11.1928.

⁵⁰ Burhan Asaf, “Durak-Tabela”, *Hakimiyeti Milliye*, 20.11.1928.

görünmez. Burhan Asaf, Ankara’da bir vesileyle karşılaştığı (ama ismini vermediği) bir Avrupalı ile dilin yapısı, anlamı vs. üstüne uzunca bir sohbet yapar. Birkaç gün sonra, gazetedeki köşesinde bu sohbeti yorumlayış tarzı ilginçtir:

“Düşündüm... Böyle bir mübahase, bundan altı ay evvel, Ay’dan mektup gelmesi kadar imkânsızdı. Bu ancak, Latinceyi ana alfabe kabul etmiş iki millet mensubu için mümkündü. Biz alfabe hakkında olsa olsa bir Arap yahut bir Acem ile görüşebilirdik. Hâlbuki birkaç gün evvel bir Avrupalı ile ben, Avrupalı-Türk, bu altı ay evvel imkânsız olan şeyi, yemek yemek gibi insanların hepsi için müşterek bir hareket gibi yapmışım”⁵¹

Dikkat edilirse Burhan Asaf yazısında kendisi (“ben”) ile “Avrupalı-Türk” arasında dolaysız bir özdeşlik kurmaktadır. Ama daha önemli olan husus, bu özdeşlikteki ikinci ayrımdır. O büsbütün bir Avrupalı değildir, Avrupalı bir Türk’tür. *Avrupalı gibi* giyinip, onun gibi yaşayan, onun gibi konuşan biridir ve onunla benzer alfabeyle sahiptir. Ama *benzerliğe* karşıt bir *farklılığın* eş-zamanlı mevcudiyeti sonucu, eşit derecede de Türk’tür. Bu ikili algı, dönemin entelektüel ortamına içkin olan bir diğer niteliğe işaret etmektedir. Söz konusu nitelik, batılılaşma arzusu ile yan yana yürüyen milliyetçiliktir.⁵² Bu eğilimin bilhassa “dil” meselesi çerçevesinde yoğunlaşmış olması doğaldır. Çünkü harf devrimi, Kemalist inkılâplar içinde doğrudan milliyetçiliği müşahhas kılan ilk büyük reformdur. Şapka, eğitim, medeni kanun vb. gibi önceki inkılâplarla karşılaştırıldığında, milliyetçilik nokta-i nazarından alfabe devriminin önemi fark edilebilir.⁵³ Burhan Asaf’ın Hâkimiyeti

⁵¹ Asaf, B., “Alfabe Bahisleri”, *Hakimiyeti Milliye*, 12.03.1929.

⁵² Meltem Ahıska bu dönemi de kapsayan önemli çalışmasında sözü edilen ikili yapıyı ayrıntılarıyla tartışır. Buna göre bir yandan batılılaşma arzusu diğer yandan milliyetçi yönelim, aynı anda bir araya getirilmesi imkânsız bir durum yaratmıştır. Ahıska’ya göre böyle bir durum normalde imkânsız olan ve ancak fantezi düzeyinde gerçekleşebilecek bir teşebbüstü, bkz., Ahıska, M., *Radyonun Sihirli Kapısı: Garbiyatçılık ve Politik Öznellik*, Metis Yay., İstanbul: 2005.

⁵³ Bu açıdan CHP’nin 1927 yılında kabul ettiği yönetmelik yol göstericidir. Yönetmeliğin beşinci maddesi, *milli dayanışmanın* en güçlü bağlayıcı ögesi olarak dil ve duygu birliğini kabul ederek “Türk

Milliye gazetesindeki yazılarındaki milliyetçi yaklaşım da büyük oranda buradan beslenmektedir ve tonu bir hayli yüksektir. İstiklal caddesinden hareketle İstanbul’u irdelediği bir yazısında şunları söyler:

“...İstiklal Caddesinin acayip isimli levhaları, içlerinden Türkleşmedikçe ve Beyoğlu’nun bütün şehir cihazları Türklerin eline geçmedikçe... o taraf, tatlısu vatandaşlarının renk ve lezzetini muhafazaya devam edecektir... Mademki Türk nüfusu birkaç seneden beri durmaksızın buraya taşınmaktadır; orayı her türlü yabancılıklardan ve ufunetlerden ayıklamak için karakol, devlet dairesi, fırka ve ocak teşkilatı gibi, Türk harsının mevcut bütün cihazlarını da oraya taşımak ve İstiklal Caddesinin iki tarafına birikmiş döküntüleri, Türkleştirinceye kadar aşağılara sürmek lazımdır”⁵⁴

Henüz uygulanmaya başlanan reformun toplumsal işlevine dair yazısında da “...yeni yazıyı kabul eden Türk inkılâbı, takvim, ilan, mağaza levhası gibi halkın gözü önünde durmaya mahsus her türlü yazılarda Türkçe’den başka herhangi bir Frenk lisanının bile istimaline müsaade etmemelidir. Kaldı ki Rumca, Ermenice, Yahudice gibi Galata kaldırımlarının karışık lehçesine müsaade edilsin!”⁵⁵ ifadelerine yer verir. Yine sinema filmlerine dair başka bir yazısında “...sinemada izahat, Türkiye’de yalnız Türkçe olmalıdır. İzahatı Türkçeleştirin, Levantenler dahi, bülbül gibi Türkçe konuşmaya başlayacaktır. Böylece hem tercümelerin kalitesi yükselecek hem de Türkçesiz hayatın pek tatsız yaşanacağına ameli surette işaret edilmiş olacaktır” demektedir.⁵⁶

dilinin ve Türk kültürünün gelişmesine” öncelik verileceğini belirtiyordu. Bu yönetmelikten hemen sonra da harf inkılâbı hızlı biçimde gündeme gelmiştir, bkz., Sabri M. Akural, “Toplumsal Değişim Üzerine Kemalist Görüşler”, Jacop M. Landau (der.), *Atatürk ve Türkiye’nin Modernleşmesi*, çev. Meral Alakuş, Sarmal Yay., İstanbul:1999, s. 179. Bir başka kaynakta da Mustafa Kemal’in, ‘dil’i milliyetçiliğin temel taşı saydığı kaydedilir, bkz., Mahmut Goloğlu, *Devrimler ve Tepkileri 1924-1930*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul: 2007, s. 287.

⁵⁴ Asaf, B., “Ankaralı Gözüyle”, *Hakimiyeti Milliye*, 27.12.1928.

⁵⁵ Asaf, B., “Takvimler ve Başka Şeyler”, *Hakimiyeti Milliye*, 09.01.1929.

⁵⁶ Asaf, B., “Filmler Hakkında”, *Hakimiyeti Milliye*, 13.01.1929.

Üzerinde durulması gereken bir olgu da dönemin aydınlarının, kendilerinin de Avrupalılar gibi Batılı (medeni) olduklarının yine Avrupalılar tarafından onaylanmasını beklemeleridir. Artık Asyalı değil Avrupalı bir ülke olduklarının Batı tarafından fark edilmesi hatta tasdik edilmesine dair esaslı bir beklenti göze çarpmaktadır. Dönemin gazetelerinde sıklıkla şu türden yazılara rastlamak mümkündür: “Yeni düşünce, yeni neşriyat, yeni giyiniş, yeni yaşayış... Bütün bunlarla, içimizde yaşayan Avrupalılık ve medeniliği dışımıza vurduk. Bizi dün hissetmeyenler bugün de *görmüyorlarsa*, günah ve kabahat kendi körlüklerindedir”.⁵⁷ Keza Burhan Asaf da “...yolunuz buradan geçerse, bizimle, gülünç bir kayser ordusu zabiti gibi değil; Türkiye’de ne yüksek bir insanlığın bahar kudretiyle nemaya eriştiğini *gören*, insan insanlar gibi konuşun”⁵⁸ der. Her iki alıntıda “görülme” arzusu doğrudan doğruya yansımaktadır. Fakat bu bağlam içinde fark edilen “Asyalılıktan kaçış” teması da dikkate değerdir.⁵⁹ Burhan Asaf, harf inkılâbı ile Türkiye’nin nasıl bir değişim yaşadığını anlatırken, “Japonya mucizesi”ni bile Asyalılık-Avrupalılık perspektifinden değerlendirir:

“...İnkılâp yapmış milletlere sorunuz. İnkılâp ruhiyatını tetkik etmiş Frenklere sorunuz. Size verecekleri cevap ‘en son yüklerini de alan geminiz, çok yakın bir zamanda medeniyetin açık denizlerine girecektir’ olur. ‘Kırk senede Japonya’ mucizesi şimdiden demode olmuştur. İhtilal yaptığı halde harfine dokunamayan bir milletin taklidi medeniyeti ile iki olimpiyat arasında beşeri kudretin bütün rekorlarını kıran bir milletin

⁵⁷ Faruk Nafiz (Çamlıbel), “Taşra Gazeteleri”, *Hâkimiyeti Milliye*, 09.03.1929. Falih Rıfkı da Şarklılık manzaralarının silindiğini belirten yazısını “palyaço gibi *görünmek* istemiyoruz” ifadesi ile bitirir, “Türk Yazısının Kanunu”, *Hâkimiyeti Milliye*, 02.11.1928.

⁵⁸ Burhan Asaf, “İnsan İradesi”, *Hâkimiyeti Milliye*, 17.10.1928.

⁵⁹ Örneğin rejimin etkin isimlerinden Yakup Kadri, “Hariçteki Tesirat” başlıklı yazısında “Şapka giyen, medeni kanunu noktası noktasına Avrupalı bir model üzerine tespit eden muasır Türk milleti,...kullanmakta devam ettiği yazının eşkali ile kendisini ta dimağından gene Asya’ya zincirlemiş görmeye devam ediyordu. Şimdi artık bu paslı zincirin kopması ile beraber, o Türk milleti manen tam olarak hür ve müstakil Avrupa aile-i medeniyesinin ta göbeğine düşmüş oluyor” diye yazmıştır, *Hâkimiyeti Milliye*, 28.09.1928.

köklü inkılâbı arasındaki fark, medeniyetin Asya'ya o tarafından değil bu tarafından girmesini intaç edecek kadar büyüktür".⁶⁰

Doğru cevabı verme makamında “Frenkler”in duruyor olması bir yana, burada asıl altı çizilmesi gereken nokta Japon modernleşmesinin “taklidi” olarak nitelendirilmiş olmasıdır. Harfini değiştirmeyen Japonlar, ne yapmış olurlarsa olsunlar, gelişme yolunda ancak taklit aşamasında bulunabilirler. Japonlara münasip bulunan bu mevki, aslında onların Asyalı olmasıyla ilgilidir. Eğer Asya'ya medeniyet girecekse (yani eğer Asya, Avrupalılaşırsa) bu Japonya'dan değil, olsa olsa Türkiye'den başlayabilir. Çünkü Türk inkılâbı, harflerini “medenileştirecek” kadar kararlı ve köklü bir dönüşüm içindedir, dolayısıyla bu neticeyi fazlasıyla hak etmektedir. Bununla birlikte, Türkiye'ye verilen bu öncü ve farklı konum, sadece Uzakdoğu ile de sınırlı değildir. Bir Alman gazetesinde yayımlanan haberde, Fas ile Türkiye'nin bir arada anılarak “Şark'ın Garplılaştığına delil” olarak sunulması karşısında, Burhan Asaf “...Alman gazetesine şunu söyleyeyim ki, biz Garb'ı tetkik ederken, Almanya ile Polonya'yı aynı safa koymuyoruz”⁶¹ diyerek tepki gösterir. Bir Asyalı-Arap toplumunun, batılılaşma sürecinde Türkiye ile kıyaslanması dahi rahatsızlığa neden olmaktadır. Fakat Türkiye, Avrupa'ya yoğun biçimde “biz, size benzeriz” demekle meşgul olduğu bu dönemden, birkaç yıl sonra 1930'ların “biz, bize benzeriz” düsturuna doğru yeni bir kimlik arayışı macerasına girecektir.

⁶⁰ Burhan Asaf, “Harf Bayramı”, *Hâkimiyeti Milliye*, 21.08.1928. Burhan Asaf yazısında, ülkenin çok yakın bir zamanda medeniyet denizine gireceğini söylüyor. Bir yıl sonra ise Milliyet gazetesindeki köşesinde Yakup Kadri, bunun gerçekleştiğini hatta bize hayran olma aşamasına varıldığı kanısındadır: “Türk inkılâbı karşısında Avrupa'nın ilk hareketi, hemen umumi diyebileceğimiz bir hayret oldu. Ondan sonra bu inkılâbın birbirini takip ve ikmal eden safhaları görüldükçe bu hayret bir nevi samimi hayranlığa döndü. Daha sonra dünyanın hemen her tarafından alkış sesleri işitilmeye başlandı”, “Avrupa Matbuatı ve Biz”, *Milliyet*, 29.08.1929.

⁶¹ Burhan Asaf, “Şimendiferci”, *Hâkimiyeti Milliye*, 28.12.1928.

Cumhuriyetin erken safhasındaki bu görünümde oluşturulan fikirlerin bazı farklı alanlara uzantıları da olmuştur. Bunlardan biri, İstanbul-Ankara çekişmesi ya da çatışması olarak adlandırılabilir olan olgudur ve Burhan Asaf bu mevzu üzerinde genişçe durmuştur. Cumhuriyet'in ilanından evvel başkent olarak ilan edilen Ankara, 1923'ten sonra, İstanbul ile bir tür çatışma içine sokulmuştur. Bunda İstanbul'un "eski"ye, "geçmiş"e dair ne varsa tümünün sembolik anlamda merkezi olmasının payı büyüktür. Oysa Cumhuriyet'i kuranlar "yeni" ve "geleceğe" doğru ileri adımlar atmaya tasarlamaktaydı ve bunun için Ahıska'nın deyişiyle "önlere koydukları modernleşme ideallerini gerçekleştirmek için 'sıfırdan' kurabilecekleri bir yer seçtiler".⁶² Böylece bir yanda eski başkent, karşındaysa yeni başkent ister istemez rejimin ve onun aydınlarının nezdinde açık yahut örtük bir çekişme sahası haline geldi. Burhan Asaf "Ankara'mızın her şeyi birinci türden olmalıdır" derken, bunun gerekçesini "çünkü Ankara, birinci tür olmak iddiasındaki bir değerli milletin hükümet ve idare merkezidir"⁶³ sözleriyle sunar. Dolayısıyla bu "birincilik" yolunda, çorak bir İç Anadolu kentinin göze görünen her aksaklığı, Burhan Asaf'ın eleştirisi konusu haline gelir. Fakat gündelik hayattaki bu aksaklıklar, genellikle İstanbul'a gönderme yapılmak suretiyle değerlendirilir:

"Ankara'nın berberi, tesisat ve malumat itibarıyla o derece yüksek olmalıdır ki, İstanbul bu mükemmeliyetin yanında taşra vaziyetinde kalmalıdır. Bizim istediğimiz, Beyoğlu'na yukarıdan bakmaktır",⁶⁴

⁶² Ahıska, M., ag.e., s. 28. Meltem Ahıska, İstanbul'un her şeye rağmen Kemalistler için hep Batı'ya neredeyse özdeş bir çekim merkezi ve arzu nesnesi olduğunu söyler. Bu açıdan Yakup Kadri'nin Ankara'yı ele aldığı bir yazısındaki şu ifadeler anlamlı hale gelmektedir: "Tıpkı Avrupalılar gibi giyiniyoruz, onlar gibi yiyip içiyoruz, onlar gibi düşünüyor ve hissediyoruz. Fakat daima her manasıyla sefil ve perişan bir Asyai dekor içinde... Bugün Ankara'nın manzarası, herhangi bir ecnebi gözüne gene aynı garabeti göstermekten kurtulamamıştır", "Ankara Şehri", *Hâkimiyeti Milliye*, 01.06.1929.

⁶³ Burhan Asaf, "Şu Yağmurda Caddeler", *Hâkimiyeti Milliye*, 08.03.1929.

⁶⁴ Burhan Asaf, "Türk Berber", *Hâkimiyeti Milliye*, 25.12.1928.

“Eğer Türk Ocağı balosu gibi mühim bir hadisenin arifesinde, frak yeleşü düğmesi gibi basit bir ihtiyaca Ankara'nın bütün çarşısı cevap veremiyorsa, sattıkları malın kalitesi itibarıyla hala Eminönü ve Galata'nın seviyesini aşamayan hatta bulamayan dükkancağızların, kendilerini biraz daha bilmeleri lazım değil midir?”⁶⁵

“İstanbul'un elli sene önceki Yeni Camii manzarasını buraya taşımışlar... Loti devrinin arzuhalçileri, hem Adliye sarayının karşısında hem pastanenin yanında! Bu manzaraya tahammül eden makam, masraf etsin ve bunlara bir yazıhane tahsis etsin. Biz tahammül edemeyiz”.⁶⁶

Ailesi İstanbul'da ikamet ettiğı için sık sık İstanbul'a gidip gelen Burhan Asaf, Ankara'nın “tek dilli ve yüksek fikir rakımlı” dediğı havasından çıkıp, İstanbul'a vardığında sıkıldığını ve karmakarışık meydanda hüzne kapıldığını söylemektedir. Çünkü meydan ona göre “...buralarda hala tutunmakta olan Osmanlı kozmopolitliğinin cirit talimgâhıdır”.⁶⁷ Yine bir başka İstanbul seyahatinde bu kez dikkatini Taksim Abidesi çeker. Ankara'da o yıllarda bazı heykellerin de mimarı olan İtalyan Pietro Canonica'nın İstanbul'daki bu eserini Burhan Asaf beğenmez, çünkü mimar aynı olsa da Taksim'deki eser onda Ankara'daki gibi bir sanatsal etkiye yol açmamaktadır. Asaf'a göre esere “ne modernizmin nefesi ne de akademik sanatın dakik kalemi” değmiştir. Çünkü modernizm, o her tarafı düzgün ve masterla çekilmiş süslü kutunun ortasından fırlayan tesirsiz ve ifadesiz grupları reddeder; akademik sanat o boyalı mermerleri tasvip etmez.⁶⁸

Burhan Asaf, genel olarak bakıldığında Hâkimiyeti Milliye gazetesindeki bu ilk yıllarında, inkılâbı anlamak ve anlatmak yolunda değişik konuları ele almıştır fakat doğrudan hiçbir güncel politik gelişme, uluslararası siyaset ya da iktisadi

⁶⁵ Burhan Asaf, “Bakışlar”, *Hâkimiyeti Milliye*, 04.11.1928.

⁶⁶ Burhan Asaf, “İstemezük”, *Hâkimiyeti Milliye*, 11.04.1929.

⁶⁷ Burhan Asaf, “İki Şehir Arasında”, *Hâkimiyeti Milliye*, 11.08.1931.

⁶⁸ Burhan Asaf, “Geçerken: İstanbul'dan”, *Hâkimiyeti Milliye*, 25.12.1928.

meselelere girmemiştir. Onun bu alanlara yönelişini görmek için Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesini ve bu esnada palazlanmaya başlayan düşünsel tartışmaları ve kutuplaşmaları beklemek gerekecektir. Bu da 1929 ekonomik krizinin tetiklediği bir dizi gelişmenin sonucu olarak gerçekleşmiştir.

1.4. Serbest Fırka Denemesi ve İnkılâp Gazetesi

Amerika'da başlayıp bütün dünyaya yayılan 1929 ekonomik buhranın Türkiye'ye yansımaları aynı yılın ikinci yarısından itibaren ciddi biçimde hissedilmeye başlanmıştır. Özellikle 1929'da yaşanan kuraklık da eklenince, ekonomisi büyük oranda tarıma dayanan Türkiye darboğaza girmiştir. Dışarıya buğday ihraç edip, karşılığında mal satın alma dengesi sarsılmış, bilhassa kırsal alanlarda yoksulluğun boyutları alabildiğine genişlemiştir. İçeride bu gelişmeler yaşanırken, tek parti hükümeti, mümkün olduğu kadar ülkede ciddi bir ekonomik sorun olmadığı havasını vermeye çalışmıştır. Özellikle basında çizilen tabloya göre, Hükümet ve başbakan İsmet İnönü çok başarılı bir yönetim sergilemekte ve Cumhuriyet emin adımlarla ilerlemekteydi. Dönemin resmi yayın organında, hükümet mensubu iki milletvekili-gazetecinin başyazıları bu bağlamda açıklayıcıdır. Siirt Mebusu Mahmut (Soydan), kaleme aldığı yazısında "... iktisadi vaziyetimiz ne kendimizi ve dostlarımızı telaşa; ne de düşmanlarımızı sevince düşürecek bir manzara arz etmiyor. Buna inanmak lazımdır"⁶⁹ derken, bir diğer isim Falih Rıfkı ise bir zamanlar şeriat üzerinden politika yapmaya çalışan "din demagogları"nın bitmesinden sonra, şimdi yeni bir demagog türünün çıktığını söylediği yazısında "...sokak politikası yapan demagoglar, demokrasilerin büyük ıstıraplarındandır. Bu

⁶⁹ Siirt Mebusu Mahmut (Soydan), "Buhran", *Hâkimiyeti Milliye*, 05.03.1929.

sokak avcılarını için şimdi demagoji yapacakları yeni mevzu *iktisat* olmuştur”⁷⁰ diyordu. Hükümet ve sözcülerinin bu tavrına rağmen, aslında Mustafa Kemal durumdan bir nebze de olsa haberdardı. Nihayet bir süre sonra çıktığı yurt gezisi sırasında yaverine “Bunalyorum çocuk! Görüyorsun ya, her gittiğimiz yerde mütemadiyen dert, şikâyet dinliyoruz. Her taraf derin bir yokluk, maddi manevi perişanlık içinde”⁷¹ diyecekti.

1930 yılına girilirken hükümet krizin boyutlarının tahminlerin ötesine doğru ilerlediğini fark ettiğinde, bir dizi ekonomik tedbiri ele almaya başladı. Ocak ayıyla birlikte yerli malı özendirme çabaları yoğunlaştı. Gazetelerde “Halk Sayfası” başlığıyla yayımlanan özel sayfalarda ve köşe yazarlarının sütunlarında, halkı, yerli malı tüketmeye teşvik eden ayrıntılı yazı ve makaleler yayımlanmaya başlandı. Aynı günler içinde Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti kurulmuş ve tasarruf tedbirlerinin önemi üzerinde durulmuştur.⁷² Hatta bunun için ABD’den İş Bankası aracılığıyla bir propaganda filmi getirtilerek İstanbul’da Süreyya Paşa sinemasına toplatılan öğrencilere izlettirilmiştir.⁷³ Bunun dışında Nisan ayına gelindiğinde bir Sanayi Kongresi düzenlenmiş ve sanayicilerin sorunları ele alınarak çıkış yolları üzerinde durulmuştur ve devlet, şimdilik kendi eliyle sanayicileri himayesi altına almaya karar

⁷⁰ Falih Rıfkı, “İktisat Demagojisi”, *Hâkimiyeti Milliye*, 29.11.1929. Falih Rıfkı’nın demagog diyerek eleştirdiği mihrak, Arif Oruç’un *Yarın* adlı gazetesi olmalıdır. 1925 Takrir-i Sükûn dönemiyle ortadan kaldırılan muhalif basının ardından, 1929 yılı ortalarında Arif Oruç, *Yarın*’ı çıkartmaya başlamış ve bazı sıkıntıları dillendirmeye başlamıştı. Mete Tunçay’a göre Arif Oruç’a Mustafa Kemal bilinçli olarak göz yummuş ve hükümetin eleştirilmesini görmek istemiştir.

⁷¹ Aydemir, Ş. Süreyya, *İkinci Adam: İsmet İnönü*, Remzi Kitabevi Yay., İstanbul: 1968, s. 399.

⁷² Bu tedbirlerin ne kadar yerinde müdahaleler olduğu da tartışmalıdır. Sözelimi, halka tasarruf yapması çağrısında bulunulurken, zaten derin bir yoksulluğa düşmüş olan geniş kitlelerden bir de tasarruf etmelerinin beklenmesi ilginç bir durumdur.

⁷³ Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti tarafından gösterilen propaganda filminde “bir çocuğun kumbarayla biriktirdiği parayla parlak bir istikbal temin ettiği tasvir ediliyordu”, *Hâkimiyeti Milliye*, 22.02.1930.

vermiştir.⁷⁴ Bütün bu olup bitenler, bir yönüyle de devletin 1923'ten beri izlediği “liberal iktisat” politikalarında bir kırılmaya işaret etmekteydi. Fakat devletin doğrudan yatırımlara girişecek sermaye gücü olmadığı için, çözüm olarak özel teşebbüsü korumaya alan geçici bir politikaya karar verilmiştir. Cumhuriyetin erken döneminde “1929’a kadar özel girişim yanlısı bir liberal çizgide yürünmüş, 1930–1932 arası himayeciliğe başvurulmuştur”.⁷⁵ Bu ara dönemin ardından tek seçenek olarak 1932’den itibaren devletçilikte karar kılınacaktır.

Belirtmek gerekir ki sorun sadece ekonomik krizden kaynaklanmış değildi. 29 bunalımı, bir yanıyla yoksulluğu ve ezilmişliğin gün yüzüne çıkacak kadar artmasında güçlü bir vesile olmakla birlikte, 1929 öncesinden başlayıp gelen başka huzursuzluklar da vardı. Şevket Süreyya’nın belirttiği üzere “...CHF, halktan kopmuştu. Halkın dışında dar, basit bir bürokrat hizbi ile bu hizbe, ancak seçim ve menfaat bağlantıları olan, dar bir taşralı taraftarlar kadrosundan ibaretti”.⁷⁶ Dolayısıyla halk ne partiden ve ne de hükümetten memnundu.⁷⁷ Bunlara bir de yaygınlaşan keyfi idare ve İnönü hükümeti etrafında cereyan eden rüşvet iddiaları eklenince, Cumhuriyet henüz yedi yaşına gelmeden karşısında ciddi toplumsal sorunların biriktiği bir tablo bulmuştu.

⁷⁴ Sanayi Kongresi’nde bir konuşma yapan İzmir mebusu Rahmi Bey’in himayecilik konusunda yaptığı benzetme dikkat çekicidir: “Devletin himayesini isteyen sanayiciler, aynı zamanda o himayeye layık olduklarını ispat etmelidirler. Nasıl ki bir çocuğun ana-babasının himayesine olan ihtiyacı biter ve o bir gün müstakil bir fert olarak cemiyete atılırsa; himaye edilen sanayi şubeleri de büyük dünya rekabetine hazırlanmak için himaye edildiklerini bilmelidirler”, *Hâkimiyeti Milliye*, 23.04.1930.

⁷⁵ Tunçay, M., *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul: 1999, s. 188.

⁷⁶ Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam: Mustafa Kemal, C.3, 1922-1938*, Remzi Kitabevi Yay., İstanbul: 1965, s. 386.

⁷⁷ Aydemir, *a.g.e.*, s. 385.

Burada ana hatlarıyla özetlenen bütün bu gelişmeler, Cumhuriyet tarihinde bazı yeni açılımlar ve dönüşümlerin habercisi olmuştur. Bunların ilki, ikinci bir siyasi partinin gündeme gelişi.⁷⁸

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın asıl kurulma nedenine dair farklı görüşler olmakla birlikte, bunun Mustafa Kemal'in isteği ile ve onun belirlediği sınırlar içinde başlayıp tamamlanan bir olay olduğu noktasında neredeyse tam bir görüş birliği vardır. Mustafa Kemal'in ikinci bir partiye neden ihtiyaç duyduğuna ilişkinse iki gerekçe öne çıkmaktadır:

a) İlk olarak SCF'nin kurulmasının gerisinde, “dış dünyaya demokratik görünme” endişesi yatmaktadır.⁷⁹ Mustafa Kemal, Fethi Okyar'dan yeni partinin lideri olmasını istediğinde, geçen yıl Ankara'da kendisiyle röportaj yapan Alman Emil Ludwig'den bahsederek “...bana idare şeklimiz hakkında tuhaf sorular sormuş ve diktatörlüğümüze kanaat getirerek geri dönmüş ve bu kanaatini de yazmıştır” dedikten sonra Fethi Bey'e “bugünkü manzaramız aşağı yukarı bir *dictature* manzarasıdır. Bir Meclis vardır, fakat dâhil ve hariçte bize *dictature* nazarıyla bakıyorlar”⁸⁰ demiştir. Öte yandan o günlerde yarı-resmi Milliyet gazetesinin birinci

⁷⁸ Yakup Kadri'nin 1930 yılının Nisan ayında yayımlanan bir yazısına bakılırsa, Mustafa Kemal'in ikinci bir parti meselesine çok daha erken karar verdiği yorumuna ulaşılabilir. Yakup Kadri, bu yazısında II. Meşrutiyet'ten beri ülkede değişik parti hareketlerinin ve muhalefet ortamlarının yaşandığından, ancak bunların tümünün olumsuz neticeler doğurduğundan söz etmektedir. Yakup Kadri'ye göre hep hürriyet talebiyle ortaya çıkanlar, aslında hürriyetin düşmanları olmuşlardır. Mustafa Kemal'in ve İnönü'nün çok yakınındaki bir isim olarak Yakup Kadri'nin birden böyle bir yazı kaleme alma ihtiyacı duyması anlamlıdır, “Hürriyet Düşmanları”, *Hâkimiyeti Milliye*, 18.04.1930. Yakup Kadri'nin bu yazısına ertesi gün Arif Oruç kendi gazetesi *Yarın*'da sert bir yanıt vermiştir.

⁷⁹ Mete Tunçay, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının kendilerini beğendirmek istedikleri dış dünyanın, “batı dünyası” olduğunun altını çizer, Tunçay, *a.g.e.*, s. 247.

⁸⁰ Okyar, Osman ve Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye: Fethi Okyar'ın Anıları*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul: 2006, s. 103-104. Fethi Okyar'ın anılarının sonuna bir değerlendirme ekleyen yazarlar, Mete Tunçay'ın, SCF'nin kuruluşunun bir oyun olduğu şeklindeki

sayfasında imzasız çıkan bir yorum-yazısında “...dâhilde ve hariçte bazı tenkitler var: Türkiye’de demokrasi ve cumhuriyet var ama ne basın özgürdür ne de muhalif bir fırka vardır. Mecliste türlü ve gizli ihtiraslardan münezzeh... bir muhalefetin faydası vardır”⁸¹ denilmektedir. Anlaşılmaktadır ki dışarının algısı, ikinci partinin kurulmasına giden süreçte önemli oranda etkili olmuştur.

b) İkinci olarak yukarıda da bahsedilen, ülkenin içinde bulunduğu krizle birlikte görünür hale gelen halktaki yaygın huzursuzluktur. Dönemin önde gelen aydınlarından Ahmet Hamdi Başar, SCF’nin kuruluş sebeplerinden birinin, 1923’ten beri gidilen yolun doğru olup olmadığı hakkında “Gazi’de doğan şiddetli şüphe” olduğunu kaydeder.⁸² Acaba batılılaşma eksenli devrimler amacına ulaşmış ve yerine varmış mıdır? *Yönetenler* katındaki bu şüphenin *yönetilenler* nezdindeki karşılığını, 1930’da İstanbul’da bulunan bir öğretmenin ifadelerinde bulmak mümkündür:

“Devrim coşkusu içinde birkaç yılda yapıp gerçekleştirdiklerimizden öylesine kıvançlıydık ki, Avrupalı ulusların bir yüzyılda yaptıklarını biz on yılda başardık diye şiirler yazıp, şarkılar besteledik... O iyimserlik, o devrimci coşkunluk 1930’ların cihan-ekonomi bunalımı ile ilk büyük sarsıntıya tutulduğu zaman, Batı sevdalısı gönüllerimizde bir irkilme, düşünen kafalarımızda bir kuşkulama belirdi. İvedi ivedi aktardığımız kanunların, kurum ve kuruluşların (Kemalist reformların) bizi kurtarıp

değerlendirmesine itiraz ederek, “Gazi’nin, Serbest Fırka’nın kuruluşunun başında, halka ve arkadaşlarına verdiği güvencede samimi olmadığına inanmanın mümkün olmadığını” (s. 170) söylemektedirler. Oysa Fethi Okyar’ın kendisi, bu anıların 135. ve 136. sayfalarında SCF kapandıktan hemen sonraki günlerde Mustafa Kemal ile Nuri Conker arasında geçen bir konuşmadan bahsederek, bu *samimiyet* konusunu sorgulamış ve başlangıçtan farklı bir neticeye ulaştığını dile getirmiştir.

⁸¹ *Milliyet Gazetesi*, 04.08.1930. Ayrıca konu ile ilgili başka bir önemli değerlendirmede, “ ‘Batılılar ne der?’ korkusu, güdümlü bir muhalefet partisinin kuruluşunun temelinde yatan asıl nedenlerden biriydi” denilmektedir, bkz., Çağlar Keyder, “Türkiye Demokrasininin Ekonomik Politikası”, Irvin C. Schick ve E. Ahmet Tonak (der.), *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Belge Yay., İstanbul: 2006, s. 103.

⁸² Başar, A.Hamdi, *Meşrutiyet Cumhuriyet ve Tek Parti Dönemi Hatıraları*, Murat Koraltürk (der.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul: 2007, s. 267.

kurtarmadığını, batılama yolunda bizi ilerletip ilerletmediğini kendimize sorar olduk”.⁸³

CHF hükümetinin yedi yıllık icraatlarının ne türden sonuçlar doğurduğunu anlama kaygısının da, bu ikinci maddeyle ilişkisi içinde var olduğunu ve rakipsiz bir partinin eylediklerinin şimdi ikinci parti karşısında nasıl bir görünüm arz edeceğini görme isteğinin etkisini belirtmek gerekir.

Serbest Cumhuriyet Fırkası gerçekte Cumhuriyet Halk Fırkası’ndan çok farklı bir öze sahip değildi. Her ikisi de Cumhuriyetçilik ve Laiklik gibi kritik başlıklarda ve Mustafa Kemal’in tartışılmaz önderliğinde hemfikirdi. Yanı sıra batılama yolundaki toplumsal dönüşümlerde de kökten bir ayrışma noktaları yoktu. Aralarındaki en önemli fark, ekonomi konusunda belirginleşmişti. İnönü’nün Ağustos 1930’da Sivas’taki konuşmasında ilk kez Halk Fırkası’nı “mutedil devletçi” olarak vasıflandırmasına karşın, Fethi Okyar ve partisi liberalizmi savunmaktaydı. Serbest Fırka kurulduktan hemen sonra yurt çapında geniş bir desteği uzun sayılamayacak bir sürede arkasına almış ve halktan partiye geniş bir katılım yaşanmıştır. Ancak özellikle İzmir’de Eylül ayında yaşanan çatışmalardan sonra, Mustafa Kemal ve çevresinin olaya bakışları değişmiş⁸⁴ nihayet SCF’nin gitgide “devrim karşıtlarının” ve “irtica yanlılarının” odağı olma gibi bir duruma evirildiği endişesiyle, Fethi Okyar -Atatürk’ün isteğiyle- partiyi feshetme kararı almıştır.⁸⁵

⁸³ Eliçin, Emin Türk, *Kemalist Devrim İdeolojisi*, Ant Yay., İstanbul: 1970, s. 34.

⁸⁴ Kılıç Ali anılarında “Gazi, irtica tehlikesinden kaygı duyuyordu. Ve diyordu ki: ‘Yapılan inkılapların, yeniliklerin memlekette hazmedilmiş olup olmadığını bu şekilde öğrenmiş olduk’ demektedir, bkz., *Atatürk’ün Sırdaşı Kılıç Ali’nin Anıları*, Hulusi Turgut (der), Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul: 2005, s. 277.

⁸⁵ Serbest Fırka denemesinde yaşanan olaylar ve sürecin iç-yüzüne dair, bkz., Ahmet Ağaoğlu *Serbest Fırka Hatıraları*, İletişim Yay., İstanbul: 1994; Çetin Yetkin, *SCF Olayı*, Otopsi Yay., İstanbul: 2004; Cem Ermence, *99 Günlük Muhalefet: Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yay, İstanbul: 2006.

SCF'nin kuruluşunun ilan edilmesinden itibaren, tabii olarak, basında şiddetli tartışmalar başlamış ve bu tartışma ortamı 99 günlük bu güdümlü muhalefetin feshine kadar sürmüştür. Basının bu tartışmadaki yapısına bakıldığında, CHF'yi desteklen önemli gazeteler *Cumhuriyet*, *Milliyet*, *Hâkimiyeti Milliye*, *Akşam*, *Vakit* ve *Politika* gazetesi olmuştur. SCF yanlısı yayın yapanlar ise *Yarın*, *Son Posta* ve kısmen Celal Nuri'nin kısa ömürlü *Yılmaz* adlı gazetesiydi. Bu çalışmanın amacı gereği, burada basındaki tartışmalara girilmeyecektir ancak SCF'nin kurulduğu günlerde yayın hayatına atılan yeni bir gazete daha vardır ki, bu Yakup Kadri'nin yanı sıra Burhan Asaf'ın da yazarları arasında olduğu *İnkılâp* gazetesidir. Burhan Asaf'ın burada kaleme aldığı yazılardaki tutumu ise *İnkılâp*'ın kurdurulma gayesi düşünüldüğünde bazı açılardan ilginç görünmektedir.

İki partili siyasal yaşamın başlaması ile beraber, İsmet İnönü, hükümet yanlısı mevcut basınla yetinmeyerek, doğrudan Fethi Okyar'ın politikaları ve partisini eleştirebileceği kendisine bağlı bir günlük gazete çıkartma ihtiyacı hissetmiştir. Bunun için de Ali Naci (Karacan)'ı görevlendirmiş ve *İnkılâp* gazetesini kurdurtmuştur.⁸⁶ Gazetede Ali Naci'nin yanı sıra Yakup Kadri ve Burhan Asaf yazar olarak geçmişlerdir. Gazetenin yayın politikası, SCF'nin temsil iddiasında olduğu politikaları, liberal söylemi eleştirmek ve İnönü'nün çizdiği çerçevede devletçilik yönünde fikirleri beyan etmektir.⁸⁷ Burhan Asaf da bazı yazılarında bu temalara eğilmiş ve parlamentarizm ile liberalizmin artık miadını doldurmuş yaklaşımlar olduklarını belirtmiştir.⁸⁸ Devletçiliğin neden gerekli olduğunu tartıştığı bir

⁸⁶ Tunçay, *a.g.e.*, s. 275. *İnkılâp* gazetesi 31 Ağustos 1930 başlayan yayın hayatı 2 Şubat 1931'de son bulmuştur.

⁸⁷ Yakup Kadri, "Niçin Devletçiyiz?", *İnkılâp*, 31.08.1930.

⁸⁸ Burhan Asaf, "Memleketin İsteddiği", *İnkılâp*, 25.09.1930.

yazısında, bunun henüz anlaşılmamış olduğundan yakınmaktadır: "...devletçilik, M. Zekeriya (Sertel)'in ve liberallerimizin iddia ettiği gibi, eskimiş bir sistem değildir...kitaplarda tesadüf ettikleri idareci, kırtasiyeci ve renksiz devlet değildir"⁸⁹. Bu devlet rasyonalizasyonunu yapmış, bilfiil işlemeci ve bilfiil iktisatçı bir devlet olacaktır ve bu devlet, "henüz kitaplara girmemiştir".

Burhan Asaf'ın köşesinde yer verdiği önemli konulardan biri Hamdullah Suphi ve Türk Ocakları meselesidir. SCF'nin kuruluşunun ardından Türk Ocakları da basında eleştiri konusu olmaya başlamıştır. Çünkü SCF'nin kurucularından Ahmet Ağaoğlu, Mehmet Emin (Yurdakul) ve Reşit Galip aynı zamanda Türk Ocaklarının ileri gelenlerindedir. Ocaklar ile SCF arasındaki bu üst-düzey bağın dışında, pek çok ildeki Ocak teşkilatı mensupları ile SCF arasında güçlü bir duygu birliği oluşmaya başlamıştır.⁹⁰ Bu durum Türk Ocakları başkanı Hamdullah Suphi'yi bir şekilde eleştirilerin odağına oturtmuştur.⁹¹ Burhan Asaf kendi eleştirilerini "Hamdullah Suphi Beye Açık Mektup" başlığı ile kaleme aldığı iki ayrı yazısında sunmuştur. Bunların ilkini, Hamdullah Suphi'nin Akşam gazetesinde yayımlanan bir makalesi sebebiyle yazan Burhan Asaf, Suphi'yi "liberallerin sesi" olmakla eleştirmiştir: "Muhterem Hamdullah Suphi Bey, 'Ey münevver, bu sesi koru, ey genç bu sesi koru!' diyen hürriyet müdafaanızı okudum... Liberallerin lideri size açık bir teşekkür gönderiyor, gazeteleri ise yazınızı aynen neşrediyor. Demek ki müdafaanız,

⁸⁹ Burhan Asaf, "Yirmi Beş Yaşındaki Genç", *İnkılâp*, 29.09.1930. Zekeriya Sertel anılarında, o yıllarda devletçiliği, bir tür devlet kapitalizmi biçiminde savunanlardan farklı düşündüğünü söyler. Bilhassa özel sermayeye devletçe yapılan yardıma karşı, şiddetli bir savaş verdiğini dile getirir, bkz., Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, Remzi Kitabevi Yay., İstanbul: 2000, s. 176. Anlaşılan Sertel, devletçilik mefhumunun henüz filizlenmeye başladığı ortamdaki devletçilik anlayışlarının, eskimiş bir biçim olduğunu dile getirmiştir.

⁹⁰ Shissler, A. Holly, *İki İmparatorluk Arasında: Ahmet Ağaoğlu ve Yeni Türkiye*, çev., Taciser Ulaş Belge, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul: 2005, s. 309.

⁹¹ Bu konudaki ayrıntılar için, bkz., Füsun Üstel, *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*, İletişim Yay., İstanbul: 1997, s. 338-358.

bizleri sevindirecekken, adres hatası yüzünden gitti, liberallerin geçen asrın dokuması, sölpümüş bayraklarına kurdele oldu”.⁹² Burhan Asaf’a göre, mesele, inkılâbın ana direkleri olan ilkeleri tartışmak değil, bağımsızlık mücadelesinin son hedefine ulaştırılmasıdır ve bu hedefe henüz varılmamıştır. Hamdullah Suphi’nin liberalleri desteklemesi hatalıdır, çünkü liberallerin programı, son hedefe yönelmiş milli iradeye zarar vermektedir.

Bu ilk uyarı mektubundan birkaç hafta sonra, Burhan Asaf, Hamdullah Suphi’ye ikinci kez doğrudan yazma gereği duyar. Bunun nedeni, Hamdullah Suphi’nin CHF grup toplantısında yaptığı bir konuşmadır. Konuşmasında, Serbest Cumhuriyet Fırkası’na değinen Suphi, temel esaslarda “onlar da bizim gibi cumhuriyetçidir ve laiktir” diyerek “birbirimizi düşeceğimiz hatalara karşı ikaz ederek, birbirimize karşı çok hizmet etmiş oluruz” ifadelerini kullanır.⁹³ Burhan Asaf bu mektubunda, yeniden aralarındaki bakış açısı farklılığını vurgular:

“...Diyorsunuz ki, Liberal Fırka, bizim gibi inkılâpçidir. Aradaki fark iktisadi sistem farkıdır. Eğer cumhuriyetçi ve laik olmak, inkılâpçı olmak için kâfi geliyorsa, siz bu esasları kabul edenlere ‘kardeş’ nazarı ile bakabiliyorsanız, neden o zaman komünist kanaatlere hücum ediyorsunuz? Tehlike sezdiğiniz için değil mi? Üçüncü Enternasyonal’in korkunç propaganda kabiliyetinden korkuyorsunuz da, emperyalizmin çil çil altınlarından korkmak hakkını neden bize çok görüyorsunuz?”⁹⁴

Buradaki yazılarında Burhan Asaf’ın SCF’yi ve yaklaşımlarını genel olarak eleştiriye tabi tutmasının ötesinde, belirgin bir başka yaklaşımı daha vardır ki, bunu

⁹² Burhan Asaf, “Hamdullah Suphi Bey’e Açık Mektup”, *İnkılâp*, 14.09.1930.

⁹³ Üstel, *a.g.e.*, s. 349.

⁹⁴ Burhan Asaf, “Hamdullah Suphi Bey’e İkinci Açık Mektup”, *İnkılâp*, 14.09. 1930. Aynı gün Falih Rıfki da köşesini bu konuya ayırmıştır: “...Hamdullah Suphi dostumuz *Akşam*’da Türk gençliğine sesleniyor: ‘Bu mübarek murakabe sesini koruyacaksınız!’. Mübarek murakabe dediği, muhalefetin sesi. Türk gençliği, Hamdullah Bey’in bütün sözleri doğrudur ama senin asıl vazifeni söylemeyi unutmuş: ‘Genç Cumhuriyetini koru!’”, Falih Rıfki, “Hangi Ses?”, *Hâkimiyeti Milliye*, 14.09.1930.

dile getiriş tarzı dönemi için gerçekten dikkat çekicidir. Bu, Cumhuriyet Halk Fırkası ve onun siyaset anlayışını doğrudan eleştirmesi ve yer yer İnönü'ye vardırarak kadar, gördüğü eksiklikleri *içeriden biri* olarak açık bir şekilde yazmış olmasıdır.

Esasen daha İnkılâp'taki ilk yazısında Burhan Asaf böyle bir yaklaşım içinde olacağını belli etmiştir. “Biz Ne İstiyoruz?” başlıklı bu yazısında, İnkılâp gazetesinin okurlarına hitaben Asaf, Halk Fırkası'nın sol olmak hevesini belirttiikten sonra partiler tarihine bakıldığında, partilerin içinde “yeter ve yetmezci”ler ile “suyuna ve dikine gidenler” olduğunu söylemektedir. Ve partiler tarihi gösteriyor ki, “yetmezci” ile “dikine gidenler”, her zaman bir siyasi partinin dinamizmini ve atılgan iradesini oluşturmuşlardır. İnkılâp gazetesi işte bu insanların partisidir ve parti içinde dinamizmi sağlayacak olanlar da vardır.⁹⁵ Burhan Asaf parti içinde değişim yanlılarına seslendiği satırların ardından, diğer yazılarında da bu eleştirel tonunu arttırarak sürdürmüştür. CHF'nin ıslah edileceği yolunda çıkan haberleri değerlendirirken, bu değişimin nasıl olması gerektiğini kendi penceresinden anlatır:

“Eğer yapılacak olan, şahısların yerine şahısların ikamesi ise, yeni gelecekler ne kadar temiz olursa olsun iki sene sonra varacağımız nokta, bugünkü çukurun bir çuvaldız ötesinde olacaktır... Fırkacılık, rey sandıklarının başına, perçinlenmiş kanaatlerin kendiliğinden gelmesini temin eylemektir. Bu ise fırka ideolojisinin eserlerle, broşürlerle, konferanslarla evde, sokakta ses ile yazı ile radyo ile neşri ve tamimi sayesinde olur”.⁹⁶

Partinin canlılık kazanması ve geniş kitlelere ulaşabilmesinin yanında Burhan Asaf'ın önemle altını çizdiği hususlardan biri de gençlik meselesidir. “Mutemetlerin altına otomobil çeken bir fırka değil, safları gençlerle dolu” bir fırka istediklerini

⁹⁵ Burhan Asaf, “Biz Ne İstiyoruz?”, *İnkılâp*, 08.09.1930.

⁹⁶ Burhan Asaf, “Fırka İdeolojisi”, *İnkılâp*, 28.09.1930.

söyleyerek CHF yönetimine seslenmesinin ardından, doğrudan gençliğe hitap etme ihtiyacı duymuştur: “Sen! Yirmi beş yaşındaki genç! Evvela kafanı yap, oku... Tavlanın zararını, güzel kızın ince belini bırak, oku! Oku ki, memleketinde bilenlerin sayısı çoğalsın, şarlatanların sayısı azalsın. Oku ki, bilen adam gibi mücadele edesin”.⁹⁷ Yine gençleri hedef aldığı diğer yazısında bu kez, devletçiliğin kaçınılmazlığını yirmi beş yaşındaki gence izah etmeye girişir. Önce İtalya ve Rusya’daki gelişmeleri analiz edip, devletçiliğe giden süreci tartıştıktan sonra, “eski Avrupa’nın çehresi bugün tamamen değişmiştir” diyen Asaf’a göre Avrupa bugün yeni yol aramaktadır ve bir dönüm noktasındadır. Türkiye’deki genç de Avrupalı olduğu için, bu yeni yol arayışının içinde o da vardır: “İlk defa, müşterek bir çare aranırken start’ta beraber bulunuyorsun. Avrupa’nın büyük davasını halletmeye çalışan bütün Avrupa ile beraber aynı gün yola çıkıyorsun”. Aranılan yeni yol devletçilik minvalinde olduğuna göre, mesele bunun ne tür bir devletçilik olacağıdır. Burhan Asaf aynı yazıda, bu devletçiliğin “bilfiil işletmeci” ve “bilfiil iktisatçı” bir devlet algısına yaslanması gerektiğini dile getirir. İsmet İnönü’nün yakın zamanda Sivas’ta demiryolunun açılış töreninde ilk kez açığa vurduğu bu devletçilik temayülünün niteliği, Burhan Asaf’ın dikkatini çekmiştir. Yirmi beş yaşındaki gencin bu konudaki kafa karışıklığını gidermek isteyen Burhan Asaf, İnönü’nün yaklaşımını “yetersiz” bularak tevil yoluna gitmiştir:

“...Yalnız, Sivas’ta söylenen nutukta(ki) ‘mutedil’ sıfatını çıkarmaya çalışacaksın. Bu sıfat oraya, devletçiliği, sistemle değil ilcaatla (mecbur kalarak) yapmamız dolayısıyla gelmiştir. Halk Fırkası’nın gerek inkılâp gerekse devletçilik esasları, kafalara dağınık bir surette boşaltıldığı için, bunların zaman zaman formüle edilmelerinde bir

⁹⁷ Burhan Asaf, “Yirmi Beş Yaşındaki Genç-I”, *İnkılâp*, 29.09.1930.

müphemiyet krizi olmaktadır... Vazih ideoloji, hedefi vazih gösterir ve vazih hedefe de kolay varılır".⁹⁸

İsmet İnönü'nün Serbest Fırka'ya muhalefet edecek kendine bağlı bir yayın organı olarak tasarlayıp kurdurduğu İnkılâp gazetesinde Burhan Asaf'ın takındığı tavır, hayli ilginçtir. Gazetenin yayın çizgisi ve diğer yazarlarının aksine, Burhan Asaf, neredeyse SCF'den daha fazla CHF'yi eleştirerek, durgunluğa gömülü inkılâp ortamına bir dinamizm kazandırmaya çalışmıştır. Avrupa'daki gelişmeleri de yakından takip ederek, aranan dinamizmin, liberalizmin aksine tam bir devletçilikle sağlanabileceğine dönük şiddetli kabulü, onu partiler arası polemiklerden ziyade uzun soluklu öteki uğraşlara itmiş gözükmektedir. Peşinde olduğu bu uzun soluklu girişimler kısa bir süre sonra, ortak ideallere sahip birkaç arkadaşıyla bir dergi çatısı altında buluşmasını sağlayacaktır.

1.5. Kadro Dergisi ya da İnkılâbın İdeolojisini Yapmak

1932 yılının Ocak ayında ilk sayısı yayımlanan Kadro dergisinin, bir aydın hareketi olarak biçimlenmeye başlaması 1930 yılının ortalarına denk gelir. Bu yıl içinde gözlemlenebilen iki somut olgu, Kadro hareketine zemin hazırlamıştır. Bunlardan biri Serbest Fırka denemesi esnasında rejim nezdinde "devletçilik" eğiliminin belirginleşmeye başlamasıdır. Diğeri ise Kasım ayında Serbest Fırka'nın kapatılmasının ardından, en bariz tezahürünün Mustafa Kemal'in uzun soluklu yurt gezisi olduğu söylenebilecek olan, rejimin kendine yeni bir çıkış yolu ve sistem arayışına hız vermesidir.

⁹⁸ Burhan Asaf, "Yirmi Beş Yaşındaki Genç-III", *İnkılâp*, 13.10.1930.

Kadrocular olarak adlandırılan Yakup Kadri, Şevket Süreyya, Burhan Asaf, İsmail Hüsrev ve Vedat Nedim'in birbirlerine yakınlaşmaya başlamaları 1930 yılının ortalarında gerçekleşmiştir.⁹⁹ Burhan Asaf 1928'den itibaren Hâkimiyet-i Milliye'de, Vedat Nedim ise aynı yıldan beri Cumhuriyet gazetesinde yazılar kaleme almaktaydı. 1930'un ilk aylarında Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nde çalışmaya başlayan Vedat Nedim, nihayet Hâkimiyeti Milliye'de 14 Temmuz'da ilk kez görülen "İktisat Sayfası"nı yönetmeye ve ekonomi eksenli değerlendirmeler yapmaya başlamış ve bir hafta sonra aynı sayfada İsmail Hüsrev imzası da ilk defa görülmüştür. Böylece Burhan Asaf ile beraber üç Kadrocu, rejimin sesi konumundaki yayın organında bir araya gelmiştir. Bu gruba, o yıllarda Milliyet'te ama zaman zaman da Hâkimiyeti Milliye'de başyazıları çıkan Yakup Kadri'yi de eklemek gerekmektedir.

Bu gelişmeden birkaç hafta sonra Serbest Fırka'nın kurulması ile ülkede bir süredir yürüyen liberal-devletçi tartışmaları alevlenmiş, Kadrocuların bu bağlamda fikirlerini beyan etmeleri için uygun ortam doğmuştur. İsmet İnönü'nün Ağustos ayında Sivas'ta yaptığı konuşmada "biz mutedil devletçiyiz" demesinin ardından, Kadrocuların yabancı sermayeyi ve liberal politikayı sert biçimde eleştiren yazıları da yoğunluk kazanmıştır.¹⁰⁰ Yazıların genel teması liberalizm eleştirisi olmakla birlikte, mesele sadece o noktada bırakılmamış ve iktisatta izlenecek yola dair görüşler de ortaya konmuştur. Bir milli iktisat politikasının gerekliliğini dile getiren

⁹⁹ Kadrocular denildiği zaman büyük oranda bu beş kişi anlaşılmaktadır. Bazen altıncı isim olarak Mehmet Şevki (Yazman) gösterilse de, derginin asli kadrosunun ilk beş kişi olduğunu belirtmek gerekir. Yazman, bir aydın hareketi olarak Kadro'nun biçimlendiği 1930 ve 1931 yıllarında bu beş kişi ile birlikte değildir. Derginin yayına başlamasından çok kısa bir zaman önce gelerek aralarına katılmıştır.

¹⁰⁰ Vedat Nedim'in Hâkimiyeti Milliye'de yayımlanan bazı yazıları şunlardır: "Liberalizm Mucizesi", 15.09.1930; "Demiryollarının İktisadi ve İçtimai Rolü", 25.08.1930; "Liberalizmin Amentüsü: Bırakın Yapsın Bırakın Geçsin", 08.09.1930; "Devletçilik", 20.09.1930. Aynı bağlamda İsmail Hüsrev'in de değişik yazıları yayımlanmıştır: "Ecnebi Sermaye Meselesi", 15.09.1930; "Fethi Bey Liberal Değildir", 06.10.1930.

Vedat Nedim'e göre Cumhuriyet Türkiye'si milli iktisat politikası ile müstemleke ve yarı-müstemleke milletlerin kurtuluş hareketlerine örnek olmuştur ve bundan sonra da olacaktır. Türk inkılâbının sadece milli değil, beynelmilel önemi Vedat Nedim'e göre buradadır.¹⁰¹ Keza İnkılâp gazetesinde Burhan Asaf ve Yakup Kadri de yazılarında devletçiliği şiddetli bir biçimde savunarak, liberal politikaların geçersizliğine vurgu yapmaktaydılar. Özellikle Burhan Asaf'ın yukarıda kaydedildiği üzere, İnkılâp gazetesinde “bilfiil işletmeci” ve “bilfiil iktisatçı” nitelendirmeleriyle pekiştirdiği bir devletçilik vurgusu göze çarpmaktadır. CHF saflarında İnönü'nün “mutedil devletçiyiz” ifadesinin henüz ne anlama geldiği anlaşılmamış haldeyken, Burhan Asaf geniş yorumlarıyla bir anlamda bu belirsizliğe kendince müdahale ederek yol göstermek istemiştir.¹⁰²

17 Kasım 1930'a gelindiğinde Mustafa Kemal yaklaşık üç ay sürecek bir yurt gezisine çıkmaya karar verir. Serbest Fırka denemesinin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine, ülkedeki mevcut sosyal ve ekonomik tıkanmışlığın aşılabilmesi, hal çareleri üretilebilmesi için Mustafa Kemal bizatihi mevcut durumu yerinde görmek istemiştir. Serbest Fırka olayı açıkça göstermişti ki, ülkede ekonomik buhran ve derin yoksulluktan kaynaklı huzursuzluk ve şikâyetlerin yanı sıra, 1923'ten beri hızla

¹⁰¹ Vedat Nedim, “Devletçilik, Milli Kurtuluş Hareketlerinin Zaruri Neticesidir”, *Hâkimiyeti Milliye*, 29.09.1930.

¹⁰² Ahmet Hamdi Başar, İnönü'nün “mutedil devletçiyiz” demesini müteakip haftalarda Ankara'daki atmosferi çarpıcı biçimde yansıtır: “...Ankara'da konuşulan en önemli konu, bu mutedil devletçilik meselesiydi. İstasyondan şehre doğru yürüyoruz, Şükrü Kaya Bey, kâtabi umumi Tefik Bey ve daha birkaç kişiyiz. Biri Şükrü Kaya'ya soruyor: ‘Mutedil devletçilik ne demektir? Bu Avrupa'nın neresinde tatbik olunmaktadır?’. Mesele hakikaten önemliydi. Çünkü Avrupa'da tatbik edilmemiş, görülmemiş hiçbir şey iyi olamazdı...Şükrü Kaya cevap veriyor: ‘Mutedil devletçiliğin tam karşılığı étatisme modéré'dir...Avrupa'da bilhassa Almanya'da devlet sosyalistleri vardır ki, onlar, bizim yaptığımız gibi, birtakım iktisadi teşebbüslerin devlet tarafından yapılmasını isterler. Bizim sistemimiz onlara benzeyebilir’. [Bunun üzerine başka biri]: ‘Ne! Demek biz sosyalistlik yapıyoruz’ [deyince, Şükrü Kaya cevap veriyor]: ‘Yok efendim, estağfurullah! Öyle bir şey söylemek istemedim’”, A.Hamdi Başar, *a.g.e.*, s. 275.

gerçekleştirilen reformlar da aslında geniş halk tabakalarına ulaşmamış ve inkılâp henüz kökleşecek düzeyde yerleşiklik kazanamamıştı. Bütün bu gerçekler karşısında, rejime yeni bir yön ve biçim vererek, onun ümit edilen şekilde geleceğe doğru yürüyebilmesi için hemen harekete geçilmesi düşüncesi ağırlık kazandı. Mustafa Kemal bu maksatla, yanına bir dizi gazeteci, milletvekili ve bürokratı da alarak sorunun boyutlarını gözlemek üzere uzun seyahatine başladığında, ülkenin bundan böyle nasıl bir sürece gireceğine dair bir tür belirsizlik ve arayış havası vardı. Tekeli ve İlkin bu dönemi, “kulakların yeni düşüncelere açık olduğu bir zaman” diye nitelendirmektedir.¹⁰³ Kadrocular için de bu uygun zaman, kaçırılmaması gereken bir fırsattı.

Mustafa Kemal’in seyahatinin başlamasından birkaç hafta sonra Burhan Asaf, Ankara’da Türk Ocağı’nda bir konferans verir. Bu, *Kadrocular içinde dönemin düşünce merkezi olarak görülen Türk Ocağı’nda halka açık verilen ilk konferanstır*. O zamana dek gazete köşelerinde kısıtlı olarak dile getirilen bazı fikirler, ilk defa uzun bir konferansın konusu olarak takdim edilmekteydi. Dinleyiciler arasında Türk Ocağı’nın ileri gelenleri, öğrenciler ve Şevket Süreyya gibi Burhan Asaf’ın yakın arkadaşları vardır. 3 Aralık 1930 tarihli *Hâkimiyeti Milliye* gazetesinin “Türk Ocağı’nda Burhan Asaf Bey, ‘İnkılâbımız ve Gençlik Hareketleri’ etrafında bir konferans verecektir” diyerek duyurduğu toplantı, iki gün sonra gerçekleşmiştir.

¹⁰³ Tekeli ve İlhan, *a.g.e.*, s. 129.

Burhan Asaf konuşmasında önce inkılâp sürecinin bir özetini yapmış, ardından Fransız devrimi ve İtalya'nın Faşist inkılâbı ile Türk inkılâbını kıyaslamıştır:

“Faşist inkılâp, harp anarşisinden doğmuş bazı nizam bozucu ve milli iktisadiyatı rahnedar edici hareketlere karşı bir tepkidir. Fransız inkılâbı da o zamanki saray istibdadına ve imtiyazlı sınıflara karşı bir kıyamdı. Buna mukabil bizim inkılâbımız, karabet (yakınlık) noktalarını ciddi, daha yükseklerde bulmuş ve mezkûr inkılâpların esas tanıdığı şeyleri ferî (ikincil) olarak kabul etmiştir. Bizim inkılâbımız kutsî şahsına münhasır cihanda ilk defa olarak vaki, orijinal bir doğuştur. Bu inkılâbın istinat ettiği nokta, milli kurtuluş ve bunun bütün icabatıdır.

Fransız inkılâbı nasıl bütün Avrupa milletlerine hâkimiyetlerini tesis etme fırsatını verdiyse, bizim inkılâbımız da halen müstemleke yahut yarı-müstemleke şeklinde Garp emperyalizmi tarafından istismar edilmekte olan Şark izdihamlarına millet olmak ve milli istiklallerini siyasi, iktisadi ve içtimai sahalarda temin etmek yolunu göstermiştir”.¹⁰⁴

Konuşmasının geri kalanında Burhan Asaf, inkılâbın seyrini tamamlaması gerektiği üzerinde durarak “yeni bir ideal faaliyetinin, kuvvetini münevver bir gençlikten alan bir teşkilatta tecelli etmesi” lüzumunu belirtir. Konuşmasının ardından salonda bulunan dinleyiciler de tartışmaya dâhil olarak görüşlerini dile getirmiştir. Söz alan bazı gençler, kendilerini boşlukta hissettiklerini ve bugüne kadar kimsenin bunu dolduramadığını söylemiş ve kendilerine inkılâp ideoloji etrafında bir şey verilmemiş olmasından yakınmıştır. Naşit Hakkı ise, Burhan Asaf'ın, “cumhuriyet rejiminin, derebeylik sınıflarını yutmuş olmasından” bahsetmemesini eleştirmiştir. Tartışmaya katılan dinleyicilerden biri de Şevket Süreyya'dır. O da

¹⁰⁴ “Burhan Asaf Bey'in Konferansı ve Münakaşalar”, *Hâkimiyeti Milliye*, 07.12.1930.

Burhan Asaf'ın dediklerinden hareketle, milli kurtuluş hareketinin yapısına ve bunun başka inkılâplardan farklarına dair “vazih, özlü ve çok yerinde tafsilat” vermiştir.¹⁰⁵

Esasen Şevket Süreyya'nın ideolojik konular bağlamında kendisini ilk defa açık biçimde sunarak dikkatleri üstüne çekmesi Burhan Asaf'ın bu konferansı aracılığıyla gerçekleşmiştir denebilir. Şevket Süreyya salondaki tartışmada yaptığı kısa konuşma ile ilgi toplayınca kendisinden ayrı bir konferans vermesi talep edilmiştir. O güne dek Kadrocuların dördü, Hâkimiyeti Milliye'nin yazarları olarak buluşmuşken, Şevket Süreyya da ilk kez 16 Aralık 1930'da aynı gazetede “Cihan Biriktiriyor” başlıklı yazısı ile görülmeye başlamıştır.

Burhan Asaf'ın “İnkılâbımız ve Gençlik Hareketleri” başlıklı konferansının ardından, Türk Ocakları Merkez Heyeti Reisi Hamdullah Suphi bir mektupla Şevket Süreyya'dan da “Rus ve İtalyan Gençliğinin Hedefleri” adı altında konuşma yapmasını talep etmiştir. Fakat Şevket Süreyya konferans konusunun “İnkılâp ve Kadro” olması noktasında Hamdullah Suphi'yi ikna eder.¹⁰⁶ Nihayet 15 Ocak 1931 günü Şevket Süreyya, Türk Ocakları'nda konferansını verir. Konferansın verildiği dönemde Türkiye'de özellikle CHF çevresine genel bir karamsarlık havası hâkimdir. Recep Peker, Saffet Arıkan, Vasıf Çınar gibi partinin önde gelenlerine göre Türkiye inkılâplarını tamamlamıştır ve yapacak başka bir inkılâbı yoktur. Dünya artık bir batış içindedir ve bize düşen de bu umutsuz ortam içinde hayatımızı ve varlığımızı

¹⁰⁵ “Burhan Asaf Bey'in Konferansı ve Münakaşalar”, *Hâkimiyeti Milliye*, 07.12.1930. Diğerleri bir yana, Kadro Hareketi hakkında yapılan en titiz ve en kapsamlı inceleme olarak gösterilen Tekeli ve İlkin'in çalışmalarında da, Burhan Asaf'ın Türk Ocağı'ndaki bu konferansına ve tartışmalara hiç değinilmemiştir.

¹⁰⁶ Tekeli ve İlkin, *a.g.e.*, s. 129.

muhafaza etmekten ibaret olmalıdır.¹⁰⁷ “Bir iki seneden beri Türk havasına bir durgunluk çöktü” diyen Falih Rıfkı ise “bir vuruşta yıktığımız mazi yerine, taş üstüne taş konarak yapılacak istikbal arasında bekleyip duruyoruz” diyerek mevcut belirsizliğe vurgu yapmaktadır.¹⁰⁸ Şevket Süreyya bu atmosfere karşın, özellikle heyecanlı bir konuşma yapar. İnkılâbın yürümekte olduğunu ve hâlihazırdaki olumsuz atmosferden çıkış için inkılâbın derinleştirilip halkın bilincine yerleştirilmesi gerektiğini dile getirir. Asıl mesele, inkılâbın dinamik prensiplerinin bugüne kadar derinleştirilememiş ve işlenmemiş olmasıdır. Şimdi yapılması gereken “inkılâbın mana ve değerini belirlemektir” ve bunu yapacak olan da inkılâpçı öncü bir kadrodur.¹⁰⁹ Yanı sıra konuşmasında demokrasi bahsine de giren Süreyya, demokrasinin 19.yy’da kalmış bir mefhum ve modası geçmiş bir idare rejimi olduğunu söyler. Konferans metnini oluştururken önceden İsmail Hüsrev ve Burhan Asaf’ın yardımlarını da alan Şevket Süreyya’nın konuşması, Türk Ocakları ileri gelenlerince olumlu bulunmuş fakat özellikle basında olumsuz eleştirilere de konu olmuştur. Neşet Halil ve Aka Gündüz Hâkimiyeti Milliye’de konferans hakkında son derece sert yazılar kaleme almıştır. Şevket Süreyya’nın gazetede çıkan “eleştirilere cevabi” yazısından sonra, her iki yazar da, Şevket Süreyya’nın bilhassa demokrasi karşıtı ifadelerine karşı çıkararak, sergilenen fikirleri genel olarak tehlikeli bulduklarını ifade etmiştir.¹¹⁰

¹⁰⁷ Şevket Süreyya Aydemir, “Kadro Hareketi”, *Milliyet*, 12.11.1970.

¹⁰⁸ Falih Rıfkı, *Hâkimiyeti Milliye*, 04.02.1931.

¹⁰⁹ Şevket Süreyya Aydemir, “Kadro Hareketi”, *Milliyet*, 14.11.1970.

¹¹⁰ Neşet Halil 18 Ocak tarihli “Konferans” adlı yazısında “demokrasiye inanmadan inkılâbın ideolojisinden bahsetmek biraz hazindir” dedikten sonra, 28 Ocak tarihli “Demokrasi Rejimi ve İdeoloji Bahsi” başlığıyla çıkan yazındaysa “Türk inkılâbına ‘demokrasi değildir’ demek için Türk inkılâbının hareket noktasını anlamamış olmak lazımdır. Fakat Şevket Süreyya Bey, bunu anlamadığı için değil kendi itiraf ettiği veçhile demokrasi düşmanı olduğu için söylüyor” ifadelerine yer verir. Öte yandan Aka Gündüz Hâkimiyeti Milliye’de 27 Ocak’ta yayımlanan “Bazı İstiratlar Tehlikelidir” adlı yazısında konferansı “palyaçoluk” diye nitelendirdikten sonra şunları kaydeder: “...Bu parlak sitayışı, bu derin tahlili al da rafa koy. Çünkü ‘demokratik cumhuriyetimizi meydana getiren inkılâp büyüktür

1930 yılının ortalarından itibaren başlayıp gelişen bu olaylar, Kadro hareketinin temellerini hazırlamış ve nihayet bir öncü aydın grubunun, inkılâba yön verme niyetini daha da somutlaştırmıştır. Şevket Süreyya, İsmail Hüsrev, Vedat Nedim ve Burhan Asaf'ın ortak bir ideal etrafında birlikte yürüme yönündeki kararları 1931'in ilk aylarında iyiden iyiye netleşmiştir. Fakat ortada, henüz kesinleşmiş bir *dergi yayımlama kararı* yoktur. Bunun gerçekleşmesi, Mustafa Kemal'in uzun seyahatinin ardından Ankara'ya dönerek mevcut sosyo-politik duruma acilen müdahale etme arzusu ile paralellik gösterecektir. Önce 24 Nisan 1931'de erken genel seçim yapılarak Meclis yenilenmiş hemen ardından ise 10-18 Mayıs 1831 tarihleri arasında CHF'nin Üçüncü Büyük Kongresi Ankara'da toplanmıştır. Kongre'de kabul edilen yeni CHF Programı'nda partinin ana vasıfları başlığı altında Altıok'la simgelenen ilkeler sıralanmıştır. Bu ilkelerden iki tanesi yenidir ve parti programında ilk kez yer bulmuştur. Bunlar “devletçilik” ve “inkılâpçılık” ilkeleridir. Dolayısıyla rejimin devletçiliğinin resmen ilan edilmiş olmasının yanı sıra, bundan sonra ilkelerin topluma nasıl işleneceği noktasında da kapsamı yeniden belirlenecek bir inkılâpçılık vasfı benimsenmiştir.

Kadrocuların, bir dergi yayımlama düşüncesi, büyük oranda, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın bu kongre kararlarının alındığı döneme tekabül eder. Bu bağlamda en önemli gelişme, Yakup Kadri'nin, gruba dâhil olmasıdır. Bunu sağlayan ise Burhan Asaf'tır. Altıok'un ilan edilmesinin ardından meydana gelen bu gelişmeyi Yakup Kadri şöyle anlatır: “Baktım bütün Meclis Halk Partili, fakat Halk Partisinin ilkeleri hakkında hiçbir bilgileri yok. Bunu izah etmek için bir çare arıyorduk. O

ama çürümüş demokrasiye istinat ediyor. Binaenaleyh yıkılıp gidecektir. Bunu böyle biliniz de dinamik bir gaflet ve savletle bizim tarafa geçiniz, yani burjuva komünizmini kabul buyurunuz' deniyor. Vaziyet ve mesele hazindir vesselam”.

sırada kayınbiraderim olan Burhan Asaf ‘Benim arkadaşlarım var, onlarla konuşalım’ dedi. Şevket Süreyya Bey’in *İnkılâp ve Kadro* diye bir kitap hazırladığını da söyledi. Onun üzerine gittim Şevket Süreyya Bey’i buldum. O zaman Ankara Ticaret Mektebi Müdürüydü”.¹¹¹ Şevket Süreyya da bu önemli yakınlaşmayı anlatırken, dergi çıkarmaya karar verdikten sonra Yakup Kadri’yle yakından tanışarak, arkadaşlarıyla birlikte düşündükler fikirlerini kendisine aktardığını ve “bu fikirleri yayacak bir derginin çıkmasına sahip çıkıp çıkamayacağını” sorduğunu ve Yakup Kadri’nin de büyük memnuniyetle bunu kabul ettiğini söylemektedir.¹¹²

Böylece Kadrocuların çekirdek “kadrosu” bir araya gelmiş ve bir dergi yayımlama konusunda kesin bir karara varmıştır. Her ne kadar “rejimin kulakları yeni seslere açık bulunuyor” olsa da Kadrocular, dikkatli adımlar atmaları gerektiğinin bilincindeydiler. Bundan böyle belki de yapılması gereken en önemli şey, derginin yayımına doğru ilerleyen süreçte, benimsedikleri ideolojik yaklaşımı mümkün olduğunca gündelik basında savunarak/yayarak bir tür meşruiyet zemini oluşturmayı sağlamaktı. Bu görevi Hâkimiyeti Milliye gazetesinde ifa edenler ise Şevket Süreyya ve Burhan Asaf olmuştur. Ancak Şevket Süreyya’nın söz konusu gazetede görüşlerini ortaya koymaya başlaması, Burhan Asaf’tan birkaç ay sonra gerçekleşecektir. Dolayısıyla 1931 Haziran’ından Eylül ayına kadar geçen zaman zarfında Burhan Asaf, nedeysen tek başına Kadro’nun temel yaklaşımlarını yansıtan fikirlerini köşesinde ayrıntılarıyla sunmaya girişmiştir.

¹¹¹ Tekeli ve İlhan, *a.g.e.*, s. 128.

¹¹² Şevket Süreyya, “Kadro Hareketi”, *Milliyet*, 15.11.1970.

Burhan Asaf'ın ilk olarak temas etme gereği duyduğu konu, rejimin yeniden yapılanma arayışlarının yoğunlaştığı bu günlerde, Türk inkılâbının “faşizm” ve “komünizm”den farklı bir mesele olduğudur. Falih Rıfki'nin İtalya ve Arnavutluk'a yaptığı seyahatlerin ardından basında başlayan tartışmalara değinen Burhan Asaf, *Son Posta* gazetesinin ortaya hatalı sorular attığına değinip şöyle devam eder:

“Türkiye bugün, inkılâbın ideolojisini yapmak üzere bulunuyor. Bu inkılâp, ne İtalyanların faşizmi ne de Rusların komünizmidir. Türk inkılâbı, buhrandan kurtulamayan emperyalizmin bu didişme anlarında ‘müstakil ve hür millet’ mefhumunun bütün içtimai, iktisadi ve siyasi prensipleriyle cihana ilanıdır”.¹¹³

Falih Rıfki'nin gezisine dair intibaları ve yorumlarını da eleştirisinin odağına oturttuğu öteki yazısında Burhan Asaf, bu kez konuyu daha ayrıntılı tartışmıştır. Falih Rıfki'nin “Faşist Roma, Kemalist Tiran ve Kaybolmuş Makedonya” adıyla yayımladığı seyahat notlarını (daha sonra kitap olarak da aynı adla basılacaktır) irdeleyen Burhan Asaf, Falih Rıfki'nin bazı fikirlerine itiraz eder. Bir kere Tiran'ın önüne “Kemalist” ibaresinin konması pek de yerinde olmamıştır. Tiran, “kayıtsız şartsız bir kurtuluş”tan yoksun olduğundan Kemalist olmaktan uzaktır. Tiran, ancak Ankara'yı takip edebilir. Çünkü:

“Ankara'da *garpli umranın estetiği* vardır. Fakat bundan ve bunun gibi dış manzarayı süsleyen ikinci ve üçüncü derecede hususiyetlerin üzerinde bir esas ve derin vasıf vardır ki, Ankara onunla durur ve onsuz yıkılır. Bu vasıf, Ankara'nın *müstakil millet etik*'idir”.¹¹⁴

Öte yandan “Faşist Roma” kısmı da tenvire muhtaç gözükür. Burhan Asaf'a göre Falih Rıfki, faşizmi mütalaa ederken, onu bir tür “ileriye doğru hamle ile gitmek

¹¹³ Burhan Asaf, “Bilenler Konuşsun”, *Hâkimiyeti Milliye*, 23.06.1931.

¹¹⁴ Burhan Asaf, “Gördüklerini Yazan Falih Rıfki”, *Hâkimiyeti Milliye*, 29.08.1931.

ve yolu kısaltmak usulü” olarak tetkik etmektedir. Fakat eğer faşizmi daha derinlemesine inceleyip, Türk inkılâbı ile karşılaştırabilseydi, o zaman her iki inkılâp arasındaki ayrılma noktalarını işaretlemiş olacaktı. Böylece Türk inkılâbına esas olan sosyal ve ekonomik fikrin, faşizme nazaran ileriliği ve yüksekliği de anlaşılmiş olacaktı.¹¹⁵

Bundan sonraki yazılarında Burhan Asaf devletçiliği savunma ve liberal yaklaşımın geçersizliğini ispatlama yönünde bir çabaya girişir. Bunu yaparken bir yandan rejimin neden tam bir devletçilikle yürümesi gerektiğini izah etmiş aynı zamanda liberal yaklaşımı yüksek sesle dillendiren *Yeni Asır* ve *Hizmet* gazetelerinin yazarları -Zeynel Besim ve Ahmet Ağaoğlu- ile yoğun bir polemik yaşamıştır. İzmir’de yayımlanan bu iki gazete, devletçiliğin ülkeyi nasıl bir biçime doğru sürükleyeceği noktasında endişelidir ve eleştirilerini bu hassasiyet üzerinden ifade etmektedir. Zeynel Besim ve Ahmet Ağaoğlu’na göre iki tür liberallik vardır. Bunların biri sosyal/siyasi liberalizm, diğeri ise iktisadi yaniyla liberalizmdir. Türkiye’nin şimdi ihtiyaç duyduğu reçete, fikir hürriyeti, fert hürriyeti, söz ve kalem hürriyetini muhafaza ederek geliştirecek olan bir sosyal/siyasal liberalizmdir. Bundan vazgeçilemez. Çünkü medeniyet tarihi, Fransız İhtilali’nden bu yana inkişaf edebilmenin olmazsa olmaz şartları olarak, hürriyet ve eşitliğe müstenit bir demokrasiyi esas kılmıştır. Öte yandan iktisadi liberalizm eleştirilebilir ve –tek tek

¹¹⁵ Burhan Asaf’ın bu yazılarına yakın tarihte, Kadroculardan Yakup Kadri de Kemalizmin özgünlüğünü vurgulayan bir başyazı kaleme almıştır: “... Anadolu istiklal cidalinin kendine mahsus bir ananesi, gidişi, gayesi hatta bir sistemi vardır. Benim anladığıma göre, CHF’yi ve onun hükümetlerini sevk ve idare eden bu ananeler ve bu sistemdir. Bunun adına Avrupalılar ‘*Kemalizme*’ namını vermişlerdir. Biz ne demokrat, ne liberal, ne sosyalist, ne faşistiz; biz Sakarya’nın Kemalistleriyiz, Kocatepe’nin Kemalistleriyiz, Lozan’ın Kemalistleriyiz...”, *Hâkimiyeti Milliye*, 02.07.1931.

fertlerin mutlak iş hürriyetini yok etmemek kaydıyla- devletin alana müdahalesi kabul edilebilir.

Burhan Asaf, kısaca özetlenen bu yaklaşımlar karşısında siyasal, sosyal ve iktisadi manada tam bir devletçiliğin neden gerekli olduğunu anlatmaya koyulur. Serbest Fırka zamanından beri gereksiz bir liberallik savunusuyla itham ettiği Ahmet Ağaoğlu ve diğerlerini “garp istismarının fikir reayasına mensup sözde milliyetperver”ler olarak niteleyen Burhan Asaf’a göre bu tip aydınlar, batı ne yapmışsa, hangi yoldan gitmişse birebir aynısını yapmaya iman etmiş kimselerdir. “Giderler, garbın dolabını karıştırırlar, ne bulurlarsa ‘hakikat budur, ilaç bulduk’ derler” ama batının bu mucizeyi ancak bir buçuk asırda yapabildiğini unuturlar. Bundan ötürü devletçilikten ne anladığımızı da bir türlü kavrayamamaktadırlar:

“Bizi, devletçilik mefhumu, bir ‘kategori’ olarak meşgul bile etmiyor. Bizim için asıl olan, cihanın bugünkü şartları içinde Türk Devlet müessesinin rolüdür. Biz devleti, cihanın en yeni tekniğini, en kısa bir zaman içinde bize verecek ve benimsetecek bir organ ve otorite olarak anlarız. Türk milleti, derhal milletleşmek için en yeni tekniği en kısa zamanda benimsemeğe mecburdur. Bu gayenin husulü için, terbiyenin inkişafını ve fertlerin tekâmülünü, hülasa, garpta milletin, millet olmak için geçirdiği bir buçuk asırlık inkişaf tarihini beklemeğe ve geçirmeğe vaktimiz yoktur”¹¹⁶

Burhan Asaf’a göre devletçilik, “münhasıran Türk iktisadi şeniyetlerinden alınmış” bir iktisat sistemi olarak telakki edilmelidir. Liberalizm, 18. yy sonlarında başta İngiltere olmak üzere birkaç devletin, bütün dünyayı ellerine geçirmek üzere buldukları ve yalnız buna yarayan bir sistemdir. Bu sistem, ondan yararlanmak isteyen toplumları (İtalya, Rusya, Balkanlar ve Osmanlı Devleti gibi), sadece daha

¹¹⁶ Burhan Asaf, “Devletçilik”, *Hâkimiyeti Milliye*, 17.09.1931.

sıkı biçimde sistem kâşiflerinin boyunduruklarına teslim eylemeye yaramıştır. İşte Türk devletçiliği yani Türk inkılâbı da, bütün geri kalmış ve müstemlekeleştirilmiş milletlere, bağımsız olma ve bağımsız kalmanın yollarını gösterecektir. Dolayısıyla Türk devletçiliği ve inkılâbı, tarihte ilk defa ortaya çıkan hem milli hem evrensel bir hadisedir.¹¹⁷ Burhan Asaf'a göre tartışmada Ahmet Ağaoğlu'nun anlayamadığı ve göremediği en önemli husus da budur. Ağaoğlu, “Türk inkılâbının, cihana ilk defa olarak kendine mahsus şiarlar getirebileceğini ve böylece bütün mazlum, müstemleke ve yarı-müstemlekelere kurtuluş çareleri dikte ederek, bunları, fikri bir hinterlandı olarak kullanabileceğini bir türlü kavrayamıyor”.¹¹⁸

Basında alenen serdedilen düşüncelerin bir anlamda birincil düzeydeki hedefinin, Halk Fırkası ve onun lider kadrosu olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bunun altında Kadroculuğa has bir nitelik, yani “iktidarla ve iktidara yol göstermekle ülkenin temel sorunlarının çözümlenebileceği düşüncesi”¹¹⁹ yatmaktadır. Rejimin bundan böyle hangi politikayı benimserse, hem kendisi hem de toplumun geleceği için en doğru kararı vermiş olacağını aşama aşama işleyen bu fikirlerin, tatbik edilebilmesinin yegâne aracı tek-parti durumundaki Cumhuriyet Halk Fırkası'ydı. Burhan Asaf bu nedenle zaman zaman partinin durması gerektiği yeri ve misyonunu değerlendirme gereği duymuştur. Buna göre, Halk Fırkası, başka ülkelerdeki partilerden farklı bir yapıdır. Avrupa'da “sağ” ve “sol” klişeleri altında tasavvur

¹¹⁷ Burhan Asaf, “Esasta Duralım”, *Hâkimiyeti Milliye*, 06.09. 1931. Burhan Asaf bir başka yazısında liberalizmi eleştirirken, Karl Marx ile Mustafa Kemal arasında ilginç bir bağ kurar. Batı burjuvazisi'nin ferdiyetçi ve liberal demokrasi prensiplerinin, zamanla bir tür “mukaddes” nizama döndüğünü söyleyen Asaf şöyle devam eder: “Bu yeni nizamın fikir olarak mutlak muvaffakiyet ve inkişaf devresi, bir taraftan Karl Marx'ın zuhuruna (Marx, Kapitalizmin ‘mukaddeslik’ini Garp amele sınıfı hesabına yıkmıştır); bir taraftan da Gazi Mustafa Kemal'in zuhuruna (Gazi, Kapitalizmin ‘mukaddeslik’ini esir milletler ve müstemlekeler hesabına yıkmıştır) kadar devam eder”, “Diktatorya Devam Ediyor”, *Hâkimiyeti Milliye*, 11.10.1931.

¹¹⁸ Burhan Asaf, “İzmir Muhalefeti”, *Hâkimiyeti Milliye*, 06.08.1931.

¹¹⁹ Kayalı, Kurtuluş, *Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı*, İletişim Yay., İstanbul: 2000, s. 20.

edilen hiçbir parti, “şarklı bir cemaatten bir garplı cemiyet yapmak işini” üstlenmemiştir. Dolayısıyla o, Avrupa parlamentolarında karşılaşılabilecek, sınıf ve sınıf menfaatlerini temsil eden partilere benzemez, Halk Fırkası “bir kalabalığın bir millet olması, bir coğrafi sahanın bir memleket olması” fırkasıdır.¹²⁰ Muhalif basında çıkan “Halk Fırkası’nın kaç ağzı var?” şeklindeki sorulara Burhan Asaf “Fırka’nın bir tek ağzı vardır; o ağız da ‘fırka davasının memleket davası’ olduğunu söyler. Fakat fırkanın, bir genç sol’u vardır ama bunu anlamamakta mazursunuz” yanıtını verir.¹²¹ Partinin *Altıok* ilkesine değinen Burhan Asaf’a göre bu ilkelerin “en güzeli ve en kudretlisi” devletçilik, halkçılık ya da laiklik değil *inkılâpçılık* prensibidir:

“Bu şu demektir ki, Halk Fırkası, bir durma ve dinlenme fırkası değil, durmaksızın akma ve milleti, bütün milletler arasında daima ön safta yürütmek fırkasıdır. Bu inkılâpçılık vasfı, Halk Fırkası için, gerek Garp’ten buraya kadar getirilmiş, gerekse buradaki irtica tezgâhlarında dokunmuş bir ‘prejuge’ ve bir ‘batıl fikir’in önünde sendelemek imkânının *mefkut* (yok) olduğuna delalet eder. Halk Fırkası, kurtuluş yollarında olan bir milletin, bütün fikir ve aksiyon dinamizmini bu *inkılâpçılık* vasfının içine sokmuştur”.¹²²

Kadrocuların, birkaç yıldan beri Ankara’da CHF ileri gelenlerini sarmış olan, inkılâbın tamamlandığı düşüncesine dayalı kötümserliğin aksine, inkılâbın devam etmekte olduğu ve ideolojik çerçevelerinin belirlenerek işlenmesi gerektiği yolundaki ana-çıkış noktaları düşünüldüğünde, Burhan Asaf’ın *Altıok* içinde *inkılâpçılık* prensibine vurgu yapma gereği duymuş olması anlaşılabilir bir müdahaledir. Ama daha önemlisi, ülkeye, Kadrocuların arzuladığı tarzda bir yön kazandırabilmenin yolu, gerekli dinamizmi ve kararlılığı sağlayacak inkılâpçı bir ortamın varlığından

¹²⁰ Burhan Asaf, “Vatandaş Kontrolü”, *Hâkimiyeti Milliye*, 03.07.1931.

¹²¹ Burhan Asaf, “Müstantik Muhalif”, *Hâkimiyeti Milliye*, 10.07.1931.

¹²² Burhan Asaf, “İzmir’deki Vaziyet”, *Hâkimiyeti Milliye*, 16.09.1931.

geçmektedir. 1930'ların "halk için halka rağmen" formülünün egemenliği altında bulunduğu düşünüldüğünde, yapılacak dönüşümlerin "yukarıdan aşağıya olacağı ve aşağıdan gelebilecek direnmelerin aşılması için *inkılâpçılık* ilkesine başvurulacağı"¹²³ sonucuna ulaşılmaktadır. Bu da elitist bir aydın hareketi olarak Kadroculuğun ihtiyaç hissedeceği bir ortam anlamına gelir.

Hâkimiyeti Milliye gazetesi Eylül ayının sonlarına doğru, süre giden ideolojik tartışmaları normalleştirme yönünde önemli bir adım atarak, Türk milletini iktisadi, siyasi ve kültürel meselelerini gazete sütunlarında tartışmaya davet etmiştir.¹²⁴ Şevket Süreyya da bu gelişme üzerine, Kadro yayımlanmadan evvel geniş biçimde Kadroculuğun temel yaklaşımlarını sunma imkânı bulmuştur. Süreyya, yazılarında, ideoloji, inkılâpçı aydın, millet ve milliyetçilik, sanayileşme ve teknik, liberalizm ve kapitalizmin Batı'daki gelişim seyri, Fransız İhtilali gibi değişik konuları uzun ve ayrıntılı olarak ele almıştır.¹²⁵ Şevket Süreyya dışında Vedat Nedim ve Yakup Kadri'nin de Kadrocu perspektifi yansıtan az sayıdaki yazıları aynı dönemde sütunlarda yer bulmuştur.¹²⁶ Diğer Kadrocu arkadaşlarının da devreye girdiği bu aşamanın ilerleyen günlerinde, Kadro dergisi yayımlanmadan önce Burhan Asaf son defa argümanlarını topluca sütununa taşımaya karar vermiştir. "Bir Hesaplaşma"¹²⁷ başlıklı ve oldukça uzun bir yazı dizisi kaleme alan Asaf, Batı'nın bir buçuk asır öncesinde kalmış bir ideolojisini rehber edinip memlekete oradan bakmayı hüner

¹²³ Köker, Levent, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yay., İstanbul: 2005, s. 175.

¹²⁴ Tekeli ve İlhan, *a.g.e.*, s. 139.

¹²⁵ *Hâkimiyeti Milliye*'de çıkan bu yazılarından birkaçı şunlardır: "İnkılâp Münevveri İnkılâbın Emrinde"- 22.09.1931; "Eski Türk Münevveri ve Yeni Türk Münevveri"- 28.09.1931; "Halka Rağmen Fakat Halk İçin"- 17.10.1931; "Akıl Değil Sistem, Mütefekkir Değil Organizatör"- 01.11.1931; "Sosyal Nasyonalizm yahut Cemiyetçi Milliyetçilik"- 21.11.1931.

¹²⁶ Yakup Kadri'nin "Recep Bey'in Konferansı" (19.10.1931) ve "Devletçilik ve Bürokrasi" (10.11.1931) gibi yazıları ile Vedat Nedim'in "Devletçiliğe Doğru Hadise İlerliyor" ve "Kendimize Dönerken" başlıklı makaleleri *Hâkimiyeti Milliye*'de çıkan, bağlamla ilgili yazılardandır.

¹²⁷ Burhan Asaf, "Bir Hesaplaşma I-II-III-IV", *Hakimiyeti Milliye*, 10-13.11.1931.

zannedenlerin tümüyle bir hesaplaşma zamanı geldiğini söylemektedir. İnkılâbımızın ideolojik esaslarını Fransız İhtilali'nden aldığını ve iktisadın inkılâbımız için temel belirleyici konu olmadığını iddia edenleri genişçe eleştiren Burhan Asaf, mantıkçı değil diyalektikçi olduklarını ve tarihsel materyalizmi, toplum tasavvurunda esas kabul ettiklerinin altını çizer. Ancak Marksist ve Leninist çizgiden farklı olarak tarihsel materyalizmi, sınıf tezadı üstünden değil, müstemlekeci ve müstemleke tezadı üzerinden benimsediklerini vurgular. “Ne Kapitalizm, ne Sosyalizm ne de Faşizm, tabî iktisadiyata malik memleketler için ortaya ileri bir fikir atamamışlardır”. Türk inkılâbı sınıf kavgalarının sahte ve suni olduğunu ifade etmiş bir memlekettir. Şimdi Türk inkılâbı, on dört milyon Türk ile birlikte, bir milyara yakın mazlum ve esirin hakkını talep etmektedir.

1.6. Kadro Dergisi'nin Temel Düşünceleri ve Özellikleri

Ağustos 1931 tarihinden itibaren gündelik basında ilk defa hakkında haberler çıkmaya başlayan¹²⁸ Kadro Dergisi'nin ilk sayısı 23 Ocak 1932'de yayımlanır. Derginin imtiyaz sahibi Yakup Kadri, yazı işleri müdürü Vedat Nedim'dir. Üç yıl yayımlanacak olan Kadro'nun temel görüşleri ana hatlarıyla şu şekilde sıralanabilir:

Türkiye bir inkılâp içindedir ve bu inkılâp bitmemiştir. İnkılâbın ideolojisi yapılmalı, derinleştirilmeli ve bir teoriye kavuşturulmalıdır. Bu ideolojinin en genel adı “milli kurtuluş hareketi”dir. Bu ancak Mustafa Kemal'in liderliği altında aydın

¹²⁸ Basında Kadro hareketine ilişkin ilk haberin, Son Posta gazetesinde “Ankara’da Yeni Bir Cereyan Doğuyor” başlığıyla 26 Ağustos 1931’de çıktığı ifade edilmekle birlikte (Tekeli ve İlhan, *a.g.e.*, s. 136), Nurullah Ataç’ın, Yakup Kadri’ye yazdığı bir mektup, bu tarihin daha erken olabileceğini gösterir. Ataç’ın “Bir mecmua neşretmek üzere olduğunuzu bugünkü *Milliyet*’te okudum... Bilmem bu mecmuada bana da bir yer vermeye muvafakat buyurur musunuz?” dediği mektup, “19.06.1931” tarihlidir. Fakat mektupta ne Kadro’dan ne de Yakup Kadri dışında ikinci bir isimden söz edilmemektedir, BBÖA.

bir grup eliyle gerçekleştirebilir. Türk inkılâbı aynı zamanda orijinal ve benzersizdir. Çünkü emperyalizme karşı verilen ve kazanılan ilk milli mücadeledir. Bundan ötürü de diğer ezilen milletlere örnek/öncülük teşkil edebilme kapasitesine sahiptir.

Bugünün dünyasının temel çelişkisi sınıf çatışması değil, metropollerle müstemleke ve yarı-müstemlekeler arasındadır. Tarihsel gelişmenin temelinde üretim araçları-üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasındaki çelişki vardır. Milli kurtuluş hareketleri, teknik ile bu tekniğe sahip oluş biçimleri arasındaki uygunsuzluktan doğmaktadır. Modern tekniğin, dünyaya eşitsiz dağılmış olması, bu ileri tekniğe sahip olmayan milletlerin müstemleke haline gelmesine yol açmıştır. Çünkü kapitalist metropoller, bir “teknik inhisarı” yaparak, diğer ülkelerle paylaşmaktan kaçınmışlardır. Dolayısıyla, temel olarak sömürgeciliğe dayanan kapitalizmin gelişmesi, Marks’ın iddia ettiği gibi sınıflar arası çelişkinin evrenselleşmesine değil, sömürgecilik düzeninin dünya ölçeğinde yerleşmesine yol açmıştır. Milli kurtuluş hareketleri, bu müstemleke düzenine karşı bir başkaldırıdır.

Parlamentarizm ve demokrasi mefhumları, 19.yüzyılda miadını doldurmuş ideolojiler ve sistemlerdir ve bu nedenle Türk inkılâbına kaynaklık teşkil edemezler. Fransız İhtilali’nden beslenen bu kavramlar, I. Dünya Savaşı ile beraber geçerliklerini yitirmiştir ve yeni bir dönem başlamıştır. Öte yandan dünya savaşı, liberalizmin de sonunu işaret etmiştir ve Türk inkılâbı, bu yıkılan nizamın yerine kurulmuş olan yeni sistemin en mükemmel tecessümüdür. Böyle bir sistemin yürüyebilmesi, toplumsal bir dayanışmayla mümkündür. O nedenle Türkiye’de bir sınıf çatışması yoktur ve olmayacaktır. İnkılâp rejimi otoriter ve disiplincidir; fertten

önce millet söz konusudur. Ferdin hürriyeti, toplumun genel hürriyetinden sonra gelir ve ferdi hürriyetin koşulu, öncelikle tüm milletin özgür olmasıdır. Bu gerçekleşmeden, fertlere bir hak tanınması doğru değildir.

Türk inkılâbı her sahada devletçidir ve kalkınmasının tek yolu budur. Devlet sanayileşmeye öncülük etmeli, dış ticareti kendi tekeline almalıdır. Yapılması gereken en önemli girişim, bir an önce yüksek tekniğe sahip hale gelmektir. 1929 buhranı neticesinde gelişmiş ülkeler, ellerindeki fabrikaları ucuz fiyatlara satmaktadır ve Türkiye bunu değerlendirerek, sanayileşme hamlesine girişmelidir. Devletçilik sisteminin gerçek anlamda uygulanabilmesi için, plan düşüncesinin her dalda uygulanabilmesi gerekmektedir. Bu nedenle ekonomik işler bir planlama çerçevesinde yürütülmeli ve bunun için bir sanayi planı hazırlanmalıdır. Tarım sektörüne dair bir plan eşliğinde, devlet, bu alanı da kontrolü altına almalıdır. Bu devletçilik içinde, özel sektör olmalıdır ama devletin tespit ettiği alanlarda ve denetimi altında faaliyet göstermelidir.

Türk inkılâbı, Batı'nın hayranı ya da taklitçisi değildir. Avrupa'nın hem siyasi hem de ekonomik ve fikri sahalarda üstünlüğünü kabul etmiş olan "Tanzimatçı zihniyet" kökten yanlış bir duruştu. Tanzimat'la birlikte Batı'nın bir yarı-sömürgesi haline gelen Osmanlı devleti, hazin sondan kaçamamıştır. Oysa Türk inkılâbı, Batıyı körü körüne taklit etmeye karşıdır. Onun Batı'dan alacakları, sadece teknik ve ilmi metottur. Bu aldıklarını da ancak kendi toplumsal gerçeklikleriyle yoğurarak işlemek durumundadır. Kaldı ki, metot ve teknik, tarihin her aşamasında bir medeniyetten

diğer bir medeniyete miras olarak intikal etmiştir ve Avrupa'nın bunları tek başına sahiplenme ya da tekelinde tutma hakkı yoktur.

Kadro Dergisi bu düşüncelerle örülü yayın hayatı boyunca çok sayıda polemik yaşamak durumunda kalmıştır.¹²⁹ Bunlardan en etkili ve uzun soluklu olanı Ahmet Ağaoğlu ile yapılan tartışmalardır. Devletçilik-liberalizm, fert-cemiyet ve demokrasi-otarşi gibi ikilikler üstünden süren fikir ayrılıklarının yanında, dönemin entelektüel ortamı içinde asıl tepki çeken nokta, Kadrocuların “buyurgan tavırları”ndan kaynaklı öncülük iddialarıydı. Ahmet Ağaoğlu bunu, Kadrocuların peygamberane bir edayla inkılâbı kendi tekellerinde görmesi şeklinde yorumlar ve ekler:

“Benim gibi birçok Türk vatandaşları da hem Kemalist hem de inkılâpçı oldukları halde, bu mefhumları anlamak hususunda Kadroculardan ayrılıyoruz. Bu bizim hakkımız değil mi? Hâlbuki Kadrocular, Türk inkılâbının mümessili sıfatını takınarak Türk inkılâbının irade ve menfaatini kendi ‘iradelerinde’ temsil edilmiş gibi gösteriyor ve kendi anlayış tarzlarına herkesin tabiiyet etmesini talep etmektedir... Biz bu acayip ruh halini, inkılâbı ta esasından inkâr etmek ve mutlakiyete doğru yol açmak manasında alıyor ve buna karşı gelmeyi ve Türk inkılâbını buna karşı müdafaa etmeyi bir vazife addediyoruz”.¹³⁰

¹²⁹ Kadro ile yapılan önemli polemiklerden bazıları şöyle sıralanabilir: (a) Mustafa Şekip Tunç, “Kadro’ya Açık Mektup”, *Yeni Türk Mecmuası*, Sayı 1, 1931, s. 70-74 ; “Kadro’ya İkinci Açık Mektup”, *Yeni Türk Mecmuası*, Sayı 4, 1933, s. 328-332; (b) Kazım Nami Duru, “İnkılap ve Kadro”, *Yeni Türkiye Mecmuası*, sayı 3, 1932, s. 250-256; (c) İsmail Hakkı Baltacıoğlu, “Kadro’ya Göre Yeni Adam, Yeni Adam’a Göre Kadro”, *Yeni Adam*, 23 Nisan 1934, s. 11; “Kadroya Cevap-1”, *Yeni Adam*, 9 Temmuz 1934, s. 5; “Kadro’ya Cevap-2”, *Yeni Adam*, 16 Temmuz 1934, s. 8; (d) Hüseyin Cahit Yalçın, *Fikir Hareketleri* adlı dergisinde, “Matbuat Hayatı”, sayı 1, 1933, s. 18-19; “Avrupa’ya Hayranlık”, sayı 27, 1934, s. 11-12; “Avrupa’nın Mirasçıları”, sayı 35, 1934, s. 138-140; “Tenvire Muhtaç İki Nokta”, sayı 37, 1934, s. 171-172; “Bir Münakaşanın İbret Alınacak Neticeleri-I”, sayı 44, 1934, s. 282-284; “Bir Münakaşanın İbret Alınacak Neticeleri-II”, sayı 45, 1934, s.298-300, (f) Ahmet Ağaoğlu, *Cumhuriyet* gazetesinde 1932 Ekim ve Aralık arası Kadro ile girdiği polemik yazılarını 1933’te “Devlet ve Fert” adı altında bir araya getirip yayımlamıştır. Ardından çıkardığı *Akın* gazetesinde bu tartışmayı sürdürmüştür.

¹³⁰ Ağaoğlu, Ahmet, *Devlet ve Fert*, Sanayi-i Nefise Matbaası, İstanbul: 1933, s. 57 ve 73.

Kadro'nun kurucu yazarları arasında yapılan alan taksimine göre, Yakup Kadri edebiyat ve sanat; Vedat Nedim iktisat ve planlama; İsmail Hüsrev ekonomik araştırmalar eşliğinde tarım ve para alanında yazılar yazacaktır. Şevket Süreyya ise ideolojik nitelikli başyazılar kaleme almanın yanında polemiklere cevap verme görevini de üstlenmiştir. Esasen Kadro hareketinde Şevket Süreyya'nın baskın bir rolü vardır ve bir anlamda hareketin dayandığı ideolojik çerçevenin sınırlarını belirlemek gibi temel bir işlevi söz konusudur. Fakat bu, Kadro'nun bütünüyle Şevket Süreyya'dan ibaret olduğu anlamına gelmez. Bu nedenle “Kadro hareketi yerine, Şevket Süreyya hareketi demek doğrudur”¹³¹ türünden yargıların aşırı sübjektif yorumlar olduğunu belirtmek gerekmektedir.

1.7. Kadro Dergisi'nde Burhan Belge

Kadro Dergisi bir grup aydınının ortak bir ideal birlikteliğini yansıtır. Burhan Belge burada ortaya koyduğu fikirlerde öncelikle bu çerçevenin içindedir. Türkiye'nin özgünlüğü, iktisadın belirleyiciliği, anti-liberalizm, inkılâbın orijinalliği ve temsili yeteneği ile milliyetçilik eksenini onun da hareket noktasını teşkil eder. Dergi yayına başlamadan önce yapılan görev taksiminde kimin hangi alanda ağırlıklı olarak çalışacağı belirlenmiştir. Buna göre Burhan Belge daha çok uluslararası gelişmeler ve ilişkiler konusunda yazacaktır. Bundan ötürü köşesinin adı da “Cihan İçinde Türkiye”dir. Ancak o bununla yetinmemiş, dünya siyaseti yanında yeri

¹³¹ Tekeli ve İlkin, *a.g.e.*, s. 144. Tekeli ve İlkin “Bir an için Şevket Süreyya'nın hareketten çekildiği düşünöldüğünde, ortada bir hareketin kalmayacağı kolayca fark edilebilir” demektedir. Şevket Süreyya'nın grup içindeki rolü ve bunun önemi ortadadır ama hareketin tek bir kişiye mal edilmesi gerçeki bir yaklaşım değildir. Bu ve benzeri yorumların gerisinde, muhtemelen, Şevket Süreyya'nın 1960'lardaki Yön Dergisi ile birlikte yaşadığı “yeniden doğuş” un belirleyici payı olsa gerektir.

geldikçe iç gelişmelerde de dikkat çekici değerlendirmelere gitmiştir.¹³² Burhan Belge'nin Kadro yazıları bu nedenle iki kısımda incelenebilir. Bunların ilki dış gelişmelerle de ilgili olan daha genel değerlendirmeleri, ikincisi ise Türk inkılâbına ilişkin daha özel tespitleri kapsamaktadır.

Kadro'nun ilk sayısında Burhan Belge, Kadroculuğun en temel yaklaşımlarından olan temel iktisadi analizi yansıtan “Çökmekte Olan Cihan Nizamı” adlı makale ile görülür. Yazının merkezinde, 1929 buhranı ile artık açıkça ortaya çıkan kapitalizmin krizi vardır. Mevcut buhran, kapitalist bünyenin kendine has gelişim seyrinde meydana gelen sıradan, geçici bir durum değildir. Tersine kapitalist sistemin çözülüyor olmasından güç alan bir temel krizdir. Birinci Dünya savaşı kapitalist ülkeler arasında sömürge pazarlarının paylaşımı savaşı olmuş ve savaş sonrası 19.yy Avrupa'sının hem üretim merkezleri hem de pazarları fakir düşmüştür. 1914'e gelene kadar müstemleke ve yarı-müstemlekelere dayanan kapitalist istismar, bu tarihten sonra sahneye etkili bir aktör olarak Kuzey Amerika'nın çıkışıyla birlikte zor duruma düşmüştür. Çünkü bu yeni aktör “rasyonel ve büyük üretim adını verdiği” yepyeni bir organizasyon sayesinde, Avrupa'nın her türlü üretim kurallarını geride bırakmış, pazarlarda söz sahibi olarak dengeleri alt-üst etmiştir. Bu konjonktürde Türkiye'nin yeri önem kazanmaktadır:

“...Garp, bizim istihlak kabiliyetimize bugün her zamankinden fazla muhtaçtır...İstihlak edeceğiz fakat ne mamul maddesini ne de hammaddesini istihlak edeceğiz. Ondan yalnız istihsal vesaiti alacağız... Bu görüş, Türk inkılabının

¹³² Kadro'nun 1932 Ocak-1935 Ocak arası yayımlanan 36 sayısında, Burhan Belge'nin 48 yazısı çıkmıştır. Fakat Belge, derginin 4, 30, 31 numaralı sayılarında yurt-dışında bulunduğu için yer almamıştır. Ayrıca Ahmet Hamdi Başar'ın çıkardığı *Kooperatif* dergisinde de Burhan Belge 1932-1933 yıllarında kredi-kooperatif konularına odaklandığı dokuz makale kaleme almıştır.

görüŖü olduğu gibi, aynı zamanda bütün bizim gibi milletlerin gözlerini açacak...yeni ve orijinal bir hadisedir”.¹³³

Derginin aynı sayısında yer alan halifelik üzerine diğer yazısında Burhan Belge, bizim gibi milletlerin gözlerinin açılmasını istemeyen emperyalizmin, halifeliği kullanmak suretiyle milli bilincin uyanışını engellemek istediğini belirtir. Oysa Türk inkılâbının gayesi “...dünyada ne kadar ümmet varsa, onların millet olma prensiplerini verdiğini ve müdafaa ettiğini, mütaaddi bir iman hamlesi halinde müdafaa etmektir”.¹³⁴

Kadro'nun ilk sayısı, o tarihte Almanya'da bulunan Ŗefik Hüsnü'nün de dikkatini çekmiştir.¹³⁵ Ŗefik Hüsnü, diğer kalemleri –özellikle Ŗevket Süreyya'yı- ağır ifadelerle eleştirdikten sonra, nihayet Burhan Belge'nin yazısını değerlendirir. Ŗefik Hüsnü'ye göre bu yazı, Kadro'daki “bilimsel bir biçime sahip tek makale”dir ama onda da yanlışlar mevcuttur. Hüsnü, Burhan Belge'nin söylediklerinin evvelce Macar iktisatçı Varga tarafından da dile getirildiğini ve onun Varga'ya hatalı eklemeler yaptığını iddia eder. Kapitalist memleketlerin istihlak (tüketim) açısından geri kalmış memleketlere muhtaç olduğu şeklindeki ana yaklaşımı reddeder.

Burhan Belge bundan sonra tarihsel açıdan Batı'nın yaşadığı dönüşümleri ele aldığı yazılarında, meselenin kökenlerini ayrıntılı olarak sunmaya girişir. “Kökü dikildiği için eğri biten bir ağaç gibi, muasır medeniyet, hatalı işin bütün alametlerini

¹³³ Belge, B., “Çökmekte Olan Cihan Nizamı”, *Kadro*, Sayı 1, Ocak 1932.

¹³⁴ Belge, B., “İnkılabımız ve Hilafet”, *Kadro*, Sayı 1, Ocak 1932.

¹³⁵ Haris., G., *The Communists and The Kadro Movement: Shaping İdeology in Atatürk's Turkey*, The Isis Press, İstanbul: 2002, s. 206-223.

taşımaktadır”.¹³⁶ Bunun temel sebebi ‘makine’nin Batı tarafından tekel altına alınmış olmasıdır. Bir kere böyle olduktan sonra, 19. asır boyunca makine uygarlığı, dünyanın geri kalan milletleri üstünde salt kazanç fikrine dayalı bir sistemi yaratmış ve sömürüye yaslanmıştır. Hâlbuki bu kazanç fikri, aynı medeniyetin şimdi bizzat kendisinin yayılmasına engel teşkil etmektedir. Öte yandan Kadro’nun en temel teorik perspektifini oluşturan “metropol ile müstemleke ve yarı-müstemleke” karşıtlığı da Belge’nin yazılarındaki hakim motiflerdendir. Ona göre, metropollerle müstemlekeler arasındaki mücadele henüz başlangıç noktasındadır. Yirminci yüzyıl, sömürgeciliğin iflası ve insanın insana kölelik ettirmesinin bittiği asır olacaktır.

Bundan ötürü:

“Müstemlekeler en evvel lazım olan şey, kendilerine göre kafa, yani cihana ve hayata kendilerine en uygun gelecek bir şekilde bakmalarıdır. Bunu yaptıkları, yani kendilerine göre bir *hayatı telakki tarzı*’nı tedvine başladıkları gün, *hak*’ın yanına *zafer*’i de çekmişler demektir”.¹³⁷

Asıl eleştirilmesi gerekense Avrupa-merkezcilik olgusuydu. İnkılâbın özgünlüğünün altını çizme isteği, Kadro’nun merkezi eğilimlerinden biri olduğundan, bu özgünlüğü tanımlama çerçevesi kaçınılmaz biçimde Avrupa’yı eleştirinin odağına çekmekteydi. Çünkü ona göre, orijinal görüş tarzı olmayan toplumlar, devletlerini ötekilerden kopya edeceklerdir ve bu tehlikeli bir şeydir.¹³⁸ Türkiye bir yandan Osmanlı’nın yarı-müstemleke haline gelişinin tarihinden gereken dersleri çıkarırken, öte yandan bütün 19.yy ve onun doğrudan sonucu olan “bugünkü

¹³⁶ Belge, B., “Makine Medeniyeti”, *Kadro*, Sayı 7, Haziran 1932.

¹³⁷ Belge, B., “Liberal Emperyalizmden Dirije Emperyalizme Doğru”, *Kadro*, Sayı 16, Nisan 1933.

¹³⁸ Belge, B., “Modern ve Rasyonel Devlet”, *Hakimiyeti Milliye*, 26.02.1934. Bu bağlamda dikkat çekici bir diğer eleştiri, Şevket Süreyya’nın derginin yedinci sayısında kaleme aldığı *Avrupa-merkezciliğin Tasfiyesi* başlıklı yazısıdır.

Avrupa ve hasta cihan”ın da Türkiye için örnek değil, ancak ders çıkarılacak bir olgu olduğunun farkındadır.¹³⁹ Burhan Belge Batılı oryantalist algıyı “Türk, Çin, Hint ve Acem medeniyetleri, manyak müsteşriklerle santimental şark dostlarının ilim ve sanat pastişlerine konu oldu” cümlesiyle eleştirdikten sonra, bu durumun asıl müsebbibinin Avrupa-merkezcilik olduğunu “Avrupa ortada idi ve her şey onun etrafında onun arzusuna göre dönüyordu” gibi ifadelerle açıklamaktadır. Oysa bu durum bir yanılsamayı ve yanılsamadan çıkış için, tam da Asyalıların kendileri milli hislerle reddiyelerini aktif olarak ortaya koyabilmeliydi. Burhan Belge, heyecansız ve pasif direnişi dışlarken, benzer sebeplerden ötürü Hintli lider Gandi’yi de sert biçimde eleştirmektedir. Dolayısıyla Asya milletleri için en büyük ve tek umut Türk inkılâbı olabilirdi:

“ Eğer Türkiye, bu işi şamil bir felsefi görüşe ve ahenkli bir içtimai nizama bağlayarak başarır, yani modern tekniğe malik olur ve tezatsız millet tipini yaratabilirse, Türk milleti, yirminci asrın... Asya milliyetçiliğinin doğuşunda en büyük emeği geçmiş millet olacaktır”.¹⁴⁰

Kadrocular için inkılâbın ideolojisini inşa etmek amacıyla kurmaya çalıştıkları teorik yapının, özellikle de milli kurtuluş inkılâplarının öncüsü olma vasfının, dış dünyada bulunduğu herhangi bir karşılık, çok büyük bir önem taşımaktaydı. Alman iktisatçı Sombart’la yapılan mülakat ile Mısır’da yayımlanan El-Muhadenet gazetesinin Kadro’dan övgüyle söz edişi gibi örnekler bu bağlamda öne çıkarılmıştır. Benzer bir karşılık örneğini Burhan Belge de gazetede ki köşesinde geniş biçimde takdim etmiştir. Cemiyet-i Akvam’daki bir toplantıda söz alan Çin

¹³⁹ Belge, B., “Cihan Buhranı Bitti mi?”, *Kadro*, Sayı 10, Ekim 1932.

¹⁴⁰ Belge, B., “Asya”, *Kadro*, Sayı 3, Mart 1932.

temsilcisi “Türk inkılâbı Çin milleti için büyük bir ders, bir misal teşkil eder. Türkler gibi, istikbalimizi istirdat için icap eden fedakârlıkları yapmağa çalışacağız” demiştir. Burhan Belge bu konuşmanın kendisinde uyandırdığı derin sevinci belirttiikten sonra, bunun aslında Türkiye’ye asıl vazifesini hatırlattığını ve inkılâbın sistemini tam olarak oluşturmak görevini yüklediğini ifade eder. Belge’ye göre bu yapıldığı gün, Türk hayranlığı başka hayranlıklara adeta sıra bekleten bir özlü akide olacaktır.¹⁴¹

Burhan Belge’nin Avrupa’ya eleştirdiğinde Osmanlı devletini de yeri geldikçe yarı-müstemleke olarak analizine dâhil ederken kullandığı üslup, ilginç bir tartışmaya yol açmıştır. Tartışmayı başlatan Cebelibereket mebusu Naci Paşa’dır. Naci Paşa, iktisat uzmanı olmadığını ve bu nedenle Belge’nin Osmanlı iktisadi yapısına dair yorumlarına katılabileceğini söylemekle birlikte, asıl olarak tercih edilen üsluptan rahatsızlık duyduğunu belirtir. Son dönem Osmanlı idaresi için Burhan Belge’nin “ecnebi sermayesinin esiri”, “yabancı yataklığı”, “ecnebi pasaportlu katillerin hamisi” gibi ifadeler kullanması karşısında Naci Paşa “...ağyarın bile milletimin ulvi namına izafe etmekten çekinmiş olduğu vasıfları kullanmayı reva buluyorum” diyerek karşılık verir. Burhan Belge, Naci Paşa’ya cevabi yazısında genişçe meseleyi tekrar anlatırken “biz tarihimize hürmetkârız, çünkü onun mahsulüyüz” ifadesini kullanır. Ama peşi sıra eklemeyi de ihmal etmez: “Şu var ki Osmanlı tarihini hiçbir zaman Türk tarihi ile karıştırmamak lazımdır; karıştıranlar bizi anlamazlar”.¹⁴²

¹⁴¹ Belge, B., “Milli Kurtuluş İnkılabımız”, *Hakimiyeti Milliye*, 17.05.1932.

¹⁴² Belge, B., “Vatan Nedir? Yarı-müstemleke Nedir?”, *Hakimiyeti Milliye*, 03.06.1932.

Ahmet Ağaoğlu'nun Kadro dergisiyle girdiği polemikte yaptığı temel eleştirilerden biri, daha önce de belirtildiği gibi, Kadrocuların kendilerine atfettikleri milli inkılâbın düşünsel çerçevesini belirlemedeki seçkinci rol üzerinedir. Kadro, ülke aydınlarının bütün olarak memleket meselelerine dair benzer minvalde bir fikir üretme *zorunluluğunu* dillendirmekteydi. Burhan Belge'nin dönemin basınına dair takındığı tavırda, bu olgunun farklı açılardan izleri gözlemlenebilmektedir:

“Davamızın mihrini, bünyemize göre yani bu toprakların iktisadi hususiyetine göre sanayileşmemiz teşkil ediyor. Gariptir ki bu ana prensip üzerinde bile Türk matbuatı kendine düşen rolü benimsememektedir”.¹⁴³

Bazen beklentinin bir türlü arzulan şekilde gelişmemesi, yapılacak olan eleştirilerin tonuna da yansımaktadır. Yeni Gün gazetesinde Otto Andriyadi'nin sadece devletçiliği eleştiren bir yazısına karşı Burhan Belge dilini iyice sivrileştirme gereği duyar:

“...Andriyadi Efendi, memleket kapılarını Avrupa istismarına açan Tanzimat'ın o zamanki 'kompradorları', yani 'istismar araçları' sınıfının bugünümüze yetmiş bir mensubudur. Beyanati ise, tam o sınıfa has bir lehçe ile yapılmıştır”.¹⁴⁴

Kadro'da Burhan Belge'nin ele aldığı önemli konulardan biri de faşizm meselesidir. 1930'larda İtalya'da Mussolini hareketi, Türkiye'de de yakından takip edilmekte ve pek çok yorum yayınlanmaktadır. Kemalizm ile faşizm arasındaki ilişkinin niteliği yahut karşılaştırma düzlemi, bu yorumları belirleyen zemin olmuştur. Burhan Belge Kadro'da bu sorunu ayrıntılı olarak derginin sekizinci sayısında değerlendirme

¹⁴³ Belge, B., “Üçüncü Milli Sanayi Sergisi Münasebetiyle”, *Hakimiyeti Milliye*, 22.04.1932.

¹⁴⁴ Belge, B., “Andriyadi Efendi ve İktisat”, *Hakimiyeti Milliye*, 07.05.1932.

gereği duyar. Bunun nedeni, İtalya’da yayımlanan bir makaledir ve yazısı bu makaleye cevap niteliğindedir. Makale İtalya’nın *Politika ve Edebiyat* adlı etkili bir dergisinde Dr. Ettore Rossi tarafından kaleme alınan ve Kemalist inkılâp ile Faşist inkılâbı mukayese eden ve aralarındaki yakın benzerlikleri göstermeye çalışan bir yazıdır. Burhan Belge, Rossi’nin Türk dostu olarak bilindiğini söyledikten sonra, onun, Türk inkılâbını sadece bir “garplılaşma” nokta-i nazarından tanımlıyor olmasına karşı çıkar.¹⁴⁵ Belge’ye göre bu tanımlama biçimi, aslında bazı Türk aydınlarının da düştüğü bir hatadır. Evet, Türkiye’de garplılaşma yönünde hareketler olmuştur ancak bunları, inkılâbın esas amacı saymak yanlış bir değerlendirme olacaktır. Çünkü bu garplılaşma hareketleri, dünya savaşı ertesinde bütün milleder için adeta müşterek bir tarihi zaruretti. Oysa artık taklit devresi kapanmıştır ve milli inkılâp, kendi topraklarına has bir orijinal yaratıcılık evresine ulaşma yolundadır. Bu tespitlerden sonra ise iki rejim arasındaki esas farkları açıklamaya girişir:

“ a) Faşizm, yarı-kapitalist İtalya’yı kapitalizmin sınıf tezadından ve bu tezadın doğurduğu dâhili anarşiden kurtarmak hareketidir. Kemalizm ise, bir yarı-müstemleke olan Osmanlı imparatorluğunun yerine müstakil Türk vatanının bugünkü tarihi şartlara göre ikamesidir. Türk inkılâbı, sınıflaşmamış bir millet bünyesi ile başladığı için, sınıflaşmayı imkânsız kılacak tedbirleri almakta, ileri ve planlı bir devletçiliği kabul etmektedir¹⁴⁶,

b) Faşizm, dünya savaşı sonrası müstemlekecilği başlıca şiar edinmeye mecbur kalmış ve bu nedenle içte devletçi dışta liberal olma tezadına düşmüştür. Kemalizm

¹⁴⁵ Belge, B., “*Faşizm ve Türk Milli Kurtuluş Hareketi*”, *Kadro* Sayı 8, Temmuz 1932.

¹⁴⁶ Feroz Ahmad, Burhan Belge’nin devletçiliğe dair bu tespitlerinde tam bir samimiyet içinde olmadığını iddia eder. Ahmad’a göre Türkiye’de “devlet, sınıf çatışmasını ve sınıflaşmayı reddediyor olsa bile, bir burjuvazinin doğmasını önlemek için pek bir şey yapıyor sayılmazdı”, bkz., Ahmad, F., *İttihatçılıktan Kemalizme*, çev. Fatmagül Berktaş, Kaynak Yay., İstanbul: 1986, s. 232.

ise müstemlekeciliğe karşı bir isyandır ve içte de dışta da devletçidir, tezadı reddetmektedir,

c) Faşizm, yarı-kapitalist bir bünyeye sahip olduğundan, tam kapitalist ve kapitalistleşmemiş bünyelere uygun gelmemektedir. Bu nedenle İspanya’da başarısız olmuş, Almanya’da ise nitelik değiştirmiştir. Oysa Kemalizm, milli kurtuluş hareketlerini henüz gerçekleştirememiş milletler için bir ideal ve ideoloji kaynağı teşkil edecektir.”

Faşizm polemğine dair Belge’nin bu yazısı, Ettore Rossi’yi tespitlerini gözden geçirerek yeni bir değerlendirme kaleme almaya itmiştir. Rossi, Belge’ye hak vererek, iki rejim arasında “durumların farklı oluşu nedeniyle gerçek benzerliklerden söz edilemeyeceği gibi, doğrudan taklitlerden hiç söz edilemez” demek suretiyle ilk makaledeki yaklaşımından büyük oranda vazgeçmiştir.¹⁴⁷ Burhan Belge ileriki dönemlerde faşizme dair başka yazılarında da, bu ilk perspektifini korumaya çaba göstererek Türk devriminin benzersizliğini vurgulamıştır.¹⁴⁸

Kadro’da Burhan Belge’nin uluslararası değerlendirmelerinin yanında, ülke içi politikalara dair neşrettiği kimi makaleleri de ilgi çekicidir. Bunlardan biri, dönemin sıkça gündeme gelen konularından olan üniversite reformu meselesidir. Ülkenin girmiş olduğu yeni yolda, Darülfünun’un inkılâplara gerekli desteği vermediği, hatta bundan imtina eder bir tutum takındığı izlenimi 1920’lerin sonundan

¹⁴⁷ Caretto, Giacomo, “1930’larda Kemalizm-Faşizm- Komünizm Üzerine Polemikler”, *Tarih ve Toplum*, No.18, Haziran 1985, s. 64. Caretto’nun epeyce uzun makalesi, dönemin bu üç akımının etkileşimleri üzerine önemli ve ayrıntılı bilgiler içermektedir.

¹⁴⁸ Örneğin bu tartışmadan neredeyse iki yıl sonra, şunları yazmıştır: “Faşizm, ırkların üstünlüğü yanında üstün ırkın münakaşasız hâkimiyetini, bütün umdelerinin başına geçirmiştir. Başlıca gayesi merkeziyetçi, otoriter ve planlı bir emperyalizme geçmek, müstemlekelerle pazarları bir çiftlik gibi kıymetlendirme ve idare etmektir. Hâlbuki bizim inkılâbımız her şeyden evvel millet hakkının tanınmasını kayıtsız şartsız bütün milletler için talep ediyor”, *Hâkimiyeti Milliye*, 10.02.1934.

beri basında eleştiri konusu yapılmaya başlanmıştı. 1930'lara girildiğinde bu eleştiri artık doğrudan bir reform talebine dönüşmüş durumdaydı.¹⁴⁹ Nihayet 1932 yılında Almanya'dan davet edilen bir uzman heyeti Prof. Dr. M. Malche başkanlığında, yeni bir üniversite için gerekli alt yapıyı hazırlamakla görevlendirildi ve reform süreci resmen başlatıldı.

Burhan Belge on yaşındaki inkılâbın, üniversitede hak ettiği yankıyı bulamadığını belirttiği yazısında, üniversite hocalarının Ankara'nın yarattığı hareketlerin peşi sıra gitmek yerine, onun arkasında kalmayı tercih ettiklerini söyler: İnkılâp yürüyor ama Darülfünun geridedir. Özellikle öfkelenildiği husus, Türk tarih tezine karşısında İstanbul Üniversite'sinin ilgisiz kalışıdır. Tarih kongresinde üniversitenin takındığı tavrın ne kadar hazin olduğunu, elli sene sonraki geriye dönüp bakan birisi hayretle görecektir. İnkılâp merkezinin tarih ilmini baştan aşağı yeni bir görüşle tasfiyeye tabi tutma çabası karşısında, Darülfünun'un gösterdiği acizlik acayip bir hal olarak kaydedilecektir. Ancak Belge aynı yazıda, tartışılan üniversite reformunun tamamen yabancı uzmanlara bırakılmasına da karşı çıkmaktadır. Bu, Kadrocuların özgünlük iddiası düşünüldüğünde anlaşılabilir bir tavır haline gelmektedir ve “orijinalliğe” hanel getirebilecek bir “kopya” girişimine karşı alınan konum, bu bağlamda bir kez daha dillendirilir:

¹⁴⁹ Dönemin basınında bu yönde pek çok görüş dile getirilmiştir. Söylenenlerin iyi bir özeti Falih Rıfkı'nın cümleleridir: “Darülfünun, Türk inkılâbına dair on seneden beri henüz bir tek sayfa telif etmemiştir... Darülfünun'un Türk inkılâbına karşı bu vaziyeti acaba basıl tahlil olunabilir? Hadise, Türk inkılâbının canlı, heyecanlı ve büyük hamleleri esnasında Darülfünun'un namevcut veya yarı-mevcut olmasıdır... Hâlbuki inkılâplar, imanlı, titiz ve yüzde yüz müesseseleridir: Onlar ne kayıtsızlığı, ne alakasızlığı ne de bitarafılığı kabul ederler. İnkılâp kendi nizamını çabuk ve esaslı kurmak ister ve elinin altında ne kadar müessese varsa hepsinin bu kurtuluş davasında kendisiyle elbirliğini hiç müsamahasız talep eder”, *Hâkimiyeti Milliye*, 21.07.1932.

“...Malche'nin raporu, ancak teknik bazı müteala ve hükümleri ihtiva edebilir. Çünkü milletin, aynı zamanda manevi bir müessesesi olan Darülfünun'un manevi ıslahı hakkında hiçbir yabancı mütehassısın fikir beyan etmesine imkân olamaz. İnkılâp safhasında bulunan bir millet camiasına en uygun gelecek bir Darülfünun, Avrupa'daki nazirlerinin en iyi bir kopyası değil, inkılâp davasının en seri şekilde... tahakkukuna yardım edecek bir hareket ocağı olacaktır ”.¹⁵⁰

Bir sonraki yazısında Belge, üniversite sorunun kökten çözülebilmesi için kendi önerisini sunar.¹⁵¹ Bir “Fırka Mektebi” kurulmasını önermektedir. Bu okul her şeyden evvel Ankara'da kurulmalıdır. Okulun misyonu ise, inkılâbın *cihan telakki tarzını* vermek, iktisat, idare, maliye ve politika sahalarında ileri görüşlü gençler yetiştirmek olmalıdır. Bu noktada Belge'nin üniversite ile ilim arasında kurduğu ilişki anlamlıdır. “Türk ilmi” dediğimiz zaman, ilimin beynelmilel mahiyetini reddetmiyoruz diyen Belge, Türk milletinin tarih içindeki mevcudiyeti zaviyesinden bakınca hem mazi, hem hal hem de istikbal adına, ilmin, mutlaka bir hususi çehre arz etmesi gerekliliğinde ısrarcı olduğunu belirtir. Ardından “ ilim ve metot” ilişkisini gene bu bağlamda değerlendirir:

“İlimde beynelmilel olan, müdevvenat (hazırlanmış eserler) değil, metottur. İleri memleketleri alırsak hemen her sahada, müdevvenatın memleketlere göre farklar gösterdiğini görürüz. Sebep? Sebep, o milletler aynı metot üzerinden yürüyerek ilmi malzemeyi, milli menfaatin bir peyki olan ‘milli deha’larıyla işlemişlerdir”.¹⁵²

1933 yılında tamamlanan üniversite reformu ile eski Darülfünun lağvedilerek yerine İstanbul Üniversitesi kurulmuştur. Burhan Belge bu durumu

¹⁵⁰ Belge, B., “Arkada Kalan Darülfünun”, *Kadro*, Sayı 8, Ağustos 1932.

¹⁵¹ Belge., B., “Fırka Mektebi”, *Kadro*, Sayı 9, Eylül 1932.

¹⁵² Belge, B., “Darülfünun Meselesi”, *Hakimiyeti Milliye*, 02.07.1932.

“...Darülfünun’dan Üniversite’ye geçiş, Türkiye’de ilim davasının baştan aşağı bir keyfiyet değişikliği yaptığına delalet etmektedir” sözü ile değerlendirir.¹⁵³ Türkiye “nevi şahsına münhasır bir inkılâp yapmış olmak” iddiasında olduğundan, bu inkılâbın her sahayı kapsayan ilkeleri ve her sahaya ait bilimsel ihtiyaçları olsa gerektir. İşte yeni kurulan üniversitenin temel görevi, bu ilkeleri ve ihtiyaçları izah edip en mükemmel biçimde karşılamaktır. Rejim ile üniversiteden beklenenler arasında kurulan bu mantık ağı, Kadro dergisi yıllarında yerleşiklik kazandıktan sonra, çok uzun süre üniversitenin değişmeyecek bir yapısal niteliği haline gelecektir.¹⁵⁴

Ülke içi vaziyete dair Burhan Belge’nin diğer bir yazısı azınlıklar üstüne olan makalesidir. Almanya’da Hitler’in iktidarını sağlamlaştırma süreci içinde, Alman ırkından olmayanlara ama özellikle Yahudilere yönelik dışlayıcı politikalar Türkiye’de de yakından takip edilmekteydi. Bunun sebebi, devletçilik ve milli siyaset gütmeye arayışının hangi dinamikler üstünden yürütüleceğine dair fikirleri bir sisteme dönüştürme girişimlerinin, tam bu yıllarda artmış olmasıydı. Bizatihi Kadro’nun var oluş nedeni bir yana, Türk tarih tezi, Türk dil reformu gibi olgular bu girişimlerin en somut örnekleri olarak öne çıkıyordu. İtalya ve Almanya’nın bu

¹⁵³ Belge, B., “Üniversitenin Manası”, *Kadro*, Sayı 20, Ağustos 1933. Burhan Belge aynı hafta içinde Ahmet Ağaoğlu ile bu konu üstüne sert bir tartışma yaşamıştır. Ağaoğlu, Akın gazetesindeki yazısında, lağvedilen üniversiteden uzaklaştırılan öğretim elemanları hakkında basında yoğun bir hakaret ve tezyif dalgasının başladığını ve sürekli “irtica” ve “medrese zihniyeti” gibi kavramların bu dalgaya eşlik ettiğini dile getirmektedir. Belge cevabi yazısında irtica ve medrese kavramlarının, dini manada değil, hayatın akışının gerisinde kalan eski yapılar manasında kullanıldığını Batı tarihinden de değişik örnekler vererek açıklamaya girişir. “Medrese ve İrtica”, *Hâkimiyeti Milliye*, 08.08.1933.

¹⁵⁴ Reformdan sonra üniversitenin ilk rektörü olarak atanan Dr. Neşet Ömer’in o günlerde söyledikleri bu bağlamda altı çizilmesi gereken satırlardır: “Türk üniversitesi ilimle uğraşırken, Türk cemiyetinin ihtiyaçlarını da görecektir. millî terbiye sistemini tespit edecek, millî ruhun ihtiyaçlarına ve hareketlerine uyacaktır. Kültür birliği ve kültür bütünlüğü: İşte üniversitenin en büyük hedefi... Eski Darülfünun, cumhuriyet idaresinin bütün gayretlerine ve bütün yardımlarına rağmen millî ve ilmi vazifelerini layıkıyla yapamıyordu. Cumhuriyet idaresi inkılâp gençliğini, millî ülkünün ve muasır ilmin icabatına göre yetiştirmek için daha fazla bekleyemezdi”. Neşet Ömer, “Darülfünundan Üniversiteye: 1923–1933”, *Hâkimiyeti Milliye*, 26.10.1933.

bağlamdaki “cesaret verici” teşebbüslerinin, Türkiye’de ilgi uyandırmamış olması düşünülemezdi. Burhan Belge’ye göre, Hitler’in Yahudi azınlığa yönelik tutumu “çokluğa uymayan er geç pişman olur” düsturunun tahakkuk edişi olarak görülebilir. Fakat bu olaylar, Belge için asıl söylemek istediklerini dile getirmede bir araç işlevi görmektedir:

“...Almanya’daki Yahudi aleyhtarlığı umarız ki bizimkilere bir ders olur. Türk kadar misafirperver olmak için, Türk kadar tarih içinde efendi millet olmuş olmak lazımdır. Fakat her misafirliğin sonu, ya evdekilere karışmak yahut misafirliği uzatmamak değil midir?”¹⁵⁵

Burhan Belge Türkiye’deki azınlıkların, evdekilere karışmanın yollarını şimdiye kadar hiç bilmediklerini çünkü bilmek istemediklerini belirtir ve bunda sonra azınlıkların, evdekilere bir şekilde karışmanın samimi yollarını arayıp bulmalarını tavsiye eder. Bu çağrının kısa süre sonra karşılık bulmuş olması ise gerçekten de dikkat çekici bir gelişmedir. 13 Nisan 1933 tarihinde Ankara Yahudi Cemaati “samimi yolu kendileri arayıp bularak”¹⁵⁶ Türkçe konuşma kararı almıştır.

Belirtmek gerekir ki Burhan Belge 1930’ların Türkiye’sinin zaviyesinden bakıldığında, döneme hâkim milliyetçi fikriyatın, nispeten “ılımlı” denebilecek kanadında bulunanlardandır.¹⁵⁷ Milli inkılâbın ideolojisini yapma yolunda milliyetçi

¹⁵⁵ Belge, B., “Bizdeki Azlıklar”, *Kadro*, Sayı 16, Nisan 1933.

¹⁵⁶ Maksudyân, Nazan, *Türklüğü Ölçmek: Bilimkurgusal Antropoloji ve Türk Milliyetçiliğinin İrkçı Çehresi 1925-1939*, Metis Yay., İstanbul:2005, s. 45-46. Maksudyân, İtalya ve Almanya’nın güçlü milliyetçilik deneyimlerinin Türkiye’de ilham kaynağı haline geldiğini belirtir. Ayrıca Ankara Yahudi Cemaati’nin aldığı kararda, Burhan Belge’nin yazısının, başka yayın organlarındaki benzer yazıların da katkısıyla etkili olabildiğini iddia eder.

¹⁵⁷ Dönemin milliyetçi ve ırkçı atmosferini eleştirdiği bir yazısında Tanıl Bora da Burhan Belge’nin yazısına değinirken Belge’nin ırkçılık konusunda özellikle “şedit ve fevri bir kalem” olmadığını

reflekslerle hareket ediyor olsa da, bu konumu hiçbir zaman aşırılığa varan bir tür ırkçılığa evirilmemiştir. Zaten Kadro'daki mezkûr makalesinden sadece birkaç ay sonra millet ve ırk üzerine kaleme aldığı bir başka yazısına bakıldığında, Belge'nin demagoji diye nitelendirdiği ırkçılığa ilişkin düşüncesini görmek mümkündür:

“Her millet mensup olduğu ırk ile iftihar eder ama ırk davasında imtiyazlı bir mevki almak istemek ancak bazı Avrupalılara has bir dimağ hastalığıdır... Irkçılığın bir tür içtimai histeri haline getirilmesi Hitlerci rejime müyesser olmuştur: Kendilerinden başka bütün insanları kitaplar, konferanslar, radyolar hülasa neşriyatın bir türüyle tahkir etmek...”¹⁵⁸

Kadro'nun son sayısına gelindiğinde Burhan Asaf'ın iki kısa yazısının yayımlandığı görülmektedir. Bunlardan ilki “1934” başlığını taşımaktadır ve Burhan Asaf “*Kadro* çıkmaya devam edecekmiş gibi, bugünkü vaziyeti daha ziyade atiye şamil bir görüşle tahlil etmeyi” amaçladığını söyler ve dünya buhranının birkaç yıldan beri izlediği seyir ve bunun ilerleyen yıllarda devletlerarası politik gelişmelere muhtemel etkilerini ele alır. İkinci yazısında ise bir roman yazmaya başladığını belirtir ve bunun ilk sayfalarını da okuyucularıyla paylaşır. Roman “1935'in biraz fantezist ve çok sübjektif bir tarihçesi” olacaktır ve yılsonunda tamamlanıp basılacaktır. Fakat Burhan Asaf'ın bu roman yazma hevesinin, kısa sürede ortadan kalktığı anlaşılmaktadır.¹⁵⁹

altınız çizer, bkz., Bora, T., “Türk Milliyetçiliği ve Azınlıklar”, Tanıl Bora (der.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, C.4, İletişim Yay., İstanbul: 2002., s. 912.

¹⁵⁸ Belge, B., “İrk Demagojisi”, *Hakimiyeti Milliye*, 18.08.1933.

¹⁵⁹ Belge, B., “1935'in Romanı”, *Kadro*, sayı 35–36, Ocak 1935.

1.8. Kadro'nun Ardından

1932–1935 yılları arası Türk düşünce hayatına bir canlılık getiren Kadro, üç yılın ardından yayın hayatından çekilmiştir. Ekim sayısında “arkadaşımız ve imtiyaz sahibimiz Yakup Kadri beyin bir ecnebi memlekette hükümetimizi temsilen ayrılması üzerine, KADRO, gelecek sayıdan itibaren neşriyatına bir müddet ara verecektir” denmiştir. Aynı sayıdaki imzasız başyazıda ise “...kim bilir ne büyük hadiseler, kendilerine layık bir ifade vasıtasından mahrum kaldıkları için adi vak’alar gibi unutulup gitmiştir” ifadesinin kullanılmış olması dikkat çekicidir. Derginin kapanmasına dair çeşitli görüşler dile getirilmiştir: 1932’den itibaren Celal Bayar’ın iktisat vekâletine getirilmesiyle devlet üzerinde özel sermaye çevresinin baskısının artması; Hâkimiyeti Milliye’de başyazar Mahmut Soydan’ın onları komünistlik yapmakla açıkça suçlaması ve bunun İnönü’nün elini zayıflatması; derginin satışlarının son yılda ciddi oranda düşmeye başlaması; Vedat Nedim’in 1933’te Matbuat Umum Müdürlüğü’ne getirilmesi sonucu, dergi işlerine zaman ayıramayacak hale gelmesi.¹⁶⁰ Bu etkenlerin şu ya da bu oranda derginin kapanmasıyla sonuçlanan süreçte etkili olduğu söylenebilir. Fakat Yakup Kadri’ye göre, en önemli etken parti içinde Kadro’ya karşı duyulan rahatsızlık olmuştur. Yayınlandığı müddetçe “devrimci bir ülkü dergisi, küçük bir demagog politikacılarının elinden”¹⁶¹ çok şey çekmiştir. Bu politikacılar partinin genel sekreteri Recep Peker ve Necip Ali (Küçüka) gibi yakın çevresidir. Daha dergi yayın hayatına başlamadan önce “bir fikir mecmuası çıkarmak lazım gelirse, onu ancak biz çıkarırız”¹⁶² diyerek Yakup Kadri’ye çıkışan Peker, daha sonra Çankaya köşkünde

¹⁶⁰ Ertan, Temuçin Faik, *Kadrocular ve Kadro Hareketi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara: 1994, s. 67-69.

¹⁶¹ Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Politikada 45 Yıl*, İletişim Yay., İstanbul: 1999, s. 105.

¹⁶² Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Zoraki Diplomat*, İletişim Yay., İstanbul: 1998, s. 42.

sürekli derginin aleyhinde Mustafa Kemal’i doldurmuş ve nihayet kapatılmasına ikna etmiştir.

Şevket Süreyya da yıllar sonra yaptığı değerlendirmede, derginin kapanma nedenleri olarak Celal Bayar’ın karşı tavır alışı ile birlikte Kadro’ya dönük olumsuz tepkilerin artışı ve İkinci Dünya Savaşı koşullarının belirmesini göstermiştir.¹⁶³ Fakat Şevket Süreyya’nın en dikkat çekici olan satırları, derginin kapanmasından birkaç yıl sonra Ahmet Ağaoğlu’nun ölümünün ardından yazdıklarında bulunur. Kadro yıllarında Ağaoğlu ile uzun süren sert tartışmalar yaşayan, “hareketin fikir mimarı” olarak adlandırılan Şevket Süreyya, 1939’da şunları kaydetmektedir:

“Benim de kendisiyle çetin kalem savaşlarım olmuştur. Merhumun bilhassa ‘Devlet ve Fert’ isimli eseriyle milli kütüphaneye hediye ettiği bu fikir kavgalarını, bugün hazin bir zevk ile yâd ediyorum. Bu savaşlarda ben, ancak kendisine karşı gittikçe artan bir saygı, bir hayranlık ve bir bağlılık ile çıktım... Kaldı ki hadiselerin çoğu da onun görüşlerini, müstesna bir isabetle teyit etmiştir”.¹⁶⁴

Kadro, kısa süreli bir hareket olarak kendi döneminde amaçladığı hedeflerine ulaşamamış olsa da, onun genel olarak bakıldığında anlamlı ve etkili bir aydın teşebbüsü olduğunu belirtmek gerekir. Türk düşünce hayatında bıraktığı etkinin boyutlarına dair ise farklı yorumlar yapılmıştır. Sözgelimi Murat Belge, 1960’lardaki Yön hareketine atıfta bulunmak suretiyle, Kadro’nun Türkiye’de önemli bir iz bırakmadığını, tarihte Kadro diye bir dergi çıkmamış olsaydı bile yine de Yön çizgisinin birileri tarafından oluşturulabileceğini belirtmektedir.¹⁶⁵ Kurtuluş Kayalı

¹⁶³ Ertan, *a.g.e.*, s. 72.

¹⁶⁴ Şevket Süreyya Aydemir, “Bir Üstün Adamın Ölümü”, *Ulus*, 24.05.1939.

¹⁶⁵ Belge, Murat, “Kadro’nun ve Kadrocular’ın Hikâyesi”, *Yeni Türkiye*, sayı 23–24, Eylül-Aralık 1998, s. 772.

ise tersine, Kadro'nun arkasında derin izler bıraktığı düşüncesindedir. Türk aydınının vasıflarından birisinin “bürokratik rolün gereği olarak düşünmek” olduğunu söyleyen Kayalı'ya göre, bu bağlamda Kadroculuk Türkiye'de her zaman vardı ve her zaman var olacaktır. Bu, aydınının daima yaşadığı *siyasal pragmatizmden* kaynaklanmaktadır.¹⁶⁶

Kadro'nun kapanışının ardından Şevket Süreyya Ankara Ticaret Mektebi müdürlüğü, İsmail Hüsrev Sümerbank Konjontür Şubesi müdürlüğü görevlerine devam eder. Yakup Kadri zaten Tiran'a büyükelçi olarak yollanmıştır. Vedat Nedim ile Burhan Belge ise, Matbuat Umum Müdürlüğü'nde bir arada çalışmayı sürdürmüşlerdir.

Burhan Belge, 1935–1938 yıllarını kapsayan dönemde Vedat Nedim'in müdüriyeti altında Matbuat Umum Müdürlüğü'ndeki çalışmalara yoğunlaşmıştır. Kurum, bir yandan Türkiye'nin “modern yüzünü” dışarıya (Batı'ya) tanıtmaya öte yandan Batı'nın Türkiye algısından da elden geldiğince içeriye haberdar kılma amacını gütmüştür. Bunun için ilk olarak, *Le Turqie Kemaliste* adlı bir dergi çıkarmaya başlamıştır. Dergi, aylık olarak yabancı dilde (Fransızca ve İngilizce) yayımlanmaktadır. Dergide Anadolu'nun tarihi ve kültürel miraslarının anlatımı ile özellikle Ankara'nın değişen ve kalkınan çehresini temsil ettiği düşünülen yapılara ait, çok iyi seçilmiş büyük boy fotoğraflar ve yazılar yayımlanmıştır. Bunun yanında, *Ayin Tarihi* dergisine yeni bir format kazandırılarak, sadece Türk basınından aylık yazı ve haber seçkileri derlenmemiş, dünya basınında Türkiye üzerine yayımlanan

¹⁶⁶ Kayalı, *a.g.e.*, s. 21.

(ve tamamı Türkiye'ye genelde övgüler düzen) köşe yazısı ve haberler Türkçeye çevrilerek düzenli biçimde yayımlanmıştır. İngilizce, Almanca, Fransızca ve Farsça'yı iyi derecede bilen Burhan Belge'nin, bütün bu kurumsal faaliyetlerde önemli bir işlev yüklediğini söylemek mümkündür.

Almanya'nın eski Ankara büyükelçisi Norbert Von Bischoff'un "Ankara" adlı kitabını Burhan Belge 1936'da Türkçeye tercüme etmiştir. Kitap iki ana kısımdan oluşmaktadır. İlk kısım "Olmuş Olan" başlığı altında Türklerin göçebelik kültürüne vurgu yaparak, oradan Osmanlı'ya ve nihayet milli mücadele arifesine kadar gelir. İkinci kısım "Olmakta Olan" başlığıyla 1920'den sonrasını ele almaktadır. Esere sunuş yazan Falih Rıfkı "Türk inkılâbı ve Türk milletinin tarih içindeki ilerleyişi hakkında yabancılar tarafından yazılan kitaplar arasında bunun kadar değer taşıyanlar azdır" derken, Burhan Belge, Bischoff'un eserini Oswald Spengler'in "Batı'nın Çöküşü" ile kıyaslayarak, burada "Doğunun Doğuşu"nun görüldüğünü belirtir. Öte yandan Türk entelektüeli, Bischoff ile her noktada mutabık kalmak zorunda da değildir ve bu dava üzerinde münakaşaya girebilmelidir.¹⁶⁷ Tercüme, dönemin aydınlarının da ilgisini çekmiş ve hakkında çeşitli değerlendirme yazıları kaleme alınmıştır. Bunlardan Ömer L. Barkan çalışmayı takdire değer bulmakla birlikte Bischoff'un "göçebe teşkilatının Türk tarihindeki önemini" abarttığı kanaatindedir.¹⁶⁸ Şevket Süreyya ise, bu eserin çok yerinde tespitler yaptığını söyleyerek, adeta Kadro'da dile getirdikleri tezlerin, şimdi yabancı yazarlarca da onaylandığını göstermeye çalışır. Süreyya'ya göre, devletçilik

¹⁶⁷ Bischoff, von Norbert, *Ankara: Türkiye'de Yeni Bir Oluşun İzahı*, çev. Burhan Belge, Ulus Gazetesi Tercümeler Kütüphanesi Yay., Ankara: 1936.

¹⁶⁸ Ömer Barkan, "Türkiye'de Yeni Bir Oluşun İzahı", *Siyasi İlimler Mecmuası*, Haziran 1936, s. 72-75.

ideolojisinde, milli hayatımızın bütün alanlarını kapsayan bir toplumsal düzenin unsurlarını sezen inkılâpçı Türk münevveri (yani Kadrocular- A.Y.) hata yapmamıştır. Gene Türk inkılâbının millet içi tezatları tasfiye ve millet nizamını tesis eden orijinal bir hadise olduğu söylendiğinde, bunda gerçeğe aykırı hiç bir şey olmadığı şimdi daha iyi anlaşılıyor olsa gerek.¹⁶⁹ Hüseyin Cahit Yalçın ise, daha önemli eserler dururken bu eserlere bu kadar vakit harcanmasını doğru bulmamaktadır. Özellikle eleştirdiği husus, bir yabancının bize dair kişisel görüşlerine, neden bu kadar değer verdiğimiz sorusu etrafında toplanır. Yalçın'a göre, ecebilerin hakkımızda söylediklerine bu derece değer vermek “tuhaf bir ruh halidir”.¹⁷⁰ Sadece birkaç yıl önce Kadro dergisi yayımlanırken, Şevket Süreyya'nın Hüseyin Cahit'i “batılı aydınlar ve eserleri rehber edinmek”le itham edip eleştirdiği hatırlandığında, Bischoof'un eseri vesilesiyle şimdi rollerin tersine dönmüş olduğunu görmek ilginçtir.

Burhan Belge, bu zaman dilimi içinde sık sık yurtdışı seyahatleri de yapmıştır. Matbuat Umum Müdürlüğü'nü temsilen Almanya, Fransa, Orta Avrupa ülkeleri, Mısır, Lübnan, Filistin ve Suriye'ye farklı zamanlarda birkaç hafta süren seyahatlere çıkan Burhan Belge'nin, bir anlamda asıl ilgi alanı olan uluslararası siyasete iyiden iyiye odaklandığı söylenebilir. Fakat onun için önemli olan husus, siyasi gelişmelerin Türkiye'yi de içeren bir makro okumasını yapabilmektir. Bunun bariz göstergesi, kapsamlı yazı dizileri yazmaya başlayan Belge'nin, dünya siyaset sahnesini ve Türkiye'yi, salt politik görünümler açısından değil, toplumsal ve kültürel açılardan da anlamlandırabilme çabasıdır.

¹⁶⁹ Şevket Süreyya Aydemir, “Ankara-II”, *Ulus*, 02.07.1936.

¹⁷⁰ Hüseyin Cahit Yalçın, “Matbuat Hayatı: Ankara”, *Fikir Hareketleri*, 27.06.1936. s. 155–156.

Burhan Belge, toplumların başka bir arayış içinde olduğu ve “yeni bir dünya”nın görünmeye başladığı öngörüsünden hareketle, bu yeninin hangi şartlar üzerine bina olunacağını kendi penceresinden sunmak amacındadır. “Bizleri, 1914 dünyasından ayıran değişimleri ele alacağım” dediği yazılarında, değişik alt-başlıklar açarak, her birine içkin “yeni”nin nüvelerini göstermeye girişir.¹⁷¹

* *Sömürgecilik.* Bugün artık görülmektedir ki, sömürgecilik kesin bir bitişe doğru ilerlemektedir. Çünkü ilk defa, sömürgeciliğe karşı dünya çapında vicdani bir hoşnutsuzluk baş göstermiş ve sömürgeler lehine bir kamuoyu desteği oluşmaya başlamıştır. Emperyalist’in “alın teri ticareti” ile feodal’in “ilk gece hakkı” arasında hiçbir fark olmadığını kaydedecek olan görüşün zaferi, sandığımızdan çok daha yakındır. Sömürülen milletlerin isyanının önüne geçilemeyecektir.

* *Fert ile Cemiyet.* Bugün, ferdin mi cemiyetin mi önce geldiğine dair üç görüş mevcuttur. Bunlar, ferdi esas alan liberal ve bireyci görüş; hareket noktasını ilkinin aksine cemiyette başlattıran Marksist görüş ve her ikisinin sentezini yapan bütün faşizmler ile Kemalist görüştür. Kemalist hareket, gerek ferdiyetçiliği gerek sosyalizmi, şartlı olarak ve “milli menfaate” tabi kılmak suretiyle kabul etmektedir. Fakat her üç kriter de, bizatihi hareket ve istihale halindedir, çünkü hayat ve hadiselerin dinamik akışı söz konusudur. Bu dinamik akış, bütün bu doktrinleri gevşetmiş ve

¹⁷¹ Burhan Belge, “Yeni Dünya”, *Ulus*, 18 Ocak - 21 Şubat 1936.

sulandırmıştır. Her tarafta, her cemiyetin bugün en büyük amacı, “ferd” ile “cemiyet” münasebetlerini tanzim edecek yeni ölçüleri aramaktır.

* *Eleştiri ve Kontrol.* Dünya Savaşı’ndan sonra liberal rejimler tasfiyeye uğradıkça, eleştirinin yerini öz-eleştiri almıştır (kritik’ten otokritik’e). Oysa tek firkalı ve otoriter rejimler, liberal rejimler gibi mücadelelerini yapmamış ve imtihanlarını geçirmiş değildir, henüz çok gençtir. Tek firkalı otoriter rejimlerde öz-eleştirinin inkişaf etmiş bir haline rastlanmaz; bunlar daha doktriner daha çekingendir. Ancak tek firkalı rejimler, otoriteyi, hayat namına almış buldukları için de % 100 bir doktrinciliğe gidemezler yahut bunda saplanıp kalamazlar. Tek firkalı rejimler, kendi içlerinde otokritik kabiliyeti yaratacak bir hareketliliğe ulaştığı gün, kendi olgunluğunu göstermiş olacaktır.

* *Hukuk.* Liberal hukuk ve devlet anlayışı, savaş sonrası iki güçlü itirazla karşılaşmıştır. Bunlardan biri sol cenahtan diğeri ise faşizmden gelmiştir. Liberal devleri bir yana bırakırsak, bütün diğeri memleketlerde ekonomik hayata top yekûn karışmayı prensip edinmiş birtakım devletler görürüz. Devlet müdahalesi bazılarında ekonomik işlerin tanzim, sevk ve idaresinden ileri gitmezken, bazılarında bizzat istihlal yapmak yahut bizzat sermayedarlık etmeye kadar gitmektedir. Bugünkü durum, devletin ekonomik sahaya müdahalesini kaçınılmaz kılmakta ve “devlet ekonomik işlere karışmaz, karışırsa berbat eder” gibi “boş lafları”

anlamsızlaştırmaktadır. Kaldı ki bugün birkaç liberal devlet bile, alana fiilen müdahale etmeyi lüzumlu görmektedirler.

* *Ahlak.* İnsanların çoğu “ahlaklı olmak” için değil de “ahlaklı görünmek” için yaşarlar ve bu yüzden “ahlak” mefhumu demagojiye çok açıktır. Liberal devir başlamadan önce, bireysel ahlak kolektif ahlakın kontrolü altındaydı. Liberal devirle beraber “ferd”in kendisi dokunulmaz bir küçük “Tanrı” ölçüsüne çıkmaya başlamış ve “moral” ile “immoral” karşı karşıya konduktan sonra “amoral” tercih edilmiştir. Entelektüel sahada “amoral”in bir ibadet halini almasını mesela Oscar Wilde temsil eder. 1918’den beri liberal ahlak normları şiddetli tenkide uğramıştır. Bugün hayatın, yeni bir canlılık gösterdiği ve bütün cepheleri boyunca o şaşırtıcı “metamorfozlar”ından birini yaptığı muhakkak olduğuna göre, eski ahlak ölçülerinin tasfiyesi de kaçınılmazdır. Yeni bireysel ve kolektif ahlak ölçütleri, daracık ölçütler içinde değil, kendi açıklığı ile meydana çıkacaktır.

* *Sanat.* Bu konudaki münakaşalar, yabancı memleketlerde de bizde de şöyle bir çıkmaza girmiştir: Sanat sanat için midir, cemiyet için mi? Bunlardan biri üzerinde ısrar etmek, aslında bahsi öldürmektir. Bugün bütün dünyada, geçen yüzyılın sanatı münakaşa ediliyorsa, bu sanat bugünkü insanlığı artık tatmin etmiyor, insanlığın “fert” ve “cemiyet” için koymaya çalıştığı ölçülere artık uymuyor demektir. Fakat sanatın alacağı yeni yola dair bir şey söylemek güçtür. Bunun sebebi, yeni ölçülerimizi

tain ve tasnif işinde, henüz kaba saba işleri bile gereğince yerine getirmemiş olmamızdır.

Burhan Belge'nin bu fikirlerine genel olarak bakıldığında Kadro dergisindeki yaklaşımını büyük oranda sürdürdüğü görülmektedir. 19. yy liberal devlet anlayışının eleştirisi, müstemlekelerin/sömürgelerin emperyalistlere başkaldırısı, devletin ekonomiye müdahalesinin kaçınılmazlığı ve Kemalizmin birey - toplum ikiliğinin bir sentezi olarak hem sosyalizm hem de liberalizmi bünyesinde barındıran bir "milli menfaat rejimi" olduğu şeklindeki bakış açısı, yeni değildir. Bununla birlikte, meseleleri ele alırken, ekonomik ve politik argümanlarında *Kadrocu keskinlikten* uzaklaştığı, olaylara daha geniş yaklaştığı da belli olmaktadır. Devamlı surette "yeni ölçütler arayışı"na olan vurgusu bunun bariz işareti olarak yorumlanabilir. Sözelimi "bütün rejimler, hayatın dinamizmi karşısında gevşemiş ve sultanmıştır" ya da "tek partili rejimler, aslında kendi öz-eleştirilerini yapabildikleri gün olgunlaşacaklardır" ifadelerinde bunu görmek mümkündür. Tek partili rejimin, 1935'teki parti-devlet özdeşliğine varmasının ardından belki de en otoriter devrini yaşadığı bu günlerde, böylesi izah ya da eleştirilere basında rastlamak –hele parti gazetesinde- sıradan bir durum değildir.

Burhan Belge, buradaki genel yorumlarından sonraki yazılarında, özel olarak Avrupa'ya odaklanmıştır. Muasır medeniyet merkezinin mevcut durumu ve yakın geleceği, onu yakından takip eden Türkiye ve aydınları için ihmal edilemeyecek kadar önemlidir. Bundan dolayı Belge, Batı'yı daha titiz bir analize tabi tutmuştur.

Burhan Belge'ye göre yirminci asrın kendine göre bir "hasta adamı" vardır: Avrupa.¹⁷² Avrupa'nın bütün yirminci yüzyıl tarihinin ortasında durmasında şaşılacak bir şey yoktur. Geçen yüzyılda da Avrupa, tarihi gelişmelerin odağını teşkil ediyordu. Fakat o zaman, her hareketin başında olan, kararları verip hükümleri infaz eden kendisiydi. İster politika, ister teknoloji, isterse kültür alanında olsun, Avrupa "suje"; bütün dünya Avrupa devletleri için bir "obje"ydi. Hâlbuki bugün, her sahada kendisi için bir "zeval" başlamış görünüyor. 18.ve 19. yüzyılların fetihleri, Avrupalıların eline, bütün dünyayı sömürge ya da pazar olarak teslim etmişti ve İngilizlerin idaresinde ilk "kıtalararası cihan medeniyeti"ni kurmayı başarmışlardı. Avrupa'nın büyük mirası budur. Avrupa bunu işlemiş, çoğaltmıştır. Bunu yaparken ona o kadar canla başla bağlanmış ki, bütün bu eseri, münhasıran kendi eseri zannetmiştir ve kendisi dışındaki milletleri bu mirastan ıskat etme hakkını kendinde görmeye kalkışmıştır.¹⁷³ Belge'ye göre, Avrupa'ya bugün yakından baktığımızda "...görürüz ki korkunç denecek kadar Hıristiyan, muhafazakâr ve feodaldır. Kiliseler, hiçbir defasında olmadığı kadar bu devirde Avrupalının hayatına maliktir. İtalyan faşizminin en büyük müttefiki Vatikan'dır. Belçika faşizmini idare eden Degrelle, Felemenk'teki Mussert, Fransa'daki hareketin liderliğini yapmaya çalışan Le Grix, Katolik kilisesinin ortaya koyduğu yeni simalardır".¹⁷⁴

Burhan Belge bu noktada bir soru sorma gereği duyar: Bugün korkunç bir çatırtı ile Asya'nın yarımadası Avrupa, denizlerin dibine çökecek olsa, medeniyet ortadan kalkacak mıdır? "Hiçbir zaman" diye cevap veren Belge'ye göre bunun sebebi, medeniyetin Avrupa'nın tekelinde bir olgu olmaktan çıkıp, diğer kıtalara da

¹⁷² Burhan Belge, "Avrupa", *Ulus*, 08.09.1936.

¹⁷³ Burhan Belge, "Avrupa'nın Eski Mirası", *Ulus*, 04.09.1936.

¹⁷⁴ Burhan Belge, "Avrupa ve Öteki Kıtalar", *Ulus*, 10.09.1936.

göç ediyor olmasıdır. Çünkü bugün her millet, hâkim kültür ve hâkim tekniği benimsemek kararındadır ama bu münhasıran “Avrupalı” değildir:

“Hâkim kültür ve hâkim teknik derken, ne anlıyoruz? Buna bazıları Avrupa kültürü ve Avrupa tekniği demektedir. Böylelikle geri milletlerin ‘aşağılık kompleksi’ Avrupa hayranlığını doğurmaktadır. Böyle bir adlandırma yanlıştır. Ne bu kültür ne de bu teknik, Avrupa ve Avrupalının malı değildir... Bu kültür ve teknik, ‘müspet ilimler’ dediğimiz ve bütün insanlığa şamil melekemizin eseridir. Buna, Çinlinin pusulası ile Arabın cebir ilmi de dâhildir. Avrupa bu melekeyi sadece yeniden işlemiş ve madde hayatına tatbik eylemiştir...

Medeniyet üzerinde tasarruf hakkı, onu daha ileri götürebilecek olanlarındır. Medeniyetin tapusu kimsede değildir. Bu nedenle onu bugün Avrupalıların sayamayız. Çünkü daha önceleri Türklerindi, Çinlilerindi, Araplarını, Greklerini. Yarın da başkalarının olacaktır... Ama eğer bugünün hâkim kültürü ve tekniğine bir mihrak aramak lazım gelirse, bunu Garpta aramağa mecburuz. Bu ‘çırağ’ henüz orada dalgalanmaktadır”.¹⁷⁵

Burhan Belge, medeniyetin Avrupa’nın tekelinde değil, bütün insanlığın tarihsel süreç içinde biriken ortak aklının mirası olduğunu belirttiğinde, bugünün hâkim kültürüne bir mihrak aramak lazım geldiğinde, bunun Batı’da aranmak zorunda olduğunu da ifade eder.

¹⁷⁵ Burhan Belge, “Dünyamıza Bir Bakış”, *Son Posta*, 22.12.1936.

II. BÖLÜM

İNÖNÜ DÖNEMİ (1938-1950)

Mustafa Kemal'in ölümünden sonra başlayan ve Milli Şef dönemi olarak adlandırılan İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı yıllarını birbirini tamamlayan iki kısma ayırmak mümkündür. Bunların ilki 1938–1945 diğeri ise 1945–1950 arası döneme tekabül eder. İnönü'nün Cumhurbaşkanlığına seçilmesinin hemen ardından baş gösteren İkinci Dünya Savaşı süresince derin yoksulluğa yol açan ekonomik kriz, varlık vergisi gibi trajik uygulamalar, yükselen ve düşen ırkçı-Turancı akımlar ve basın istibdadı gibi olgular ilk dönemde yaşanan temel gelişmelerdir. İkinci dönem ise savaşın bitmesi ile birlikte görülen çok partili hayata geçiş tartışmalarıyla başlamış, nihayet Demokrat Parti'nin kuruluşunu müteakip, CHP'nin 1950'de muhalefete düşmesiyle tamamlanmıştır. Böylelikle Milli Şef devri de kapanmıştır. Toplu olarak bakıldığında, 1938–1950 arası dönemin bu temel sosyo-politik olaylarının neredeyse bütünüyle dünya savaşının etki sahası içinde biçimlendiğini belirtmek gerekir. İleride ayrıntılı değinileceği üzere, sadece savaşın fiilen devam ettiği esnada değil, savaşın ertesinde de Türkiye'de meydana gelen sosyo-politik değişikliklerde, dünya savaşının bir neticesi olan yeni uluslararası yapılanma arayışının belirleyici oranda payı söz konusudur.

İnönü dönemi, Burhan Belge açısından önemli kırılmalar yaşadığı bir dönem olmuştur. Belge bu yıllar içinde, politik olarak tek-partili otoriter rejimden ve ekonomik olarak da devletçilikten tedricen uzaklaşmaya başlamış ve “liberal demokrasi” eksenli bir düşünceye doğru kaymıştır. Bunun izleri ileride sunulacağı

üzere İnönü döneminin ilk yıllarından itibaren fark edilebilmektedir. Nihayet 1945'e gelindiğinde ülkede ciddi siyasal/toplumsal değişim tartışmaları basında henüz başlamamışken, Burhan Belge köşesinde bu konuyu ele alarak, açık biçimde demokratik zihniyetten yana ağırlığını koymuş ve karşılığında hem CHP'den hem de on iki yıldır görev yaptığı Matbuat Umum Müdürlüğü'ndeki baş müşavirlik görevinden istifa etmek zorunda kalmıştır. Ardından 1946'dan itibaren Demokrat Parti saflarında gazeteciliğe devam ederek, totaliter diye vasıflandırdığı tek-parti zihniyetine yoğun eleştiriler getirmiştir. 1939'da yani dünya savaşı başlar başlamaz, Burhan Belge gazete ve dergi yazılarının yanında dönemin tek radyosu olan Ankara Radyosu'nda her hafta uluslararası gelişmeleri değerlendirdiği bir program yapmış ve bu konuşmaları dikkat çekmiştir. Radyo konuşmalarında, dengeli ve liberal bir çizgi izleyen Belge, bir yanıyla devletin görüşünü aksettirirken aynı zamanda ülkede aydınların savaşa endeksli ideolojik dalgalanmalarının dışında durarak, başından itibaren Alman-İtalyan eksenli faşizme karşı, hürriyet ve demokrasiyi temsil iddiasında olan müttefik güçleri desteklemiştir. Burhan Belge'nin radyo konferansları ve savaş dönemi yazılarını ele almadan önce, bir iletişim aracı olarak radyo ile yoğun ilişki halinde bulunduğu (aslında fiilen radyoculuk yaptığı) bu yıllarda, Belge'nin bir teknik olarak radyoyu, onun toplumsal ve kültürel işlevini nasıl algıladığı ve tartıştığına kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Burhan Belge'nin "bir teknik olarak radyo" ya dair değerlendirmeleri öncelikle radyonun "ses" ile "yazı" arasındaki farkın önemini görünür kılmayı çerçevesinde yürür. İkili karşılaştırmalar üstünden ilerleyen Belge'ye göre modern insanın en önemli özelliği hızlanmış bir hayat içinde bulunuyor oluşudur. Bu nedenle

ne öğrenmek istiyorsa bunu çabucak ve kolayca öğrenmek ihtiyacı hissetmektedir ve öteden beri en kolay edinilen bilgi, kulaktan giren bilgidir. Bu bağlamda:

“modern insan, içinde yaşamakta olduğu makineleşmiş cemiyetin bir icabı olarak, hayatın üreticisi değil tüketicisidir: çoğunlukla kiracıdır, ücretli veya gündelikçidir. Kendisini saran cemiyet şartları ne kadar ileriye hayatta karşılaşacağı yol kavşakları da o kadar birtakım teşkilatın birbirine yansımından yahut birbiriyle çatışmasından ibarettir. Ve bütün bunların modern insan için pratik sonucu, onun her ne istiyorsa çarşıdan tedarik etmek mecburiyetinde kalmasıdır. Radyo söz konusu olduğunda istediği haber, bilgi ve sanattır. Modern toplum, kendi insanının bu ihtiyaçlarını, radyo icat edilmeden önce bildiğinden, radyoyu icat eder etmez bunlara süratle cevap vermeye muvaffak olmuştur”.¹

Bu açıdan radyo ile gazeteyi “telkin” nokta-i nazarından karşılaştıran Belge, radyonun daha kolay bir telkin aracı olduğunu belirtir. Radyonun dediklerini göz değil kulak zapt ettiği için insan hafızası onun faaliyeti üzerinde devamlı bir mantık murakabesi tesis edemez. Radyonun söyledikleri, rüzgârın üfürdüğü cisimler misali, ya bir kulaktan girip ötekenden çıkan veya eğer derince bir etki yapmışsa bu kez dinleyicinin ağzından çıkan parçalardır. Ama “bu işlem, muayyen hadise demetlerine ait kılınarak muayyen bir müddet içine alınır, o zaman radyonun yaptığı gövdeleşir, resimleşir, şekillenir. Bu takdirde lazım gelen telkin yapılmış ve vücut bulmuş demektir”.² Oysa gazetenin yaptığı telkin böyle değildir. O yazılıdır, muhkemdir. Göz, onu ve onda gizlenmiş olan mantığı adeta maddesiyle kavramak zorundadır. Modern insan bu sebeple “radyonun fisıldadığını, gazetenin çiziktirdiğine” değişmez.

¹ Burhan Belge, “Radyo ve Gazete”, *Radyo*, Cilt 1, Sayı 4, 1942.

² Burhan Belge, “Radyo ve Harp”, *Radyo*, Cilt 3, Sayı 26, 1944.

Radyonun niteliğine ilişkin bir başka yazısında benzer bir bağlama eğilen Belge radyoyu “mücessem bir ses” olarak tanımlar. Nasıl ki gözleri görmeyen insanlarda, bir tür kulaklarıyla görme hassası varsa, radyo dinleyicisinin kulağında da bir göz melekesi peyda olmuştur. Radyonun yapısı, bu göz melekesini teşvik eder ve zamanla iki kulağa iki de göz ilave eder. Belge’ye göre “kulağın görme yeteneği” sayesinde, dinleyici kendince *hayal* kurabilmektedir. Dolayısıyla radyo, bir olgunun kendisini olmasa da buna yakın bir kopyasını ve bir konservesini sunar.³

Radyonun bir kitle iletişim aracı olarak önde gelen özelliği, geniş toplumsal kesimlere ulaşılabilmesini sağlamasıydı. Bu bağlamda Burhan Belge “mükemmel bir halk üniversitesi” şeklinde betimlediği radyonun, toplumsal işlevine de değinir. Bu işlev özellikle, radyonun milli kültüre yapacağı katkıya ilişkindir. Ortada henüz arzulan seviyede bir milli sanat olmamakla birlikte, bunun doğuşunda radyoya büyük iş düşmektedir. Devlet radyosunun üzerine aldığı vazife Belge’ye göre “sanatın yüksek tarikatına girmek hususunda lazım idrak kademesi ile bilgi ve duygu mertebesine, geniş halk yığınlarının eriştirilmesi”dir.⁴ Bunun için konservatuar rehberliğindeki müzik konserleri, opera ve tiyatroların aktif biçimde halka ulaştırılması ve sevdirmesi gerekmektedir. Öte yandan ilim bahsinde de aynı görüş geçerlidir. İlimde eksiksiz bir başarı, ancak halkın tecessüs, merak ve anlayışını ilim merkezlerine yöneltmekle mümkündür. Radyo bu noktada kritik bir hizmet ifa edecek ve halkın sevgisini ve güvenini kazanmak suretiyle onu yüksek bir kültür

³ Burhan Belge, “Radyo Dünyasının Hususiyetleri”, *Radyo*, Cilt 3, Sayı 27, 1944. Tek-parti dönemindeki radyo yayınlarını, Türkiye’de milliyetçiliğin ve toplumun tahayyülü açısından inceleyen Meltem Ahıska, Burhan Belge’nin radyoyu tavsif edişini de aynı bağlamda değerlendirir. Ahıska’ya göre Belge’nin vurguladığı “kulakla görme” ve “hayal edebilme” gibi ifadeler, milletin, bir millet yaratma işini üstlenen seçkinler tarafından şüphe edilen varlığının, radyo aracılığıyla hayal edilebildiğini göstermesi yönüyle ilgi çekicidir, bkz., Ahıska, *a.g.e.*, s. 20.

⁴ Burhan Belge, “Devlet Radyosunun Milli Kültür Hayatındaki Rolü”, *Radyo*, Cilt 2, Sayı 18, 1943.

düzeyine kavuşturacaktır. Burhan Belge radyo ile halk arasında sıkı bir ilişki kurulması gerektiğini düşünür ve bunu şöyle izah eder:

“Radyo, son derece demokratik bir cihazdır. Adeta halkın kendisi için icat edilmiş gibidir. Bir halk üniversitesi olmak, halkın en başta gelen eğlence vasıtası olmak, halkı halk tarafından (halkın içinden çıkmış kıymetler tarafından) halka tanıtmak ve sevdirmek, radyonun hususiyetleridir. Bir memlekette parlamento ne kadar halkın ifadesi olmak mecburiyetindeyse, radyo da o kadar belki de daha fazla memleket halkının fikir hayatına, siyasi hayatına ve hayatına ayna olmak mecburiyetindedir

Bunun mümkün olması için, halkın radyoya karşı yakın bir alaka beslemesi, onu benimsemesi lazımdır. Hem dinleyici olarak hem de bir gün radyo programlarında yer alabileceğini umarak, bu alaka her iki bakımdan bugün dahi mevcuttur”.⁵

Belge’ye göre buzdolabı, telefon, vs. gibi modern ihtiyaçları geride bırakacak bir araç olarak radyo, bunların hepsinden daha toplumsaldır. Çünkü buzdolabı ve telefona nazaran radyo, ortalama her vatandaşın sahip olmayı daha fazla arzuladığı bir şeydir. Zaten şimdiden radyo, evlerin paylaşılabilir bir unsuru haline gelmektedir. Mesela hangi programın dinleneceği noktasında “karı ve kocanın bu kutuyu paylaşmadıkları” görülmektedir. Radyo, insanlığın çok yeni bir kazancı olduğu halde, daha şimdiden aile efradının arasına karışarak onların münasebetini kendine göre tanzim etmeye başlamıştır ve bu giderek artacaktır.⁶

⁵ Burhan Belge, “Radyo ve Halk”, *Radyo*, Cilt 3, Sayı 28, 1944.

⁶ Burhan Belge, “Radyo ve Aileler”, *Radyo*, C. 3, Sayı 32, 1944.

2.1. Radyoda Savaşı Yorumlamak

İkinci Dünya Savaşının başladığı Eylül 1939'dan birkaç ay önce Burhan Belge, bir grup Türk gazeteci ile birlikte dört haftalık bir batı-Avrupa seyahatine çıkmıştı. Daha doğrusu, artık kaçınılmaz olduğu iyice ortaya çıkmış bulunan savaş öncesi, hem Avrupa'nın nabzını yoklamak hem de savaşa doğru ilerleyen iki önemli başkentte (Paris ve Londra) Türkiye'nin nasıl algılandığını yakından görebilmek amacıyla böyle bir gezi tertiplenmişti.⁷ Burhan Belge seyahat ertesinde birkaç gün Ulus gazetesinde gözlemlerini yayımlamıştır. Paris'e dair makalesinde, bütün Fransa'nın haftalardır Fransız İhtilali'nin 150. yıldönümünü kutlamaya hazırlandığını belirtmekte ve yaklaşan savaş tehlikesinin hissedilmesine rağmen, “totaliter rejimlere karşı hürriyeti muhafaza arzusu”nun bütün Fransa'yı disipline sevk ettiğini söylemektedir. Fakat bu disiplin havasını, ülkeye yönelecek tehlikeden ziyade, insan hak ve hürriyetlerine yönelebilecek tehlike hissi doğurmuştur.⁸ İngiltere'den söz ettiği yazısına ise “Bulduğumuz Dostluk Havası”⁹ başlığını uygun gören Burhan Belge, İngilizlerin bilhassa Türk gazeteci heyetine gösterdiği yakın ilgiden ötürü memnuniyetini dile getirir. Cambridge ve Oxford üniversitelerinin yanı sıra, askeri tesisler, limanlar, silah fabrikaları gibi farklı tesislere Türk gazeteciler için özel geziler düzenlenmiştir. Böylelikle, İngiltere savaşa ne kadar iyi hazırlandığı ve güçlü olduğu imajını vererek Türkiye'ye bir tür ittifak güveni aşılama istemiştir. Belge'ye göre sokaklarda dolaştığınızda açık görünen bir şey varsa, o da sokaktaki adamın,

⁷ Geziye katılan gazetecilerden Asım Us, İngiltere ve Fransa'ya dair izlenimlerini, yaptıkları görüşmeleri ayrıntılı olarak anlatır, bkz., *1930-1950 Hatıra Notları*, Vakıf Matbaası, İstanbul: 1966, s. 366-372.

⁸ Burhan Belge, “Avrupa'da 4 Hafta: İhtilalin 150. Yıldönümü”, *Ulus*, 10.07.1939.

⁹ Burhan Belge, “Avrupa'da 4 Hafta: Bulduğumuz Dostluk Havası”, *Ulus*, 05.07.1939.

kendi hükümetinden önce dövüşmek kararını vermiş olduğudur. Mütemadiyen lafı edilen “sulh” çoktan vefat etmiş; işin sadece resmen ilan edilmesi kalmıştır.¹⁰

Burhan Belge'nin Londra'daki önemli ziyaretlerinden biri, BBC'ye yaptığı ziyaret olmuştur. Matbuat Umum Müdürlüğü baş müşaviri sıfatıyla gittiği Londra'da, en az diplomatik gelişmeler kadar odaklandığı bir diğer konu radyo yayıncılığı olmuştur. BBC'de birkaç gün incelemeler yapan Belge “Ankara'da iken programlarını, bilhassa haberlerini merakla dinlediğimiz bu müessesenin binasını gezmek ve seslerini her zaman işittiğimiz spikerleriyle tanışmak çok hoş oldu” dedikten sonra, şu değerlendirmeyi yapar:

“Radyo, hakikat için de sahtekârlık için de insan icatlarının en elverişlisi sayılmalıdır. Bu sebeptendir ki, bu vasıtanın günün birinde, eğlence ve öğrenme için değil de aldatma ve tahrip etme için kullanılabilceği düşüncesi kadar korkunç bir şey yoktur. Eğer bir harp olursa, generaller ve amiraller insanların üzerine ateş yağdırırken, propaganda nazırları, aynı insanların üzerine yalan yahut hakikat yağdırmaya çalışacaktır”.¹¹

Belge'nin bu tespiti, yakın bir zamanda başlayacak olan dünya savaşında gerçekleşecek ve propagandanın hayati önem taşıdığı bu süreçte radyolar başat bir işlevi yerine getirecektir. Kocabaşoğlu'nun belirttiği gibi savaşan ve savaşmayan tüm ülkeler radyoyu bir propaganda ve dolayısıyla bir savaş aracı olarak kullanmaya başlayacak; radyolar savaş gereksinimlerine göre tekrar düzenlenerek, yayın süreleri ve istasyonların güçleri arttırılacaktır. Yanı sıra radyo yayınlarını tanzim eden

¹⁰ Burhan Belge, “İngiltere Silahlanıyor”, *Ulus*, 01.07.1939.

¹¹ Burhan Belge, “Avrupa'da 4 Hafta: BBC”, *Ulus*, 28.06.1939.

uluslararası anlaşmalar da artık bir tarafa bırakılmıştır.¹² Belge de bir süre sonra “radyolar, en kudretli silah olmuştur” dedikten sonra “cihan matbuatının yerini cihan radyoları almıştır; bütün şaşkırtmaca, tehdit, telkin, ikna ve tahrife matuf olan talâkat oyunları, şimdi artık radyoların hakkı olmuştur” ifadelerine yer vermektedir.¹³

İkinci Dünya Savaşı Almanya'nın 1 Eylül 1939 tarihinde Polonya sınırını geçmesi ile fiilen başlamıştır. Daha önceden Polonya'ya garanti vermiş olan iki devlet, İngiltere ve Fransa, bu gelişmeden iki gün sonra Almanya'ya savaş ilan etmiş, böylece yaklaşık altı yıl sürecek olan bir çatışma devrine girilmiştir. Savaşın ilerleyen yıllarında Sovyetler Birliği, Amerika ve Japonya gibi büyük devletler de muharip güç olarak saflarda yerlerini almıştır. Dünya Savaşı'nda çarpışan iki ana cephe vardır. İlki, Müttefik güçler denen Amerika, Fransa, İngiltere ve Sovyetlerden oluşan ve “demokrasiler” ibaresiyle nitelendirilen cephedir. Diğeri ise Almanya, İtalya ve Japonya'nın başını çektiği Mihver gücüdür. Türkiye savaşın başından sonuna kadar çok karmaşık ve zorlu bir denge siyaseti takip ederek, savaşa girmemeyi temel ilke olarak kabul etmiş ve altı yıl boyunca bu pozisyonunu bir şekilde muhafaza edebilmiştir. Fakat jeopolitik açıdan oldukça kritik bir bölgede bulunan Türkiye, izlediği siyasetten ötürü diplomatik anlamda çok yorucu ilişkiler yaşamış; savaşın gidişatına göre bazen ana siyasetini (savaş dışı kalma) gözden geçirerek, esneterek veya yeniden tanzim ederek savaşı kendi topraklarından uzak tutmaya çalışmış ve bunda başarılı olmuştur.

¹² Kocabaşoğlu, Uygur, *Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara: 1980, s. 184.

¹³ Burhan Belge, “Radyolar”, *Ulus*, 16.09.1939.

Burhan Belge savaş başlar başlamaz Ankara Radyosu'nda haftada bir gün "Günün Meseleleri" başlığı altında 30 dakika süren bir program yapmaya başlamıştır.¹⁴ Belge, programın hem hazırlayıcısı (metin yazarı) hem de sunucusudur.¹⁵ Yaklaşık altı yıl kadar devam eden program 1939 ile 1943 yılına kadar haftada bir gün, bu tarihten itibaren ise on beş günde bir yayımlanmıştır.¹⁶ *Günün Meseleleri*'nde Burhan Belge devletin savaş karşısındaki söylemini yansıtma ile beraber, bu durum, resmi yaklaşım ile her zaman birebir örtüşen bir biçim almamıştır. Çünkü Belge, savaşın başlangıcından bitişine kadar, sürekli ve tutarlı olarak "mtfevikler"den yana ve "mihver"e karşı bir dil kullanmıştır. Bunun altında iki sebep yatmaktadır. İlki, Belge'nin devletin dış-politika geleneğine yaptığı vurgudur. Türkiye Cumhuriyeti Lozan Anlaşması ile birlikte bağımsızlığını kazandıktan sonra, dış siyasetinde Mustafa Kemal'in "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" parolası çerçevesinde hareket ederek, bütün milletlerin zgr ve bağımsız olarak barış içinde yaşaması ve buna saygı duyulması ilkesini benimsemiştir. Milletlerin hürriyetine yönelik tecavüz bu nedenle Cumhuriyet'in geleneksel anlayışına terstir ve Almanya'nın başını çektiği Mihver'in izlediği yayılmacı siyaset, bu bağlamda kabul edilemez bir durumdur. Belge, radyo konuşmalarında pek çok kez dikkatleri buraya çekerek, Mihver'in güttüğü siyasetin Türkiye'nin bölgede oluşturmaya çalıştığı dostluk ilişkilerini de yıkaçağını vurgulamıştır. İkinci sebep, Burhan Belge'nin bir

¹⁴ Burhan Belge'nin 1939–1945 yıllarını kapsayan bu programın bulunabilen metinlerinden 130 tanesi 1970 yılında bir araya getirilerek yayımlanmıştır, bkz., Belge, Burhan Asaf, *Burhan Belge'nin Sesiyle İkinci Dünya Savaşı (Radyo Konferansları)*, Mazlum Kayalar, (der.), Başnur Matbaası, Ankara: 1970.

¹⁵ Ankara Radyosu'nda savaşın başlamasından yaklaşık bir yıl sonra "Radyo Gazetesi" adı altında, o yıllarda çokça dinlenmiş olan etkili bir haber-programın yayınına da başlanmıştır. 12 Ekim 1940'da başlayan bu programın metinleri, uzman bir kurul tarafından hazırlanmakta ve Nurettin Artam tarafından sunulmaktadır. Hazırlayan kurul Ahmet şükrü Esmer, Hazım Atıf Kuyucak, Nurettin Artam ve Burhan Belge'den oluşmaktadır, bkz., *Tan*, 28.01.1942; *Radyo*, C. 1, Sayı 2, 1942. Fakat Radyo Gazetesi'nin, Burhan Belge'nin "Günün Meseleleri" adıyla 1939 Eylül ayında başlamış olan programıyla ilgisi yoktur. Uygur Kocabaşoğlu, hatalı biçimde, Burhan Belge'nin programını Radyo Gazetesi bünyesi içinde gösterir, bkz., Kocabaşoğlu, *a.g.e.*, s. 226.

¹⁶ İskit, S., *a.g.e.*, 287.

gazeteci-aydın olarak şahsi bakış açısında kendini gösterir. Belge, Hitler ve Mussolini'nin şahsında tecessüm eden totaliter, ırkçı ve yayılmacı devlet tarzının, en genel anlamıyla insanlığın geleceğini tehlikeye sokan bir niteliğe sahip olduğuna inanmaktadır. Bu totaliter tarz, insanların ve milletlerin hak ve hürriyetlerine yöneltmiş açık bir tehdittir ve bu tehlikeye karşı “demokrasiler” cephesini savunmak ve desteklemek gerekmektedir.¹⁷

Burhan Belge'nin, bir yanıyla resmi bir görev ifa ettiği radyo konuşmalarının dışında, müttefikler lehine takındığı tavrın bir başka yansıması o dönemde kamplara ayrılmış haldeki basında yaptığı tercihte görülebilir. Belge, yaklaşık on bir yıl aralıksız yazdığı ve partinin resmi yayın organı olan *Ulus* gazetesinde yazmak yerine, Almanya'ya karşı sert bir yayın çizgisi izleyen gazetelerde yazmayı tercih etmiştir. Sırasıyla önce Zekeriya Sertel'in *Tan* gazetesinde, ardından Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Tanin* gazetesinde savaşı değerlendirmiş ve her iki gazetede de zaman zaman başyazıları kaleme almıştır. Bundan ötürü, Belge'nin savaş dönemi fikirlerini tam olarak değerlendirebilmek için yeri geldikçe, gazete yazılarına da göndermede bulunmak gerekecektir.

¹⁷ Uygur Kocabaşoğlu, Belge'nin radyo konuşmalarının derlendiği kitaptan hareketle, bu konuşmalarda “Almanya ve SSCB'ye karşı kuşkulu ve uzak; İngiltere ve ABD'ye yakın bir tavır ortaya konulduğunu” belirtmekle birlikte, gene de ihtiyatlı davranmak gerektiğini, çünkü savaşın önemli olaylarının meydana geldiği günlere ait konuşmaların bu kitapta yer almadığını ifade etmektedir. Kocabaşoğlu, bu önemli günlere örnek olarak 07.06.1941 ile 20.12.1941 tarihleri arasında gerçekleşen Türk-Alman Dostluk Anlaşması ve Almanya'nın Sovyetlere'e saldırmasını gösterir (Kocabaşoğlu, *a.g.e.*, s. 227- dipnot). Oysa Burhan Belge'nin konuşmalarının derlendiği kitapta, bu tarihlere ve sözü edilen olaylara ilişkin konuşma metinleri mevcuttur. Derlemeyi yapan Mazlum Kayalar yazdığı önsözde, derleme baskıya hazır hale geldikten sonra arşivden yeni metinler bulduklarını ve kronolojik sıralamaya dönme imkânları kalmadığı için, yeni bulunan metinleri kitabın 507. sayfasından itibaren eklediklerini söylemektedir. Kocabaşoğlu'nun sözünü ettiği günlere ve olaylara ait metinler de bu kısımda bulunmaktadır.

Dönemin tek radyosu olan Ankara Radyosu'nda yaptığı konuşmalarda Belge, bir yandan savaşın seyrini yansıtırken, öte yandan muharip devletlerin Türkiye'de yoğun biçimde yürüttüğü propagandalar karşısında, halkı bilinçli olmaya davet etmiştir. Özellikle savaşın ülkede neden olduğu ve bazen şiddetlenen karamsarlık havasına karşı, Belge sürekli umut aşlamaya çalışarak, savaşın ebediyen süremeyeceğini ve daha önemlisi savaş ertesinde bütün dünyayı ve Türkiye'yi huzurlu ve rahat günlerin beklediği yolunda olumlu konuşmalar yapmıştır. Geniş bir dinleyici kitlesine hitap eden bu sohbetler, o günlerde büyük bir takdir ve beğeni ile dinlenmiştir.¹⁸

Burhan Belge'nin savaşa dair radyo konuşmalarının içeriği büyük oranda, savaş hakkında kamuoyunu bilgilendirici niteliktedir. Savaşın seyri, cephelerdeki son durum, muharip devlet yetkililerinin yahut yayın organlarının yaydığı mesajlar gibi temalara, doğal olarak genişçe yer ayrılmıştır. Fakat bu tezin kapsamı gereği, söz konusu bilgileri tek tek irdelemeye ya da nakletmeye imkân bulunmamaktadır. Bundan dolayı da savaşın, Türkiye'yi doğrudan doğruya ilgilendiren gelişmeleri ve aşamaları ele alınarak, Burhan Belge'nin bu anlardaki tespit ve yaklaşımını sunmakla yetinmek gerekecektir.

İkinci Dünya Savaşı'nda Türk dış politikasının karşı karşıya kaldığı ilk sorun, Alman ve İtalyan yayılcılığına karşı kendi güvenlik kaygılarını giderme arayışı

¹⁸ Bunu dönemin önde gelen dergilerinden *Yeni Adam* dergisinin yaptığı geniş bir anketin sonuçları göstermektedir. "Radyo Anketi" adıyla 1941 yılı içinde yapılan çalışmada "Kimleri en çok beğenerek dinliyorsunuz?" sorusuna verilen cevapların çoğunda "Burhan Belge'yi büyük bir alaka ile dinliyorum" ifadesine yer verilmiştir, bkz., *Yeni Adam*, Sayı 317 ve 327, 1941. Ayrıca "Burhan Belge'nin cumartesi akşamları yayımlanan sohbet programlarının, ayrı bir dinleyici kitlesi ve tiryakileri olmuştu", bkz., Teoman Yazgan, *Önce Radyo Vardı*, Tekin Yay., İstanbul: 2006, s. 80.

olmuştur. Bunun için de savaşın başladığı 1 Eylül'den sonra Türkiye, kendisine ve bölgesine yönelebilecek tehditlere karşı ittifak çabalarını hızlandırmış ve nihayet 19 Ekim 1939'da Türk-İngiliz-Fransız üçlü ittifak antlaşması imzalanmıştır.¹⁹ Bu Türkiye'yi müttefikler safında bir taraf yapmıştır ama Türkiye savaş-dışı konumunu sürdürmeye devam etmiştir.²⁰ Anlaşma gerek Alman gerekse Sovyetler basınında eleştirilere yol açmıştır. Burhan Belge 5 Kasım tarihli radyo konuşmasında bu durumu “Sovyet dostlarımız, yaptığımız anlaşmadan pek memnun gözüküyor ve bunun mesuliyetini bizlere bırakıyorlar” dedikten sonra, dönemin Türk basınının genel çizgisine uygun biçimde, eleştirileri oklarını Almanya'ya çevirir. Çünkü Alman basını, üçlü ittifakı, “şüpheli” ve hatta “tehlikeli” olarak görerek Türkiye aleyhine ağır yayınlar yapmaktadır. Belge'ye göre Alman basınının sözleri bize doğru yolu gösterme amacından ziyade, “Türkiye'nin neden Alman ve Sovyet Rusya'nın cebinden çıkmadığını kendi halk yığınlarına unutturmak” amacına matuftur. Çünkü zamanında, bu antlaşmasının imzalanmaması için her yola başvurulmuş ve imzalanmayacağı zannedilmişti.²¹ Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile girdiği ittifak, Almanya'yı o denli rahatsız etmiştir ki, propagandalarını Türkiye içinde yoğunlaştırmaya başlamışlardır. Bunun üzerine bir hafta sonraki konuşmasında Belge, Almanya'ya karşı daha sert ifadeler kullanır. Bir Sovyet gazetesinde çıkan ve Türk basınından yakınan bir yazıyı, Ankara'daki bazı Alman resmi görevlilerinin tercüme edip çoğalttıktan sonra “münasip buldukları adreslere dağıttıklarını” belirten Burhan Belge sözlerini şöyle sürdürür:

¹⁹ Koçak, Cemil, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, C.1, İletişim Yay., İstanbul: 1996, s. 240-247.

²⁰ Güvenir, Murat, 2. *Dünya Savaşında Türk Basını: Siyasal İktidarın Basını Denetlemesi ve Yönlendirmesi*, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yay., İstanbul: 1991, s. 33.

²¹ Belge, Burhan, *a.g.e.*, s. 10-14.

“Niçin Sovyetlerin matbuatımızdan şikâyetlerini, Alman makamları vatandaşımızın dikkatine arz etmek istemişlerdir? Sadece bu da değil! Essen’de çıkan tanınmış Essener National-Zeitung “Kemalizmin Sonu mu?” diye acayip başlıklı bir makale neşrederek, Türk hükümetinin Kemalizmden ayrılmış olmasına karşın, Türk milletinin henüz ayrılmamış olduğunu iddia etmiştir. Maksat Türk hükümetini tehdit etmektir... Bizce, bu darmadağınık ve histerik propagandaların arkasında, tehlikeye girmiş ve kaybolmuş bir davanın sinir buhranları ve çırpınmaları gizlenmektedir”.²²

1940 yılının ortalarına gelindiğinde Almanya cephelerde birbiri ardına başarılar kazanarak ilerliyordu. Önce Fransa’yı ardından da Belçika ve Hollanda’yı hızla işgal eden Almanya, müttefikler tarafında görünen Türkiye’yi tedirgin etmeye başlamıştı ve bu durum kısa sürede Türk-Alman ilişkilerinde hissedilir bir yumuşamaya neden oldu. Nihayet 12 Haziran 1940’da Türkiye ile Almanya arasında bir ticaret antlaşması imzalandı.²³ Gerek Almanya’nın beklenenden daha fazla ilerleme kaydetmesi gerekse imzalanan anlaşma, ülke içinde Almanya yanlısı bir temayülü de görünür kıldı. Almanya’nın Fransa’yı mağlup edişi, bu iki ülkenin siyasal rejimleri arasında bir üstünlük tartışmasını gündeme getirmişti. Bu kısaca Nazizmin demokrasilere üstünlüğü ekseninde yürüyen bir tartışmadır.²⁴ Hitler, bu üstünlüğe “yeni nizam” adını vererek, Avrupa’da farklı bir düzenin kurulacağını işaret ediyordu. Özellikle Cumhuriyet gazetesinde Yunus Nadi, bu dönemde yazdığı yazılarla dikkat çekmiştir. 30 Temmuz tarihli başyazısında “dünya, realiteyi olduğu gibi görmeye mecburdur” diye başlayan Nadi, şunları kaydetmektedir:

“Bugün Avrupa’da bir Alman kudreti yaşıyor. Bu kudretin membaı, kemiyet ve keyfiyet itibariyle Alman birliğinden gelir. Alman birliği ise bir veya

²² Belge, *a.g.e.*, s. 32-35.

²³ Koçak, *a.g.e.*, s. 500.

²⁴ Güvenir, *a.g.e.*, s. 124.

birkaç şahsın değil, tekâmül eden bir fikrin, binaenaleyh tarihin eseridir... 90 milyon insanın Avrupa için bir tehlike olacağını ileri sürerek Alman birliğini parçalamaya uğraşmak, tarihi tersine yürütmek gayretine benzer”.²⁵

Burhan Belge de aynı günlerde radyoda, Almanya'nın ortaya attığı ve revaçta olan “yeni nizam” fikrine değinir. Almanya askeri zaferlerini arttırdıkça, kıtanın barışa kavuşma imkânının zayıfladığını belirten Belge, Almanya ile Türkiye'nin son ticaret anlaşmasını imzalaması vesilesi ile Türkiye'de bazı gazetecilerin “Yeni Avrupa” hakkında ileri-geri fikir yürüttüklerini belirterek bunu eleştirir. Çünkü Belge'ye göre, henüz ne Avrupa'da ne de dünyanın başka noktalarında olmuş bitmiş bir şey yoktur. Herkes kendi sahasında diğerleri ile çetin bir mücadele sürdürmektedir. Öte yandan Almanya'nın kudretinin kabul edilmesi hususu da yanlış ve tehlikeli bir bakış açısidir. Bu, her şeyden önce “bizim kendi istiklalimize verdiğimiz geniş mana” ile tezat teşkil etmektedir. Türkiye “herhangi bir kıtanın ya da memleketin refahı uğruna... dışarıdan direktif alacak değildir”.²⁶ Zekeriya Sertel, Hüseyin Cahit gibi açık müttefik yanlıların yanında, basında Alman yanlısı eğilim de sadece Cumhuriyet gazetesi ile sınırlı değildi. Peyami Safa'nın yazdığı *Tasviri Efkâr* ile *Turkische Post* gibi gazetelerde de benzeri bir bakış söz konusuydu.²⁷ Türkiye'nin

²⁵ Yunus Nadi, “Alman Milleti ve Avrupa”, *Cumhuriyet*, 30.07.1940, akt., Güvenir, *a.g.e.*, s. 125. Nadi'nin bu yazısı basında büyük tartışmalar yaratmış, bilhassa Hüseyin Cahit Yalçın, Nadi'yi sert ifadelerle eleştirmiştir.

²⁶ Belge, *a.g.e.*, s. 174-178.

²⁷ Peyami Safa, Hüseyin Cahit'in İngiltere yanlısı tutumunu sık sık eleştirmiştir. Bir grup Türk gazetecinin Eylül 1940'ta Londra'ya yaptıkları seyahati, köşesinde Server Bedii müstear adıyla değerlendiren Peyami Safa, duyduğu hoşnutsuzluğu alaycı bir dille anlatır: “...Londra'daki Türk gazeteciler, Churchill'in Avam Kamarası'ndaki nutkunu dinliyorlardı. Hüseyin Cahit Yalçın, her cümle başına yerinde fırlıyor, el çırpıyor ‘bravo!’ diye bağırıyordu. Abidin Daver bir ara Cahit'i kolundan çekerek ‘Üstat’ dedi ‘sen İngilizce bilmezsin, anlamadan ne alkışlıyorsun?’. Hüseyin Cahit cevap verdi: ‘Ben İngilizce bilmem ama Churchill'in ne söyleyeceğini bilirim. Onun sözlerinin, benim yazdıklarımın ne farkı olabilir!’, Server Bedii, “Londra'da Türk Gazetecileri”, *Tasviri Efkâr*, 13.09.1940. Bu arada Asım Us, döneme ait günlüklerine şu satırları düşmüştür: “Almanlar, Hüseyin Cahit'e Türk Çörcüleri diyorlarmış. Hüseyin Cahit, Birinci Cihan Harbi sonunda Almanların adamıdır diye İngilizler tarafından Malta'ya götürülmüştü”, Us, *a.g.e.*, s. 462.

Lahey büyükelçisi olan Yakup Kadri, bu günlerde Ankara'ya döndüğünde karşılaştığı ortamı şöyle betimler:

“Belki Büyük Millet Meclisi’nde birkaç mebus, yayın âleminde birkaç yazar Alman kudretindeki zaaf alametlerini görmekte ve müttefikimiz İngiltere’nin dayanacağı ümidini beslemekte idi. Bunların en başında Hüseyin Cahid’in yazılarını ve Burhan Belge’nin Ankara Radyosu’ndaki haftalık konuşmalarını hatırlatmak isterim. Bu yazı ve konuşmalar, Hariciye vekâletimiz erkânı tarafından hiç hoş görülüyor; hatta ara sıra tenkit ve itirazlara uğruyordu. Zira o zamanlar dış politikamız bir nevi tarafsızlığa doğru kaymaya başlamıştı”²⁸.

Türkiye’nin bütün savaş boyunca yaşacağı belki de en hassas gelişmeler, 1941 yılının ilk yarısında meydana gelmiştir. Almanya’nın, batı cephesindeki işgali tamamladıktan sonra doğu cephesine dönerek Balkanlar’ı işgale yönelmesi, Türkiye için “tehlike çanlarının” en yoğun çaldığı aylar olmuştur. Çünkü Balkanlar demek bir yanılla Alman ordusunun Türkiye sınırına dayanması anlamına geliyordu.

Balkanlar’da üstünlük sağlayan Almanya’nın ilerleyişi esnasında, İngiltere Başbakanı Churchill, İnönü’ye gönderdiği mesajda Türkiye’nin savaşa girmesini istemekteydi. Türkiye’nin İngiltere’ye daha fazla yakınlaşacağından endişelenen Hitler ise, Mart 1941’de İnönü’ye bir mektup yazarak Alman ordusunun Bulgaristan harekâtının Türkiye’ye yönelik olmayacağı yolunda güvence vermiştir. Bu mektuplaşmadan sonra, Güvenir’in ifadesiyle “Türkiye, savaşın başlangıcından beri Almanya’ya takındığı soğuk ve uzak tutumu terk etmiş, bu ülkeyle bir bakıma

²⁸ Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Zoraki Diplomat*, s. 228.

zorunlu bir dostluk dönemine girmiştir”.²⁹ Bu arada Sovyetler de Almanlardan iyiden iyiye tedirgin olmaya başlamış ve iki ülkenin ilişkileri bozulmaya başlayınca, Sovyetler, Türkiye olan münasebetini gözden geçirme gereği duymuştur. Aksi halde, Türkiye iyice Almanya’ya yaklaşabilirdi.³⁰ Böylelikle 25 Mart 1941’de Türk-Sovyet Ortak Deklarasyonu açıklanmış; buna göre iki ülkeden biri saldırı uğradığı takdirde, diğer ülkenin tarafsız kalacağı şeklinde mutabakata varılmıştır. Bu gelişmeden sonra Almanya da Türkiye’ye bir saldırmazlık paktı teklif etmiştir. Çünkü Almanya hazırlıklarını çoktan tamamladığı Sovyet saldırı için, öncelikle güney sınırından yani Türkiye’nin tutumundan emin olmak istiyordu. Türkiye’nin de olumlu yaklaşımı ile 18 Haziran 1941’de anlaşmaya varılmış, böylece Türkiye tarafsız olacağını resmen beyan etmiştir. Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, parlamentoda antlaşmanın onaylandığı oturumda, durumu “İngilizlerle müttefik, Almanlarla dostuz” sözü ile izah etmiştir.³¹

Burhan Belge, Almanya’nın üstünlüğünün neden olduğu karmaşa ile birlikte Alman propagandasının ve sempatanlığının dışarıda ve içeride yaygınlaştığı bu zaman diliminde 13 Mayıs tarihli konuşmasında, aydınların halini tasvir ederek Nazi hayranlığını eleştirir:

“Her memlekette, faşist yahut Nazi ağzı ile konuşur yahut yazı yazar münevverlere rastlandı ve bunların adedi, artmaya başladı... Bu gibi

²⁹ Güvenir, *a.g.e.*, s. 98.

³⁰ Koçak, *a.g.e.*, s. 545.

³¹ Barutçu, Faik Ahmet, *Siyasi Anılar 1939-1954*, Milliyet Yay., İstanbul: 1977, s. 208. Niyazi Berkes, Saraçoğlu’nun bu ifadesini, tarafsızlığın formülü olarak nitelendirir. Ancak Berkes’e göre bu formülün gerçek mimarı Almanya’nın Türkiye sefiri olan Von Papen’dir: “Duruma Von Papen hâkim. Onun istediği olacaktı... Bu, Türkiye’nin ‘tarafsız’ kalmasını sağlamaktı. İngiltere’nin de istediği bu. Milli Şef ile Saraçoğlu’na, bu iki isteğe göre yürümek düşüyordu. Ünlü ‘tarafsızlık’ siyasetinin aslı budur”, Berkes, *Unutulan Yıllar*, İletişim Yay., İstanbul:1997, s. 187, 194.

münevverler için, hele hadisenin tam ortasında yani tehlike kendi vatanını tehdit ederken, salim düşünmek, kafasını yeniden selamete işletmek çok zor ve bazen imkânsızdır. İşte bu yüzden, bu gibi münevverlerin beyinleri çatlamıştır. Bunların çoğu muharrirdir, gazetecidir, hoca'dır vs. Bunlar, hakikatleri kendi kafalarıyla arayıp bulanlar değil, hazır bir şekilde şuradan buradan toplayanlardır”³²

Almanya, Türkiye ile imzaladığı antlaşmadan dört gün sonra 22 Haziran 1941’de Sovyetlere savaş açınca Türkiye derin bir nefes almıştır. Bunu dönemin önde gelen tanıklarından Faik Ahmet Barutçu canlı biçimde sunar:

“Beş yüz yıllık tarihin yöneltmesi ile bütün kalpler, Almanların zaferi için çarpamaya başlamıştır. Herkes birbirini kutluyor, ‘bayramınız kutlu olsun’ diyordu...Milli Şef İnönü, Yalova’dan Ankara’ya geldi... Her zamankinden daha çok şen ve sevinçli idi. ‘Nasılısınız?’ diye sorunca, bu sevinçlerini doğal bir dille ‘çok iyiyim’ diyerek belirtiyorlar. Nedenini sormaktan çekiniyorum, çünkü hemen açılıp dökülecekler!. İnönü ‘Almanlar hava egemenliğini bütünüyle kurmuşlar, bu önemlidir’ [deyince], Mareşal [Fevzi Çakmak] ‘bir haftada bitmezse çok ayıp olacak’[diyor]”.³³

Dolayısıyla Türkiye kâğıt üstünde “tarafsız” görünmekle beraber, bir yandan da Almanların kazanmasını istemekteydi.³⁴ İktidarın bu arzusu, basında da farklı ifadelerle kendini belli etmiştir. Falih Rıfki Atay *Ulus*’ta “Führer, bu tehditte

³² Belge, *a.g.e.*, s. 272–276. Peyami Safa aynı günlerde Ankara Radyosu hakkında şunları yazmaktadır: “Umumi yerlerde birkaç defa kulağıma çarptı. Ankara Radyosu’nda konferans verilirken, hoparlörler önünde birikmiş halk arasından sesler yükselir: ‘Tıraş başladı, kapat!’. Şimdiye kadar mikrofon başında yapılması zaruri tasfiyeye dair yazdıklarımızın hiçbirini müspet netice vermediği için bu işte herhangi bir tekâmülden ümidimizi kesmiştik. Hususi dostlukların, inhisar kafasının, şahsi sanat ve politika ihtiraslarının Ankara mikrofonunu muhasara etmiş olduğuna inanmaktan başka bir izah yolu bulamaz olmuştuk...”, Peyami Safa, “Mikrofon Başında Tasfiye”, *Tasviri Efkâr*, 19.05.1941.

³³ Barutçu, *a.g.e.*, s. 206, 210.

³⁴ Murat Belge, bunun nedeni olarak, CHP içinde ve yerleşik düzenin farklı kademelerinde, faşizmin, sevilen bir ideoloji olmasının belirleyici payı olduğunu söyler: “Saracoğlu, Menemencioğlu, Recep Peker, Şükrü Kaya, Mahmut Esat ve daha pek çokları Nazizm’e de Faşizm’e de hayrandı...”, Belge, M., “Türkiye’de Siyasi Düşüncenin Ana Çizgileri”, Ömer Laçiner (der.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler*, C. 9, İletişim Yay., İstanbul: 2009, s. 54.

milletini kurtarmak zaruretini duymuştur” ifadesini kullanırken, *Vatan* gazetesinde Ahmet Emin Yalman “Hitler,... insanlığın Bolşevikliğe karşı bayraktarlığı sıfatını takınmakta menfaat görmüştür” diyor; *Cumhuriyet*'te Yunus Nadi de “...hakiki Türk matbuatı ve hakiki münevverler, Türk-Alman dostluğunu rencide edebilecek neşriyattan daima sakınmıştır” diye yazıyordu.³⁵ Barutçu, yaşananların genel bir tasvirini “...şimdiye kadar İngiliz ittifakının en ateşli taraftarları, hemen dillerini ve kanılarını değiştirmeye başlamıştı” cümlesiyle yapmaktadır.³⁶ Bilhassa başta Fevzi Çakmak olmak üzere, Ankara’da, Almanya’nın en geç altı haftada Sovyetleri mağlup edeceğine dair beklenti de vardı.

Burhan Belge, Alman yanlısı bu beklentileri, 2 Ağustos’taki konuşmasında “...işte altı hafta geçtiği halde, ne arka yollardan ilan edilmiş veçhile Kiev düşmüş ne de bazı hamarat Avrupa ajanlarının müjdelediği gibi Leningrad’a girilmiştir” diyerek ince şekilde eleştirip “... oysa bazılarınca mukadderat-ı ilahiyeden farksız bir salahiyet, bunu böyle tayin etmiş bulunuyordu” sözleriyle değerlendirir.³⁷ Belge’ye göre şimdiye kadarki çarpışmaların hiçbirinde, Almanya için can, cephane ve malzeme sarfiyatı bu nispette ağır; buna karşılık da elde edilen maddi kar bu nispette düşük olmamıştı. Bu arada Mihver ile demokrasiler arasındaki mücadelede, dünya kadar büyük bir meçhul olarak duran Rusya’nın, artık demokrasiler lehine çalıştığı malum hale gelmiştir.³⁸ Bu arada Amerika ve İngiltere bir araya gelerek Atlantik Beyannamesi’ni 14 Ağustos’ta ilan etmek suretiyle, Mihver’e karşı Rusya’yı destekleyeceklerini bildirmiştir. Burhan Belge 11 Ekim’de radyoda, Amerika ve

³⁵ Güvenir, *a.g.e.*, s. 163; Koçak, *a.g.e.*, s. 601.

³⁶ Barutçu, *a.g.e.*, s. 186.

³⁷ Belge, *a.g.e.*, s. 514-518.

³⁸ Belge, *a.g.e.*, s. 523-526.

İngiltere'nin yanında Sovyetler'in de iltihak ettiği Atlantik Beyannamesi'nin son derece önemli bir dönüm noktası teşkil ettiğini anlatırken, beyannamenin “yeni bir milletlerarası nizamın anayasası” olarak görülebileceğini belirtmiştir.³⁹ Amerikan-İngiliz gücünün Sovyetlere askeri yardımda bulunmaya başlamasını aynı günlerde Ankara Radyosu'nda farklı değerlendirenler de vardır. Niyazi Berkes'in aktardığına göre radyoda her akşam gelişmeleri sunan Nurettin Artam, savaşın kısa sürede Almanya lehine biteceğini savunduğu için, Sovyetler'e yapılan yardımı sürekli eleştiren konuşmalar yapıyordu.⁴⁰

1942 yılının başlarında Almanya, Sovyetlere karşısında ciddi başarılar kazanmakta ve ilerlemesini sürdürmekteydi. Almanya'nın başarıları, Türkiye'de de yakın ilgi uyandırmaktaydı. Fakat bunun daha önemli bir sonucu, 1941 yılından beri artarak yükselen “ırkçı” “Turancı” eğilimlerin 1942 senesinde iyiden iyiye güç kazanmış olmasaydı. Sovyetler ile olan mücadelesinde Türkiye'yi kendi saflarına çekebilmek için bu akımları destekleyen Almanya bir yandan Kafkaslardaki Türk kökenli halkların sorununun çözümünde resmi işbirliği önermiş öte yandan gayr-i resmi Turancı örgüt ve yayın organlarını destekleyerek kamuoyunu ve dolayısıyla Türk hükümetini etkilemeye girişmiştir.⁴¹ Bu çerçevede *Bozkurt*, *Gök Börü*, *Tanrıdağ*, *Orhun* ve *Çınaraltı* gibi dergilerde toplanan bu eğilim yanlıları yoğun faaliyetler sergilemiştir. Reha Oğuz Türkan, Nihal Atsız, Zeki Velidi Togan, Ali İhsan Sabis, Hüseyin H. Erkilet ve Hüseyin Namık Orkun gibi isimler bu dergilerde değişik zamanlar süresince çok sayıda yazı kaleme almıştır. Bu yayınlarda genel

³⁹ Belge, a.g.e., s. 527-530.

⁴⁰ “Yardımanın akmaya başlaması Ankara'da Nurettin Artam'ın akşam yorumlarında sinirlerini bozuyor; bununla “Roosvelt'in astronomik rakamları” diye alay edip duruyordu”, Berkes, a.g.e., s. 210.

⁴¹ Koçak, a.g.e., s. 660.

olarak, “milliyetçiliğin ve ırkçılığın insanseverlik-beynelmileliyetçilik karşısında nasıl anlamlı ve yaşamsal dayanaklar olduğu...; ‘istikbalin bir milliyetçilik yüzyılı olduğu’ ve ‘milli ruh eksikliğinin’ Fransa’da görüldüğü gibi ülkelerin çöküşüne yol açtığı vurgulanıyordu. Milletlerin ‘genişleme kabiliyeti’, ‘büyük nüfuslu millet olmak’ Alman zaferleri nezdinde sürekli dile getiriliyordu”.⁴² Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu’nun “Biz Türk’üz, Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar ve lâakal o kadar bir vicdan ve kültür meselesidir” şeklindeki sözleri de Turancı görüşleri cesaretlendirmiştir.⁴³

Burhan Belge ne radyoda ne de gazetede köşesinde yukarıdaki dergiler ya da isimlere değinmemiş ve doğrudan bir tartışmaya girmemiştir. Yalnızca *Tan* gazetesinde kaleme aldığı bir yazıda “bazılarımız, yeni ırkçı cereyanların sadece revaçta değil bizzat kendi harplerinin cephesinde bulduklarını görerek, bizde de bir ırkçılık hevesine düşmüşlerdir”⁴⁴ türünden eleştirmekle yetinmiştir. Öte yandan Saraçoğlu’nun geniş yankı uyandıran sözlerine, Zekeriya Sertel ve Burhan Belge *Tan* gazetesinde hiç değinmemişlerdir. Daha doğrusu, Saraçoğlu’nun konuşmasından genişçe bahsetmelerine rağmen, “Türkçülük” ile ilgili kısmı adeta görmezden gelmişlerdir. Haklı olarak Güvenir, bu tavrın, Sertel ve Belge’nin Saraçoğlu’nun düşüncesine açıkça katılmadıkları anlamına geldiğini vurgulamaktadır.⁴⁵ 1945 yılı

⁴² Ertekin, Orhan Gazi, “Cumhuriyet Döneminde Türkçülüğün Çatallanan Yolları”, Tanıl Bora (der.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, s. 364.

⁴³ Örneğin Peyami Safa, Saraçoğlu’nun 6 Ağustos tarihindeki bu açıklamasını ertesi gün köşesinde şöyle yorumlamaktadır: “Bizde reel Türkçülük, halkın yalnız aydınlar tarafından şuurlandırılan derin fakat gayri resmi bir özleyişi halinde kaldı. İttihat ve Terakki’nin büyük ideologu Ziya Gökalp’in bile devlet bünyesinde resmi bir hüviyeti yoktu ve bu bünye içinde Enver’in ümmetçiliğiyle Talat’ın Türkçülüğü bazen yumruk yumruğa geliyordu... İnkılâp tarihimizde ilk defa olarak, Türklük ve Türkçülük davamızda, resmen, Türk milleti tek bünye haline geliyor. Bu kaynaşma, büyük şeylere gebe dir”, Peyami Safa, “Milliyetçilik ve Türkçülük”, *Tasvirî Efkâr*, 07.08.1942.

⁴⁴ Burhan Belge, “Ülkü: Milli Kültür Dergisi”, *Tan*, 20.04.1942.

⁴⁵ Güvenir, *a.g.e.*, s. 183.

ortalarına kadar etkinliklerini sürdürecektir olan Turancı düşünceler karşısında Burhan Belge meseleye, *Siyasi İlimler Mecmuası*'nda yayımlanan bazı yazılarında, daha geniş bir açıdan yaklaşma gereği duymuştur. Belge'ye göre hâlihazırdaki milliyetçilik davasında birkaç yaklaşım türü vardır: Bazıları, Gökalp'ten yürüyerek ırkçı bir görüşle, Batıdaki ırkçı milliyetçiliğe bir nazire yaratmak istemekte, bazıları Türkçe konuşan Müslüman toplumları varlığımızın çekirdeği telakki ederek bunun büyümesine taraftar görünmekte, bir kısmı Türklüğü ve Türkçülüğü Anadoluculukla tayin ve tasnif etmekte ve bazıları da Fransız İnkılâbının prensiplerinden yürüyerek Türkiye adındaki memleketin bütün vatandaşlarına, kanları ve dilleri ne olursa olsun "Türk" demektedir.⁴⁶ Belge'ye göre bunların hiçbirisi, Türk milletinin zaman ve mekân içindeki yürüyüşünü hakkıyla vasıflandıramaz. Çünkü bunlar iyi ya da kötü bazı arayışlardır ancak Türkiye'nin arayışa ne vakti ne de ihtiyacı vardır:

"Biz öyle bir devirde yaşıyoruz ki, dünya, 'milliyetçilik' davasını, bütün buhranları ile düzenlemek ve kapatmak üzeredir. 19. asrın başlangıcından itibaren nazari münakaşalarını yapan ve çeşit çeşit devletlerini kuran milliyetçilik cereyanı... bu harpte, uzvi inkişaf seyrinin muayyen bir merhalesini tamamlamış gibidir... Milliyetçilik artık bir milletin 'başına buyruk' olarak kendi menfaatlerini tespit, takip ve temin etmesi gibi, diğer milletlere ve insanlığa doğru gayri mesul bir hareketi değil; bir milletin diğer milletlerle birlikte insanlık camiası içinde yerini alması[dır]".⁴⁷

Misak-ı Milli ve Lozan'a atf yapan Belge, aslında Kemalizmin yeni bir aranmayı gereksiz kılacak kadar açık olduğu görüşünün altını çizer. Milli davayı

⁴⁶ Burhan Belge, "Milliyetçilik Mefhumunda Yeni Bir İstihaleye Doğru", *Siyasi İlimler Mecmuası*, Sayı 148, Temmuz 1943. Ayrıca, "Türk Milliyetçiliği", *Siyasi İlimler Mecmuası*, Sayı 149, Ağustos 1943.

⁴⁷ Belge, "Milliyetçilik Mefhumunda Yeni...", s. 195, 197.

ortaya koymakta birbirinden gittikçe uzaklaşan yaklaşımlardan kaçınmanın yolu da ancak bu olabilir.

1942’de Türkiye’den bir heyet Almanya’yı ve Mihver cephelerini ziyaret için davet edilmiştir. Akşam gazetesinden Necmettin Sadak’ın başkanlığındaki grupta Asım Us, Nadir Nadi ve Selim Sarper gibi gazeteciler bulunmaktadır. Şevket Süreyya Aydemir anılarında, Hitlerin karargâhını ziyaret için Türkiye’den gidenler olduğunu söyleyerek, bu dönemde Alman hayranlığının yaygın olduğunu ve “Türkiye neden hala harbe girmiyor?” sorusunun yüksek sesle dillendirildiğini belirttikten sonra “ama Ankara Radyosu gene de müttefiklerin nihai zaferinden bahsediyordu” der.⁴⁸ Bu dönemde Burhan Belge “bize saldırı olmadıkça, dünya vakalarının sadece şahidiyiz” ifadesini kullandığı bir radyo konuşmasında, hükümetin gözettiği denge siyasetini de göz önünde bulundurarak, şu sözlerle kamuoyuna seslenmiştir:

“Biz Misakı Milli ile her türlü emperyalizmi reddetmişizdir... Daha bugünden, emperyalizm, talipleri kadar salıkları için de utanç veren bir siyasi mezhep haline gelmiş bulunuyorsa, harp bittiği gün bir köşede yaşamaya çalışsa bile, o çirkin hüviyetini nasıl saklayabilecektir... Bu harbe dipdiri girdiğini sanan emperyalizm, harpten ölümcül yara almış olarak çıkacaktır. Şu halde, mademki Türk inkılâbı ve Türkiye Cumhuriyetinin vücut bulması, hem emperyalizmin reddine hem de istiklal hakkının bütün milletlere verilmesine örnektir. O zaman neden bu harbin, Türk milleti ile ruhi, bünyevi ve tarihi bir alakası olsun? Neden bu harp, memleketimizin bütün çevresini yalayınca, kendisinden bize ve bizden kendisine doğru herhangi bir incizaba şahit olsun?”⁴⁹

⁴⁸ Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam: İsmet İnönü*, C. 2, s. 189.

⁴⁹ Belge, *a.g.e.*, s. 310–314. Yeri gelmişken, Matbuat Umum Müdürü baş müşaviri sıfatını taşıyan Burhan Belge’nin, Ankara’da katıldığı Türk Basın Kongresi vesilesiyle yazdığı ve basın-iktidar

1943 yılına girilirken savaşın seyrinde ilk ciddi değişim yaşanmaya başlamış, bir yandan Sovyetler Almanları durdurmayı başarırken Kuzey Afrika'daki Mihver güçlerine de ağır kayıplar verdirilmiştir. Bu esnada Almanya'ya karşı kalıcı bir darbe indirmek isteyen Müttefik güçleri, ikinci cephenin açılması gerektiğine karar verince Türkiye'nin savaşa girmesi yolunda ciddi baskılar kurulmuş ve bu bağlamda Churchill Adana'ya gelerek 30 Ocak 1943'te İnönü ile bu konuyu görüşmüş ancak istediğini elde edememiştir. 1943 yılının ortalarına doğru, Müttefiklerin Alman ordusu karşısındaki başarıları artarak devam etmekteydi ve İtalya 8 Eylül'de kayıtsız şartsız teslim oldu. Fakat yine de Almanya'nın karşı propagandası Türkiye'de hala etkili ve çeşitli yayın organlarında bu kanaatler dile getiriliyordu.⁵⁰ Burhan Belge müttefiklerin artık belirgin hale gelen üstünlüğünün eşliğinde, *Tanin* gazetesinde ülkedeki Alman yanlısı havayı sert sözlerle eleştirmiştir:

“...bizde bile bazı muharrirler, ilkin Sovyetlerle Anglo-Amerikalıların arasını açabilecek, arkasından da Almanlarla Anglo-Amerikalıların arasını bulabilecek hususi bir merak ve zevk ile araştırmaya koyulmuşlardır. Sanki kendilerine, Türk kamuoyunu bu şekilde göstermek ve aksettirmek vazifesi verilmiştir. Türk kamuoyu, Avrupa harbinin sonuna yaklaşıldığı bir arada, bu kadar Almanca düşünemez. Türk kamuoyu, Türkçeye tercüme Almanca fikirlerden bıkmış ve usanmıştır... Bunlar ya susacaklar yahut başka türlü konuşmasını öğreneceklerdir”.⁵¹

ilişkinde değinen ilginç bir yazıdan bahsetmek gerekir. Demokratik devletlerle totaliter devletlerde iktidar-basın ilişkisinin farklı olduğunu söyleyen Belge, Türkiye'deki durumun ikisine de uymadığını belirtir. “Matbuat serbest olmadı mı, devlet kendi manevra kabiliyetini azaltmış olur” diyen Burhan Belge, bu hususun son derece önemli olduğu düşüncesindedir: “Çünkü basın, mütemadiyen hükümetin talimatıyla hareket etti mi, bir memlekette en mühim kontrol unsuru olan halkın kendisi de, aynı otomatlığa yani aynı atalete düştü demektir. Artık o halk, kendi kendine düşünür bir halden çıkmıştır. Hükümet, elindeki matbuat ve matbuat da karşısındaki halk için her gün bir şeyler düşünecektir ki, halk sabah kalkınca akşama kadar ne düşüneceğini ve ne söyleyeceğini bilsin. Bu hale düşen bir halk, ne kadar münevver olursa olsun, çok geçmeden bir pıhtı haline girer”, Burhan Belge, “Ankara'daki Matbuat Toplantısı”, *Tan*, 24.04.1942.

⁵⁰ Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1983-1945)*, Cilt 2, s. 210.

⁵¹ Burhan Belge, “Moskova Toplantısı ve Biz”, *Tanin*, 18.10.1943.

Türkiye'nin izlediği “savaş-dışı kalma” siyaseti 1944 yılına girilirken özellikle Sovyetlerin tepkisi ile karşılaşmıştır. Sovyetler, uzun zamandır İngiltere ve Amerikan yardımını almakta olan Türkiye'nin gecikmeden savaşa girmesini istiyor ve Türkiye'nin durumunun en çok Almanlara yaradığını dile getiriyordu. Ama Türkiye her şeye rağmen savaşa girmeme kararında ısrar edince, 1944 yılının Şubat ayında İngiltere ve ABD, Türkiye ile olan ilişkilerini dondurma kararı almıştır. Burhan Belge ilişkilerin resmen kesilmesinden bir hafta sonraki konuşmasında, Türkiye'nin bugüne dek müttefiklerin yanında durduğunu ve şimdi ilişkilerin kesilmesini “eski iyi günlerin arkada kalması” olarak değerlendirir ama iyi günlerin unutulmaması gerektiğinin de altını çizer. Çünkü “birbirimize çok daha lazım olacağımız günler, arkada kalanlar değil henüz yolda olanlardır”.⁵²

Türkiye'nin Müttefiklerle bozulan ilişkileri birkaç ay sonra yeniden düzelme yoluna girmiştir. Özellikle İngiltere'nin ilişkilerin yeniden düzeltilmesi yönündeki arzusu ve çabasının sonucu olarak, Türkiye 2 Ağustos 1944'te Almanya ile olan ilişkilerini kesme kararı alacaktır. Nihayet 1945 yılının başlarında Müttefik kuvvetleri artık Almanya'nın içlerinde ilerler bir duruma geldiğinde, Türkiye Almanya'ya resmen savaş ilan etmiştir. Bu girişimin önemi, daha geniş bir uluslararası çabaya müstenitti. Çünkü 4–11 Şubat 1945'te Stalin, Churchill ve Roosevelt'i bir araya getiren Yalta Konferansı'nda alınan karara göre, Mart ayı sonuna kadar Mihver devletlerine savaş ilan etmeyen ülkeler Birleşmiş Milletler üyesi sayılmayacak ve San Fransisco Konferansı'na davet edilmeyecekti.⁵³ 25 Nisan'da yapılması planlanan bu konferans ve sonuçları, Türkiye'de toplumsal ve

⁵² Belge, *a.g.e.*, s. 415-419.

⁵³ Koçak, *a.g.e.*, s. 272.

siyasal dengelerin yerinden oynaması ve yeni bir biçime akması yönünde belirleyici bir etkide bulunacaktır. Böylece Türkiye hızla çok partili siyasal yaşam ile hak ve hürriyetlerin egemen olmaya başladığı yeni bir döneme girecektir. Burhan Belge için bu ortam, savaş boyunca birikerek gelmiş olan bazı temel düşüncelerini ve politik yaklaşımlarını açık olarak ortaya koyması ve güçlü biçimde savunması anlamına gelmekteydi.

2.2. Bir Zihniyet Dönüşümünün İzleri

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermeye yüz tutmasıyla birlikte Türkiye'de ilk kez demokratik bir siyasal ve toplumsal yaşamın imkânları görünmeye başladı. İç ve dış etkenler bir araya gelince, otoriter tek-parti anlayışı sarsılmaya ve kısa sürede yerini çok partili demokratik ortama terk etmek durumunda kalacaktır. Bu tartışmaların basında ve kamuoyunda yaygın olarak gündeme geldiği 1945 yılının ikinci yarısından önce, Burhan Belge *Tanin* gazetesinde peş peşe yazdığı yazılarda ülkenin bundan sonra akmasını istediği mecraya dair fikirlerini geniş olarak sunmuştur. Nihayet bir süre sonra da Demokrat Parti'nin kuruluşunu müteakip, çok partili demokratik yaşamın her yönüyle tahakkuk etmesi için değişik yayın organlarında 1950 yılına kadar başyazar sıfatıyla yazılar kaleme alacaktır. Ancak Burhan Belge'nin bu yeni ortamda tebarüz eden *demokrasi eksenli* bakışı, dönemin pek çok aydınının tersine, 1945 yılında şartlar icabı ortaya çıkmamış; adeta tedricen gelişen bir zihniyet dönüşümünün neticesi olarak görünmeye başlamıştır. Bunu bizzat kendisi de yıllar sonra, el yazısı ile kaleme aldığı yayımlanmamış bir notunda şöyle izah etmiştir:

“1937’den sonra bütün yazılarımda demokrasinin ve çok partili hayatın bizde de yerleşmesi lüzumunu ve imkânını müdafaa ettim. II. Cihan Harbi boyunca Ankara Radyosu’nda demokratik cepheyi tuttum ve onun muzaffer olma zaruretini adım adım ve bu hususta hiç kimseden talimat almaksızın müdafaa ettim... Sadece bizde değil, her memlekette, kimin faşizm ve diktatörlük taraftarı ve kimin demokrasi taraftarı olduğunu tayin eden asıl imtihan, Cihan Harbi’nin o netameli seneleri zarfında cereyan etmiş ve her fikir adamının asıl kaderini o mücadele tayin etmiştir.... Buna ilave olarak Siyasi İlimler dergisinde ve harbin son yıllarında, çok partili hayata cesaretle geçmemiz lüzumunu müdafaa eden yazılar neşrettim ve diyebilirim ki o tarihlerde muhalif olarak bu bahiste yalnızdım. Bütün bunlar *zihniyetimin* ve *fikri hüviyetimin* bir ifade ve delilidir”.⁵⁴

Burhan Belge’nin dile getirdiği zihniyet değişiminin izleri takip edildiğinde, 1930’ların sonlarında *Ulus*’ta demokrasi başlıklı kimi yazıları göze çarpar ama bunlar henüz değişimin ilk emareleri gibidir ve Milli Şeflik atmosferinin imkânları dâhilinde değerlendirilebilir. Bu yazılarda Belge, Türkiye’nin kurulduğundan beri bir inkişaf halinde olduğunu belirttikten sonra, “milletin devletini kontrol etme hakkı” olduğunu “millet içinde demokrasinin yerleşmesinin, fertlerde doğan hürriyet ve istiklal şuurundan kaynaklandığı”nı dile getirmiştir. Ve Türk milleti kendi demokrasisini yapmanın yolları üzerindedir.⁵⁵ Belge için, bu sürecin bir sonraki aşaması, dünya savaşının başlamasıyla birlikte demokrasi yanlısı olmanın gerekliliğinin şekillenmeye başlamış olmasıdır. Ankara Halkevi’nde Şubat 1940’da geniş bir dinleyici kitlesine verdiği “Propaganda” başlıklı konferansta, totaliter ideolojiler diye tanımladığı Mihver devletlerini “dünya barışı ve insanlık için tehdit” olarak vasıflandırır. Demokrasi cephesini oluşturan Müttefikler ise “hem müesses dünya değerlerini müdafaa hem de dünyaya yeni ve güzel bir düzen getirmek”

⁵⁴ BBÖA.

⁵⁵ Burhan Belge, “Demokrasiye Dair...”, *Ulus*, 13.02.1939.

amacını ortaya koymuştur. Bundan dolayı “1918’den beri şiddetli tenkitlere uğrayan ‘demokrasi’ lehine, fiilen bir sempati ve bir taze iman uyandırmaya muvaffak olmuşlardır”.⁵⁶ Esasen *Kadro* hareketi düşünüldüğünde, Burhan Belge’nin bu ifadeleri son derece anlamlı bir kopuşa da işaret etmektedir. Önceki bölümlerde sunulduğu üzere, Kadrocuların özellikle “demokrasi”ye karşı şiddetli bir tepkileri söz konusudur. Burhan Belge’nin Kadro sürecinde konu üzerine yazdığı farklı yazılarda, demokrasiyi, sık sık “Fransız İnkılâbından kaynaklı ve 1918’de miadını doldurmuş bir ideoloji” olarak tavsif ettiği hatırlandığında, şimdi durmakta olduğu yer belirgin hale gelir.

1940 yılından sonra radyo konuşmalarında aldığı pozisyon sadece Mihver karşıtlığı ve Müttefik yanlılığı ile sınırlı kalmamış; savaştaki denklem her ne biçim alırsa alsın, başından beri anlatmak istediklerini bir biçimde dile getirmek istemiştir. Konuşmalarda “demokratik görüş ile topyekûncu görüş arasındaki mücadele” diye adlandırdığı karşıtlığı işlerken, totalitarizmin “...bazı memleketlerde insanları dış fırçasız ve kahkahasız bıraktığı”nı, “bazı memleketlerde ise cemiyetin çok çeşitli ve hürriyete dayandıkları için çeşitli olan hareketlerini basit bir otomatizme götürdüğü”nü belirtir.⁵⁷

1943 ve 1944 yıllarında Burhan Belge’nin Siyasi İlimler Mecmuası’nda yazdığı akademik nitelikli kimi makalelerindeki fikirleri de bu süreçte önemli izler taşımaktadır. Bu makaleler bir yanıyla Türkiye’nin, artık yavaş yavaş belli olan savaş-sonrası dünyaya adaptasyonu ve uyma gerekliliğini açıklayabilme endişesi

⁵⁶ Burhan Belge, “Propaganda ve Tesirleri”, *Ulus*, 11.02.1940.

⁵⁷ Belge, *a.g.e.*, s. 18.

olarak yorumlanabilir. “Türk milletine tevcih edilen esasın ruhu, tam ve kati manasıyla demokratik bir ‘içtimai akid’ olmasıdır” ifadesini kullandığı Ağustos 1943 tarihli makalesinde şunları kaydeder:

“...Bizim istiklal mücadelemiz, kelimenin en geniş manasıyla yolu cumhuriyete kadar giden bir halk hareketidir. Bunun böyle olduğunu bize iki kudretli delil ispat etmektedir. Birincisi, hareketin milletin ruh derinliklerinde makes bularak muvaffak olması; ikincisi de Birinci Büyük Millet Meclis’inde hâkim olan serbest fikir, sıkı tenkit ve titiz murakabe havasıdır...

Türkiye, bütün hürriyetlerine malik bir vatandaşlar camiası olarak ‘bütün hürriyetlerine ve salahiyetlerine malik’ bir parlamento tarafından idare edilebilir mi edilemez mi suali, inkılâbımızın içtimai safahatına ait noktalarda milletin tam bir anlayışına ve bağlanışına mazhar olduktan sonra, asla varit olamaz. Çünkü Türkiye, bugünkü devletini ve istiklalini ‘hürriyetleriyle salahiyetlerinin tamamına malik’ bir parlamento vasıtasıyla elde etmiştir. Ne yazık ki, şu son çeyrek asırlık varlığımızın hemen hemen her türlü meselesi, vakıası ve bunlara vücut vermiş olan kuvvetler ve şahsiyetler üzerine kifayetsiz durulduğu halde, ‘Birinci Büyük Millet Meclisi’ ve ‘Türkiye Büyük Millet Meclisi’ gibi tarih yapmış ve Fransız convention meclisleri gibi bir millet adına cepheler idare etmiş, akitler imzalamış ve milletle vatanın yeni varlıklarına nıgehan olmuş müesseselerimiz unutulup gitmiştir”.⁵⁸

Aynı dergide yer alan diğer bir yazısında Roosevelt’in “demokrasi” başlıklı bir konuşmasından hareket eden Belge, ABD başkanının “bizim bu harpteki daha büyük gayemiz, demokrasiyi, dünya ölçüsünde muzaffer kılmaktır” sözünün altını çizer. Demokrasinin dünya ölçüsünde teessüsüne hangi sebepler mani olmuşsa

⁵⁸ Burhan Belge, “Türk Milliyetçiliği”, *Siyasi İlimler Mecmuası*, Sayı 149, s. 148–163, Ağustos 1043. Bu arada, Büyük Doğu Dergisi’nin 1943 yılında dönemin bütün önde gelen aydınlarıyla yaptığı bir ankete, Burhan Belge’nin verdiği cevaplar da anlamlıdır. Örneğin “Yeni cemiyet mimarisinin ancak Demokrasilerde bir tekâmül ve istihalesinden doğabileceğine inanıyor musunuz?” ve “Türk cemiyeti hesabına, en mükemmel nefis muhafazası şuurunun, Demokrasiler yoluna katılmak olduğuna inanıyor musunuz?” gibi iki soruya da Belge “evet” cevabını vermiştir, bkz, *Büyük Doğu*, Sayı 2, 1943.

bunlar kaldırılmalı ve başka sebepler varsa onlar da tasfiye edilmelidir. Özellikle demokrasi sadece belirli kıta yahut ülkelerle sınırlı tutulmaksızın bütün olarak uygulanmalı, ileri-geri memleket farkını kaldırmalıdır.⁵⁹

Burhan Belge'nin savaşın aktif süresi içinde demokratik yaşamla ilgili belki de en açık ifadelerini ve keza içinde bulunduğu dönüşümü, 19 Mart 1944 tarihli radyoda konuşmasında bulmak mümkündür. Özellikle demokrasiler cephesinin genişletmeye başladığı fikirler ile Kemalizm arasında kurduğu ilişki düzleminde dile getirdikleri, bu sözlerin radyodan geniş kitlelere ulaştığı düşünüldüğünde son derece önemlidir:

“Amerikalı devlet ve Parlamento adamları mesela şuna benzer sözler söylüyor: Kurtarılan Avrupa memleketleri demokratik hatta sadık kalacaktır. Yine matbuat hürriyetine, sansürsüz haber alış-verişine ve bir de serbest seçim usullerine sadık kalacaklardır. Herhangi bir memlekette herhangi bir şahsın yahut zümrenin diktatörce temayüller göstermesi engellenecektir... Milletler işbirliğine ehemmiyet verecektir...

Atatürk'ün dünya görüşü ile Kemalizmin Devlet Prensiplerine tıpatıp uygun düşen bu mülahazalar, *biz Türkleri ancak heyecanlı bir sevinç, ümitli bir bekleyişe götürebilir* (a.b.ç.)... [Çünkü] Milli Misak'tan Lozan'a kadar uzanan yol, hep bu gibi fikir çiçekleriyle bezenmişti. TBMM hükümetleri ve orduları bu fikirlerin gerçekleşmesi uğruna harekete geçmişti... Bunları en iyi biz bildiğimiz halde, en çabuk biz unutmuşuzdur”.⁶⁰

Dikkatli bir üslupla işlenmeye çalışılan bu fikirler nihayet 1945 yılının ilk aylarında daha etkili olarak dile getirilmeye başlanmıştır. Tanin'in sahibi Hüseyin

⁵⁹ Burhan Belge, “Yeni İdareler ve Roosevelt'in Demokrasi Nutku”, *Siyasi İlimler Mecmuası*, Sayı 162, s. 339-344, Eylül 1944.

⁶⁰ Belge, *a.g.e.*, s. 422-426.

Cahit Yalçın, San Fransisco konferansına katılmak için yurtdışında olduğundan, gazetenin başyazılarını iki ay Burhan Belge kaleme alır. Bu yazılarında artık doğmakta olan yenedünya ile yakınlığın kaçınılmazlığı üstünde duran Belge'ye göre, yeni bir liberalizm devresi başlamış görünmektedir. Bu yeni liberalizm devresinde, iktisadi hayat, ilk yıllarda belki liberal değil, bilakis güdümlü olacaktır fakat siyasi hayat, dünyada ve her yerde mutlaka hürriyetlere dayanacaktır. Ve bir müddet sonra iktisadi hayat da yeni esaslarını tedvin etmiş olacaktır.⁶¹ Bu arada 18 Nisan'da İsmet İnönü'nün Ulus gazetesinde ilköğretime ilişkin çıkan uzun bir demeci, ertesi gün basında geniş yer bulmuştur. Başta Zekeriya Sertel'in Tan'ı olmak üzere bu demeç dikkat çekici bulunmuştur.⁶² İnönü bu demecinde resmi kanunlar ya da vatandaş hakları ne olursa olsun, eğer vatandaş en azından ilköğretim düzeyinde bir bilgi sahibi değilse, hak ve vazifelerini bilemez demekte ve ilköğretimi olmayan bir memlekette ortaçağ idaresinin hüküm süreceğini belirtmektedir. İnönü'nün bu açıklamasını Zekeriya Sertel başyazısında ele alırken, sadece rakamlar vermek suretiyle ilkokullaşmanın derecesi, yatılı okul öğrencileri, kimsesiz çocukların eğitimi gibi başlıklara temas etmekle yetinmiştir.⁶³ Burhan Belge ise aynı demece birkaç gün sonra Tanin'deki başyazıda farklı bir açıdan yaklaşır. Yazısına "İlköğretimin Derin Manası" gibi bir başlığı uygun gören Belge, İnönü'den alıntı yaptıktan sonra konuyu doğrudan demokrasiye getirir. Demokrasiyi "ileri bir rejim ve halkın halk tarafından halk için idaresi" olarak tanımlayan Belge'ye göre, halkın hiç olmazsa okur-yazar olmasının önemi de bunun demokrasi ile ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Çünkü "başındaki idarenin gerçekten kendisi için çalışıp

⁶¹ Burhan Belge, "Daha Sıkı Bir İşbirliğine Doğru", Tanin, 19.04.1945.

⁶² Ertesi gün *Tan* gazetesi haberi manşetten "Cumhurbaşkanı İnönü'nün Çok Önemli Direktifleri" ibaresi ile vermiştir.

⁶³ Zekeriya Sertel, "İlk Öğretim Davası", *Tan*, 19.04.1945.

çalışmadığını görmek ve kendisini idare edenler üzerinde hakkı olan kontrolü tesis edebilmek için, vatandaş en az okur-yazar olmalıdır. Böylece gazeteyi açıp okuyacak ve nasıl idare edilmekte olduğunu öğrenecektir”.⁶⁴

Burhan Belge'nin ilginç yazılarından biri de totaliter topluma dair yaptığı analizdir. Buna göre, toplumu kitlesel şekilde idare etmeye çalışan totaliter anlayış, iki görünmeyen illet tarafından sakatlanmaktadır. Bunların biri toplumdaki bireylerin, kolektif idarenin elinde birer çarka dönemsidir ki bu insanları teşebbüs yeteneği ve sorumluluk hissinden uzaklaştırmaktadır. İkincisi, totaliter toplumun “tek-ölümlü”; liberal toplumun ise “çok-ölümlü” bir toplum olmasıdır. Liberal toplumda işin sorumluluğu fertlerin üzerindedir. Fert, giriştiği işte başarısız olursa cezasını da kendisi çeker. İflas eder, ortadan kalkar, uzlaşır, birleşir vs. Bu fert ister bir insan isterse bir müessese olsun, çok-ölüm kaidesi geçerlidir. Çünkü toplumun kusurlarını, küçük fakat mebzul ölümler temizler. Oysa totaliter toplumda bir tek ölüm söz konusudur: Cemiyetin topyekûn ölümü! Hatalar başlar ve artar, çare bulunamaz; bulundu sanılan her çare yeni bir dert ve hastalık doğurur. Bunlar birikir ve toplum için korkunç bir hastalık başlar. Herkes zaafı görür ama kimse çare teklif edemez.⁶⁵

İsmet İnönü'nün 19 Mayıs 1945'te “Gençlik ve Spor Bayramı” vesilesiyle stadyumda yaptığı konuşmada söyledikleri, Türkiye'de çok partili demokratik yaşama geçme yönündeki işaretleri ve tartışmaları yeni bir aşamaya yükseltmiştir. İnönü konuşmasında “memleketimizin siyasi idaresi, cumhuriyetle kurulan halk

⁶⁴ Burhan Belge, “İlköğretimin Derin Manası”, *Tanin*, 22.04.1945.

⁶⁵ Burhan Belge, “Cepheler Birleşti”, *Tanin*, 29.04.1945.

idaresinin her istikamette ilerlemeleri ve şartlarıyla gelişmeye devam edecektir. Memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir”⁶⁶ demektedir. Buradaki “demokrasi prensiplerinin daha geniş ölçüde hüküm süreceği” ibaresi, bu hükmün niteliği ve zamanlamasına dair yeni soruları ve gelişmeleri hızla gündeme taşımıştır.

2.3. Çok Partili Hayata Geçerken

İnönü'nün Mayıs konuşması sırasında Türkiye'de Meclis çatısı altında önemli gelişmeler yaşanmaktaydı. Türkiye'nin San Farnsisco'ya büyük bir heyetle katılmış olması, ülke içindeki muhalif seslere cesaret veriyordu.⁶⁷ Bunun ilk belirtileri de Mayıs ayında Meclis'te yaşanan iki görüşme sırasında belirdi. İlk olarak Ocak ayında Meclis'e sevk edilen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu hakkındaki tartışmalar 14 Mayıs'tan itibaren milletvekilleri arasında doruğa çıktı. Kanun, topraksız ve toprağı az olan köylülere, geçimlerine yetecek kadar toprak dağıtmak ve dağıtılan toprağın sürekli işletilmesi için de gerekli donatımı sağlama amacını taşıyordu. Üstünde fırtınalar koparılan 17. maddeye göre ise toprağın yetmediği yerlerde, topraksız ve az toprağı olanlara dağıtılmak üzere 50 dönüme kadar arazinin kamulaştırılabilecekti.⁶⁸ Özellikle büyük toprak sahipleri Adnan Menderes, Emin Sazak ve Refik Koraltan gibi isimler kanuna değişik açılardan şiddetle itiraz etmekteydi. Meclis'teki muhalif duruşun ikinci kez hissedilmesi, bütçe

⁶⁶ Tan, 20.05.1945. Zekeriya Sertel, İnönü'nün konuşmasını değerlendirirken, demokrasi vurgusuna dikkat çektikten sonra, bunun savaş-sonrası konjonktüre uygunluğuna değinir: “Harp, demokrasinin galebesiyle neticelenmiştir. Demokrasiler, harp sonrası dünya için dört demokrasi prensibini kabul etmiştir ve bu dört prensip, Roosevelt'in dört hürriyetiyle ifade edilmiştir... Bu sebeple, Cumhurbaşkanının harp sonrası Türkiye için çizdiği programda, memlekette daha geniş ölçüde demokrasi prensiplerinin hüküm süreceğini tebşir etmesi, hepimizi sevindirecek bir hadisedir”, bkz., “Harp Sonrası Türkiye'nin Ana Meseleleri”, Tan, 20.05.1945.

⁶⁷ Timur, Taner, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, İmge Yay., Ankara: 2003.

⁶⁸ Karpaz, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, İmge Yay., Ankara: 2008, s. 222.

görüşmelerinde yaşandı. Vurgunculuk, dolandırıcılık ve yolsuzluk kelimeleriyle dolu bir ekonomi eleştirisi söz konusuydu. Hikmet Bayur bu eleştirilerin başını çekmekle birlikte, oylama esnasında Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Emin Sazak isimleri de ret oyu vererek öne çıktılar.⁶⁹ Dolayısıyla 1945 Mayıs ayı bir yandan bu gelişmeler bir yandan da İnönü'nün demokrasiye yönelik - içeriği henüz dolmamış- konuşması ile hareketli bir safhayı temsil ediyordu.

Burhan Belge 19 Mayıs tarihli yazısında bu gelişmelere genel olarak temas ederken, Türkiye'nin yirmi altı yıldan bu yana kendisini fazlasıyla rahata alıştırdığından yakınıdır. Ortılığı bir rahat alışkanlığının kaplamış olması, ya inkılâbın bir arızaya uğradığına ya da inkılâbı yapan şerefli nesillerin yorulmuş olduğuna delalet eder diyen Belge'ye göre Toprak kanunu görüşmeleri, bunu ayrıca teyit etmektedir. Meclis'teki havaya bakıldığında “ancak başka partilere mensup oldukları takdirde karşı karşıya gelebilecek olan kanaat ve zihniyetlerin, garip ve müzmin bir taviz ahlakının sarahaten oportünist bir neticesi olarak, aynı partinin içinde yan yana düşüklerine şahit olmamaya imkan yoktur”.⁷⁰ Yazısının devamında 19 Mayıs'a da değinen Belge, savaş sonrası doğan yenedünyaya uyumun önemine değinirken “19 Mayıs günü birçok eskimiş değerlerin birçok yeni değer ile değiştirilmesinin *fili müeyyidesini* bundan böyle beraberinde getirmelidir” der. Açıkça kastedilen, verilen mesajların sadece sözde kalmayarak pratiğe de yansıtılması gerekliliğidir.

Bir süre sonra resmen kurulacak olan Demokrat Parti'nin doğuş sürecinde en önemli olay siyaset literatürüne “Dörtlü Takrir” olarak geçen önerge olmuştur. 7

⁶⁹ *Tanin*, 30.05.1945.

⁷⁰ Burhan Belge, “19 Mayıs”, *Tanin*, 19.05.1945.

Haziran 1945'te Halk Partisi Grubu'na verilen önergeyi Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan imzalamıştı. Önerge sahipleri, Meclis'in hükümeti fiilen kontrol etmesini, kişiye anayasada yazılı hak ve hürriyetlerin tanınmasını ve birden fazla partiye dayanan siyasi faaliyetlerin gelişmesine izin verilmesini teklif ediyorlardı.⁷¹ Karpat'a göre önerge, Halk Partisi'ni içeriden değiştirmek amacıyla verilmişti.⁷² Fakat önerge 12 Haziran'da partinin meclis grubu tarafından reddedildi.⁷³ Aynı dönemde, siyasi hayatta bundan böyle yeni bir anlayışa doğru gidileceğinin güçlü bir göstergesi, CHP'nin açık bulunan altı milletvekilliği için 17 Haziran'da yapılması öngörülen ara seçimlerde, merkezden aday göstermeyeceğinin ilan edilmiş olmasıdır. Böylece ortam, yeni bir siyasi oluşumun ya da kırılmanın gün yüzüne çıkmasına işaret eder hale geldi.

Bütün bu gelişmeler demokratikleşme yolunun kilometre taşları olarak önemliydi ve ikinci parti meselesini basın gündeminde de ilk sıraya taşımıştı. Ancak hala tek-partinin otoriter idaresinin ağırlığı hissedildiğinden, Meclis'te olup bitenlere basının tepkisi de şimdilik büyük oranda temkinli bir dil içinde verilmekteydi. Son Telgraf gazetesinde Etem İzzet Benice, "bütün kanunlarımız, usullerimiz, tutumlarımız, tefekkür ve basın âlemimiz CHP'nin prensiplerine göre ayarlanmıştır" diyerek, bu reel durumda bir değişiklik yapmak için ortada yeterli ve

⁷¹ Karpat, *a.g.e.*, s. 250.

⁷² Samet Ağaoğlu, önergeyi veren dört kişiden, partinin kuruluş teşebbüsünü ayrı ayrı dinlediğini söyler. Ağaoğlu'na göre, bu önerge ile "Halk Partisi içinde murakabeyi kuvvetlendirmek, Anayasanın şekli olarak değil ruh ve mana olarak da uygulanmasını, önce bu yoldan sağlamak" amaçlanmıştı, bkz., Samet Ağaoğlu, *Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri- Bir Soru*, Baha Matbaası, İstanbul:1972, s. 83.

⁷³ Meclis'te önergenin görülüşü sırasında çok sert tartışmalar yaşanmıştır. Örneğin Saffet Arıkan, Fuat Köprülü'ye "Sen Atatürk'ün ölüm haberini alınca, 'oh, kurtulduk!' diyen adamsın. Şimdi Atatürk'ün bayraktarı gibi konuşamazsın" diye bağırmıştır, bkz., Faik Ahmet Barutçu, *Siyasi Anılar 1939-1954*, Milliyet Yay., İstanbul: 1977, s. 308.

etkili bir sebebin olmadığını söylüyordu.⁷⁴ Son Posta’da Ekrem Uşaklıgil, ikinci bir partinin kurulması için icap eden şartların olmadığını söyledikten sonra, şayet böyle bir şey olursa bunun “yapmacık bir parti” olacağını belirtmekteydi.⁷⁵ Gelişmelere en sert tepkiyi Vakit başyazarı Asım Us gösterdi. İkinci partiden söz edenleri “milli birliğin düşmanları” olarak nitelendirip şunları ifade ediyordu: “Demokrasi adına parti mücadelelerinin lüzumundan bahseden insanlar türemiştir... Düşmanlar, CHP’nin parçalanmasını istiyorlar. İyi niyetli vatandaşlar arasında yeni yeni partiler kurulmasını isteyenler, bu tehlikeye dikkat etmelidirler”.⁷⁶ Daha ılımlı denebilecek bir yaklaşım ise, Necmeddin Sadak’ın yaklaşımında mündemiçti. Tek parti rejiminin, kendi içindeki çekişmelerden sonra hala yaşadığını söylemenin zor olduğunu dile getiren Sadak’a göre, bu durum parti grubuna verilen önergelerde açıkça görülebilirdi.⁷⁷

Burhan Belge, bu sürece iki önemli yazı ile katılmıştır. Başından beri izini sürdüğü demokratik bir yaşama geçiş yolunda, Meclis’ten aksedenleri ele alırken, demokrasiye kademe kademe gidilmesi yönünde serdedilen fikirlere şiddetle karşı çıkar. Belge’ye göre bu fikri savunanlar eğer dönüp geçmişe tekrar bakarlarsa, göreceklerdir ki, Türkiye demokrasi deneyimlerinden zarar görmüşse bu zarar ancak birkaç ay ya da yıl ile sınırlı kalmıştır. Buna karşılık ne kaybedildiyse, hangi zararlara göğüs gerildiyse bütün bunlar demokratik olmayan bir devlet tutumundan kaynaklanmıştır. “Demokrasi takside bağlanacak bir idare şekli değildir” diyen Belge, şunları ekler:

⁷⁴ *Son Telgraf*, 09.06.1945, akt., Nilgün Gürkan, *Türkiye’de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)*, İletişim Yay., İstanbul: 1998, s. 158.

⁷⁵ *Son Posta*, 09.06.1945, akt., Gürkan, *a.g.e.*, s. 159.

⁷⁶ *Vakit*, 16.09.1945, akt., Gürkan, *a.g.e.*, s. 159.

⁷⁷ *Akşam*, 18.06.1945, akt., Gürkan, *a.g.e.*, s. 161.

“Memleket-ana’ya iftira etmeyelim: Nasıl oluyor da memleket, *idare edenleri* mütemadiyen doğurur da *kontrol edenleri* bir türlü doğuramaz. Nasıl ki yüzme, kitaplarda değil denizde öğrenilir; demokrasi de yapılarak öğrenilir. İdman, temrin, deneme demokrasiye takaddüm edemez. Bunların hepsi, demokrasi mevcut olduktan sonra mevcut olur. Bundan ötürü, tarih, mütekâmil cemiyetlerin demokrasiye geçtiklerine değil, demokrasinin mütekâmil cemiyetleri yarattığını kaydeder”,⁷⁸

İkinci Parti tartışmalarına değindiği diğer yazısında Belge, yeni partilerin kurulması gerektiğini desteklemekle birlikte, eleştirisinin hedefine –kendisinin de üyesi olduğu- Cumhuriyet Halk Partisi’ni oturtur. Belge’ye göre parti, inkılâpçı geleneğe ve inkılâpçı ahlaka dayanan bir parti olmasına rağmen, menfaat ve çıkar ilişkilerinin zamanla üstün gelmesinin neticesinde, içinde çeşitli muvazaaların ikamet ettiği bir iktidar barınağı haline gelmiştir. Partinin bir gün bu hale geleceğini söyleyen münevverler olmuştu ancak onları da menfaat zümreleri “şüpheli” göstermeyi başarmış ve ancak şeflerinin ısrarlarına mukavemet gösteremedikleri için, bu münevverlerin hiç olmazsa kabiliyetlerinden istifade edilmesini zor bela tecviz etmişlerdi. Sonuçta bugün parti, memleketi kurtaran o idealist ve mütevazı insanların olmaktan ziyade, nereden nasıl tedarik edildiği pek de belli olmayan bir takım şahsi servetlerin etrafında nöbet bekleyenlerin partisi olmak tehlikesiyle karşı karşıyadır. Belge’ye göre bu sebeplerden dolayı, hastalık, asıl partidedir. Parti olağanüstü kongresini toplayıp kendisini muhakeme etmeli, bir tasfiyeye gitmeli ve ortaya adamlara göre ilkelerle değil, ilkelere göre adamlarla tekrar çıkmalıdır. Bundan sonra kaç parti kurulursa kurulsun, sadece ülkenin yararına olacaktır. Çünkü özgürlüğe giden yol buradan geçmektedir. Politika sahasında özgürlüğün tek bir tarifi vardır:

⁷⁸ Burhan Belge, “Seçimler ve Demokrasi”, *Tanin*, 13.06.1945.

İktidarın kontrolü! Cumhuriyet Halk Partisi kendi kendisini tarif edip de öteki partiler de teşekkür etti mi “iktidarın kontrolü” kendiliğinden teessüs etmiş olacaktır.⁷⁹

Burhan Belge'nin bu yazısı Ankara'da parti çevrelerinde pek de hoş karşılanmamıştır.⁸⁰ Tanin'de yazmanın yanı sıra aynı zamanda Matbuat Umum Müdürlüğü'nde baş müşavir olarak görev yaptığı için, “memur olan birisi, kendi partisini nasıl böyle acı bir tenkide tabi tutabilir” şeklinde eleştirilere uğramıştır. Burhan Belge İstanbul'dan Ankara'ya döndüğünde, kendisi hakkındaki bu havayı fark edip Parti Genel Sekreteri Nafi Atuf Kansu'ya giderek yaklaşık iki saat görüşür. Kansu'ya düşüncelerini ayrıntılı olarak anlatır: Kongre toplanmalı, taraflar birbirini hırpalamalı ve inandıkları gibi konuşmakta serbest olmalıdırlar. Partinin içinde birkaç parti çıkaracak unsurlar mevcuttur ve kongre bunu meydana çıkaracaktır. Birbirine uygun olmayanların ayrı partiler kurması hem CHP hem de ülke yararına hayırlı olacaktır. Kansu cevaben, kendilerinin bunun tersini düşündüklerini belirtir. Yani önce diğer partiler oluşmalı ve CHP de ona göre hareket etmelidir. Belge, ertesi gün Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nu ziyaret eder. Kendisine genel fikirlerini aktarır ve sonra Matbuat Umum Müdürlüğü'nden ayrılıp bir gazete çıkarmak istediğini söyleyerek, kâğıt verilmesi hususunda yardım talebinde bulunur. Saraçoğlu “yani benden sana yardım etmemi istiyorsun ve ondan sonra da partiye hücum etmek müsaadesini istiyorsun öyle mi?” deyince, Belge “hayır efendim, müsaade istemiyorum; sadece hücum edeceğimi arz ediyorum” cevabını verir. Anlaşılmaktadır ki Belge'nin, parti içinde kongreye gidilerek herkesin serbestçe

⁷⁹ Burhan Belge, “İkinci Parti Meselesi”, *Tanin*, 05.06.1945.

⁸⁰ 1945 yılı yazında Ankara'da yaşanan bu gelişmeleri, Burhan Belge iki yıl sonraki bir yazısında anlatmıştır, bkz., “CHP Otobüsü Kaçtı”, *Demokrat İzmir*, 18.04.1947.

konuşup eleştirilerini dile getirmesi talebi kabul görmemiştir. Bunun neticesinde Belge bir süre sonra partiden kendi isteğiyle ayrılmıştır.

Hüseyin Cahit'in yurtdışından dönmesiyle birlikte Burhan Belge'nin Tanin'deki yazıları da birden kesilmiştir. Bir süre basında imzası görülmeyen Belge, Ağustos ayının ortalarından itibaren Tan gazetesinde düzensiz aralıklarla tekrar yazmaya başlar. Bu aylarda Zekeriya Sertel'in Tan'ı ile Ahmet Emin Yalman'ın Vatan gazetesi artık kesin olarak muhalefet mecrası haline gelmiş ve CHP'li yazarlarla sert polemikler yaşanmaya başlamıştır. Burhan Belge'nin, Tan gazetesinde günlük siyasi gelişmelere dair yazı yazmamış olması ilginçtir. Sadece uluslararası gelişmeler üzerine birkaç yazısı çıkmıştır. Bu durumun, Tan'ın o dönemki eğilimi ile bir ilgisi olabilir ve gazetenin yazar kadrosu bu hususta belirli bir fikir vermektedir.⁸¹ Üstelik bu dönem, "komünizm tehlikesi" üstüne kurulu bir dış tehdit söyleminin ülke gündeminde ağırlığını hissettirdiği bir zaman dilimine tekabül etmektedir ve Tan gazetesi bu bağlamda öne çıkmaktadır.

Dörtlü Takrir'in ardından parti içi muhalefet şiddetlenmiş ve 15 Ağustos'ta Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın Meclis'te kabul edilmesini müteakip eleştiriler daha da yükselmiştir. Adnan Menderes, Birleşmiş Milletler Anayasası ile Türkiye Anayasası arasında bir tezat bulunmadığını ancak Türkiye'de fiili durum ile anayasa arasında farklılıklar bulunduğunu ve bunların kaldırılması gerektiğini dile getiriyordu.⁸² Ama iktidar ile muhalifler arasındaki fikir mücadelesi esas olarak basın

⁸¹ Tan'ın kadrosunda 1945 yılı yaz aylarında şu isimler vardır: Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel, Niyazi Berkes, Tefik Rüştü Aras, Adnan Cemgil, Hilmi Ziya Ülken, Esat Edil, Aziz Nesin, Cami Baykurt, Tekin Alp, Hikmet Bil.

⁸² Vatan, 16.08.1945.

üzerinden yürütölmeye başlanmıştı. Tan ve Vatan gazeteleri Ağustos ayı itibariyle ortak bir muhalefet cephesinin temsil organları haline gelmiş durumdaydı. Muhalif basın genel olarak, anayasanın tanıdığı hak ve hürriyetlerin uygulanması ile ilgili kararlara odaklanıyordu. Bunlar arasında basın hürriyeti, Cemiyetler Kanunu, Polis Kanunu, üniversite özerkliği tek dereceli seçim ve cumhurbaşkanının parti başkanlığından ayrılması gibi talepler söz konusuydu.⁸³ Karşılarında ise Ulus gazetesi, iktidarın sesi olarak Falih Rıfki eliyle, sert bir tavır içerisindeydi. Falih Rıfki “neredeşye bize Cumhuriyet devrinin tarihini unutturacaklar” diye serzenişte bulunduğu muhalif kanadı şöyle eleştiriyordu:

“Meğer yirmi yıl önce bu memlekette, bir şahsi ve keyfi idare kurulmuştur. Halkın içinden ve üstünden bir sürü dalkavuk seçilerek bir parti kurulmuş ve Büyük Millet Meclisi, şahsi ve keyfi idareye, kanunsuzluğa ve yolsuzluğa maske hizmeti görmüştür! Ne yapılmışsa, halkı aldatmak, ona hoş görünmek ve bir grubun ikbalini elde tutmak için yapılmıştır! Fakat çok şükür İkinci Cihan Harbi’ni demokrasiler kazanmıştır da, artık bu tekelciler partisinin ve rejiminin Türkiye’de bile devam etmesine imkân kalmamıştır!... Türkiye’yi parçalamak, onu içinden kemirip devirecek anarşi üstünde kendi nüfuzunu kurmak isteyen bir düşman devletin sözlerini hülasa etmiyoruz. Bunlar, yirmi yıldan beri hiçbir zaman barışmadığımız ve bağdaşmadığımız, bundan böyle de kendilerine karşı açıkça savaşacağımız muhaliflerimizin yazdıkları ve söyledikleridir”.⁸⁴

Ertesi gün eleştirilerini sürdüren Atay, Anayasa’da hiçbir zaman ikinci bir parti kurulmasına engel olmadığını belirttikten sonra “... demokrasinin bütün gereklerini yerine getirmeliymişiz! Çünkü zafer, tek partili rejimlere karşı, demokrasiler tarafından kazanılmış imiş. Peki, ama Rusya kaç partili bir demokrasi

⁸³ Karpat, *a.g.e.*, s. 252.

⁸⁴ Falih Rıfki Atay, “Gerçek Demokrasiye Doğru”, *Ulus*, 18.08.1945.

idi?” ifadelerini kullanır.⁸⁵ Falih Rıfki'nın bu sert yazılarına Ahmet Emin bir gün sonra cevap vermiştir:

“Mevcut gidişi tenkit etmek, anayasanın teminatına uygun şekilde hak, hürriyet, murakabe istemek yolundaki gayretler, demokrasi âleminin göründe memleketimizin lehine kaydedilen ümit, güven ve saygı uyandıran belirtilerdir. Hâlbuki Falih Rıfki, bu yoldaki güzel ve çok müsait intibaları baltalamaya çıkmıştır... Hayır, Falih Rıfki Atay! Yarın memlekette tek parti yerine iki veya üç parti olursa da yine savaşlar cephesi kurulmayacaktır... Bu hususta şiddetli bir garantimiz vardır ki o İsmet İnönü'dür. O İnönü ki tarihi şahsiyeti bir zümrenin değil bütün milletin malıdır. O İnönü ki devlet reisi sıfatıyla, Türk milletinin varlığa, bekaya ve istiklale ait müşterek menfaatlerinin en büyük bekçisidir. O İnönü ki, bugün halk tarafından ve tamamen serbest seçimle Reiscumhur seçilmesi lazım gelse, tarihi hizmetleri, şahsi meziyetleri, vatani alaka ve sevgisinin derinliği dolayısıyla hiç şüphesiz ittifaka yakın bir ekseriyetle seçilir...”⁸⁶

Ahmet Emin'in ardından Fuat Köprülü de ilk kez Vatan'da çıkan bir yazısıyla doğrudan Falih Rıfki'yı hedef almıştır. “Açık Konuşalım” başlıklı yazıda Köprülü, Falih Rıfki'nın 18 Haziran'dan beri ardı ardına yayımladığı başyazılara değinerek, bunların gizli ve açık tehdit, küfür ve alaylarla örülü ve dört bir tarafa hücum eden makaleler olduğunu söyler.⁸⁷ Daha sonra birkaç hafta boyunca Adnan Menderes, Fevzi L. Karaosmanoğlu ve Adnan Adıvar gibi isimler de Vatan'da değişik yazılar kaleme alarak tartışmaya dâhil olmuştur. Kemal Karpat'a göre, basında gerçekleşen bu bir iki aylık tartışmalar -başka açıdan bakıldığında- iki önemli sonuç doğurmuştur: İlkin, hükümeti ve hükümet adamlarını eleştirmekten duyulan korkular

⁸⁵ Falih Rıfki Atay, “Pazar Konuşması: Geliniz Rejime Çatalım...”, *Ulus*, 19.08.1945.

⁸⁶ Ahmet Emin Yalman, “Savaş mı, Karşılıklı saygı mı?”, *Vatan*, 20.08.1945.

⁸⁷ Fuat Köprülü, “Açık Konuşalım”, *Vatan*, 25.08.1945.

dağılmıştır ve ikinci olarak, Ulus gazetesini, genelde kamuoyunu temsil ettiği gibi bir iddiadan vazgeçirerek tamamen partinin görüşünü savunmaya mecbur kılmıştır.⁸⁸

Eylül ayına girildiğinde, Vatan gazetesi sütunlarında yapılan eleştiriler, Halk Partisi kanadında ciddi rahatsızlıklar doğurmaya başlamıştı. Nihayet parti divanının kararıyla, Menderes ve Köprülü 21 Eylül’de partiden ihraç edildiler. Dörtlü Takrir’de imzası bulunan diğer milletvekili Refik Koraltan, yapılan ihracın parti tüzüğüne aykırı olduğunu beyan edince, o da diğerleri gibi ihraç edildi. Eylül ayı sonunda Celal Bayar’ın milletvekilliğinden istifası ile birlikte, yeni partinin kurucu kadrosunun tümü, artık yeni oluşum için hazır duruma gelmişti. Bu arada önemli sayılabilecek bir gelişme de İsmet İnönü’nün 1 Kasım 1945’te Meclis’i açış konuşmasında “... bizim tek eksikimiz, hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır... Fakat memleketlerin ihtiyaçları sevkiyle hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde başka siyasi partilerin kurulması da mümkün olacaktır” demiş olmasıydı.⁸⁹ Nihayet 1 Aralık’ta basına verdiği demeçte Bayar, yeni bir parti kuracaklarını açıkladı⁹⁰ ve Ocak ayının ilk haftasında da Demokrat Parti resmen kuruldu.

Demokrat Parti’nin kuruluşundan sonraki gelişmelere geçmeden önce bu noktada önemli bir hususa değinmek gerekir. Buraya kadar anlatılanlar, genel bir ifadeyle, Türkiye’nin çok partili hayata “nasıl geçtiği” sorusuna kısmi cevap olabilecek niteliktedir. Fakat konunun bir başka boyutu daha vardır. Bu da,

⁸⁸ Karpat, *a.g.e.*, s. 253.

⁸⁹ Timur, T., *a.g.e.*, s. 19.

⁹⁰ *Vatan*, 1 Aralık 1945. Gazete manşetten verdiği haberde “Celal Bayar ve arkadaşları Yeni Partiyi kurmaya karar verdiler” dedikten sonra şunları ekliyordu: “Yeni Parti, Kemalizm ideolojisinden, yani tam bir demokrasiden mülhem olarak ve başka hiçbir ideoloji ile alakadar bulunmayarak kuruluyor”.

Türkiye'nin çok partili hayata "neden geçtiği" sorusuna ilişkindir. Yaklaşık altı aylık bir zaman zarfında gerçekleşen bu değişimin asıl nedeninin ya da nedenlerinin ne olduğuna bakmak yerinde olur.

Türkiye'nin demokratik yaşama geçişinde, iç ve dış nedenlerin rolü konusunda neredeyse bir görüş birliği vardır. İç nedenlerin başında özellikle savaş yıllarında ağırlaşan ekonomik şartların beslediği derin yoksulluk ve sefaletten kaynaklı, halktaki hoşnutsuzluk gelmektedir.⁹¹ Yanı sıra parti, uzun süredir halktan kopuk bir yönetim aygıtına dönüşmüştü ve nüfusun % 80'ini oluşturan kırsal kesim yaşam düzeyi, sağlık ve eğitim gibi sahalarda hiçbir büyük iyileşme görmemişti. Bundan ötürü Zürcher'in ifadesiyle "savaş bittiğinde İnönü son derece gözden düşmüş bir haldeydi".⁹² Dış neden olarak belirleyici olan unsur ise açıktı: Dünya savaşının ardından şekillenen yeni siyasi durum. Savaşta demokrasiler cephesi safında yer alan, ardında San Fransisco Konferansı'na katılan Türkiye, burada imzaladığı ve hürriyetlere dayalı demokratik rejime geçmeyi gerektiren yasal düzenlemelere uyacağı bir döneme geçmiştir. İç ve dış nedenler birlikte düşünüldüğünde, bunların üstünde bir etken olarak İsmet İnönü'nün yeri de etkeninin de ağırlıklı kişisel arzusu ve çabasının demokrasiye geçiş sürecindeki İç ve dış nedenler birlikte düşünüldüğünde, ortaya ikisini birden kesen üçüncü bir unsurun çıktığı görülmektedir. Bu da, İsmet İnönü'nün zaten demokratik yaşama geçmeyi 1938'den beri yani Cumhurbaşkanı seçildiği andan itibaren arzuladığı ve

⁹¹ Barutçu, *a.g.e.*, s. 260.

⁹² Zürcher, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev., Yasemin Saner Gönen, İletişim Yay., İstanbul: 2005, s. 299-300.

düşündüğü yollu kanaattir.⁹³ Buna göre, parti içinde bir ‘müstakil grubun’ oluşumuna önceden izin verilmiş olması da, bu düşünceye bir delil teşkil etmektedir. Dolayısıyla, iç ve dış nedenlerin zorlaması ile değil, Milli Şef’te demokratik yaşama geçme yönünde ciddi bir eğilim olduğundan ötürü, zamanı geldiğinde zaten bu süreç doğal akışı içinde tahakkuk ettirilecekti. Konunun bu boyutuna yönelik en güçlü değerlendirme, Şevket Süreyya Aydemir’den gelmiştir. “İnönü mademki bu niyette idi, o halde reisicumhur oluşundan sonra davet ettiği parti kurultayında, İnönü’nün ‘değişmez başkan’, ‘Milli Şef’ ilan edilmesini nasıl izah edersiniz?” diye soran Aydemir, ‘müstakil grup’ gibi tedbirlerin hiçbir önemi olmadığını söyler. Çünkü her şeyden önce “Milli Şeflik müessesesi, demokrasi tecrübesine yönelişten nişan vermez”.⁹⁴

1945 yılı ilkbaharına gelindiğinde İnönü’yü demokratik hayata doğru geçmeye zorlayan dış nedenlerin *belirleyiciliğine* yönelik ciddi gözlemler söz konusudur. Sovyet tehdidiyle birden baş başa kalan Türkiye’nin ABD ve İngiltere’ye –dolayısıyla onların istediği yeni düzene- yönelmek zorunda kalışını Niyazi Berkes ayrıntılarıyla anlatır.⁹⁵ Sadece Berkes değil, Zürcher gibi dikkatli araştırmacılar da benzer bir kanıyı paylaşır.⁹⁶ Dolayısıyla bir kere gidilecek yön konusunda tercih yapmak zorunda kalındıktan sonra, artık geriye dönüşü olmayan bir süreç de başlamış demektir. Bundan sonra İnönü’nün demokratikleşme yönünde ciddi işaretler vermesi, yolun açılması için çaba göstermesi ve hatta muhalefeti, partileşmeleri yönünde cesaretlendirmesinden daha doğal bir şey olamazdı. İç

⁹³ Bu kanaatin işlendiği iyi bir örnek, Metin Toker’in döneme ilişkin çalışmasıdır, bkz., *Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, Bilgi Yay., İstanbul: 1990, s. 50-70.

⁹⁴ Aydemir, Ş.S., *İkinci Adam*, Cilt 2, s. 419.

⁹⁵ Berkes, *a.g.e.*, s. 300-301.

⁹⁶ Zürcher, *a.g.e.*, s. 303-304.

nedenler, ancak bu “büyük tercih” yapıldıktan sonra siyasi ve toplumsal düzlemde etkin birer unsur olmaya başlamışlardır. Buna parti içi muhalefet girişimleri de dâhil edilebilir. Hatta Berkes’in ifadesiyle “Amerika’da bir Milli Şef alerjisi olduğunu bilen muhalefet önderleri, artık ondan hiç korkmamaya başlamışlardır”.⁹⁷ (.....yeniden bak)!

Burhan Belge, artık yeni bir partinin teşekkülünün kesinleşmeye başladığı 1945 yılının son aylarında Ankara’dadır ve siyasi gelişmeleri daha çok uzaktan takip etmekle yetinmektedir. Bu aylarda ikinci kez yayın hayatına başlayan Büyük Doğu dergisinin yazar kadrosuna girmiştir.⁹⁸ Burada yazdıkları ile aslında ülkenin geçirmekte olduğu değişimi anlamlandırmaya ve bu bağlamda tek-parti zihniyetini eleştiri konusu yapmaya devam eder. Belge’ye göre ülkenin siyaseten temel sorunu, birilerinin “halk’ı ebedi bir sabî, kendilerini de ebedi birer vasi”⁹⁹ olarak görmeleridir. Bunların iddiası, halkı halk için idare ettikleri, etmekte oldukları yahut edecekleridir. Fakat halkın halk tarafından idare edilmesinden hiç bahsetmezler. Dergide yayımlanan önemli bir başka yazısında ise Belge kendi mazisini de kattığı bir sorgulamaya girişir. “Niçin Böyle Kaldık?” sorusuna yanıt ararken Kadro Hareketi üstünden Türkiye’de düşüncenin mevkiine ilişkin değerlendirmeler yapar:

“Milli Kurtuluş İnkılâbı, o sıralarda haklı olarak iddia ediyorduk ki, bize benzeyen bütün mazlum milletlere örnek bir hareket olabilirdi. Yalnız, böylece izah ve tespit edilmesine lüzum vardı. Ve Garp hazretleri acaba ne yapacak, neye karar verecek? diye soruşturup beklemeden, hareketimizi ilkin

⁹⁷ Berkes, a.g.e., s. 319.

⁹⁸ Necip Fazıl Kısakürek’in çıkardığı *Büyük Doğu*, 1943’de ilk defa yayınlanmaya başlanmış ama kısa süre sonra yayını yasaklanmıştı. 1945 yılı Kasım ayında tekrar çıkmaya başlayan derginin yazar kadrosu ilginçtir. Farklı görüşlere/eğilimlere sahip Sait Faik, Oktay Akbal, Peyami Safa, Burhan Belge gibi isimler bir araya gelmiştir.

⁹⁹ Burhan Belge, “Karaborsalar”, *Büyük Doğu*, Sayı 1, 2 Kasım 1945.

kendimize arkasından da dünyaya ve insanlığa izah etmemiz lazımdı. Bunu, iş adamları yapamazdı. Bunu politikacılar yapamazdı. Ancak fikir adamları yapabiliirdi. İnkılâp hareketinin zahirde başarıları büyüktü, neticeleri büyüktü... Yani şartlar, yapılması lazım olanı aynı zamana kolayca kabil kılıyordu...

Buna rağmen, yeni devlet, iş adamları ve politika adamlarının elinde rutinin çukuruna düşürüldü ve fikir, tıpkı eskisi gibi, idrar tahlillerinden bile daha az mühim görüldü. Ve fikir adamları birer birer salahiyet sahasının dışına sürüldü. O kadar ki, bugün süpürge yapıp satsanız yaşarsınız da fikir yapmaya kalkışsanız sinek gibi uzaklaştırılırsınız. Meğerki –bir sinek gibi- resmi fikir ve kültür imalathanelerinin birinin ballı kâğıdı üzerine konup, orada yalanarak ve hareketsizce ömrünüzü tamam edesiniz”.¹⁰⁰

Belge’ye göre, işte şimdi çok partili sisteme gidilirken, birkaç muhalefet sesi ve itirazları karşısında koca bir inkılâp cihazı ve geleneğini temsil eden devletin “dilsiz kalması” ve konuşunca da “şirretlik hissi uyandırmasına” şaşmamak gerekir. Bunun nedenleri, rejimin düşünceye ve fikre gerçekten saygı duyup önem vermemesi ve böyle bir geleneği kendi-içinde de oluşturamamış olmasında aranmalıdır. Çünkü inkılâplar “öyle fikre perhizli ‘mansub başmuharrirler’in sadakat yahut itaat ahlakıyla müdafaa edilemez. Mütefekkire salahiyet payı ayırmayan hareketler, bir inkılâp olarak doğsalalar bile, gerçek manada bir irtica olarak nihayetlenir”.¹⁰¹ Görülmektedir ki Burhan Belge için “böyle kalmış olmak” meselesi, ülkede aydınlara ve düşünceye verilen yer ile açıklanabilecek bir sorundur. Dolayısıyla demokratikleşme ya da demokrasiye geçme, belki de en çok bu yüzden desteklenmesi ve savunulması gereken bir olgu olarak görünmektedir.

¹⁰⁰ Burhan Belge, “Niçin Böyle Kaldık?”, *Büyük Doğu*, Sayı 2, 9 Kasım 1945.

¹⁰¹ Belge, *a.g.m.*

2.4. Demokrat Parti'nin Kuruluşu ve İktidar-Muhalefet Mücadelesi

Demokrat Parti, resmen 7 Ocak 1946'da Celal Bayar'ın liderliğinde kuruldu. Gerek İnönü ve gerekse Cumhuriyet Halk Partisi, yeni partinin kurulmuş olmasını memnuniyetle karşılamıştır.¹⁰² Kuruluşu takip eden ilk birkaç ay partiler arası bu sakin ortam sürecekt fakat DP'nin etkinlik sahası belirmeye başladıkça, CHP'nin dili de değişecektir.

Burhan Belge, Demokrat Parti'nin kurulduğu günlerde yayın hayatında yeni olan Hürses adlı gazetenin başyazılarını kaleme almaktadır. Her iki partiye de mesafeli ve daha çok ülkenin demokratikleşmesini destekleyen buradaki yazarlık hayatı kısa süreli olsa da onun çok partili hayatın ilk aylarındaki yerine işaret etmektedir.

DP'nin resmi kuruluşundan bir gün önceki yazısında "Türkiye'de ilk defa bir parti, yukarıdan aşağıya doğru değil de aşağıdan yukarıya yani 'halktan halka doğru' kurulmuş olacak" diyen Belge, bu gelişmenin Cumhuriyet Halk Partisi üzerinde de olumlu ve yapıcı etkileri olacağına değinir. Çünkü Türkiye'de mesele, iktidarda kimin olacağı meselesi değildir; önemli olan iktidarın kontrolü'dür.¹⁰³ Yazıda ilginç bir bölüm daha vardır. Belge, yabancı basınının Türkiye'deki muhabirlerinden kaynaklı yanlış bir haberin, Londra radyosunda nasıl verildiğini anlatır. "Kendi kulaklarımla işittim" dediği olay, Londra radyosunda Türkiye'deki son siyasi

¹⁰² Örneğin Falih Rıfkı başyazıda DP ile ilgili şunları söyler: "Kurucuları arasında meslekleri ve politikaları şüphe uyandıran unsurların bulunmamış olması, bu güvenimizi ayrıca kuvvetlendirmektedir. Rejim düşmanlığı kaygısı olmadıkça, iki partinin hatipleri ve muharrirleri arasındaki tartışmaların ancak vatan ve halk faydasına olacağı asla şüphe götürmez", "Yeni Parti Kuruldu", *Ulus*, 08.01.1945.

¹⁰³ Burhan Belge, "Demokrat ve Sosyal Demokrat Partileri", *Hürses*, 06.01.1945.

gelişmelere dair yapılan değerlendirmede “Türk Hükümeti, memlekette bir Sosyal-Demokrat Parti’nin kurulmasına müsaade etmiştir. Partiyi Celal Bayar kuracaktır” şeklinde geçen ifadedir. Belge, bu kadar önemli bir haberin bu kadar üstünkörü ve saçma verilmiş olmasına hayret ettiğini söyler.

DP kurulduktan sonra, onu tanımlama ve nitelendirme yönünde doğal olarak tartışmalar yaşanmıştır. Bu ilk dönemde, partinin programı, CHP’den farkı gibi konular üzerine fikirler yürütülmektedir. Celal Bayar ve arkadaşlarının, esasında demokrat olan Anayasa’nın demokratça tatbiki için ne yapılabilir idiyse onu yapmakta olduklarını belirten Belge, her iki partinin Atatürk’ün hatırası ve eserine sadık olduklarını ve yürüyüşlerinde bunu istikamet edinmelerinin önemli olduğunu dile getirir. Belge’ye göre:

“Her iki partinin elinde de ‘inkılâpçılık’ reçetesi mevcuttur. İnkılâpçılık prensibi, aynen Demokrat Parti’nin programında izah ettiği manaya gelmektedir. Yani, ileriye görmek ve ilerisinin dikte ettiği şartlara göre istihale etmek!... Öte yandan her iki parti de, eğer devletçiliği, halkçılığın fiili bir ifadesi diye kabul ederek, devleti her bakımdan milletin emrine verirlerse, eğer Türk iktisadiyatını sağlam bir içtimai bünyenin desteği olarak kabul ederlerse ve ister iktidarda ister muhalefette olsunlar eğer birbirlerini bu gayeler uğruna murakabe ederlerse, o zaman bu memlekette memleketin mizacına göre iki parti sistemi teessüs etmiş olur”.¹⁰⁴

Demokrat Parti programına da değinen Belge, bu programın, Türk inkılâp davasının rüştünü ispat ettiğinin göstergesi olduğunu söyler. Ülke artık “kuruluş anlarına has olan dadılık veya lalalık tedbirlerine muhtaç değildir”. Özetle program,

¹⁰⁴ Burhan Belge, “Demokrat Parti”, *Hürses*, 09.01.1945.

Milli Kurtuluş davasının ileriye ve geriye şamil bütün özelliklerine sahip bulunmaktadır.

Mart ayındaki bir başka yazısında ise Belge, Halkevlerinin konumunun ne olması gerektiğine dair kamuoyunda yürüten tartışmalara değinir. Bu dönemde Halkevlerinin CHP'nin bir yan kuruluşu olarak telakki edilmesi, muhalefet cephesinde eleştiri konusu olmuştur. Belge'ye göre bu, “tek-partici huylarımızdan biri”dir. “Şimdiye kadar ki yardımları için Allah razı olsun” diyerek hitap ettiği CHP'nin, artık bu konularda da, çok partili hayatı güçlendirecek bir politika uygulaması gerektiğini dile getiren Belge, herhangi bir partinin, Türk üniversite gençliğinden iâşe mukabili olarak siyasi taahhüt istememesi lazım geldiğini belirtir. “Aksi takdirde siyasi partilerimiz eski dini tarikatlara benzeyecektir”.¹⁰⁵ Burhan Belge Hürses gazetesi ile yollarını Nisan ayının ilk haftasında ayırarak, İzmir'e geçer. Artık Demokrat Parti'ye katılmıştır ve gazeteciliğe parti saflarında devam edecektir.

2.5. Demokrat İzmir Yılları

Demokrat Parti, görece durgun geçen ilk üç ayın ardından, hızlı biçimde teşkilatlanarak, örgütünü genişletti ve bir muhalefet partisi görünümüne girmeye başladı. Kasaba ve köylerde insanlar bir araya gelerek DP'nin bir şubesini açıyor ve ardından merkezle irtibata geçiyorlardı. Karpat'ın deyimiyle “birdenbire yayılmaya başlayan” yeni partinin, kısa süre içinde Halk Partisi'ne meydan okuyabileceği; hatta 1947 başlarında yapılması tasarlanan seçimlerde iktidarı bile alabileceği konuşuluyor

¹⁰⁵ Burhan Belge, “Bir Hadise Vesilesiyle”, *Hürses*, 25.03.1946.

ve bu olgu Halk Partililerce de kabul edilir görünüyordu.¹⁰⁶ Böylece 1946 yılının bahar aylarına girildiğinde partiler arası sükûnet, yerini yavaş yavaş eleştirilere ve ardından şikâyetlere bırakmaya başladı. CHP, Demokratların el altından “yasak konuları” işlediğini iddia ediyor; DP ise iktidar partisinin mülki idare amirlerinin baskılar yaptığını ve DP teşkilatlarını kanuna aykırı yollardan engellemeye çalıştıklarını ileri sürüyordu.¹⁰⁷

Sözü edilen çekişmenin en şiddetli yaşandığı yer ise Ege Bölgesi idi ve burada iki partinin taraftarları kahvehanelerini bile ayırmaya başlamışlardı.¹⁰⁸ Şüphesiz ki Ege bölgesi Demokratlar için ayrı bir önemi haizdi. Bunun tek nedeni ülkenin ekonomik ve ticari alanda önde gelen zengin bir bölgesi olması değildi; belki daha önemli bir neden, partinin iki önemli kurucusunun –Celal Bayar ve Adnan Menderes- bu bölgenin siyasetçileri olmalarıydı. Dolayısıyla halk ile kurulacak temasta, Ege’nin bir nebze öncelikli konumundan söz etmek mümkündü. Burhan Belge’nin DP’ye üye olarak İzmir’e yerleşmeye karar vermesi böyle bir ortamda gerçekleşti. Manisa iline kayıtlı bir delege olmakla birlikte, partinin bu çok önem verdiği Ege bölgesinin merkezi olan İzmir’de bir günlük gazete yayımlayarak halka yakınlaşma ve mesajlarını yayma isteğinin neticesinde Burhan Belge de Demokrat İzmir¹⁰⁹ gazetesinin başyazarı sıfatıyla parti saflarında fikir mücadelesi yürütmeye başladı.

¹⁰⁶ Karpat, *a.g.e.*, s. 258.

¹⁰⁷ Toker, *a.g.e.*, s. 97.

¹⁰⁸ Toker, *a.g.e.*, s. 97.

¹⁰⁹ *Demokrat İzmir* gazetesi aslında ilk altı ay “İzmir” adıyla yayımlanmıştır. 1946’nın son günlerinde gazetenin önüne “demokrat” ibaresi de eklenir. Bu kısımda ondan iki ayrı gazeteymiş gibi söz etmek yerine, asıl ve uzun soluklu kimliğini yansıtan “Demokrat İzmir” genel adı altında söz etmek tercih edilmiştir. Kaldı ki Milli Kütüphane’nin ilgili arşivlerinde de İzmir gazetesi, Demokrat İzmir’in adı altında tasnif edilerek kaydedilmiştir.

Demokrat İzmir'deki ilk ayında Burhan Belge genelde ılımlı bir dil kullanarak, ülkede yaşananların neye tekabül ettiğine ilişkin demokrasi eksenli yazılar kaleme alır. 12 Nisan'da yayımlanan başyazısında “dünyamız ve insanlık daha hür ve daha haysiyetli bir yaşama tarzını tanzim etmekle meşguldür” diyerek, böyle bir durum karşısında Türkiye'nin de kendisine düşen hamleyi yapmaya mecbur olduğunu dile getirir. Demokrat İzmir'in görevi de bu uğurda mücadele yapmaktır.¹¹⁰ İnkılâbın henüz kökleşmediği yönündeki seslere, Belge şiddetle karşı çıkar. İnkılâp tehlikede değildir ve bunun en güzel sonucu, artık ülkenin siyasetini “tek-parti vesayeti”nde tutmanın gereksizliğini anlayıp muhtelif partilerin müşterek çalışmalarına imkân verilmiş olmasıdır.¹¹¹ Önemli olan bu süreçte anayasaya ve inkılâba bağlı olmaktır. III. Selim'den beri tahakkukuna çalışılmış olan Türk demokrasisini, imparatorluğun melez bünyesi kösteklemiştir. Cumhuriyet kurulduktan sonra da mevcut anayasanın tam yürürlüğe girmesini, ilk aşamada, inkılâbın kökleşmesi zarureti, sonra da cihan harbi geciktirmiştir. Ama bugün ne imparatorluğun dağılmaya müsait bünyesi ne de inkılâbın arızaya uğrayacağı korkusu vardır. “Demokratik mücadelede esas, milletin huzurunda mahkemeye çıkmaktır”.¹¹² İngiltere'de parlamenter geleneğe değinen Belge, bu ülkede 1675'te ilk partinin kurulduğunu ve aradan 271 sene geçmesine rağmen, Türkiye'de hala “acele etmeyelim, demokrasiye tedricen geçelim” denmesini garabet olarak adlandırır ve “millet henüz olgun değildir” demenin “bu millete 271 seneden beri atılan iftira” olduğunu söyler.¹¹³ Belge'nin bu ilk yazılarındaki perspektif, iki parti arasındaki tartışmalar artmaya başladıkça, yerini güncel siyasi mücadelelere

¹¹⁰ Burhan Belge, “Demokrat Bir Dünya İçinde Demokrat Bir Türkiye”, *Demokrat İzmir*, 12.04.1946.

¹¹¹ Burhan Belge, “Halkevleri Herkesindir”, *Demokrat İzmir*, 16.04.1946.

¹¹² Burhan Belge, “İki Meşruiyet Esasına Bağlıyız: İnkılâp, Anayasa”, *Demokrat İzmir*, 19.04.1946.

¹¹³ Burhan Belge, “Partiler Hakkında”, *Demokrat İzmir*, 15.05.1946.

bırakmaya başlamıştır. Böylece -ileride değinileceği üzere- tam iki yıl boyunca kendisini farklı polemik ve tartışmaların içinde bulacaktır.

DP ve CHP'nin birbirlerine karşı ilk ciddi sertleşmeleri, seçimler dolayısıyla başlamıştır. CHP, normalde Mayıs ayında yapılacak belediye seçimleri tarihini erkene almak için genel kurulu toplantıya çağırdı ve öneri CHP'nin oylarıyla tek oturumda kabul edildi. Muhalefet, seçimleri erkene alan iktidarı sert biçimde eleştiriyor ve kendi teşkilatlanmasının geciktirilmek istendiğini iddia ediyordu. İktidardakiler ise, muhalefetin işbaşına gelmeden önce olgunlaşması gerektiğini dillendiriyordu.¹¹⁴ Ancak daha önemli olan, yerel seçimlerin erkene alınmasının, genel seçimlerin de öne çekilebileceğine dair işaret vermiş olmasıydı. Nihayet İnönü, erken seçim kararı almak üzere 10 Mayıs'ta partiyi toplamış ve genel seçimlerin 21 Temmuz'da yapılması kararı aynı gün onaylanmıştır. İki parti, böylece uzun soluklu bir münakaşalar zincirine başlamış oluyordu. Burhan Belge, bu olup bitenleri köşesinde değerlendirirken, CHP'nin muhalif partilere göz yummasına rağmen, gün geçtikçe hareketin ciddi olduğunu anladıktan sonra şaşırıldığını söylemektedir. Belge, CHP'nin istediğinin, seçimleri hemen kazanarak iktidarda kalmayı sürdürmek ve sonra da anti-demokratik kanunları kaldırarak “demokrasiyi siz değil, ben kurdum” demek olduğunu belirtir ve “eğer maksadı buysa, değil mi ki sonu selamettir, ‘hadi hayırlısı’ demek düşer” diye ekler. Ardından, bir kez daha demokrasi vurgusu yapar: “Türk demokrasisini kurabilmenin en büyük şartı, milletin kendi seçim hakkına, isteyerek ve inanarak bağlanmasıdır. Yani tâbi bulunduğu rejimin ‘meful’ü değil ‘fail’i olduğuna kanat getirmesidir”.¹¹⁵ Bu arada CHP, güçlenen Demokrat Parti'ye

¹¹⁴ Karpat, *a.g.e.*, s. 258.

¹¹⁵ Burhan Belge, “Türk Demokrasisi”, *Demokrat İzmir*, 04.05.1946.

karşı avantaj sağlayabilmek umuduyla Mayıs ve Haziran aylarında bir dizi önemli yasal değişiklikler yapmıştır. Tek dereceli seçim kanunu ve üniversitelere kısmen özerklik veren Üniversiteler Kanunu'nun onaylanması, hükümete gazete kapatma yetkisi tanıyan Matbuat Kanunu'nun 50. maddesinde değişiklik ve basın suçlarının affı gibi başlıklar bu dönemde gerçekleştirilen yasal düzenlemelerdir.

DP'nin itirazlarına rağmen erken seçim kararı alınmış olması, muhalefet partisini, seçimleri boykot etme düşüncesine sevk etti. Erim'in günlüğüne düştüğü nota göre, İnönü, DP'nin böyle bir karar alabilme ihtimalinden endişelenmiş ve "...bilhassa Amerikan yardımı ABD Kongresi'nde münakaşa edilirken, bütün Rus teşkilatı aleyhimize çalışırken, Demokratların böyle bir harekette bulunmalarına" üzüldüğünü söylemiştir.¹¹⁶ Konuyu parti örgütüyle tartışma kararı veren Demokratlar, 15 Haziran'da Ankara'da bir kongre tertip edip tartıştıktan sonra, seçimlere girme kararı verdi. Ardından hemen seçim kampanyası başlatıldı ve bilhassa miting yapma kararı alındı.¹¹⁷ İzmir'deki seçim çalışmalarında büyük mitingler yapan DP liderlerinin dışında, Burhan Belge de teşkilat toplantısı ve ilçe mitinglerinde halka seslenmiştir. Menemen'de kürsüde "siyasi hayatımızda ilk kez halkla bu kadar yoğun temas etme imkânı buluyorum" diyen Belge bunun sorumlusunun yirmi yıllık idare sistemi olduğunu; çünkü uzun yıllar "idare eden ile idare edilenin karşı karşıya gelmesini imkânsız kılan" bir sistemin bulunduğunu söylemiştir.¹¹⁸

¹¹⁶ Erim, Nihat, *Günlükler 1925-1979*, Cilt 1, Yapı Kredi Yay., İstanbul: 2005, s. 105.

¹¹⁷ Eroğul, Cem, *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Yay., Ankara: 2003, s. 35.

¹¹⁸ *Demokrat İzmir*, 23.06.1946.

Cumhuriyet tarihinde ilk kez yapılan çok partili genel seçimleri 21 Temmuz 1946'da yapıldı. Sonuçlara göre DP 62, CHP ise 391 milletvekilliği kazanmıştı. Ama seçimlerin kendisinden çok, sonuçları geniş tartışmalara yol açtı. Demokratlar, seçimlerde usulsüzlük dile getiriyordu. Gerçekten de oy kullanırken gizlilik ilkesi ve tarafsız gözlemcilik yoktu ve sonuçlar ilan edilir edilmez oy pusulaları imha edildiğinden herhangi bir denetleme yapma imkânı yoktu.¹¹⁹ Celal Bayar, basına yansıyan demecinde “İşte ben iddia ediyorum, hatta itham ediyorum: Seçim işlerine fesat karıştırılmıştır” diyordu.¹²⁰ Demokrat İzmir, bir yandan günlerdir “hileli” dediği seçimler aleyhine yoğun haberler veriyor, öte yandan partilileri bu haksızlığa karşı çıkmak için büyük bir gösteri yapmaya davet ediyordu. Beklenen toplantı seçimden dört gün sonra geniş bir katılımı gerçekleştirilmiştir. Burhan Belge, yürümekte olan “yolsuzluk” ve “hile” tartışmasına, seçim günü yaptığı şahsi gözlemleriyle katılır. “Hayır! Biz bunları seçmedik!” diyen Belge şunları anlatır:

“...Seçimi kendi partim adına takibe gittiğim Kırkağaç'ta, köylerle irtibatımız kesilsin ve oralarda neler oluyor görmeyelim diye, kiraladığımız otomobili Jandarma Komutanlığı kendi ihtiyaçlarını bahane ederek, elimizden aldı. Ve biz, köylerde cereyan eden hadiseleri ancak beş saat sonra yani seçimin bitmesine iki saat kala öğrenebildik. Hâlbuki CHP, o vakit emrindeki üç otomobilden istifade ediyor, Jandarma yardımıyla bizim oy pusulalarımızı toplattırıp kendininkileri arttırıyordu. DP pusulası dağıttığı için karakolda feci halde dövülen vatandaşlarımızı ise ancak akşam gidip görebildik ve doktor muayenesine sevk ettik”.

Yaşananlara karşın Belge, yine de seçimler aleyhine gösterilen tepkilerin, demokratikleşme sürecini aksatmayacak düzeyde tutulması gerektiğini

¹¹⁹ Zürcher, *a.g.e.*, s. 308.

¹²⁰ Karpat, *a.g.e.*, s. 269.

hatırlatmaktan geri durmaz. “CHP ile kanundışı yollardan mücadele edersek, onun yaptığı hataya biz de düşeriz” dedikten sonra “Demokrat Parti üyesi olduğumuz için demokrat değiliz, demokratça düşünen ve demokratça hareket eden insanlar olduğumuz için Demokratız”¹²¹ ifadesini ekler.

CHP ise gittikçe artan bu yoğun eleştiriler karşısında bir tercih yapmak durumuna gelmiştir. “Ya 1925 ve 1930’da yaptığı gibi muhalefeti bastırarak ya da liberalleşme yolunda ilerleyecekti”.¹²² İnönü zaten seçim etrafında partili arkadaşlarıyla yaptığı özel sohbette, basında aleyhlerine yapılan eleştiriler üzerine “...Yaptığımız bir tecrübedir. Muvaffak olursa ne ala; olmazsa vazgeçer birkaç sene daha eski usulde gideriz. Sonra yeniden tecrübe ederiz”¹²³ diyerek, tercih noktasında içinde bulunduğu “tereddüdü” yansıtmıştı. Neticede yeni kabineyi kurma görevinin Recep Peker gibi sertlik yanlısı olarak tanınan birine verilmesi bu bağlamda anlamlı olmuştur.

Tek partili yıllar hatırlandığında, CHP içinde uzlaşmaya pek yanaşmayan ve gerektiğinde her tedbire başvuracağı yolunda bir kanaat uyandıran Peker’in yeni başbakan olması, muhalefet saflarında haklı bir tedirginliğe yol açtı. Hükümet programını okuyan Peker’e göre, Meclis’in otoritesinin korunması ve gerek yurttaşların, gerek siyasi partilerin şeref ve haysiyetlerinin korunması, hükümetin esas gayesi olacaktı. Hükümet görevini hiç tereddüt etmeksizin, kanuna karşı yapılan gösterilerin baskısını umursamadan yerine getirecekti. Şayet mevcut kanunlar asayiş

¹²¹ Burhan Belge, “Demokratların Kuvveti”, *Demokrat İzmir*, 03.08.1946.

¹²² Zürcher, *a.g.e.*, s. 309.

¹²³ Erim, *a.g.e.*, s. 59.

sağlamaya yetmezse hükümet Meclis'e yeni kanunlar teklif edecekti.¹²⁴ Yeni hükümeti değerlendiren Falih Rıfki "artık gazete ve sokak tahrikçiliğinin nihayet bulma sırası gelmiştir"¹²⁵ demektedir. Burhan Belge'nin Peker kabinesine ilişkin ilk değerlendirmesi ise çok farklı bir noktaya dikkat çekiyordu. Ordu ve siyaset ilişkisini öne çıkaran Belge, hükümet yapısına bu açıdan yaklaşmıştır:

"Recep Peker ve arkadaşları, CHP'nin içinde öteden beri muayyen bir hizbi temsil ederler. Bunlar Peker'den başka Cevat İncedayı, Şükrü Sökmensüer, Mümtaz Ökmen, Saffet Arıkan (ki Genelkurmay Başkanı Org. Salih Omurtak'ın yakın arkadaşındır), Rahmi Apak ve B. Ali Rıza'dır. Peker kabinesini asıl destekleyenler bunlardır. Ve bunlar milli mücadeleden sonra, genç devletin sivil kadrolarına devredilen ilk kurmaylardır. O sıralarda rütbeleri yüzbaşından miralaya kadar uzanan bu gençlerin orduda kalmış olan arkadaşları, bugün hep generaldir. Binaenaleyh Peker kabinesi ile ekseri ordu generalleri arasında sınıf arkadaşlığına dayanan bir tanışıklık ve şahsi dostluk münasebeti caridir. Kabinenin bu şekilde teşkil etmesinde, bu noktanın bilhassa amil olduğu hususundan şüphe etmemek lazımdır..."

Koca Türkiye Cumhuriyeti! İlk serbest seçimlerden çıkara çıkara böyle bir kabine çıkarmıştır. Sivil mahiyeti silik, buna mukabil askeri mahiyeti sarahaten mütebariz bir kabine!"¹²⁶

Yazının devamında "devlet, devlet kalmak için sadece sivil otoriteden ve anayasadan kuvvet almalıdır" diyen Belge, ordunun politikaya bulaştırılması halinde, Cumhuriyet'in siyasi tarihinin Balkan ülkelerini hatırlatacağı uyarısında bulunur.

¹²⁴ Karpat, *a.g.e.*, s. 278.

¹²⁵ Falih Rıfki, "Yeni Hükümet Kurulmuştur", *Ulus*, 08.08.1946.

¹²⁶ Burhan Belge, "CHP'nin Hodgamlığı", *Demokrat İzmir*, 12.08.1946. Gazetenin aynı gün birinci sayfasında M. Ali Aybar'ın da yazısı çıkmıştır. Zaman zaman burada yazıları yayımlanan Aybar, İnönü'ye hitaben şunları söylemektedir: "Türk milleti, başkanlığımı yaptığınız partiye itimat etmediğini açığa vurunca, partiniz erkânı, her türlü kanunsuz yola başvurarak iktidarda kalma yolunu bulmuşlardır... Sizi temin ederim ki partiniz, bu memleket halkının sevgisini de itimadını da tamamen kaybetmiştir", "CHP Genel Başkanı'na Açık Mektup", 12.08.1946.

Peker'in devraldığı yeni dönemde hükümet ve muhalefet arası ilişkilerde gerilim yaşanacağıının işaretleri, daha hükümet programının Meclis'te görüşülmesi sırasında belli olmuştur. Peker'e göre "hürriyeti, hürriyet düşmanlarından korumak lazımdır".¹²⁷ Sert tartışmaların yaşandığı oturumlarda, program üzerine kürsüde konuşan CHP'li Hamdullah Suphi Tanrıöver de, Celal Bayar ve Koraltan'ın oturduğu yöne dönerek "Siz bir ihtilalle mi geldiniz? Siz, şimdi tenkit ettiğiniz bizlerle otuz yıl çalışmadınız mı?" diye sorma gereği duyuyordu.¹²⁸ Ama iki parti arasındaki ipleri tamamen kopma noktasına getiren asıl gelişme, Meclis'te yılsonundaki bütçe görüşmeleri esnasında yaşanmıştır. Aralık ayında yapılan görüşmelerde DP adına söz alan Adnan Menderes "maliyeci zihniyetiyle iktisadi kalkınma olmaz. İsrاف ve lüks almış yürümüştür. Bütün memleketin, içinde bulunduğu ıstırap bu hatalı tasarrufların neticedir..." gibi bazı eleştirilerini sunmuş ve ardından kürsüye gelen Recep Peker sert bir üslupla cevap vermiştir:

"Muhterem arkadaşlarım! Demokrat Parti adına dinlediğimiz Adnan Menderes'in sesinde, kötümser ve psikopat bir ruhun hasta karanlıklar içinde sebatlı bir milletin...ve kudretli bir devletin hayatını bir boşluk halinde ifade eden bir ruh halinin akislerini dinledik"¹²⁹

Burada geçen "psikopat" kelimesi, Meclis'i ciddi bir krize sürüklemiş, DP'liler o anda sandalyelerinden kalkarak oturumu terk etmekten başka Meclis oturumlarına bir daha katılmama kararı da almıştır. CHP ise Nihat Erim'in Ulus'ta yayımlanan başyazısında, Demokratların oturumu terk etmelerini kastederek "bu

¹²⁷ Timur, *a.g.e.*, s. 73.

¹²⁸ Ağaoğlu, Samet, *a.g.e.*, s. 169.

¹²⁹ Aydemir, Ş. Süreyya, *Menderes'in Dramı?*, Remzi Kitapevi Yay., İstanbul: 1976, s. 196.

çirkin hareketle cumhuriyet tarihinde ilk defa karşılaşmış bulunuyoruz”¹³⁰ diyordu. Birkaç gün sonra İnönü, Bayar ve Köprülü ile görüşükten sonra, DP yeniden Meclis’e dönmeye karar verdi. Burhan Belge bu konuya yaklaşırken, demokrasinin çıkmaza gireceği yönünde bir endişe taşıyor gibidir. Recep Peker’e yüklenmekle beraber, kendi partisinin Meclis’i terk etme gibi bir tavır alışına olumlu bakmamaktadır. Bu nedenle İnönü’nün arayış bulma teşebbüsünü “çok memnunuz ki, devlet reisi şu son ihtilafı, hükümet ve devlet zaviyesinden halletmeye muvaffak olmuştur” cümlesiyle değerlendirir.¹³¹ Recep Peker ise, Belge’ye göre sık sık devlet otoritesini müdafaa edeceğini söyleyerek daha baştan yanlış bir tutum almıştır. Oysa “demokrat ülkelerin siyasi geleneğinde, devlet adamları, ‘devlet otoritesi’nin değil, ‘milli irade’nin zaafa uğramamasının uyanık hizmetkârlarıdır”. Peker, demokratik bir idarenin başbakanlığını yapmada acemi olduğundan ötürü, dili, hala eski tep-parti lehçesine çalışmaktadır.¹³²

1947’ye girildiğinde Demokrat Parti Birinci Kongre’sini yapmak üzere Ankara’da toplandı.¹³³ Delegelerin oylarıyla seçilen Kenan Öner’in başkanlık ettiği kongre, Celal Bayar’ın açılış konuşması başlar. Kongre’nin en önemli yanı Hürriyet Misakı adıyla ilan edilen sonuç bildirisi oldu. Üç maddeden müteşekkil bu belgede a) Anayasaya aykırı kanunların değiştirilmesi, b) mahkemeler tarafından uygulanacak bir seçim kanunu ve c) cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığının birbirinden ayrılması

¹³⁰ Nihat Erim, “Meclis’i Terketmek Vazifeden Kaçmaktır”, *Ulus*, 19.12.1946.

¹³¹ Burhan Belge, “Bir Yatışma”, *Demokrat İzmir*, 29.12.1946. Bu arada Aralık ayı içinde, Demokrat İzmir’de “demokrasi” meselesi üzerine çeşitli çeviri-yazıların yayımlandığı görülmektedir. Bunlardan biri de Edward Hallett Carr’ın *On The Western World* adlı kitabından yapılan “Demokrasi Nedir?” adlı uzun çeviri-metindir. Çeviriyi, gazetenin yazı işleri müdürü Mithat Perin yapmıştır, bkz. *Demokrat İzmir*, 19.12.1946.

¹³² Burhan Belge, “Siyasi Dedikodular”, *Demokrat İzmir*, 02.01.1947.

¹³³ DP’nin I. Kongresi ile ilgili ayrıntılı bir kaynak için, bkz. Orhan Mete, *Bütün Tafsilat ve Akisleriyle Demokrat Parti’nin Birinci Büyük Kongresi*, Ticaret Dünyası Matbaası, İstanbul: 1947.

isteniyordu.¹³⁴ Bu istekler reddedildiği takdirde, DP Meclis'ten çekilmekten söz etmekteydi. Kongre'ye Manisa delegesi olarak katılan Burhan Belge, burada bir de konuşma yapmıştır. Konuşmasına Cumhuriyet'in kuruluşundan beri izlediği sürece değinen Belge, delegelere şöyle seslenir:

“Anayasayı tatbik ve hürriyetler mevcuttur, diyorlar değil mi? Hala bunun böyle olduğunu iddia ediyorlar değil mi? Çok güzel! O halde bu Anayasayı ve bu hürriyetleri kullanarak diyeceğiz ki: Türk milleti için 1947'de manevi eziyet veren, idare edenle-idare edilenler arasında gittikçe daha tehlikeli uçurumlar açan kanunları kaldırmamız! Kaldırınız ki hürriyete ve istiklale her milletten daha fazla layık olan bu millet, istiklalini kendi hürriyetlerinin ciğerinde; hürriyetlerini de kendi istiklallerinin bedeninde bilsin”.¹³⁵

Burhan Belge, DP'nin bu ilk kongresini Sivas Kongresine benzetir. Her ikisi de “kuruluş kongreleri”dir. Ama asıl önemli mesele, partinin bir muvazaa (danışıklı dövüş) partisi olmaması hususunda toplanır. Belge'ye göre CHP, daha bu kongre toplanmadan önce, DP'nin kendisiyle anlaşma yollarını arayacağı beklentisi içine girmişti. Fakat nasıl ki Sivas Kongresi'nde mandacılık gibi muvazaa teşebbüsleri bir yana itilerek prensipçilik öne çıkmışsa, DP kongresinde de iktidar partisinin beklentileri boşa çıkmıştır.¹³⁶ Kongre'deki dikkat çeken tartışmalardan biri de parti genel idare kurulunun teşekkülü hakkında yaşanmıştır. Menderes ve Köprülü, Genel İdare Kurulu'nun dokuz kişiyi geçmemesini, eğer sayı artarsa kararların daha zor alınacağını savunuyordu. Ama neticede kurulun 15 kişiden oluşması kararı alındı. Samet Ağaoğlu, Köprülü ve Menderes'in, Genel İdare Kurulu'nda kendi nüfuzlarını

¹³⁴ Erik Zürcher, buradaki “misak” ibaresinin, kasten kullanıldığını söyler. 1920'de kabul edilen Misak-ı Milli ile bağlantı kurulmak yoluyla, DP kendisini Atatürk'ün başlattıklarını tamamlayacak bir siyasal akım olarak görüyordu, bkz. Zürcher, *a.g.e.*, s. 310.

¹³⁵ *Demokrat İzmir*, 11.01.1947.

¹³⁶ Burhan Belge, “Esas Haklar Kongresi”, *Demokrat İzmir*, 16.01.1947.

kuvvetlendirmek istedikleri için sayının artışına karşı çıktıklarını söyler.¹³⁷ Burhan Belge, köşesinde bu konuyu ele alırken, kuruldaki sayının dokuz yahut on beş olmasının çok da önemli olmadığını dile getirir. Ona göre, DP'nin kudreti ne parlamento grubu ne de idare kurulundan ibarettir. Çünkü bunların dışında asıl büyük ve zengin teşekkül, DP'ye kayıtlı bulunan vatandaşdır ve bunlar “icabında partiyi kontrol edecek kıymetlere malik bulunmak mecburiyetindedir. Aksi takdirde DP, mensuplarının değil heyetlerinin bir ifadesi olacaktır”.¹³⁸ Kongrede Belge'nin partiye ve yönetime bu yaklaşım çizgisi devam edecek ve ileride görüleceği gibi parti ile ayrışma noktasına gelecektir.

CHP'nin Demokratların bu ilk kongresine ve özellikle ilan edilen Misak'a tepkileri sert olmuştur. Yeni kurulan bir muhalefet partisinin, birden heyecan içinde hürriyet talebiyle öne çıkması iktidar partisinde hoş karşılanmamıştır. Yemekte bir araya gelen İnönü ve parti ileri gelenleri DP'nin kongresini değerlendirirken, Başbakan Peker İnönü'yü “onları medenileştireceğiz, müsterih olunuz Paşam!” diyerek teselli etmekteydi.¹³⁹ Ulus ve Tanin gazeteleri, kongrede alınan kararları antidemokratik olduğunu iddia ediyor ve DP'nin sağduyudan, fikirden ve yenilikten yoksun olduğunu sıklıkla işliyorlardı.¹⁴⁰ Burhan Belge eleştirilere “memlekette siyasi huzursuzluk yok yere devam etmekte” diyerek verdiği cevapta, istedikleri tek şeyin anayasanın hürriyetlere imkân verecek biçimde değiştirilmesi olduğunu ve bundan

¹³⁷ Ağaoğlu, Samet, *Siyasi Günlük: Demokrat Parti'nin Kuruluşu*, Cemil Koçak (der.), İletişim Yay., İstanbul: 1993, s. 45. Ağaoğlu'na göre, DP'nin bu ilk kongresinin en büyük özelliği, Demokrat Parti içinde 1960'a kadar devam edecek olan çekişme ve hizipleşmelerin başladığı yer olmasıdır, bkz. *a.g.e.*, s. 48.

¹³⁸ Burhan Belge, “Kongrede Beliren Temayüller”, *Demokrat İzmir*, 13.01.1947.

¹³⁹ Erim, *a.g.e.*, s. 83.

¹⁴⁰ Karpat, *a.g.e.*, s. 289.

neden rahatsızlık duyulduğunu anlamadığını belirtmekteydi.¹⁴¹ Nihat Erim'in Ulus'ta çıkan bir yazısında, Hürriyet Misakı'nı eleştirip "muhalefetin bir şeye benzemediği"ni söylemesi üzerine Belge, bunu "Nihat Erim Demokrasisi" olarak nitelendirerek eleştirmiştir:

"Muhalefetin müeyyidesi iktidardır. Bu, demokratik ilk mektep sıralarında okutulur. İktidarın da vadesini muhalefet tayin eder... Bay Nihat Erim, hürriyet misakını saçma bulmaktadır. Âleme demokrasi ve muhalefet dersi vermeye kalkışan Ulus muharriri, aslında demokrasiden ziyade Machiavelli'nin takrirlerine bağlıdır. Hatta ben bir ara, bu istibdat ilmiyatı müessesini bir yazımda tenkide kalkıştığım için, hocası bulunduğu devletler hukuku dersinde talebesine beni çekiştirmişti. Vakıa o tarihlerde, demokrasiyi överek Machiavelli'ye sataşmak, gerçekten zamansızdı. Çünkü günün modası, Hitler ile Mussolini'ye hayranlık besleyerek mihverin zaferine dua etmekte... Erim'e göre, Anayasa meselesini hiç kurcalamamalı! Hem zaten demokrasinin ve muhalefetin anayasa ahkâmıyla ne alakası olabilir? Acaba CHP, demokrasi oynamak istemiyor mu?"¹⁴²

Bu dönemde meydana önemli gelişmelerden biri CHP'nin "komünizm tehlikesi"ni birden Meclis gündemine getirmiş olmasıdır. İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer, parlamentoda ülkedeki komünist faaliyetlerin boyutuna ilişkin ayrıntılı bir konuşma yapmıştır. Sökmensüer konuşmasında, Cami Baykurt ve Zekeriya Sertel'in Mareşal Fevzi Çakmak'a yazdıkları mektubu açıklamış ve mektupta Adnan Menderes ile Celal Bayar'ın da Zekeriya Sertel'in yayımladığı *Görüşler* adlı solcu dergiye yazı göndermeyi vaat ettiklerinin kayıtlı olduğunu belirtmiştir. İçişleri Bakanı, bu kışkırtmalara yüz vermedikleri için DP liderlerini tebrik etmekle birlikte,

¹⁴¹ Burhan Belge, "Anayasa Karşısında Onlar ve Biz", *Demokrat İzmir*, 31.01.1947.

¹⁴² Burhan Belge, "Nihat Erim Demokrasisi", *Demokrat İzmir*, 19.02.1947.

Mareşal Çakmak'ın aynı hassasiyeti göstermediğini bilhassa vurgulamıştır.¹⁴³ Bakan, konuşmasının devamında Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi lideri Şefik Hüsnü'nün bazı mektuplarından da söz etmiştir. İlk tepkiyi veren Celal Bayar "1919'dan beri devam eden mahkûmiyet ve sabıkasına rağmen, Şefik Hüsnü'ye... bir parti kurup çalışmaya izin ve imkan verildiğini yine İçişleri Bakanı'nın sözlerinden hayretle öğrenmiş bulunuyoruz" diyerek "CHP'nin komünistlere karşı siyasi semahatlarının sebebini anlamada müşkülât içinde" olduğunu belirtir.¹⁴⁴

Burhan Belge ise yaşananları "ateşle oynamak" olarak görerek oldukça geniş ve ilginç bir yazı kaleme alır.¹⁴⁵ "Türkiye, dünyada en az komünist barındıran memleketir" diyen Belge, İçişleri Bakanı'nın beyanatında adı geçenlerin komünistliğine odaklanır. Bir kere milli mücadelenin kahramanı Mareşal'e komünist demek, ona en çok hürmet gösteren Atatürk'e de saygısızlıktır; keza Atatürk'ün on dört yıl dış işleri bakanlığı görevini yapmış olan Tefik Rüştü Aras da komünist olamaz. "O halde kim komünisttir?" sorusunu soran Belge'ye göre ne Zekeriya Sertel, ne Sabiha Sertel ne de Cami Baykurt komünist değildir. Ortada gerçekten komünist denecek tek kişi vardır, o da Dr. Şefik Hüsnü'dür. "Fakat" der Belge:

"Bu memleket için Şefik Hüsnü ile yoldaşları hiçbir zaman tehlikeli olamazlar. Çünkü bu memleketin insanları şudur, budur ama sersem ve şuursuz değildir. Eğer bizatihi iktidar partisi 'komünizme faydalı olabilecek' propagandaları desteklese bile, bunlar bu ülkede iflasla neticelenir... Komünizmi önlemek ve komünisti tecrit etmek için, bir kere iyi bir memleket idaresi, ikincisi sefaletin önlenmesi, üçüncüsü de sosyalizmin, komünizm olmadığı hakikatinin ikamesi lazımdır... Sosyalizmin kendi ölçüsünde ve

¹⁴³ Karpat, *a.g.e.*, s. 284.

¹⁴⁴ *Celal Bayar Diyor ki...*, Nazmi Sevgen (der.), Tan Matbaası, İstanbul: 1951, s. 149.

¹⁴⁵ Burhan Belge, "Ateşle Oynamak Memleketin Hayrına Değildir", *Demokrat İzmir*, 05.02.1947.

Marksist esasları reddeden bir parti tarafından temsil edilmesine müsaade etmemek memleket için zararlı olabilir. Sosyalizmi de makul hadler dâhilinde tutmak ve daha sola doğru kayıp orada tereddi etmesine mani olmak için de, liberal fikirler yolu ile normal demokratik şartlara artık bu memlekette de lütfen ve tenezzülen ikamet hakkı tanımak, bir zarurettir”¹⁴⁶.

Yazısının geri kalan kısmında, Meclis’te yapılan konuşmanın hangi maksatlarla CHP tarafından gündeme taşındığını sorgulayan Belge üç soru ortaya atar. Acaba bu konuşma, a) Demokratlarca kaldırılması istenen kanunların muhafazasının lüzumunu ispat etmek için mi?, b) Başta Mareşal olmak üzere, onunla temas edenlerin üstüne bir kara leke kondurmak için mi?, c) Yoksa Moskova konferansına takaddüm eden günlerde, kavga yolu ile de olsa, bir umumi efkar yoklaması yapmak için mi yapılmıştır? Özellikle münevverlerin bu sonuncu noktaya eğildiklerini söyleyen Belge’ye göre, eğer bir ülkede komünizm tehlikesi, önde gelen siyaset ricalinin –diğer hususlarda ayrılırsalar da- bu konuda ittifakını sağladı mı, Sovyetler’le olan münasebetlerin artık Sovyetler’in kendi kabahatine atfedilmesi, hiç değilse aklın kolay yatacağı bir muhakeme tarzı haline gelir. Burhan Belge, CHP’nin böyle bir siyasi manevraya girişebileceğini ve bunun temel sebebinin bir biçimde iktidarda kalmayı temin etmek olduğunu söyler: “İktidar felsefesi, iktidar mantığı, iktidar tekniği, iktidar stratejisi, iktidar taktiği... Onu hiçbir şey, iktidarı ondan istemek kadar kızdıramaz!”¹⁴⁷.

¹⁴⁶ Belge, *a.g.m.*

¹⁴⁷ Belge, *a.g.m.* Dönemin aydınlarından Dönemin aydınlarından Niyazi Berkes anılarında, İçişleri Bakanı’nın konuşmasıyla başlayan olayın, tamamen CHP’nin kurguladığı yapay bir tehdit algısına dayandığını söyler: “Türkiye’de demokratik özgürlükler kazanma uğruna yapılan çabalara karşı silah olarak ‘komünizm’ damgalaması ile saldırıya geçme geleneği, Sökmensüer’in bu söylevi ile başlamıştır... Bundan sonra ‘Şükrü Sökmensüer’in Meclis’te dediği gibi...’ dendi mi akan sular duracak, herkes her söylenene bu otorite sayesinde inanacaktır”, bkz. Berkes, *a.g.e.*, s. 372. Berkes’in buradaki görüşleri ile Burhan Belge’nin yukarıdaki değerlendirmelerinin ne kadar isabetli olduğunu, İnönü’nün en yakınındaki isimlerden Nihat Erim’in günlüğüne düştüğü nottan anlamak mümkündür. Erim’in anlattığına göre, Sökmensüer, konuşma metnini Meclis’te okumadan bir gün önce İnönü’ye

Meclis'teki konuşmanın ülkedeki etkileri o dönemde artarak devam etmiştir. Esasen komünistlere yönelik soruşturma ve tutuklamalar 16 Aralık 1946'da Aralık ayında başlamıştı ve bazı partiler ile bunlara bağlı sendikalar Peker tarafından kapatılmıştı.¹⁴⁸ Oysa şimdi süreç yeni bir aşamaya geçmiş ve iktidar partisi, komünizm tehdidi üstünden muhalefet partisine de bir biçimde saldırmaya başlamıştı. 27 Aralık 1946 akşamı, Çankaya'da komünist faaliyetler konuşulurken, Falih Rıfkı Atay, *Marko Paşa* dergisini sert biçimde uyardığı bir yazısını yayımlamadan önce İnönü'ye göstermiş; ama İnönü "Evvvela sen çatmaya başlama. Marko Paşa'da komünistler, Demokratlara da çatıyor. Bakalım onlar ne yapacak!" deyince, yazının yayımlanmasından vazgeçilmiştir.¹⁴⁹ Burhan Belge'nin bu olaydan yaklaşık iki ay sonra kaleme aldığı başyazı tam da bu bağlama temas etmektedir. Marko Paşa, Hür ve 24 saat adıyla çıkan solcu dergileri değerlendirdiği yazıda Belge, bunların, iktidarı elinde tutan CHP'ye yüklenerek, savundukları ve istedikleri düzenlemeleri (sendikalar kanunu vs.) ona yaptırtacak etkin bir politika izlemek yerine, henüz muhalefette bulunan Demokrat Parti'yi eleştirmelerini hatalı bulduğunu söyler. Bu dergileri, gücünü milletten alacak olan DP'yi, CHP'nin arkasına sığınarak eleştiren yayınlar olarak tavsif eden Belge "ebeliğinizi CHP yaptı diye, ilk minnet taksitinizi DP aleyhinde keşide edilmiş bir bono ile ödemeniz..." doğru değildir der. Yazının sonunda ise "*Hür*'deki Mehmet Ali Aybar vatandaşımız,

sunar ve İnönü de metni okuyup düzeltmeler yapar. "Metnin yaratacağı neticeler üzerine konuştuk, Paşa keyifli görünüyordu" diyen Erim, metinde geçen ve DP liderlerinin komünizme alet olmadığı şeklindeki ifadeyi ise, Hamdullah Suphi'nin önerisiyle İnönü'nün metne almayı kabul ettiğini söyler, bkz. Erim, *a.g.e.*, s. 96.

¹⁴⁸ Sayılğan, A., *Türkiye'de Sol Hareketler*, s. 281.

¹⁴⁹ Erim, *a.g.e.*, s. 69.

vatanperverliğinden, samimiyetinden ve medeni cesaretinden dolayı, bu telmihimize (sitem) muhatap değildir” ifadesine yer verir.¹⁵⁰

Belge'nin bu yazısının İzmir'de yayımlandığı gün, Ankara'da toplanan bir kalabalık, DTCF hocaları aleyhine sloganlar attıktan sonra, Ulus meydanına yürümüş ve burada Marko Paşa ile 24 Saat gibi sol yayınların nüshalarını yırtmıştır.¹⁵¹ Birkaç gün sonra bu olaylara değinen yazısında Belge, öğretim üyeleri ile öğrencilerin bölünmüş halde, birbirlerini faşist ve komünist diye suçladıklarını belirtir. Ona göre eğer üniversite özerkliği ve akademik hürriyete, öteden beri ehemmiyet verilseydi, bugün faşizm ile ırkçılığın ve komünizmin nerede başlayıp nerede bittiği çoktan öğrenilmiş ve birbirini “tekfir sahneleri” önlenmiş olacaktı. Belge “diyelim ki eskiden, tehlikeli görülen ideolojilerle baş etmenin en iyi yolunun fikir ve içtihat hürriyeti olduğunu bilemedik, ama bugün niye uslanmıyoruz?” sorusunu sorma gereği duyar.¹⁵²

2.6. Geçmişin Gölgesinde Bir Polemik: *Aydınlık, Kadro ve Komünizm*

Cumhuriyetin erken dönemi basınının dikkat çekici bir özelliği vardır. Özellikle karşıt fikirlerin dillendirilebildiği, demokratik bir ortamın hissedilebildiği zamanlarda başlayan gazeteler arası polemiklerde, fikirlerin çatışmasının yanında hemen baş gösteren bir durumdur bu. Tartışan taraflardan biri –ki bu iktidara ya da hükümete yakın gazetecidir-, karşısındakinin mazi dosyasını açarak onu geçmişte yazdıklarıyla ya da yaptıklarıyla küçük düşürme ve eleştirme çabasına girişir.

¹⁵⁰ Burhan Belge, “Soldan Ateş Açanlara”, *Demokrat İzmir*, 06.03.1947.

¹⁵¹ Ünlü, Barış, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar*, İletişim Yay., İstanbul: 2002, s.109.

¹⁵² Burhan Belge, “Fikir ve İchtihat Yasağı Kalkmalıdır”, *Demokrat İzmir*, 10.03.1947.

Örneğin, 1930’da Serbest Fırka olayı esnasında, iktidarı destekleyen (ve iktidarca da desteklenen) İnkılâp gazetesi ve yine hükümete yakın Cumhuriyet gazetesi ile muhalefet partisine yakın duran Arif Oruç’un Yarın gazetesi arasındaki polemikte, Ali Naci Karacan ve Yunus Nadi, Arif Oruç’a onun geçmişteki eylemleri üzerinden çok ağır saldırıya geçmiştir. Her iki gazetede “Vatan Hainini Tanıyalım”, “Hıyanet Vesikaları” şeklinde manşetler atarak, Arif Oruç’un Milli Mücadele yıllarında Çerkez Ethem ile olan işbirliği ve yakınlığını gündeme getirerek günlerce yayın yapmıştır.¹⁵³ Keza 1940’larda çok partili demokrasiye geçilirken de içerik ve nitelik itibarıyla benzer polemikler tekrar görülmeye başlamıştır. Yine iktidar saflarında Falih Rıfkı Atay, muhalefet safındaki gazetecilerden Ahmet Emin Yalman’la tartışmalarında kısa sürede Yalman’ın mazisini gündeme getirir. Falih Rıfkı, Yalman’ın 1919’da Vakit gazetesinde istiklal aleyhtarlığı yaptığı ve Amerikan mandasını isteyerek milli mücadeleye ihanet ettiğini, yirmi beş yıl sonra sütunlarına taşımaktadır.¹⁵⁴ Yalman “ben Malta’da sürgündüm” diyerek savunmaya geçince, bu kez Falih Rıfkı üslubunu iyiden iyiye sertleştirir: “Türk inkılâbının daimi düşmanı Ahmet Emin...”, “Amerikan firması hesabına devlet kapısında komisyonculuk eden Ahmet Emin...”.¹⁵⁵ Sözü edilen polemik biçiminin tipik bir örneği de Burhan Belge’nin başına gelmiş; Aydınlık ile Kadro dergisindeki yazı ve fikirleri, uzun zaman sonra bir saldırı aracı olarak hatırlanmıştır.

Demokrat Parti’nin Ege bölgesi için kurduğu *Demokrat İzmir* gazetesinin dışında, CHP de son derece önemi haiz bu bölgede etkin bir yayın organına ihtiyaç

¹⁵³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için, bkz., Tunçay, *Türkiye’de Tek Parti Yönetiminin Kurulması*, s. 288-292.

¹⁵⁴ Güvenir, *a.g.e.*, s. 75.

¹⁵⁵ Falih Rıfkı Atay, “Vatan’a Cevap”, *Ulus*, 03.09.1945.

duymuş ve nihayet bu işi İzmir’de yayın yapan *Anadolu* gazetesi üstlenmiştir. Falih Rıfkı’nın da zaman zaman yazılarının çıktığı bu gazete, hem CHP’nin bölge kamuoyunu oluşturmaya çalışıyor hem de ana rakibi Demokrat İzmir’le sıkı bir mücadele yürütüyordu. Burhan Belge İzmir’e gelerek yazarlığa başladıktan iki ay sonra, Anadolu gazetesinin hedefi haline gelir. İlk kez Haziran ayında Anadolu’da “...olgun bir demokrasi davasında söz söyleyecek temiz kuvvetler yerine, eski politika kurtları, tanınmış zevat, kollarını kapatarak söylediklerini unutarak dolaşmaya koyuldular. İşte Burhan Belge bunlardan birisidir”¹⁵⁶ sözleriyle başlattığı tartışma bir buçuk sene devam edecektir. Üstelik tartışmalara Falih Rıfkı, Cemal Kutay’ın Millet Mecmuası da ayrıca dâhil olacaktır.

Her ne kadar bazen diğer gelişmeleri de kapsasa da¹⁵⁷, polemiğin ana konusu, Belge’nin *Aydınlık* ve *Kadro* dergisinde yazdıklarıdır. Konudan ilk kez Naci Sadullah söz etmiştir. “Ben sırtımı şeref dolu bir geçmişin kalesine dayıyorum” diyen Sadullah, Belge’nin geçmişini *Aydınlık*’ta 1924’de yayımlanmış olan “Vur proleter, vur...!” başlıklı yazısından bahsederek ortaya koymaya çalışır. “Bir yazı yazmışsın ki, bugün mürekkebin kuruyuşundan yıllar sonra, altında kendi imzam olmadığına esef duydum” şeklinde ironik dil kullanan Naci Sadullah, Belge’yi Türk proleterinin davasını yüzüstü bırakıp karlı davalar peşine düşmekle itham eder.¹⁵⁸ Burhan Belge, bu ilk eleştirilere “Politika Tipleri” adlı bir yazısında kısaca cevap vererek “...öyle tipler vardır ki çirkin iftira ve tezvirlerle şahıslara hücum ederek galip gelmeyi, fikir mücadelelerinden çok daha elverişli ve kolay bulurlar” demekle

¹⁵⁶ *Anadolu*, 27.06.1946.

¹⁵⁷ Örneğin Anadolu’da Suad Yurdakul, Belge’nin iktisat politikasına dair yazısını eleştirmiştir, bkz. “Şaşkın Bir Müdafaa”, *Anadolu*, 28.06.1946.

¹⁵⁸ Naci Sadullah, “Burhan Belge! Bana da Cevap Verebilir misin?”, *Anadolu*, 05.07.1946.

yetinir. Temmuz ayında Celal Bayar'ın Adana'da gazetecilerle yaptığı sohbette “Ne komünist kırıntısıyız, ne faşist çömezi...” cümlesini birinci sayfaya taşıyan Anadolu, “İşaretçi” müstear adıyla bu sefer Bayar'a bir soru yöneltir:

“Acaba, kapağında ‘Bütün Dünya İşçileri Birleşiniz’ diye haykıran kızıl Aydınlik dergisinin 28. sayısında 737. sayfasında ‘Vur Proleter Vur!’ diye bağırarak Burhan Asaf, bugün İzmir’de partisinin sözcüsü ve başyazarı olan Burhan Belge’den başka birisi midir?”.¹⁵⁹

1946 seçimleri arifesinde Mareşal Fevzi Çakmak'ın Demokrat Parti'ye katılması üzerine, Burhan Belge'nin, Mareşal'i solcu ve Rus ajanı olarak göstermek isteyenler olduğuna dair yazısına, Suad Yurdakul cevap verirken, yeniden Aydınlik'a başvurma gereği duyar. Ona göre, Aydınlik'taki makaleleri yazan birinin şimdi demokrasiyi savunması “takma diş gibi iğreti” durmaktadır.¹⁶⁰

Anadolu'nun Belge'ye ilişkin bu ilk aşamadaki yaklaşımı, sadece Aydınlik yazılarıyla sınırlı kalmamıştır. Geniş bir tartışma da, Amerika Birleşik Devletleri Ticaret Bakanı Henry Wallace dolayısıyla yaşanmıştır. Wallece, Sovyetler'in Doğu Avrupa'daki güvenlik sağlama hakkını kabul etmekte ve onların da ABD'nin kendi güvenlik alanına karışmaması gerektiğini ileri sürmekteydi. Yine Wallece, Yunanistan'daki iç savaşa kendi ülkesinin müdahale etmemesi gerektiğini düşünüyordu.¹⁶¹ Bunları köşesine taşıyarak olumlu bulduğunu söyleyen Belge, Anadolu'nun yoğun suçlamalarına maruz kalır. Anadolu'ya göre Wallece,

¹⁵⁹ *Anadolu*, “Üç Tipten İkisi”, 05.07.1946.

¹⁶⁰ Suad Yurdakul, “Vur proleter, Vur!”, *Anadolu*, 01.08.1946.

¹⁶¹ Berkes, a.g.e., s. 380. Niyazi Berkes, Wallece'in ne sosyalist ne de solcu olmadığını ama dile getirdiği düşüncelerin ABD'de hem Demokratlar içindeki tutucular hem de Cumhuriyetçiler için tehlikeli düşünceler olduğunu belirtir. Zaten Wallece da Eylül ayı içinde görevinden istifa etmek zorunda kalmıştır.

İngiltere’yi emperyalist olmakla suçluyor ve Rusya’nın faaliyetlerini de işte bu emperyalizme karşı alınmış zaruri tedbirler olarak görüyordu. Gazete “Celal Bayar’a Açık Mektup” adıyla yayımladığı uzun yazıda bu fikirleri savunan bir başyazarla, Demokrat Parti’nin bir alakası olmadığını beyan edilmesini talep eder.¹⁶² Celal Bayar resmi bir açıklama yayınlamasa da Mümtaz Faik Fenik’e konuyla ilgili düşüncelerini açıklar ve Anadolu’nun “dış meseleleri, iç politika çerçevesi içine alıp, parti gayretkeşliği yaptığını” söyler. Bayar, Belge’nin yazılarını henüz okuyamadığını ama “demokrasi müdafii yazarların fikirlerinin mesuliyetinin, o yazarlara ait olduğunu” belirtir.¹⁶³ Burhan Belge ise kendisine atfedilen fikirlerin doğru olmadığını ve Anadolu’nun bunu yaparken zerrece vicdan azabı duymadığını dile getirir. Ayrıca bu tartışmadan hareketle bir tür “vatan sevgisi” edebiyatı yapıldığını söyleyen Belge “...milliyetçiliğin hissi edebiyatını yapmaya soğukkanlı hesaplarını yapmayı tercih ederim...ben vatanperverliği ‘Vatan, Millet, Sakarya’ diye haykırmaktan ibaret telakki etmem” diye de ekler.¹⁶⁴

1946 yılının sonlarından itibaren İzmir’deki bu gerilimli hava diner gibi olmuştur. Burhan Belge’nin artık ithamlara cevap vermemiş olmasının da bunda payı olmalıdır. Fakat İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer’in 1947’de Meclis’te komünistler hakkında yaptığı konuşmadan sonra, ülkenin siyasi atmosferiyle uygunluk içinde, bir kez daha ve bu sefer daha sert bir polemik dönemine girilmiştir. CHP’nin liderliğindeki “komünizm tehlikesi” yaygarası, basında da yansımalarını bulunca, Anadolu gazetesi bu fırsatı değerlendirmek isteyerek “en yakınındaki komünistlere”

¹⁶² “Sayın Celal Bayar’a Açık Mektup”, *Anadolu*, 17.09.1946.

¹⁶³ *Anadolu*, 22.09.1946.

¹⁶⁴ Burhan Belge, “Birkaç Söz Daha”, *Demokrat İzmir*, 20.09.1946.

yeniden odaklanmaya başlamıştır. İzmir’de artık sadece Belge değil, M. Ali Aybar da vardır.

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde öğretim üyesi olarak görev yaparken, sol eksenli yazıları ve iktidarı eleştiren yaklaşımı nedeniyle görevine son verilmiş olan Mehmet Ali Aybar, daha sonra 1947 Nisan ayından itibaren İzmir’e geçmiş ve burada *Zincirli Hürriyet* adıyla haftalık bir gazete çıkarmaya başlamıştır.¹⁶⁵ Dönemin önde gelen meselesi olan, Amerikan yardımına karşı bir duruş alan Aybar, gazetenin ikinci sayısında açık ifadelerle fikirlerini ortaya koymuştur. Aybar’a göre Amerika barışı korumak bahanesiyle dünyaya hâkim olmak amacını güdüyordu. Bu amaçla ele geçirilen stratejik yerlerden biri de Türkiye’dir ve ABD Türkiye’nin 150 milyon dolar karşılığında kendi nüfuzu altına girmesini istiyordu. Türkiye’de bu yardımdan minnet ve şükranla bahseden belli bir zümre vardır ve özellikle CHP, yardım sayesinde bir süre daha iktidarını koruma amacını gütmektedir.¹⁶⁶ Bu yazıdan bir hafta sonra İzmir’de 150 kişilik bir öğrenci grubu toplanarak, *Zincirli Hürriyet*’in komünistlik propagandasını yaptığını söyleyip gazetenin basıldığı matbaaya girerek ciddi zarar vermiştir. Bu olayı Vatan gazetesi “kızıl propaganda yapan *Zincirli Hürriyet* gazetesi gençlik tarafından basıldı” ve Ulus gazetesi “halk talebeleri şiddetle alkışlamıştır” cümleleriyle haber yapar.¹⁶⁷ Anadolu gazetesi ise “kızıl fikirlere dün milli iradenin bir dersi verildi” manşetiyle çıkmıştır.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Ünlü, *a.g.e.*, s.85-86.

¹⁶⁶ M. Ali Aybar, “Amerikan Yardımını Bizde Kimler İstiyor?”, *Zincirli Hürriyet*, 12.04.1947, akt. Ünlü, *a.g.e.*, s. 115.

¹⁶⁷ Ünlü, *a.g.e.*, s. 118.

¹⁶⁸ *Anadolu*, 20.04.1947. Samet Ağaoğlu, 20 Nisan’da günlüğüne şu notu düşmüştür: “Komünist ya da anarşist Mehmet Ali Aybar, İzmir’de *Zincirli Hürriyet* isimli bir gazete çıkarmaktadır. Dün birçok

İzmir’de ortam bu kadar gerginken, Burhan Belge 25 Nisan’da “En Büyük Milliyetçi Kimdir?” adıyla bir başyazı kaleme alır. “Bırakalım da bir Türk muharriri de yardım hakkında böyle ve Sovyet Türk münasebetleri hakkında da öyle, yani bundan sekiz yıl önce herkesin düşündüğü gibi düşünsün” dedikten sonra şöyle devam eder:

“Aybar için... ‘komünistlik’ beratı çıkarılmış bulunuyor. Nümayişte başrolü oynayanların Anadolu gazetesindeki yazılarına bir göz atmak, Mehmet Ali Aybar adını taşıyan vatandaşımızı tanımayanlar için bile, ortada hazin bir iftiradan başka bir şey olmadığı hükmüne varmak için kâfidir. Kaldı ki Aybar’ı şahsen tanıyanların ifadesine müracaat edilecek olursa, bu isimdeki cesur ve namuslu Türk muharririnin hiçbir hüviyetini hiçbir tehlike endişesiyle saklı tutacak hilkat ve cibilliyette olmadığını, tereddütsüz teyit ederler”¹⁶⁹.

Aynı yazıda milliyetçiliğe de temas eden Belge, Aybar’ı hedef gösteren basının, bunu “milliyetçilik” saikiyle yaptıkları iddiasında olduklarını, ancak bunun gerçek milliyetçilikle hiçbir ilişkisinin olamayacağını belirtir. Belge’ye göre, milliyetçilik, idrak’in genişliği ve derinliğidir. En büyük yaygarayı koparmakla ancak en tehlikeli milliyetçilik yapılabilir. Ve “memleketin mevcut davalarını istikbalin bağına doğru, en geniş bir idrak ve en hassas bir vicdanla tefahhus edebilen adam, en büyük milliyetçidir”.

Belge’nin yazısı, beklenebileceği üzere Anadolu gazetesinden gecikmeden tepki ile karşılaşmıştır. Avni Karabece imzalı köşe yazısında “Türk milleti yıkıcı

genç matbaaya gitmiş ve gazeteyi parçalamışlar. Bu adet oldu artık, fena bir adet! Ama Aybar da biraz tehlikeli. Mesela, Amerikan yardımının aleyhinde bizi de alet etmek isteyen yazılar yazıyor...”, bkz., *Siyasi Günlük...*, s. 62.

¹⁶⁹ Burhan Belge, “En Büyük Milliyetçi Kimdir?”, *Demokrat İzmir*, 25.04.1947.

hürriyet istemiyor, mevcut demokrasinin inkişafını istiyor” denilerek, milleti ayaklandırmak isteyenlerin hoş görülemeyeceği vurgulanır. Ama yazar, Burhan Belge’den söz açılmışken, geçmişe uzanmayı da ihmal etmez:

“Aydınlık dergisinin genç yazarını ve çok güzel edebi bir dille işlenmiş yazılarını ne kadar zararlı bulduysak, Kadro’nun olgun mütefekkirini de aynı derecede yurt için zararlı telakki etmiştik. Radyonun siyasi sözcüsünde olgunluk seziyorduk. Buna da muğber ve küskün demokrasi engel oldu...”¹⁷⁰

Belge’ye cevap verenlerden biri de Falih Rıfki Atay’dır.¹⁷¹ Önce Aybar’ın yazılarından söz eden Atay’a göre, Aybar’ın dediklerini yapmak demek, Türkiye’nin Bulgaristanlığa sürüklenmesi demektir, hatta Türkiye’yi esir etmek, yok etmektir. Dolayısıyla İzmir gençliğinin bu gazeteye kızıp, bulduğu nüshalarını parçalamasının doğru mu yanlış mı olduğuna ancak halk karar verecektir. “Oysa” der Falih Rıfki “Demokrat Parti’nin İzmir’deki organı üst üste bu gençlere hücum etmekte ve bu gazetenin başyazarı, o gazeteyi (Zincirli Hürriyet) çıkarmanın komünist olmadığını yazmakta ve ‘ne olur, bazıları da böyle düşünsün, Amerikalıları sevmesin’ demektedir”. Atay buradan hareketle, komünistleri CHP’nin mi DP’nin mi himaye ettiği tartışmalarında daha dikkatli olunmasını beklediğini dile getirir. Yazısını bitirirken de Burhan Belge ilgili “...bu başyazar, vaktiyle bizim partinin komünistleri himaye ettiğine delil diye gösterilmiş olanlardandır” der.

Aylar ilerledikçe, yaratılmak istenen komünizm tehdidinin basındaki algılanması da farklı mecralara akmaya başlar. Bu arada Cemal Kutay’ın çıkardığı

¹⁷⁰ Avni Karabece, “Burhan Belge’ye...”, *Anadolu*, 26.04.1947.

¹⁷¹ Falih Rıfki Atay, “Politika”, *Ulus*, 28.04.1947. Atay’ın yazısı ertesi gün *Anadolu*’da da yayınlanmıştır.

Millet Mecmuası, 1947'nin Mayıs ve Temmuz ayları arasında yazı dizisi yayımlayarak, ülkedeki komünizm tehlikesinin Cumhuriyet tarihindeki seyrini belgelemek suretiyle bazı isimleri de dolaylı yoldan deşifre etmeye girişir.¹⁷² Dergideki makaleler serisinde Burhan Belge de hem *Aydınlık* hem de *Kadro* bahsinden ötürü birkaç kere zikredilmekte ve çeşitli yorumlar yapılmaktadır. Dergide özellikle *Kadro* üstünde genişçe durularak, isimler ve faaliyetleri “gizli” bilgiler eşliğinde deşifre edilmeye çalışılırken, Kadroculara karşı koyan ilk kişinin Celal Bayar olduğu söyleniyor ve “Celal Bey İktisat Vekili olunca, Burhan Asaf’ı bile evvela vazifesinde hareketsiz halde koymuş, ondan sonra da ayrılmaya mecbur etmiştir” ifadesine yer veriliyordu.¹⁷³ Kısa süre sonra, derginin haberlerinin sadece Burhan Belge ile ilgili kısmını ilk sayfasına taşıyan Anadolu gazetesi “*Millet Mecmuası*, senin komünist olduğunu yazdı, hala susuyorsun. Biz seni katıksız demokrat sanırdık, ne duruyorsun cevap versene!” diyerek Belge’ye seslenmiş, ayrıca benzer temayı işleyen Nihat Paykoç’un bir yazısını da yayımlamıştır.¹⁷⁴ Burhan Belge, bütün bu iddialara oldukça ayrıntılı bir cevapla yanıt vermiştir. Oldukça önemli olan yazının başlarında Belge, *Millet Mecmuası*’nın iddiasının aksine komünist olmadığını, çünkü tarihi maddecilik felsefesinin değil Spengler’in fikrinin takipçisi olduğunu; ferdiyetçiliği toptan reddetmeyip yanı sıra hümanist terbiyeyi de önemli saydığını; bir komitern merkezin emirlerine harfiyen uymak bir yana, itaatsizliği, fikir hürriyetinin esası kabul ettiğini söyler. Devamında ise *Aydınlık* ve *Kadro* ile ilgili düşüncelerini açıklar:

¹⁷² Bu dergideki ilgili bazı yayınlar için, bkz. “Türkiye’yi Komünistleştiren İkinci Beş Yıllık Kızıl Plan”, Sayı 67; “Üçüncü Beş Yıllık Kızıl Plan”, Sayı 68; “Kızıl Plan Devrinde Propaganda İş: Matbuat Umum Müdürlüğünde Olan Bazı İşler”, Sayı 77- 1947.

¹⁷³ *Millet Mecmuası*, Sayı 68, Mayıs 1947, s. 8.

¹⁷⁴ “Burhan Belge’ye Yine İş Çıktı”, *Anadolu*, 19.05.1947.

“...Mütareke’de İstanbul’da çıkan ve bir komünist mecmuası olan *Aydınlık*’ta yazımın çıkmış olması, fikir iffeti namına hayatta hiçbir cehtleri olmayan birtakım kimselerin elinde bir silah olmuştur. Bunlarda fikir iffetinin olmadığını şu gösteriyor ki, kendisini şu yirmi küsur sene zarfında binlerce yazı ile yapmış bir adamdan, 22 yaşındaki delikanlının bir tek yazısının hesabını soruyorlar. Niçin? Çünkü bu adam kalemi ve fikirleri ile karşılarındadır ve başka türlü başa çıkamadıkları için şahsiyat yapıyorlar...

Kadro muharrirliğime gelince. Bu mecmua, iktisadi liberalizmin aleyhtarı olduğundan devletçiliği müdafaa ediyordu.... *Kadro* muharrirleri arasında ‘tövbekâr’ komünistler vardı. Ben bunların arkadaşı ve hatta mecmua ve dava arkadaşıydım ama bir kere komünizmin ne bir fikir ne de bir teşkilat olarak sâliki olmadığım gibi, müşterek mesuliyetimiz dâhilinde çıkan *Kadro*’nun da komünizm ile hiçbir alakası yoktu. O kadar yoktu ki, mecmuamızda Atatürk’ün bir muvaffakiyet temennisi, Başvekil İsmet Paşa’nın da devletçilik hakkında bir direktif yazısı çıkmıştı...

Kadro’nun devletçiliği o gün bugün birtakım değişme vetirelerden geçerek CHP’nin devlet programına karışmıştır. Fakat ben, bu devletçiliğin ne kadar zararlı istikametlerde inkişaf ettiğini görerek, her türlü tepeden inme devlet müdahaleciliğinin şiddetli bir muarızı olmuşumdur... Bugünkü kanaatime göre, liberal bir iktisat terbiyesi ve bu yolda bir inkişaf olmadıkça, yani devletin iktisadi müdahaleleri Meclis’teki partiler arasında bilgi ve tecrübe ile münakaşa edilmedikçe, devletçiliğin zararları faydalarından büyük olacaktır.¹⁷⁵

Yazıda Millet Mecmuası’nın kendisi aleyhindeki tavrına dolaylı yoldan değinen Belge, *Kadro*’nun yazarları arasında *Millet* dergisinin sahibi Cemal Kutay’ın eniştesi Şevki Yazman’ın da olduğunu hatırlattıktan sonra “*Kadro*’nun bir komünist mecmuası olduğunu iddia etmek için, insanın ya iktisat ve içtimaiyat mekteplerinin cahili ya da sadece bir bedbaht olması lazımdır” der.

¹⁷⁵ Burhan Belge, “Bir Açık Mektup”, *Demokrat İzmir*, 22.05.1947.

Ne var ki Belge'nin bu tafsilatlı izahı da, kendisini "geçmişin gölgesi"nden kurtarmaya yetmez. Anadolu gazetesi "vatandaşlara hakikatleri anlatacağız, Burhan Belge'ye ait yeni vesikalar neşredeceğiz" diyerek, bu sefer *Aydınlık* külliyyatından Belge'nin "Küre-i Arzla Mülakat" yazısını manşetine taşır. Çalışmanın ilk bölümünde ayrıntılı olarak verilen bu yazısında Belge pozitivist bir bakış açısıyla dünya ile kurgusal bir söyleşi yapmakta ve "din, milliyet, ırk...bu yalanları kaldırmak istiyoruz" türünden ifadeler kullanmaktadır. Anadolu'ya göre bu tabirlerin kullanılmış olması Belge'nin komünist olduğunun en açık delilidir ve "yazıda geçen her kelime şimdi bir kurşun gibi geri dönmüştür".¹⁷⁶ 1947'nin özellikle komünizm karşıtı ortamında yükselen milliyetçilik ortamında bu yazının birkaç kez manşetten verilmesi Belge'yi yeniden savunmaya sevk etmiştir.¹⁷⁷ Köşesinde verdiği cevapta "o yazının her kelimesi benimdir" diyen Belge, nasıl ki insanın bir fiziki gelişim seyri varsa, düşüncelerinin de bir tekevvün seyri olduğunu ve bir insanın fikir bakımından kendisini 20 ile 25 yaş arasında değil, 20 ile 40 yaş arasında inşa edebileceğini belirtir.¹⁷⁸ Mezkûr yazıdaki ifadelerden kalkarak kendisine komünist denilmesinin anlamsız olduğunu söyleyen Belge, Almanya'daki eğitim yıllarına atfen, Goethe'nin ve Oswald Spengler'in etkisinde bir universalist ve panteist olduğunu tarihi materyalizmi benimsemediğini dile getirir. "Anadolu'nun neşrettiği müthiş (!) vesikalarla iftihar duyarım, çünkü bir genç için ayıp olan, fikirsiz yaşamaktır; şerefli olansa fikirlerle dövüşe dövüşe kendi fikri şahsiyetini yapmaktır" diyen Belge şöyle devam eder:

¹⁷⁶ "Burhan Belge Beyhude Çırpınıyor", *Anadolu*, 22.06.1947.

¹⁷⁷ *Aydınlık* dergisi sadece Belge için değil, 1947'lerin başka önemli meselelerinde de "verimli bir kaynak" olarak kullanılmaktadır. Ankara Üniversitesi Rektörü Aziz Kansu da *Aydınlık*'ta çıkan bir yazısı yüzünden saldırılara uğramıştır. Örneğin Demokrat Partili Bahadır Dülger, *Tasvir* gazetesinde "... *Aydınlık* mecmuasında, dünyamızın yıldızlar kadar küçük bir yıldız olduğunu, üzerinde vatan ve milliyet endişesiyle bölünmek icap etmediğini yazan adamın rektör olduğu Ankara Üniversitesi..." diye yazmaktadır, akt., Berkes, *a.g.e.*, s. 412.

¹⁷⁸ Burhan Belge, "Anadolu Yazının Tamamını Neşretsın", *Demokrat İzmir*, 25.06.1947.

“O yazılarımda irticacı, taassubun ve zulmün düşmanı, halkın dostuydum. Bugün de öyleyim... Benim dedem Çorlulu Esad, Mithat Paşa'nın izinden gittiği için Fizan'a ve Bitlis'e sürülmüş bir adamdır. Hürriyet ve hak için mücadele etmeyi, ben, ailemin havasında buldum. El etek öpmeyi, el pençe divan durmayı bana ailem öğretmedi. Ve bu hal, sonuna kadar böyle devam edecektir. Bir seneden beri de yazılarımla ve sözlerimle İzmirli dostlarımın ve dava arkadaşlarımın gözleri önündeyim...”¹⁷⁹

Anadolu devam eden günlerde “Maskeyi İndiriyoruz!”, “Eski Kadrocu Yeni Wallece'cu” gibi manşetlerle saldırmaya devam etmiş “Allah'ı, dini ve ırkı inkar edip..., sınıf kavgaları çıkarmayı terennüm etmek, komünizmi yaymak demektir” diyerek eleştirilerini sürdüreceğini belirtmiştir.¹⁸⁰ Sadece *Anadolu* değil *Millet* dergisi de bir sonraki sayısında, Belge'nin yazısından cümleler aktarıp “bugün de aynı şeyleri düşünüyor musun?” diye sorar. *Millet*, bu yayınları yapmaktaki amaçlarının, bugüne kadar yapılmış olan hataları teşhir etmek değil, “Türk milletinin kendine has hususiyetlerine ve karakterine, milli benliğine rağmen son hadiselerde dalalete sapılmış olunmasının amillerini dikkatle araştırmak...” olduğunu belirtir.¹⁸¹ Burhan Belge, CHP'yi ve “müesses menfaatleri” eleştirip demokrasinin bir an evvel yerleşmesi için gösterdiği çabaların, partinin İzmir'deki yayın organında neden olduğu rahatsızlığın farkında olduğunu dile getirdiği yazısında şunları kaydeder:

“Ben vakti ile CHP'liymişim de müesses menfaatleri söylememişim! Yalan! Bunları her zaman söyledim. Kadro'daki yazılarım ve Hâkimiyeti Milliye'deki yazılarım bunun delilidir... Ben müsaade ile hububat satarak zengin olmadım. Ben yeni devrin 'hayriye tüccarları' armasına katılarak milyoner olmadım. Apartman yahut ev sahibi olmadım. Başkalarının malum izah hilesine başvurarak ve 'refikamın zengin olduğunu' ileri sürerek, ticaret

¹⁷⁹ Belge, *a.g.m.*

¹⁸⁰ “Burhan Belge Kımıldadıkça Daha Derinlere Batıyor”, *Anadolu*, 02.07.1947.

¹⁸¹ “Bay Burhan (Asaf) Belgeye”, *Millet Mecmuası*, Sayı 77, 1947, s.12.

hayatına atılmadım. Ne ‘müesses menfaat’ esasını tanıdım ne de kalemimi böyle bir esasın emrine verdim”.¹⁸²

İzmir’deki bu polemik, aynı sertlikte olmasa da 1948 yılının ilk aylarına kadar yani Burhan Belge’nin İzmir’den ayrılışına dek sürecektir. Bu arada 1947’nin sonlarına doğru ülkede önemli bir değişim meydana gelmiş ve başbakan olduğundan beri muhalefetle gerilimli ilişkiler yürütmüş olan Recep Peker görevden alınarak, yerine Hasan Saka getirilmiştir. Ama daha ilginç bir gelişme, Peker ile birlikte onun en sadık müdafii durumundaki Falih Rıfki Atay’ın da, Nihat Erim’in deyiimiyle “İnönü’nün politikasını baltalamakla meşgul olduğu”¹⁸³ için 23 yıl aralıksız yürüttüğü Ulus başyazarlığından Kasım ayında ayrılması olmuştur. Burhan Belge bu gelişmeyi “Recep Peker, arkadaşları ve Falih Rıfki Atay yaptıkları ve yazdıklarının... iktidar partisine zarar verici bir hareket olduğunu kabul etmeye mütemayil bulunmuşlardır” sözleriyle değerlendirmiştir.¹⁸⁴

¹⁸² Burhan Belge, “Anadolu’ya”, *Demokrat İzmir*, 28.08.1947.

¹⁸³ Erim, *a.g.e.*, s. 198. Falih Rıfki’nın başyazarlığına son verileceğinin işaretlerini Erim’in 30 Eylül tarihli günlüğünde görmek mümkündür: “Falih, açıktan açığa yahut alttan alta, İnönü’nün politikasını baltalamakla meşguldür. Recep Peker- Mümtaz Ökmen kliğine dâhildir. İnönü diyor ki ‘...hakikat şudur ki Ulus, benim politikama aykırı yol takip etmekte. Ulus, niçin Falih’in inhisarında kalıyor? Niçin bütün partililer serbestçe orada fikirlerini neşredemiyorlar?’”

¹⁸⁴ Burhan Belge, “Ulus’taki Değişiklik”, *Demokrat İzmir*, 06.11.1947. Belge bu yazısında *Ulus* gazetesinin tarihsel gelişimini de kendi zaviyesinden anlatır. Süreçlerin başından beri içinde yer almış biri olarak Belge’nin *Ulus* hakkında verdiği bilgilerin, Türk basın tarihi açısından taşıdığı öneme binaen, yazının bazı bölümlerini burada sunmak faydalı olacaktır: “...Milli Mücadele devam ederken, Ankara’da *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinden başka bir de Yunus Nadi’nin *Yeni Gün*’ü çıkmaktaydı. *Hâkimiyeti Milliye* o sırada adeta hükümetin resmi organı mahiyetini taşırken, *Yeni Gün*, Birinci ve İkinci Grup arasında zaman zaman yaşanan siyasi çekişmeleri aksettirebilen nispeten müstakil bir gazeteydi. *Hakimiyet-i Milliye* de gene o sıralarda muhtelif kimseler başyazarlık vazifesini görmekle beraber (mesela Ahmet Ağaoğlu) birçok defalar da, aralarında bizzat Mustafa Kemal’in dikte ederek kaleme aldirdığı yazılar da dahil olmak üzere, imzasız başmakaleler çıkmaktaydı... Cumhuriyet kurulduktan sonra gazeteye yeni bir şekil vermek icap etmiştir. Ve bu, partinin eski ve yeni münevverleri, eski ve yeni kadroları arasında, açığa vurulmasına kimsenin cesaret etmemesine rağmen, alttan alta bir mücadeleye yol açmıştır... Böylece, son zamanlara kadar başmakaleleri yazan Ziya Gevher ayrılmış, yerini Siirt Mebusu Mahmut, Ahmet Ağaoğlu, Falih Rıfki ve Yakup Kadri’den müteşkil bir başmuharrirler heyeti almıştır. Bu heyet, aynı zamanda Anadolu Ajansı’nın idare meclisi üyeliklerine seçilmiştir. Bu sırada yeni bir bina yaptırılmış, bunun bir kanadına *Hâkimiyeti Milliye*, bir kanadına da Anadolu Ajansı yerleştirilmiştir. Gazete o sıralar, Ankara’nın bilgi ve fikir merkezini teşkil ediyordu. Başmuharrirler Odası, özellikle genç yazarlar ve politikacılar için açıktı; her şey görüşülür ve serbestçe münakaşa edilirdi. Yani *Hâkimiyeti Milliye*, milli mücadele Ankara’sının

2.7. Demokrat Parti'de İç Çatışma ve Bir "Veda" Yazısı

Recep Peker'in başbakanlığı döneminde iktidar ve muhalefet arasındaki ilişkiler, karşılıklı açıklama ve suçlamalara dönüşmüş ve "uzlaştırıcı bir girişim olmadığı takdirde rejimin bir çıkmaza sürüklenme tehlikesi"¹⁸⁵ belirmeye başlamıştı. Bunun üzerine İsmet İnönü, Peker ve Bayar ile birkaç kez özel görüşmeler yaparak tansiyonu düşürmeye girişti. Bu girişimlerinin sonucunda da 12 Temmuz Beyannamesi adı verilen bir açıklama yayımlayarak, amacının her iki tarafta karşılıklı bir güven duygusu yaratmak olduğunu ifade etti. İnönü beyannamede, iki partinin önde gelenleriyle yaptığı görüşmelerden söz ediyor ve "muhalefet, teminat içinde yaşayacak ve iktidarın kendisini ezmek niyetinde olmadığından müsterih olacaktır. İktidar, muhalefetin kanun haklarından başka bir şey düşünmediğinden müsterih bulunacaktır" diyordu. Celal Bayar, beyannameyi "tarihi değeri olan bir iyi niyet ve ileri görüşlülük ifadesi" olarak, Köprülü de "cumhurbaşkanının tam bir tarafsızlık ve anlayışla" yaptığı bir hareket olarak değerlendirdi.¹⁸⁶ Fakat bu yeni durum, Demokrat Parti içinde kopmalarla sonuçlanacak bir sürecin de tetikleyicisi oldu. Parti içindeki muhalifler, DP yöneticilerini Hürriyet Misakı'nı takip eden

genç ve zinde havasına, henüz kapı ve pencerelerini kapamış değildi; sahte bir teşrifat ve hiyerarşinin sırmalı boyunduruğuna henüz boynunu uzatmış değildi... Bu hal, Recep Peker'in Genel Sekreter olduğu güne kadar devam etti. Peker'in partiye el koyması ile beraber başmuharrirlik kadrosu Mahmut Soydan ve Falih Rıfkı'dan ibaret kaldı, bir süre sonra da yanlarına Zeki Mesut verildi. Gazete artık Genel Sekreter'in pabucu altına düşmüştü. Kendini göstermek isteyen mebus, müdür veya genel müdür vs. gazeteye girmek ve yerleşmenin yollarını arıyorlardı. Falih, *ULUS* namını almış bulunan gazetenin makine ve tesislerini ön plana aldırıldı ve bu arada müdahalelerin, bari Genel Sekreterlik odasına kadar gelerek daha ileri gitmemelerine çalıştı. Ve bunda kısmen muvaffak oldu. Çünkü o yıllarda, icap ederse Atatürk'e icap ederse İnönü'ye müracaat edebilerek bazı müdahaleleri, hatta Genel Sekreter'in şahsından dahi gelse, durdurabiliyor, hiç değilse hafifletebiliyordu. Şu var ki gazete etrafındaki çarpışma ve ona girebilmek meselesi, artık hâd bir şekil almıştı. Partinin kendisi de, fikir ve dava bakımından artık ihtiyarlamaya, daha doğrusu söylenenleri tekrar edip yapılanları göklere çıkarmaya başladığından, Ulus etrafındaki mücadele, artık orada bir gedik sahibi olmaktan ibaret bulunuyordu. Bu hal, öyle zannediyoruz ki, Peker'in yeniden nüfuz sahibi olduğu güne kadar devam etti. Bu arada *Ulus* baş sütununda Sadi Irmak, Esad Tekeli ve Kemal Ünal imzaları görünmeye başlamıştı. Bunlara günün birinde Nihat Erim imzası da katıldı..."

¹⁸⁵ Eroğlu, *a.g.e.*, s. 55.

¹⁸⁶ Karpat, *a.g.e.*, s. 301.

gerçek bir muhalif tavır göstermek yerine CHP ile birlikte hareket etmekle ve bu bağlamda bir “muvazaa” partisi görünümüne girmekle suçladı.

Celal Bayar’ı eleştirdiği için Haziran ayında partiden çıkarılan ilk isim, İzmir şubesinin kurucularından Dr. Mustafa Ali Kentli olmuştu. İddia ettiğine göre “DP’yi sola kaydırmak isteyenlerin aleyhinde konuştuğu için” partiden ihraç edilmişti.¹⁸⁷ Fakat 21 Temmuz Beyannamesi’nin ardından yaşananlar, partideki ilk büyük krizdi. Krizin önde gelen ismi partinin İstanbul il başkanı ve önemli bir ağırlığa sahip olan Kenan Öner’di. Onun tarafında duran Sadık Aldoğan, Osman Nuri Köni, Ahmet Tahtakılıç gibi milletvekilleri de parti-içinde muhalif bir duruş gösteriyordu. Öner grubu, CHP’ye karşı mutlak muhalefet isteyen ve bu nedenle de 21 Temmuz Beyannamesi’nden memnun olmayanlardı. Yine bu gruba göre “DP’nin esas amacı tek parti diktatörlüğünü tasfiye etmektir” ve bu başarılmadığı müddetçe mücadelede bir duraksama olmamalıydı.¹⁸⁸ Fuat Köprülü ile kişisel bir çatışma içinde olan Kenan Öner, Köprülü’nün kendisi aleyhinde konuştuğunu, kendi yetki alanındaki İstanbul teşkilatına dışarıdan müdahale etmek istediğini belirtip 16 Ocak 1947’de partiden istifa etmiştir. Bu istifa, Öner’e yakın duran partili milletvekillerinin üzerinde ciddi etkilere yol açmıştır. Ardından Ocak 1948’de toplanan DP İstanbul İl Kongresi’nde konuşulan milletvekili maaşlarıyla ilgili meseleyle beraber, parti-içi çatışma gittikçe netleşmeye başladı. Aralık ayında CHP hükümeti, milletvekili maaşlarının artması için Meclis’e teklif sunmuş ve DP Grubu bir kişi hariç, bu teklife ret oyu vermişti.

¹⁸⁷ Mustafa Kentli, partiden ihracının ardından Anadolu gazetesine demeç vererek “...partiyi Kadrocu Burhan Belge gibi sola kaydırmak isteyenlerin elinden kurtarmak istediğini...” söylemiştir, bkz. *Anadolu*, 21.06.1947. İlginç bir bilgi de Erim’in günlünde yer alır. İnönü’ye 30 Nisan’da sunulan “özel” bir raporda, İzmir’den Mustafa Kentli ve arkadaşlarının DP merkezine telgraf çekerek, İzmir’de Burhan Belge ve General Sadık Aldoğan’ın ‘Demokrat Parti solcudur’ diye propaganda yapmalarından şikayet ettikleri yazılmaktadır, bkz. Erim, *a.g.e.*, s. 115.

¹⁸⁸ Karpát, *a.g.e.*, s. 324.

Oysa DP Meclis grubu bütün olarak, aleyhte oy vermek ve eğer teklif CHP oylarıyla kabul edilirse de, alacakları zam farkını partiye bağışlamak noktasında karar almıştı. Konu, İstanbul İl Kongresi'nde gündeme gelince, lehte oy kullanan tek milletvekili Kemal Silivri, Fuat Köprülü'nün oylama öncesi "hem aleyhte oy verip, hem de parayı cebe indiririz" dediğini iddia etti. Kongre zaten partiden ayrılan Kenan Öner ile Köprülü arasındaki sürtüşmelerden dolayı çalkalanmaktaydı ve şimdi bu olayın da eklenmesiyle parti içi gerilim iyice artmış oluyordu.¹⁸⁹ Hemen ardından genel merkezde de sıkıntılar baş göstermiştir. Parti grubu, yönetim kurulu üyelerini istifa etmiş sayarak yerlerine yenilerini seçmeye karar vermiş ama eskiden ikinci başkan olan Köprülü bu kez seçilemedi. Celal Bayar da birkaç gün sonra meclis grup başkanlığından istifa etti. Özetle, Şubat ayının ilk haftasına gelindiğinde, partini genel idare kurulu ile meclis grubu arasında ciddi bir anlaşmazlık ve çekişme yaşanmaktaydı.

Burhan Belge, DP içindeki bu ilk çatışmaların "partinin demokratik prensiplere bağlılığını" yansıttığını söyler. Çünkü taraflar önce kendi görüşlerinde ısrar ederek buna göre kararlar almışlar, ardından tek taraflı kararlarda ısrar etmenin imkânsızlığını anlayarak birbirlerini anlamaya çalışmışlardır. Ayrıca Köprülü'nün ikinci başkanlık vazifesini terk etmek zorunda kalışı, serbestçe oy kullanmak suretiyle gerçekleştiği için, DP'deki ihtilafın hallinde "Demokrat Parti, demokratik prensipleri evvela kendine tatbik etme konusunda" önemli bir başarı göstermiştir.¹⁹⁰ Belge yazısını "genel kongreye gidilmesi" temennisi ise bitirir. Temennisinin ardında "partideki muhtelif kademelerin salahiyeti" ve "nizamnamedeki aksaklıklar"

¹⁸⁹ Eroğul, *a.g.e.*, s. 65.

¹⁹⁰ Burhan Belge, "İhtilafın Hallinden Sonra", *Demokrat İzmir*, 13.02.1948.

hususunda taşıdığı endişeler vardır. Bu nedenle de partinin genel kongreye gitmesinin uygun olacağı kanaatindedir.¹⁹¹ Aynı talep o dönemde Ege Bölgesi'nin önde gelen partililerince de dile getirilmektedir. Refik Ş. İnce ve Fevzi L. Karaosmanoğlu, bu yönde bir karar alınmasının uygun olacağını Samet Ağaoğlu'yla paylaşmıştır.¹⁹² Ancak İnce ve Karaosmanoğlu, olayların gidişatı başka bir yön alınca, kısa süre sonra bu taleplerinden vazgeçmiştir.

Parti içi çekişme, bir süreliğine dinmiş gibi görünse de aslında alttan alta ilerlemekteydi. Menderes ve Köprülü ikilisinin aklında, bir an önce parti disiplini sağlamak ve bunun için de gerekiyorsa tasfiyelere gitmek düşüncesi vardı. Ama bunun Celal Bayar'ı da kendi yanlarına çekmeleri gerekiyordu.¹⁹³ Nihayet Bayar, zam farklarını genel merkeze verenlerin adlarını 15 Şubat'ta kamuoyuna açıkladı. Böylece, adları geçmeyen milletvekilleri de deşifre edilmiş oluyordu. Muhaliflerin, parti kurucularının gerçek bir muhalefet gibi davranmaktan çok uzak düştüğü biçimindeki eleştirilerin artması üzerine, DP kesin olarak tasfiyeye gitmeye karar verdi. Bayar, 26 Şubat'ta İzmir'de yaptığı konuşmada muhalifler hakkında çok açık ifadelerle konuşmaktaydı:

“Şimdi bunlar 12 Temmuz Beyannamesinin, partimizi hedeflerinden uzaklaştırdığı ve hatta iktidara teslim ettiği iddiasını pervasızca sarf etmekten çekinmemektedirler. Bunlar beyannameyi, partimizi sarsmak ve yıkmak için bir silah olarak kullanmak istemektedirler... Bunlar kimlerdir? Bunlar ya partimiz içinde nazik ve mühim mevkilere kadar gelebilmiş yahut partimize

¹⁹¹ Belge, *a.g.m.*

¹⁹² Ağaoğlu, *Siyasi Günlük...*, s. 124.

¹⁹³ Toker, *a.g.e.*, s. 229.

girmedikleri halde partimize dıştan yardımlar yapar gibi görünerek...şahsi fikirlerine göre hareket eden unsurlardır”¹⁹⁴

Celal Bayar’ın İzmir’e gelip bu konuşmayı yapmasından on gün kadar önce, bu şehirde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmeleri “İzmir İl İdare Heyeti Hakkında Parti Genel Kurulu’na Sunulan Yazılı Muhtıra” adlı belgeden izlemek mümkündür.¹⁹⁵ Buna göre, Burhan Belge’nin de yer aldığı DP İzmir İl İdare Kurulu, Ocak ayından itibaren artan parti-içi mücadelenin halledilmesi için Genel Kurul’un toplanması gerektiğini düşünmektedir. Burhan Belge’nin yukarıda sözü edilen 13 Şubat tarihli (genel kongre talep ettiği) başyazısından iki gün sonra, Menderes ve Köprülü İzmir’e gelerek temaslarda bulunmuş ve Fevzi L. Karaosmanoğlu’nun evinde yapılan toplantıda Burhan Belge’den “sarih bir vaziyet alması” istenmiştir. Bunun üzerine Belge, hem il hem de ilçe azalarının ve partililerin büyük oranda genel kurula gidilmesi yönünde temayülü olduğunu ve parti-içi ihtilafın hallinin ancak böyle sağlanması gerektiğini düşündüklerini ifade etmiştir. Ardından Bayar İzmir’e gelip Menderes ve Köprülü ile görüştüktan sonra yukarıdaki beyanatta bulunmuş ve ertesi gün bütün kurucular hep birlikte İstanbul’a hareket etmişlerdir.

İzmir’de yapılan konuşmalar ve yürütülen görüşmelerde, parti-içi muhaliflerin ihraç edileceklerinin açığa çıkması üzerine, Burhan Belge 7 Mart’ta “...Adama ‘babanın uşağını mı kovuyorsun?’ derler” diye başladığı sert bir yazı kaleme almıştır:

¹⁹⁴ *Celal Bayar Diyor ki...*, s. 241.

¹⁹⁵ Burhan Belge’nin Özel Arşivi’nde yer alan bu yayımlanmamış belge, DP İzmir İl İdare Kurulu toplantısında Burhan Belge ve Mithat Perin tarafından verilmiş sözlü ifade ile bu ifadenin parti merkezi tarafından değerlendirilişini kapsamaktadır. Bundan böyle metin içinde “İzmir Raporu” olarak anılacaktır.

“Parti demek, bir takım adamların bir takım adamları kovduğu yer demek değildir. Her aza partinin sahibidir ve yalnız rey, reyi kovar... Parlamento içinde muhalefet’e karşı hürmet isteyen demokrasi, partiler içinde de ekalliyet görüşlerine, yani muarız kalan görüşlere karşı, hürmet beslenmesini emreder. Bu kaideden uzak düşüldü mü, demokrasi ortadan kalkar... Bir partinin içinde, ekseriyeti elinde tutan taraf, ekalliyeti tedip ve tenkile kalkışacak olursa, o memlekette demokrasi değil istibdat ve tahakküm zihniyeti hâkim bulunuyor demektir”.¹⁹⁶

Belge, bu durumun “kuruluş buhranı” olarak görülebileceğini ama alınacak tedbirlerin demokratik olmasına itina gösterilmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu da kongresiz olamaz. Kongreler en büyük icra ve kaza hakkını haizdir. Dolayısıyla, bir mahkeme heyeti gibi, iki tarafı da dinleyerek gözden geçirirler ve haksız taraf eğer parti prensiplerini ve programını çiğnemiş bulunuyorsa ve eğer haksız taraf, ufak bir ekalliyeti temsil ediyorsa kongre kararı neticesinde bir tasfiye yapılabilir. Ama eğer haksız görülen taraf, büyük ve ehemmiyetli bir ekalliyet halinde ise ya uzlaşma yoluyla ara bir yol bulunur ya da partide bölünme hâsıl olarak parti ikiye ayrılır. Batı’da bu usuller konmuştur ve sonuna kadar riayet edilir, çünkü demokrasi bunu böyle emreder.

Bu arada Osman Nuri Köni, tasfiye hareketi başlamadan evvel istifa etmiştir. Burhan Belge, bunun pek doğru olmadığı kanaatindedir. Çünkü önemli olan partide tahakküm var diyerek kaçmak değil, aksine parti içinde kalarak mücadeleyi sürdürebildiği kadar sürdürmektir. Belge, Yeni Sabah gazetesinde DP ile olan ilişkilerine dair yazılar kaleme almakta olan Kenan Öner’i de bencillikle ve “bir

¹⁹⁶ Burhan Belge, “İhtilafın Devamı Hakkında”, *Demokrat İzmir*, 07.03.1948.

yığın oyunbozanlık ve mızıkçılık yaptıktan sonra sıvışmak kolaydır” sözleriyle tenkit eder.¹⁹⁷

Ertesi gün Ankara’da tasfiyeleri görüşmek üzere toplanan DP Genel İdare Kurulu’nda Adanan Menderes, sistemli bir teşebbüs karşısında olduklarını belirterek “bir kere zihniyet tasfiyesi, ondan sonra da maksat ve tertiplerin tasfiyesi lazımdır” diyordu.¹⁹⁸ Nihayet Haysiyet Divanı kararıyla 10 Mart’ta beş milletvekili Osman N. Köni, Necati Erdem, Mithat Sakaroğlu, Sadık Aldoğan ve Kemal Silivrili partiden uzaklaştırıldı. Kararı protesto eden Emin Sazak, Ahmet Tahtakılıç ve Yusuf Kemal Tengirşek’in de aralarında bulunduğu altı Merkez komitesi üyesi daha on beş gün sonra aynı akıbete maruz kaldı.

20 Nisan’da bu mesele ile ilgili son kez toplanan DP Genel İdare Kurulu’nda, yapılan tasfiyeye hem parti grubundan hem de İzmir ve diğer teşkilatlardan gelen itirazlar ve hatta bir af çıkarılarak yeniden partiye alınmaları yönündeki istekler ele alınmıştır. Ama Menderes “...bundan sonra, bunlar çıkarılmış fakat affedelim gibi bir yol, bizi çocuk oyuncağına çevirir” demiş ve söz alan Fuat Köprülü de “Adnan’ın dediği gibi, tüzüğe muhalif hareket edenler, bu hareketin neticesini de kabul ederler” şeklinde görüş belirtmiştir.¹⁹⁹ Burhan Belge’nin Demokrat İzmir gazetesinden ayrılması da bu toplantıdan sonraki günlerde gerçekleşir. *İzmir Raporu*’nda DP İl Başkanı Ekrem Hayri Üstündağ ile Osman Kibar’ın, Burhan Belge’ye artık yazı yazamayacağı ve Parti İl Teşkilatı’ndaki görevine son verildiği yönünde bildirimde

¹⁹⁷ Belge, *a.g.m.*

¹⁹⁸ 08.03.1948 tarihli DP Genel İdare Kurulu Toplantı Tutanağı, akt., Ağaoğlu, *Siyasi Günlük...*, s. 531.

¹⁹⁹ 20.04.1948 tarihli DP Genel İdare Kurulu Toplantı Tutanağı, akt., Ağaoğlu, *a.g.e.*, s. 570.

buldukları belirtilmektedir. Parti Genel Kurulu'na sunulan aynı raporda, Burhan Belge ve Mithat Perin'in yaptığı sözlü savunma, şöyle aktarılmıştır:

“Bu iki adam birer vatandaş sıfatıyla siyasi hürriyetler mücadelesine atılıp, DP'ye bu sebeple intisap etmişlerdir... Bunlara göre demokrasi davası Demokrat Parti'nin emrinde değil, Demokrat Parti demokrasi davasının emrindedir. Kendileri de bundan dolayı parti mensubu olmayı şeref bilmiş ve onun mücadelesini kalem sahasında yapmaktan asla çekinmemişlerdir... Bu yazarlar Demokrat Partiye, bu parti demokrasi davasına bağlı bulunduğu nispetle bağlıdırlar...”.

Belge'nin son yazısı 27 Nisan'da yayımlanır. Toleransın anlamına değindiği bu yazıda Belge, otorite, disiplin ve hoşgörüsüzlüğün zararlarına değinir ve “hakka, hürriyete ve müsamahaya hiç kimsenin, şu yahut bu bahaneyle el sürmesine müsaade etmeyelim” ifadesini kullanır.²⁰⁰ Nihayet gazeteden ayrılması talep edildiğinde, 28 Nisan'da bir veda yazısı yazarak gazeteye yollar ama yazı uzun süre bekletildikten sonra ancak 14 Mayıs'ta yayımlanır. Yazıda Belge, İzmir'den ve Ege Bölgesinden ayrılmak zorunda kaldığını fakat bunun sebeplerini burada izah etmeyeceğini söyler. “Bu sütunları milletim ve memleketim için bana düşen hizmeti ifa etmek üzere bir nevi nöbet yeri telakki ettim” diyen Belge, bundan sonra da yılmadan çalışmaya devam edeceğini ifade eder.²⁰¹

İzmir'den ayrılıp tekrar İstanbul'a yerleşen Burhan Belge, Demokrat İzmir'den ve İl İdare Kurulu'ndan ayrılmış olsa da partiden bütünüyle kopmuş değildir ve hala Demokrat Parti üyesidir. İstanbul'a döndükten sonra da parti ile

²⁰⁰ Burhan Belge, “Tolerans-Müsamaha”, *Demokrat İzmir*, 27.04.1948.

²⁰¹ Burhan Belge, “Vedanâme”, *Demokrat İzmir*, 14.05.1948.

ilişkileri devam etmiş ve il teşkilatlarında partililere konferanslar vermeye başlamıştır. O dönemde DP İstanbul İl teşkilatının önde gelen isimlerinden Mükerrer Sarol, “Belge konferansların aranan konuşmacısı olmuştu, onun fikir dolu cümleleri adeta İstanbulluları büyülemişti...” demektedir.²⁰² Sarol’un anlattığı üzere, Belge’nin birkaç ay içinde kendisini teşkilata kabul ettirmeye başlaması, partinin kurucularından Köprülü’nün dikkatini çekmiş ve Fuat Köprülü, Belge’yi eskiden tanıdığını söyleyip onun parti teşkilatı içinde bulunmasının zararlı olacağını uluorta konuşmaya ve diğer kurucuları da etkilemeye başlamıştır. Mükerrer Sarol “...bu olay Burhan Belge’nin kulağına gittiği zaman yıkıldı” der ve ekler “...kadri bilinip sırtı okşanacağına, iteleniyordu. Çok kırıldı, partiden elini eteğini çekti, küskün günler yaşamaya başladı”.²⁰³

2.8. Haftalık Siyasi Mektup Olayı

Önce İzmir’den ardından bir de İstanbul teşkilatından uzaklaşmak zorunda kalan Burhan Belge, 1949 yılının sonlarında Türk basın tarihinde pek sık görülemeyecek bir girişim başlatır. Haftalık Siyasi Mektup adını verdiği iki yaprak ve dört sayfadan oluşan bir tür gazete çıkarmaya karar verir. Sayfaların yarısı iç-siyasi gelişmeler, diğer kısmı da dünya olaylarına vs. tahsis edilmiştir. Gazetenin en büyük özelliği, sadece abone olanlara posta yoluyla gönderilmesidir. 22 Aralık 1948’de çıkan ilk sayıda Belge fikirlerini istediği gibi ifade edemediğini, bugüne kadar yazmış olduğu çok sayıda gazetede dostça bir müsamahayı bulmakla beraber, fikir özgürlüğü noktasında aradığı müsamaha ve anlayışı bulamadığını ve böylelikle kendisi düşüncelerini istediği gibi sunmada bir mecra olarak bu gazeteyi çıkardığını

²⁰² Sarol, Mükerrer, *Bilinmeyen Menderes*, Kervan Yay., İstanbul: 1983, s. 943.

²⁰³ Sarol, *a.g.e.*, s. 944.

belirir.²⁰⁴ Haftalık Siyasi Mektup'ta, Burhan Belge, uzun süre en genel ifadesiyle her iki siyasi partiye de mesafeli ve üstten bir bakış açısı geliştirerek olayları kendi penceresinden analiz etmeye girişmiştir denebilir. Özellikle merkeze aldığı tema, demokrasinin ve demokratik yaşamın aksamadan yürüyebilmesi ve sağlam biçimde yerleşebilmesidir.

1949 yılının ilk yarısında siyasi gündemi meşgul eden konular Anayasa değişikliği, seçim kanunu ve parti kongreleri olmuştur. Burhan Belge için her şeyden daha mühim olan mesele adil ve temsil kabiliyeti tam bir seçim kanunun yapılmasıdır. Çünkü demokrasinin tahakkuku ancak buna bağlıdır. Demokrat Parti ve Millet Partisi tarafından dile getirilen ve Anayasa'daki "Altı Ok" olarak bilinen ilkelerin çıkarılması yönündeki talepler karşısında Belge, bunun yapılmasının *bir şey değiştirmeyeceğini* ve gereksiz yere gerilim çıkarıldığını söyler. Gerekçesini de her maddeyi teker teker irdeleyerek açıklar:

"Milliyetçilik prensibinin Anayasa'da kalması ya da kalmaması büyük bir fark yaratmaz. Çünkü bu prensip her Türk vicdanının idrakinde yazılıdır. Halkçılık ve devletçilik, sosyalist bir görüşün Türkçeye tercümesinden ibarettir. Bu iki prensibin Anayasaya konması ile himayesiz vatandaşın içtimai durumu bir miskal değişmemiştir ki, bunların oradan çıkarılması, bu bakımdan herhangi bir değişiklik getirsin! İnkılâpçılığa gelince, bu, törenlerin bayramlık esbabından ibaret kalmıştır. Laiklik fikri bir derinliğe asla gidememiş ve iktidar partisi tarafından şimdiye kadar emaneten idare edilmiştir. O kadar ki laik Cumhuriyet Müslüman evkafı ve Diyanet İşleri'ni, devlet teşkilat ve bütçesinin içine alarak idare edegelmiştir".²⁰⁵

²⁰⁴ *Haftalık Siyasi Mektup*, 22.12.1948.

²⁰⁵ Burhan Belge, "Anayasa Tadilatının Öteki Tarafı", *Haftalık Siyasi Mektup*, 05.01.1949.

Belge'ye göre altı ilke, Atatürk'ten sonra, Anayasa'da yazılı oldukları için değil, onlara bağlı bulunulması ve onlar sayesinde bir toplumsal durumdan bir başka toplumsal duruma geçmek kararı ve azmi dolayısıyla yaşayacaktır ama "ne nispette bağlıysak o nispette yaşacaktır".

Vatan gazetesinde Prof. Dr. Ali Fuat Başgil'in Anayasa değişikliği üzerine yayımlanan bir makalesini değerlendiren Belge, "çoğunluk" ve "istibdat"a ilişkin fikrini de ortaya koyar. Belge'ye göre, milletin sahîh olarak seçtiği bir Meclis'te, mevcut çoğunluk istibdat yapamaz. Çünkü çoğunluğa sahip olan siyasi parti kendini milletin oyuna arz ederken, bazı taahhütlere giriyor demektir. Eğer bunlara sadık kalarak kararlı hükümetler ve esaslı kanunlar çıkarıyorsa, buna "istibdat" denmez; "sözünü tutmak" denir. Eğer taahhütlerinden dönüyorsa, milleti aldatmış oluyor demektir ve bunun cezasını da müteakip seçimde, gene millet verir.²⁰⁶

Belge 1949'un ilk yarısı boyunca çeşitli meselelerde her iki partiye ve politik gelişmelere ilişkin fikirlerini sunmaya devam eder. Bu arada CHP'de Şemsettin Günaltay'ın Başbakanlık makamına geçmesini de CHP içinde değişim sinyali olarak olumlu karşılar. Mayıs ayının ilk haftasında hem DP hem de CHP'ye yönelik olumlu bakış açısı köşesine de yansır. Örneğin bir hafta başyazısında, Celal Bayar'ın Zonguldak gezisindeki konuşmasını ele alarak "Bayar'ın nutkundan DP adına güzel ve müspet mana çıkardık, bakalım devamını kongre getirebilecek midir?"²⁰⁷ benzeri ifadeler kullanırken, ertesi haftaki yazısını Şemsettin Günaltay'a ayırmaktadır. Özellikle ılımlı bir tavır takınan Günaltay'ın bu kritik dönemde iktidar ve

²⁰⁶ Burhan Belge, "Anayasa Bahisleri", *Haftalık Siyasi Mektup*, 19.01.1949.

²⁰⁷ Burhan Belge, "Celal Bayar'ın Zonguldak Nutku", *Haftalık Siyasi Mektup*, 12.05.1949.

muhalefet için yapıcı rol oynama girişimini destekler. Belge için, Türk demokrasisinin esasını bu aşamada ancak “dürüst ve emniyet verici bir seçim” teşkil eder. Nihayet Günaltay’ın göreve geldiğinden beri, benzeri bir kanaati dillendirilmiş olması Belge’nin takdirini toplar.²⁰⁸

Demokrat Parti’nin II. Büyük Kongresi Burhan Belge için bir yeni arayış çizgisinin ilk basamağı olmuştur. DP’nin 20 Haziran 1949’da Ankara’da başlayan kongresinde, özellikle 12 Temmuz 1947 Beyannamesi ile ilgili ve iktidar partisi ile ilişkiler etrafında tartışmalar yaşanmıştır. Celal Bayar 12 Temmuz Beyannamesi yayımlandığında önlerinde iki tercih olduğunu (isyan ya da sabır ve istikrar) ve kendilerinin ikinci yolu tutmayı memleket için daha hayırlı gördüklerini söylemiştir.²⁰⁹ Kongrenin en önemli konusu ise seçim sistemine ilişkindi. Karpat’ın anlattığı üzere, Birleşmiş Milletler Beyannamesi’nin 13. maddesini, halkın iradesine müdahale edildiği takdirde halka isyan hakkı tanındığı şeklinde yorumlayan bazı delegeler, seçim sandığının güvenliği için gerektiğinde hayatlarını vermeye hazır olduklarını belirttiler. Ardından bu görüşlere uygun hazırlanan rapora göre, Seçim Kanunu’na aykırı herhangi bir hareket, vatandaşın doğal haklarının ihlaliyle bir olduğundan vatandaşın nefsinin müdafaa durumuna sokmuş olacaktı.²¹⁰ Ana Davalar Komisyonu’nun hazırladığı bu bildiri, muhalefet tarafından “Milli Husumet Andı” olarak anılmaya başlandı ve iktidar tarafından çok sert eleştirildi. Karpat’a göre

²⁰⁸ Burhan Belge, “Demokrasi ve Devletçilik”, *Haftalık Siyasi Mektup*, 10.05.1949.

²⁰⁹ Eroğul, *a.g.e.*, s. 76.

²¹⁰ Karpat, *a.g.e.*, s. 346.

Demokratların “böyle birdenbire, ortada önemli hiçbir sebep yokken ‘ihtilalci’ usullere başvurmaları herkesi şaşırttı”.²¹¹

Burhan Belge, kayıtlı bir DP üyesi sıfatıyla katıldığı kongreye dair ilk yazısını “Hürriyet Misakı Defnedildi” başlığıyla kaleme alır. Belge’ye göre kongre, kendi Genel Kurulu ile çelişkiye düşmüştür. Çünkü Genel Kurulun Kongre Raporu’nda en uzun bölüm 12 Temmuz’a bağlanan ümitler ile bunların tahakkuk edip etmemesine ayrılmıştır ama kongrede 12 Temmuz zaten bir netice vermemiştir ve ona bağlanmak hatadır, deniyor. Yine Genel Kurul Raporu’nda Hürriyet Misakı’na bir iki yerde atıf varken, kongrede bu misakın hattında bulunmanın elzem olduğu belirtiliyor. Keza önceki Rapor’da partide 1947 sonunda çıkan ihtilaflar yüzünden Hürriyet Misakı’nın tam tatbik edilemediği yazılmışken, kongrede iktidar partisine hiçbir hususta güvenilemez ve onun gelecek seçimlerde başvuracağı tertiplere karşı şimdiden tedbir almak gerektiği söyleniyor. Belge bu tespitlerinin ardından DP idarecilerine iki de soru sorar: a) 12 Temmuzun fiili neticelerini beklemek esas politikanız olduğuna ve bu fiili neticeler, sizin ifadenizle, pek parlak bulunmadığına göre, bunu söylemek için mi kongreyi beklediniz?, b) Sizlerden ayrılanlar, eğer sizden fazla 12 Temmuz’cu olsa idiler “bizi bırakıp gittiler ve partiye ihanet ettiler” sözünün bir dereceye kadar manası olurdu. Hâlbuki onlar sizden

²¹¹ Karpat, *a.g.e.*, s. 347. Kongrede söz alan delegelerden Mithat Perin, bu kararı kürsüde eleştirmiştir: “İktidar partisi ile siyasi temaslardan bir ümit kalmadığı iddiasıyla...bir beyanname neşretmek, Meclis’ten çekilme kararı istemek en basit ifadeyle demokratik yolu terk etmektir... Kavga etmek kolaydır, zor olan meseleleri dövüşmeden halletmektir... Arkadaşlar! Bir inhisar demokrasisine gitmeye hiçbir hakkımız yoktur”, bkz. DP Kongresi: Nasıl açıldı, neler konuşuldu, ne kararlar alındı?, Ankara:1949. Kongrenin bir özeti olan bu kitabın yayınevi ve yazarı belirtilmemiştir. Kitap, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Kütüphanesi’nde 80520 demirbaş numarası ile kayıtlıdır.

ayrılmalarının sebebini, Hürriyet Misakı'nın tatbik politikasına istinat ettirmişlerdi.²¹²

Sonraki hafta konuyu yeniden ele alan Belge DP'yi daha sert eleştirmeye başlar. “Pek yakından biliyoruz ki, mütalaalarımız bazı eski dostlarımızı, aleyhimize yakışksız sözler sarf edecek kadar şirazesinden çıkarmıştır ama düşündüğümüzü yazmaktan vazgeçmeyeceğiz” diyen Belge, II. Kongre'yi eleştirmeye devam eder:

“...Bundan sonra umumi parlamento seçimleri behemehal belediye ve muhtar seçimlerine yahut bu kademelerdeki vaziyete dayanacağına göre, tutup kuru sıkı bir ‘milli husumet andı’ kaleme alacak yerde, -madem DP geçen seçimlerden şikayetçidir- acaba genel seçimlerden önce muhtarlık ve belediye seçimlerinin yapılması zaruretini II. Kongresine ifade ettirmek, hem daha siyasi hem daha makul ve müessir bir mücadele silahı olmaz mıydı?

Bu ne biçim genel kuruldur ki, kendini yeniden seçtirmeye muvaffak olur, bütün gelmiş geçmiş olayları umumi heyete tasdik ettirir, ‘milli husumeti’ kendi politikası için esas almaktan çekinmez, fakat genel seçimlere mesnet teşkil edecek olan asıl hamleleri, aklından dahi geçirmez?”²¹³

Belge Ağustos ve Eylül aylarında da dozunu biraz düşürmekle birlikte DP'ye eleştirilerini sürdürmüştür. Nihayet 10 Ekim'de İsmet İnönü Dolmabahçe'de gazetecilerle bir sohbet toplantısı yapma kararı alırken Burhan Belge'yi de özel olarak davet etmiştir. İnönü'nün konuşmasında demokratik esasların ve teamüllerin yerleşmesi yolunda kararlı olduğunu ve bu konuda geri adım atmadan çalışmaya devam edeceğini söylemesini, Burhan Belge köşesine taşıyarak övgüyle bahsetmiş

²¹² Burhan Belge, “Hürriyet Misakı Defnedildi”, *Haftalık Siyasi Mektup*, 30.06.1949.

²¹³ Burhan Belge, “Netice İyi Olabilir”, *Haftalık Siyasi Mektup*, 05.07.1949.

ve İnönü'nün süreçteki rolünün önemine değinmiştir.²¹⁴ Bundan sonra 1950'nin ilk ayına kadar geçen birkaç aydaki yazılarında CHP'ye daha yakın bir pozisyona doğru kayan Burhan Belge, Ocak ayının sonunda Demokrat Partiden istifa eder.²¹⁵ Aynı günlerde İsmet İnönü'den milletvekilliği teklifi almış ve kabul etmiştir.²¹⁶

İstifasını ve gerekçelerini Haftalık Siyasi Mektup'un 2 Şubat 1950 tarihli sayısına geniş biçimde anlatan Burhan Belge, birkaç aydan beri Demokrat Parti'ye yönelttiği eleştirilerin partide hoş karşılanmadığını, bunu birkaç defa izah etmek durumunda kaldığını hatta DP İstanbul İl Başkanlığı'nın kendisine bir mektup yazarak, yazılarını daha yumuşak yazmasını istediğini söyler. Ama artık "içeriden tenkit" edecek durum kalmadığını belirten Belge, kendisi ile parti arasındaki bağların koptuğunu dile getirir. Cumhuriyet Halk Partisi'ni de öven Belge, bu partinin ülkenin demokratik inkişafından önemli rol oynadığını da belirtir. Nihayet sözü DP liderlerine getirerek tamamlar:

"Bir Adnan ve bir Fevzi Lütfi yahut muhterem Celal Bayar'ın kendisi ile bu siyasi macerada olmuş bitmiş bir takım anlaşmazlıklar; kafalarımızın ve hayattaki hazırlıklarımızın –belki de onların lehine ve benim aleyhime- başka türlü olması ile kim bilir, belki de mükemmelen kabili izahtır... Zaten bu anlaşmazlıklar hususi münasebetlerimiz üzerine tesir etmedi. Bayar'a insan olarak hürmetim asla sarsılmadı, ötekilere olan sevgim gibi... Daha serbest,

²¹⁴ Burhan Belge, "Dolmabahçe Toplantısı", *Haftalık Siyasi Mektup*, 13.10.1949.

²¹⁵ Belge bu dönemde yeni kurulan Habib Edip Törehan'ın sahibi olduğu *Yeni İstanbul* gazetesinde de başyazar olarak çalışmaya başlamış ama Haftalık Siyasi Mektubu da aynı anda çıkarmaya devam etmiştir. Samet Ağaoğlu anılarında Belge'nin istifa sürecini şöyle anlatır: "Burhan Belge, Yeni İstanbul gazetesi namına partilere siyasi ve iktisadi meseleler üzerinde bazı sualler soruyor. Bizden de sordu. Ankara Palas'ta Burhan'ın odasında Menderes'le beraber toplandık. Burhan'ın Siyasi Mektupları'nda çıkan son makalesine temas ettim. Makalede, DP'nin bir dedikodu kumkuması olduğu şeklinde cümleler vardı. Belge '...Bir partili olarak bunu yazamam. Ama artık sizden ayrılıyorum' dedi. 'Nereye gidiyorsun?' diye sordum, 'Onu bilemem fakat Meclis'e gireceğim' dedi... Kim bilir belki Belge'ye Halk Partisi'nden müstakil mebusluk vaat edilmiştir", bkz. Ağaoğlu, *Siyasi Günlük...*, s. 591.

²¹⁶ Barutçu, *a.g.e.*, s. 403.

daha kendim gibi olmak için, kararı kendim vererek, memlekette her halde büyük hizmetlerde bulunacak olan Demokrat Parti'den ayrılıyorum".²¹⁷

Onun istifasından sonra İzmir'den yakın arkadaşı gazeteci Mithat Perin de aynı hafta DP'den ayrıldığını açıklamıştır. İstifa mektubunun bir örneği de Haftalık Siyasi Mektup'ta yayımlanan Perin "DP kendini iyi niyetle tenkit eden gazete ve gazetecileri dahi, yine murakabesizlikten doğan bir siyasi hafiflikle tel'in eden bir parti haline gelmiştir" demektedir.²¹⁸

Nisan ayının ortalarında partiler milletvekili kesin adaylarını tespit etmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi, parti kararına göre, adayların % 30'unun merkezce % 70'inin ise il teşkilatlarınca belirlenmesine karar vermiştir. Burhan Belge'nin Kocaeli listesinden % 30 kontenjanı içinde aday gösterilmesi Genel İdare Kurulu'nca uygun görülmüş fakat aynı ilin güçlü ismi Nihat Erim kendi ifadesiyle "kıyameti kopararak" buna itiraz etmiştir. Nihayet, Burhan Belge'ye söz vermiş olan İnönü'de "...şimdi listeye girmeyen eski partililer bunu misal gösterecekler, herkesin gücüne gidecek" deyince Belge'nin aday gösterilmesinden vazgeçilmiştir.²¹⁹

Burhan Belge seçimlerden önce *Yeni İstanbul* gazetesi tarafından İtalya'ya gönderilmiş ve bir yazı dizisi kaleme almıştır.²²⁰ Türkiye'ye döndükten sonra da aynı gazetede seçim atmosferine dair çeşitli yazılar yazmıştır.

²¹⁷ Burhan Belge, "Demokrat Partiden İstifa Ediyorum", *Haftalık Siyasi Mektup*, 02.02.1950.

²¹⁸ "Mithat Perin'den Demokrat Parti'ye", *Haftalık Siyasi Mektup*, 16.02.1950.

²¹⁹ Erim, *a.g.e.*, s. 437.

²²⁰ *Yeni İstanbul*, 22.04.1950.

Burhan Belge'nin 1950 yılı başlarında Demokrat Parti'den istifa ederek, Cumhuriyet Halk Partisi'ne doğru kaymasında hiç şüphesiz Demokrat Parti'ye olan derin kırgınlığının belirleyici oranda etkisi olmuştur. 1948 yılı içinde iki kere üst üste partiden bir şekilde uzaklaştırılmasının Belge'de –Sarol'un dediği gibi- ciddi bir kırgınlık ve küskünlük yaratmış olması her halde anlaşılabilir bir durum olsa gerektir. Bu esnada İsmet İnönü'nün Burhan Belge gibi deneyimli bir kalemi yanına alabilmek için devreye girerek milletvekilliği sözü vermesi, boşluktaki Burhan Belge'ye o dönem için cazip görünmüştür.

Bununla birlikte Burhan Belge'nin CHP adaylığını kabul edebilmesinde, Cumhuriyet tarihinin bu ilk ciddi demokrasi sürecinin kendisine has yapısını göz önünde tutmak da yararlı olabilir. İlk kez gerçek anlamıyla yaşanmaya başlanan ve CHP'nin ardından on yıl DP iktidarının liderlik edeceği bu deneyimin “biricikliği” karşısında hem siyaset cephesi hem de basın cephesi zaman içinde darmadağın olmuştur. Programları, ideolojileri ve lider kadrolarının dünya görüşleri itibariyle birbirinden çok farklı olmayan iki partinin mücadelesi, gerek siyaset gerek basında saf değiştirmeleri de beraberinde getirmiştir. Hem CHP hem DP'nin pek çok önemli ismi 1950'ler boyunca yerlerini terk ederek, önceden muhalif belledikleri ve acımasızca eleştirdikleri diğer siyasi partiye yanaşmışlardır. Keza basın için de aynı şey söz konusudur. Ahmet Emin Yalman, Cihat Baban, Metin Toker, Nadir Nadi gibi gazetecilerin, bu ilk gerçek demokrasi sürecinde, iki parti arasında tersten kat ettikleri mesafe oldukça barizdir. Aynı şey Burhan Belge ve Mithat Perin için de söz konusudur. Demokrat İzmir'den birlikte ayrılan, ardından 1950'de aynı anda DP'den istifa ederek o dönem CHP'ye yakın *Yeni İstanbul*'un yazar kadrosuna giren her iki

gazeteci de 1950'lerin ilk yıllarında tekrar DP'ye gelecek ve ikisi de 1957'de ilk kez DP milletvekili olarak Meclis'e gireceklerdir.

III. BÖLÜM

MENDERES DÖNEMİ (1950–1960)

1950 seçimleri Cumhuriyet tarihinde önemli bir dönüm noktasını teşkil eder. Halkın sandıklara yansıyan iradesi ile CHP'nin yirmi yedi yıldan beri devam eden idare devri kapanmış ve ülkede gerçek anlamıyla bir demokratik yaşama geçilmiştir. 14 Mayıs'ta yapılan seçimler neticesinde Halk Partisi % 39, Demokrat Parti % 53, Millet Partisi % 3 ve bağımsızlar da yaklaşık % 3 oranında oy almıştır. Milletvekili dağılımı da DP 408, CHP 69, MP 1 ve Bağımsızlar 9 şeklinde gerçekleşmiştir. 22 Mayıs'ta toplanan Meclis'te milletvekili yemin töreni yapıldıktan sonra Celal Bayar cumhurbaşkanlığına seçilerek birkaç gün sonra Adnan Menderes'i de başbakan olarak görevlendirmiş, böylece on yıl sürecek DP dönemi de resmen başlamıştır.

Demokrat Parti'nin Menderes liderliğinde iktidarda kalacağı on yıllık sürenin, en temel belirleyenin, DP'de bulunan “İnönü Korkusu” ve bundan kaynaklı sürekli bir çekişme olduğu yönünde genel bir kanaat mevcuttur. Bu kanaat “İnönü fobisi, İsmet Paşa'nın DP yönetimini gerçekte kabul etmediği ve ilk fırsatta DP'lilerin altını oymaya kararlı olduğu inancına dayanıyordu”¹ ya da “İsmet Paşa saplantısı, DP liderlerinin kendilerini güvende hissetmemelerine yol açıyordu”² veya “Menderes'in bilinçaltında İsmet Paşa fobisi, onun bütün iktidarı boyunca yaşadı”³ gibi cümlelerle ifade edilmiştir. Gerçekten de söz konusu endişe, daha iktidarın ilk aylarından itibaren bir biçimde tezahür etmiş ve gerilimler başlamıştır. Fakat bu “koru”nun

¹ Ahmad, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, çev. Ahmet Fethi, Hil Yay., İstanbul: 2007, s. 58.

² Zürcher, *a.g.e.*, s. 323.

³ Aydemir, *Menderes'in Dramı...*, s. 281.

gereksiz olup olmadığı, iktidara geldiği ilk günden son güne kadar Menderes'in taşıdığı bu duygunun yersiz olup olmadığı noktasında kesin bir fikre ulaşmanın zor olduğu da belirtilmelidir. Bunun için, 14 Mayıs'ta ağır bir yenilgiye uğrayan yılların Milli Şef'i ile CHP ileri gelenlerinin bakış açılarına bakmak yeterlidir. Mesela o dönem CHP'nin önde gelen isimlerinden Nihat Erim, seçim sonucuna İnönü'nün tahammül etmekte zorlandığını, ilk üç gün derin sarsıntı geçirdikten sonra ancak kendisini toparlamaya başladığını ve bilhassa Ankara halkının kendisini seçmemiş olmasından “acı acı şikâyet ettiğini” söyler. Ve ardından Erim kendi bakışını da koyar: “DP kuvvetleri memleketin bütün şer kuvvetlerini temsil etmekte. İçlerinde ne ‘Mallar’ var. Böyle bir kalabalıktan memlekete ne hayır geleceğini önümüzdeki yıllar gösterecek”.⁴ Keza Faik Ahmet Barutçu 15 Mayıs'ta not defterine “CHP bu ulusa ne yapmıştı? Bütün devrim düşmanları ve anlayışsız bir kitle aleyhte seferber oldu...Bunun kamu vicdanındaki tepkisi de elbet sert olacaktır. Hele İsmet Paşa Ankara sokaklarında yaya dolaşmaya başlasın...!” ifadelerini düşmektedir.⁵ Yine son Başbakan Şemsettin Günaltay, ilk Demokrat Parti programı Meclis'te okunduğu gün, Meclis Başkanı'nın kendisine söz hakkı vermemesine kızarak, gazetecilere “Diktatörlüğe doğru gidiyorlar. Ölünceye kadar çarpışacağım. Aydın gençliği, bu olayı kınamaya çağırıyorum” diyecektir.⁶ İnönü'nün beyin kadrosunun “diktatörlük” ve üniversiteyi kastederek “aydın gençlik”ten söz ettiği dönem, henüz DP iktidarının ilk haftalarıdır. Son olarak, yalnızca birkaç ay sonra yapılan Belediye Seçimleri öncesi, propaganda konuşmasını radyodan bizzat yapan İsmet İnönü “...ülkede huzur yoktur, Ordudan tapu memuruna kadar herkes yorganını toplamış, yarın nereye uğrayacağını beklemektedir. Millet aldatılmıştır...” şeklinde konuşur. Barutçu,

⁴ Erim, *a.g.e.*, s. 452-453.

⁵ Barutçu, *a.g.e.*, s. 417.

⁶ Barutçu, *a.g.e.*, s. 417.

İnönü'nün bu konuşmasının CHP içinde bile şaşkınlık yarattığını ve Menderes'in de ertesini gün Paşa'ya "en saygısız dille" karşılık verdiğini belirtir ve ekler: "Artık ok yaydan fırlamış, iki parti arasında bir uçurum açılmıştı".⁷ Özetle, DP'de mevcut olan "İnönü korkusu" nun tamamen mesnetsiz olup olmadığı muğlâk bir husustur. Ve yıllardır tek partinin dokunulmaz lideri olan İnönü döneminde yerleşiklik kazanan ve "Milli Şef" efsanesiyle yetişen gerek askeri ve gerek sivil bürokrasi karşısında DP'nin durumu da hesaba katıldığında, bir çatışmanın kaçınılmaz olduğu da söylenebilir. Çünkü Zürcher'in ifadesiyle 14 Mayıs'ta "Türkiye seçkinlerinin hayli farklı bir kesiminin iktidara gelmiş olduğu açıktı".⁸

3.1. Demokrat Partiye Dönüş

Burhan Belge DP'nin seçimleri kazandığı tarihte, Habip Edip Törehan'ın sahibi olduğu *Yeni İstanbul* gazetesinde başyazardır ve *Haftalık Siyasi Mektup*'u da yayımlamayı bırakmıştır. Seçimlerden kısa bir süre önce yayın hayatına atılan *Yeni İstanbul*'da köşesinin adı "İç ve Dış Politika" iken, seçimlerin ardından bu "Dış Politika" olarak değiştirilmiştir. Artık başyazıları zamanla Mustafa Nermi kaleme almaya başlayacaktır. Seçim öncesi kaleme aldığı son yazısında Belge, uluslararası gelişmelerin gösterdiği yeni yönelime dikkat çekerek, batı dünyasının bundan böyle iktisadi bir rekabet merkezinde(demir-çelik) yeni bir siyasi birliğe gitmekte olduğunu ve dünyanın bu önemli kararlarının arifesinde, Türkiye'nin de kendisi için önemli karar verme aşamasında olduğunu söyler. Dolayısıyla Türkiye, köy ve mahallesindeki işlerin yanında, karayolu ve demiryolunu, limanlarını, maliyesini ve istihsalini bu uluslararası gidişata uygun kılmak durumundadır. Kaldı ki zaten batı

⁷ Barutçu, *a.g.e.*, s. 460.

⁸ Zürcher, *a.g.e.*, s. 321.

dünyası ile Türkiye'nin işbirliği vardır, taahhütleri ve aldığı yardımlar vardır ve ileride birlikte hazırlayacağı kalkınma programları söz konusudur. Bundan dolayı Belge “seçim sandıklarının başına giderek işlerimizi yürütecek adamları seçerken, bu taahhüdün de bizim taahhüdümüz olduğunu ve bunu ancak bu ölçüdeki adamların başarabileceğini hatırdan çıkarmayalım” der.⁹

14 Mayıs'ın ardından köşesinde yeni durumu değerlendiren Belge, seçimlerin dış dünyada büyük bir hayranlık ve takdir uyandırdığına vurgu yapar. Atatürk'ün çizdiği yolda inkişaf halindeki demokrasinin nihayet ana gayesine kavuştuğunu belirttikten sonra şu değerlendirmeyi yapar:

“Türk milleti bir kere, otoriter bir rejimden demokratik bir rejime, kansız ve sadece rey kuvvetiyle geçilebileceğini göstermiştir. Kabul etmek lazımdır ki, yabancı matbuatın bu müşahedesini tamamıyla yerindedir. Çünkü dünya tarihi, demokrasilerin diktatörler eline geçtiğini çok kere kaydetmiştir ama her ne sebeple olursa olsun, elinde diktatoryal salâhiyetler bulunduran bir tek parti rejiminin, hiç kimsenin burnu kanamadan seçmenlerin % 80'inin üstünde bir iştiraki ile ve sadece rey pusulalarının konuşması yolundan demokratik bir idareye inkılâp ettiğini görmemiştir”.¹⁰

Belge'nin *Yeni İstanbul* ile ilişkisi fazla uzun sürmemiş ve 1950 yılının Ağustos ayından sonra bu gazete ile yolları ayrılmıştır. Bu dönemde Belge, herhangi bir gazetede yazarlık yapmayarak, bir süre köşesine çekilmiş görünür. Fakat bu süre içinde önemli gelişmeler yaşanmış ve 1953 yılında Burhan Belge, Demokrat Parti'nin yayın organı olan *Zafer*'de yazmaya başlamıştır. 1950'nin sonlarından 1953 yılına kadar neler yaşandığı tam olarak bilinmemektedir. Açık olan tek şey,

⁹ Burhan Belge, “Seçimlerimizin Beynelmilel Manası”, *Yeni İstanbul*, 12.05.1950.

¹⁰ Burhan Belge, “Dünya Huzurunda Bizim Seçimler”, *Yeni İstanbul*, 21.05.1950.

Belge'nin Yeni İstanbul'dan ayrıldıktan bir zaman sonra yeniden DP saflarına katılmış olduğudur.

Bu gelişmeye ilişkin onun özel arşivinde bir belgeye rastlanmasa da, dönemin etkili iki isminin anılarında konuya ilişkin kısıtlı bazı bilgiler verilmektedir. Bedii Faik, Adnan Menderes ile yaptığı bir görüşmede, Menderes'in "Burhan Belge nasıl? Ne yapıyor?" diye sorduğunu ve ardından "Yalnız pek keyifli değil sanırım, değil mi?" diyerek, kendisinin de "Evet efendim, ben de öyle sanıyorum" cevabını verdiğini anlatır. Bedii Faik, Menderes'in işte o zaman gülerek "söyleyin ona, hemen devletine dönsün öyleyse" dediğini belirtir.¹¹ Bedii Faik, Menderes ile yaptığı sohbetin zamanlamasına dair "NATO'ya kabul edilişimizin artık gün meselesi olduğu..." cümlesiyle belirli bir tarihe işaret eder ve bu da 1952 yılının Şubat ayına tekabül etmektedir. DP'nin önemli simalarından Mükerrerem Sarol ise anılarında, Belge'nin kendisine mektup yazarak Menderes'e vermesini istediğini söyler. "Menderes Burhan Belge'yi sever ve takdir ederdi" diyen Sarol, her ikisinin de bir süre sonra olup bitenlere bir sünger çekerek birlikte çalışmaya karar verdiklerini dile getirir.¹² Sarol'un "olup bitenler" dediği ise, Burhan Belge'nin 1948 yılında Demokrat İzmir'den uzaklaştırılmasında Menderes'in belirleyici oranda etkisinin olmuş olmasıdır. Bedii Faik, Menderes'in mesajını Belge'ye iletildiğini ve aradan belirli bir zaman geçtikten sonra Ankara-İstanbul yataklı treninde Menderes ile Belge'nin karşılıklı oturup konuştuklarını ve Samet Ağaoğlu ile Köprülü'nün de

¹¹ Faik, Bedii, *Matbuat Basın Derkeeen...Medya*, Cilt 2, Doğan Kitap Yay., İstanbul: 2001, s. 157.

¹² Sarol, Mükerrerem, *a.g.e.*, s. 944.

bulduğu bu esnada Menderes'in "Burhan Bey, artık Zafer gazetesinde görev alacak ve Radyo Gazetesi'ni hazırlayacaktır" dediğini nakleder.¹³

Zafer gazetesinin başyazılarını, 1954 seçimlerine kadar iki isim kaleme almıştır. Bunlar Bahadır Dülger ile çok partili hayata geçildiği yıllarda Ulus gazetesi yazı-işleri müdürü olan yeni DP'li Mümtaz Faik Fenik'tir. Burhan Belge'nin tam olarak başyazarlığa geçişi, seçimleri müteakip Mümtaz Faik Fenik'in ve ardından Bahadır Dülger'in geri plana çekilerek ara sıra imzalarının görüldüğü 1955 yılıdır. Radyo Gazetesi ise 1950 ile 1954 yılları arası sadece dış olaylara ve gelişmelere tahsis edilmiş, 1954 seçimlerinden sonra iç-siyasete de yer verilmeye başlanmıştır.¹⁴ Bu dönem Radyo Gazetesi'ni hazırlayanlar ise, Bahadır Dülger, Burhan Belge, Muslihittin Fer, Müeyyet Bekman ve Şerif Arzık'tır.¹⁵

Burhan Belge'nin DP içinde öne çıkmaya başladığı dönem, Demokrat Parti tarihinin klasik tasnifi ile söylemek gerekirse 1954–1957 arası dönemdir. 1957 ve 1960 arasında ise artık sadece başyazar değil, aynı zamanda milletvekili olarak da Menderes'in en yakınındaki isimlerden biri haline gelecektir. Fakat 1954'ten sonraki sürece girmeden önce, Menderes'in 1950–1954 arası dönemine ana hatlarıyla da olsa bakma zorunluluğu vardır.

¹³ Faik, *a.g.e.*, s. 158. Bu kısıtlı bilgilere rağmen, Belge'nin Zafer'de tam olarak ne zaman yazmaya başladığı ya da Radyo Gazetesi'nde bu yıllarda neler yaptığı kesin değildir. Onun özel arşivindeki yazı taslaklarından anlaşıldığı kadarıyla, Zafer'de 1953 yılının sonlarına doğru ve 1954 boyunca ara sıra yazmaya başlamış, asıl olarak 1955'ten itibaren düzenli olarak başyazıları kaleme almıştır.

¹⁴ Kocabaşoğlu, *a.g.e.*, s. 310.

¹⁵ Kocabaşoğlu, *a.g.e.*, s. 311. Uygur Kocabaşoğlu'nun da belirttiği üzere, Radyo Gazetesi'nin bu dönemki program metinleri mevcut değildir ya da çok azdır. Burhan Belge'nin 1957'den sonra bizatihi kaleme aldığı Radyo Gazetesi program metinlerinin bir kısmı, ertesi gün Zafer gazetesinde de aynen yayımlanmıştır. Çalışmanın "Radyo Gazetesi ve Polemikler" başlıklı kısmında da ancak yayımlanan bu metinlerden faydalanılabilmektedir.

Demokrat Partinin ikinci seçimlere kadar geçen 1950 ile 1954 arası dönemi, onun on yıllık iktidarının en parlak devresi olarak kabul edilir. Gerek toplumsal gerekse ekonomik anlamda Menderes başkanlığındaki parti, başarılı bir grafik sergilemiştir. İç siyasete dair ilk gelişme, ordu içinde bir dizi tasfiyeye gidilmesidir. 6 Haziran 1950’de Genelkurmay Başkanı başta olmak üzere, komuta düzeyinde önemli isimler emekliye sevk edilerek, yerlerine yeni isimler getirildi. Bundan on gün sonra da “Arapça Ezan Yasağı” kaldırılarak, ezanın istenilen dilde okunabilmesi temin edilmiştir. Meclis’teki konuyla ilgili oylamaya İnönü katılmamakla birlikte, kanun hem DP hem de CHP’nin ortak oylarıyla onaylanmıştır. Öte yandan 15 Temmuz’da yeni basın yasası hazırlanmıştır. Buna göre artık gazete çıkarmak için izin alınmasına gerek yoktu ve gazete sahipleri, yayımlanan yazılardan dolayı cezai sorumluluk taşımayacaktı.¹⁶ 3 Eylül’de yapılan Belediye Seçimleri’nde Demokrat Parti ülke çapında başarısını arttırarak, CHP’nin elindeki 600 belediyeden 560’ını kazandı. Bunun üzerine Menderes “14 Mayıs’ta Türk milleti Halk Partisi’ni iktidardan, 3 Eylül’de de muhalefetten sildi” demiştir.¹⁷ 25 Temmuz 1951’de Atatürk’ü koruma kanunu Meclis’ten geçirilerek, muhalefetin irtica ve inkılâpların tehlikeye girdiği yolundaki uyarılarına karşılık verilmek istenmiştir. Bu bağlamda ilginç gelişmelerinden biri de Millet Partisi’nin Temmuz 1953’te kapatılmasıdır. Partinin dördüncü kongresinde, Atatürk reformları bir tehdit olarak değerlendirilince, bu İslam’ı siyasi amaçlarla istismar etmek olarak görüldü ve kapatılmasına karar verildi.¹⁸ Ama Cumhuriyet Halk Partisi, kendisinin de iktidar tarafından bir biçimde kapatılabileceği endişesiyle, bu kararı şiddetle eleştirmiştir. İktidar ile muhalefet arasında en gergin ilişkiler, 1953 yılı sonlarında yaşanmış, Menderes sürekli

¹⁶ Kabacalı, Alpay, *Türk Basınında Demokrasi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara: 1994, s. 230.

¹⁷ Ahmad, *a.g.e.*, s. 61.

¹⁸ Ahmad, *a.g.e.*, s. 72.

kendisini eleştiren İnönü'ye bir karşılık vererek, CHP mallarının hazineye aktarılması için girişim başlatmıştır. Ayrıca Demokratlara göre CHP, tek parti döneminde iyice birikmiş olan malvarlığını, yeniden iktidara gelmek için de kullanabilirdi.¹⁹ 15 Aralık 1953'te Celal Bayar tarafından imzalanan yasa ile CHP mallarının bir bölümü, 1951'de kapatılmış olan Halkevleri'nin mallarıyla birlikte hazineye devredilmiştir.

Aynı dönemde partiler arasında Radyonun kullanımı konusu da tartışmalar yaratmıştır. CHP, hükümeti devlet radyosunu tekelleştirmek ve muhalefete eşit zaman hakkı tanımadığı gerekçesiyle suçladığında, Menderes, bir devlet organı olan radyoyu denetleme yetkisi hükümette olduğu için, bu uygulamanın tamamen demokratik olduğu yanıtını vermiştir. Mayıs 1952'de bir demecinde Radyoyu parti politikalarından uzaklaştırmak istediğini söyleyen Menderes “Muhalefet, şunu son defa kavramalıdır. [Radyoyu] devletin görüşlerini dile getirmenin nesnel bir aracı haline getirmek için mümkün olan her çabayı harcıyoruz”²⁰ şeklinde konuşmuştur. Ama radyonun tarafsızlığı konusu hem bu dönem hem de özellikle ilerleyen dönemde 1957'den sonra sürekli gündemi meşgul etmiştir.

Demokrat Parti'nin ilk dönem dış politikasının ilk başlığı, 1950 yılında Kore'ye asker gönderilmesi olmuştur. CHP, hükümetin bu konuyu Meclis kararıyla almamasına çok sert tepki göstermiş ve ilerleyen yıllarda da yeri geldikçe bu konuyu hatırlatmıştır. Kore'de savaşa katılan Türkiye'nin dış politikasındaki belki de en hassas gelişme, Şubat 1952'de resmen NATO üyeliğine kabul edilmesidir. Bu olay

¹⁹ Albayrak, Mustafa, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960*, Phoenix Yay., Ankara: 2004, s. 208.

²⁰ Ahmad, *a.g.e.*, s. 68.

hem DP hem de CHP tarafından çok büyük bir başarı olarak kutlandı.²¹ Yine Balkanlar'da Türkiye'nin öncülük ettiği girişimle Yunanistan, Yugoslavya ve Türkiye arasında üçlü Balkan Paktı 1953 yılı Şubat ayında kuruldu.

1950–1954 yıllarında DP'nin asıl yükselişe geçtiği alan ekonomi sahası olmuştur. Daha iktidarının ilk yıllarında milli gelir % 15 artmış ve ilk dört yılın toplamında ise % 39 civarında bir yükseliş meydana gelmiştir.²² 1951'de kabul edilen Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ve Marshall Yardımı gibi unsurların yanında, sanayide ve tarımda etkili yöntemlerin uygulanması ve kuraklığın yaşanmaması gibi faktörlerle birlikte, DP ekonomide çok büyük ilerleme kaydetmiştir. Dönemin iktisadi gelişmelerini yakında takip eden Şevket Süreyya bu ilk dönem ekonomik görünümü başlıklar halinde ve genel olarak şöyle anlatır:

“-Altyapı hızla geliştiriliyor, yollar, barajlar, elektrifikasyon işleri geniş ölçüde ele anılıyor... Sulama işleri, devlet çalışması haline geliyor,

—CHP devrinde ülkede sadece 4.000 kadar olan traktör sayısı, DP'nin Ziraat Bankası'na uygulattığı yeni bir borçlanma usulü ile birden fırlıyor. Köylünün kolayca traktör sahibi olması, üretimi ve ekimi genişletiyor... Köye suni gübre ve çeşitli istihsal vasıtaları giriyor,

—Pamuk üretimi birden birkaç misline çıkıyor. Çay üreticiliği ve fındık kooperatifleri genişliyor... Karadeniz kıyılarının şoselere kavuşması, bu bölgelerde büyük bir hareketlilik yaratıyor,

—Karayolları ile beraber, kara nakil vasıtalarının da artışı, memlekette iç pazarı genişletiyor... Yurtta bir iktisadi bütünleşme görünüyor, yeni iş ve

²¹ Zürcher, *a.g.e.*, s. 342. CHP, Türkiye'nin NATO'ya girişini “bu eser, milli politikanın sağladığı milli bir eserdir” diyerek tam anlamıyla desteklemişlerdir, bkz. Eroğul, Cem, *a.g.e.*, s. 116.

²² Eroğul, *a.g.e.*, s. 142.

ticaret sahaları açılıyor... Doğu'ya yönelik, yolların, demiryollarının Doğu'ya yürüyüşü gerçekleştiriliyor,

—Sanayiye yönelik iktidarın önemli başarılarından biri oluyor. CHP iktidarının dört şeker fabrikasına karşı DP bu sayıyı 15-16'ya çıkarıyor. Çimento fabrikalarının tesisi, inşaat sektörünü büyük ölçüde harekete geçiriyor. Aynı zamanda dokuma sanayinde önemli hamleler kaydediliyor. Neticede bunlar, milletin günlük yaşantısında büyük değişiklikler yaratıyor...”²³

Dönemin bu genel görünümü içinde, CHP ile DP sürekli bir mücadele ve söz savaşları içinde olmuştur. Kasım 1953'te Uşak'ta yapılan İl Genel Meclis'i seçimlerinde iki parti tarafları arasında çatışma yaşanmış ve her iki partinin yayın organları karşılıklı hakarete varan yayınlar yapmıştır. Zafer gazetesi İnönü'yü “hasta adam” olarak nitelendirirken, Nihat Erim ise Menderes'i Arjantin diktatörü Peron'a benzetir.²⁴ Nihayet CHP mallarının hazineye devri esnasında Meclis büyük gerilimlere sahne olmuş, kürsüye gelen İnönü “...tarih kürsüsünden halinizi seyrediyorum, suçluların telaşı içindediniz...” iktidar uygulamalarını eleştirmiştir. Burhan Belge de bu günlerde Zafer'de yayımlanan başyazısında CHP'yi hazineye devredilecek mallar konusunda sert biçimde eleştirir. “Kanun maşeri vicdana uygun bulunurken, CHP nasıl olur da bunun yapılmaması gerektiğini müdafaa eder” diyen Belge, vatandaşın, böyle bir partinin siyasi idrak ve vukufundan şüphe ederek, tasfiye yolunu göstermekte haklı olduğunu belirtir.²⁵

²³ Aydemir, Şevket S., *İhtilalin Mantığı*, Remzi Kitabevi Yay., İstanbul: 1973, s. 17-19.

²⁴ Dönemin gazetelerinden aktaran, Albayrak, *a.g.e.*, s. 250.

²⁵ Burhan Belge, “Halk Partisi'nin İki Büyük Hatası”, *Zafer*, 27.12.1953.

3.2. Zafer Gazetesi'nde İktidarı Savunmak

1954 yılına girildiğinde iktidar ve muhalefetin gündemindeki esas konu 2 Mayıs'ta yapılacak olacak genel seçimlerdir. Seçimler yaklaşırken ilişkiler alabildiğine sert bir aşamaya doğru evrilmeye başladı. Çünkü Ahmad'ın deyiimiyle “siyasi ateşkes, esas varlığı kavgaya dayanan muhalefet için felaket olurdu”.²⁶ İnönü'nün en yakınındaki isimlerden Nihat Erim Ulus'ta 2 Mart'tan itibaren “Bir Diktatör Heveslisinin Mazeretleri” başlıklı yazı dizisiyle Menderes'i diktatöre benzeten ağır yazılar kaleme almaya başladı.²⁷ Yine CHP organı Ulus'ta Ratip Tahir, her hafta renkli tablolar halinde çizdiği karikatürlerde Menderes'i devamlı “koket bir kadın kılığında veya dam üstünde kızgın dişi kedi halinde” gösteriyordu.²⁸

Bu gelişmeler üzerine Demokrat Parti, Basın Kanunu'nda 8 Mart 1954'te bir değişikliğe giderek “yazıları, devletin siyasi ve mali prestijini sarsan ya da vatandaşın özel yaşamına tecavüz eden gazetecilerin cezalandırılması” hükmünü yasalaştırdı.²⁹ DP'nin basını susturmaya ve 1950 öncesinde kendisinin talep ettiği özgürlüğü şimdi baltalamaya yöneldiği yönündeki CHP eleştirilerine Burhan Belge Zafer'de cevap vermiştir. “Matbuat kanununa yapılmış ilavelerden sonra ‘Baba Tahir’ mektebi kapanmış olacak” diyen Belge, CHP'lilerin hatırlatmasına mukabil, İnönü'nün 1945 tarihli konuşmasından alıntılar verir. İnönü konuşmasında bir kısım gazeteden yakınmakta “...bu durum vatandaşların haysiyet ve şerefini ölçsüzlerin oyuncağı haline getireceğinden ve dış politikanın fena ihtimallerine karşı memleketi zayıf göstereceğinden şüphe edilemez...” demektedir. Belge, aynı İnönü'nün şimdi

²⁶ Ahmad, *a.g.e.*, s. 73.

²⁷ Yeni Ulus, 02.03.1954, akt. Albayrak, *a.g.e.*, s. 255.

²⁸ Faik, Bedii, *a.g.e.*, s. 129.

²⁹ Ahmad, *a.g.e.*, s. 75.

benzeri gerekçelerle yapılan basın düzenlemesinin aleyhinde olmasını eleştirir ve susmasının daha doğru olacağını söyler.³⁰

Burhan Belge seçime gidilirken bir yandan Menderes'in seçim propagandasını yürütmektedir. Urfa milletvekili Feridun Ergin, Bahadır Dülger ve Belge, DP'nin seçim için kurulmuş özel birimde çalışmalar yapmış ve bir dizi halinde propaganda kitapçıkları da hazırlamışlardır.³¹ Aynı zamanda güncel yazılarıyla da sürece müdahale etmeye devam etmektedir. Seçime gidilirken CHP'nin, kapatılan Millet Partisi yerine Şubat 1954'te onun devamı olarak kurulan Cumhuriyetçi Millet Partisi ile ittifaka yönelmesini birkaç yazısında ele alan Belge, CHP'yi tamamen pusulasını yitirmekle suçlar: "CHP, kendi nefisini de Atatürk'ten intikal etmiş olan tarihi de inkâr etmiştir".³² Teokratik bir nizama açıkça taraftar olduğunu beyan etmiş ve böylece Türkiye'nin milliyetçilik değil İslamcılık politikası gütmesi gerektiğini söylemiş bir parti ile CHP'nin ittifakı düşünebilmesi Belge için anlaşılması güç bir durumdur. Ama Türkiye "buna rağmen medeniyet ve terakki yolundan ayrılmayacak ve DP'ye verdiği iktidar vekâletini tecdit edecektir".³³ Aynı dönemde İnönü demokratik garantilerinin olmadığını ve bir Anayasa Mahkemesi kurulması gerektiğini dile getirmiştir. Burhan Belge, neden CHP'nin demokratik garantilerin olmadığını 1950'den sonra tespit ettiğini sorarak şunları söyler:

"1950'den önce asla tatbik edilemeyen Anayasa, 1950'den sonra tatbik mevkiine konmuştur... Eğer bunlar kafi değilse 1950'den önce hiç kafi değildi demektir. Madem ki bunlar kafi değildi, şu halde Halk Partisi

³⁰ Burhan Belge, "Vatandaş Namusu ve Devlet İtibarı Artık Tecavüzden Masun Kalacaktır", *Zafer*, 10.03.1954.

³¹ Baban, Cihad, *Politika Galerisi*, Timaş Yay., İstanbul: 2009, s. 167.

³² Burhan Belge, "CHP'nin Marifetleri ve Yabancı Matbuat", *Zafer*, 13.03.1954.

³³ Burhan Belge, "Seçim Mültezimliği", *Zafer*, 08.04.1954.

tarafından tamamlayıcı tedbirler neden alınmamıştır?...Halk Partisi bir zamandan beri Anayasa Mahkemesi istemektedir. Bu olmadan, kanunların demokratik karakter ve mahiyetini tehlikede görmektedir. Şu halde neden hazır iktidarda iken bu noksanı da tamamlamamıştır? Bütün bu hususlar hakkında, muhalefet iken mi aklı başına gelmiştir?”³⁴

2 Mayıs'ta yapılan seçimlerde Demokrat Parti oylarını arttırırken CHP ciddi oranda kayba uğramıştır. DP oyunu % 53'ten % 58'e yükseltirken, CHP % 39'dan % 15'e gerilemiş ve milletvekillerinin 503'ünü DP, 31'ini de CHP alabilmiştir. Şüphesiz bu neticenin altında yatan asıl etken, 1950'den beri DP'nin bilhassa iktisadi başarılarının halkın gündelik yaşamına yansımaları ve ülkenin hissedilebilir bir refah ortamına varmasıydı. Ama bu çok büyük oy farkı, Adnan Menderes'in kendisine olan güveni görerek, bazı noktalarda yavaş yavaş hatalı bir tutum alması sürecini de aynı anda başlatmıştır denebilir. Menderes, kişisel olarak büyük katkısının bulunduğu bu seçim zaferinden sonra, artık basını ve üniversiteleri fazla önemsemeyeceğini düşünüyordu ve eğer muhalefet, yıkıcı politikasını sürdürmeye devam ederse buna karşı her tedbiri almasına imkân verecek düzeyde bir halk desteğini yanında hissediyordu. Bunun ilk işaretleri seçimlerden sonraki aylar içinde görülmeye başlandı. Haziran ve Temmuz aylarında yapılan kimi düzenlemelerle, bir parti tarafından adaylığı reddedilen birinin ertesi seçimde bir başka partiden aday olması ve muhalefet partilerinin karma liste oluşturmaları yasaklandı. DP'ye oy vermeyen Kırşehir, ilçe statüsüne indirilerek Nevşehir'e bağlandı. Ayrıca devlet radyosundan artık muhalefet partilerinin faydalanması da

³⁴ Burhan Belge, “Halk Partisinin Tabiyeti ve Gayesi”, *Zafer*, 16.03.1954.

engellendi. Nihayet, 25 yıldan fazla hizmeti olan her memurun görevden alınıp emekliye sevk edilebileceğine ilişkin yasa çıkartıldı.³⁵

Fakat bu olgunun arka planındaki önemli bir etkene daha dikkat çekmek gerekmektedir. Demokrat Parti'nin en genel ifadesiyle icraat planında öncelik, ülkeyi mümkün olduğunca hızla kalkındırabilmek ve refaha ulaştırabilmektir. Zira bir kez yeterli bir devinim kazanıldı mı, diğer sorunlar ve kendi hatalarının üstesinden geleceklerine inanmaktaydılar. Böylece DP “1954'ten sonra ekonomik liberalleşmeyi kurtarmak için siyasal liberalleşmeyi geniş ölçüde feda ediyordu”.³⁶ Demokrat Parti'nin “iktisadi kalkınma” değil, demokrasi vaadiyle doğduğunu hatırlatanlar, Demokratlar tarafından kötü niyetli olarak görülmeye başlanmaktaydı.³⁷ Gerçekten de partinin yayın organındaki başyazısında Burhan Belge, muhalif Yeni Sabah gazetesinde çıkan ve “marifet iktisadi başarı değil, hürriyetlerdir... Hitler de birçok iş başarmıştı...” diyen bir yazıya verdiği cevapta, “Demokrat Parti'nin hizmetleriyle alay eden bu çirkin gazeteye göre asıl marifet hürriyetleri tesis etmekmiş! Muhakkak ki bizler hürriyeti bir başka manada anlıyoruz. Hürriyet olmasa, Yeni Sabah gibi mütecaviz bir gazetenin Babıâli'de işi ne?”³⁸ diyerek bu konudaki hassasiyeti bir nebze açığa vurmuştur.

1955 yılına girilirken Menderes, Belge'nin de dâhil olduğu bir heyetle Ortadoğu turuna çıkmıştır. Ocak ayı ortalarında Bağdat, Şam ve Beyrut'a yapılan gezilerin amacı bir ortak politika zemini için birlik tesis etmektir. Menderes, Mısır'a

³⁵ Zürcher, *a.g.e.*, s. 335; Ahmad, *a.g.e.*, s. 76 ve 80.

³⁶ Zürcher, *a.g.e.*, s. 546.

³⁷ Karpat, *a.g.e.*, s. 546.

³⁸ Burhan Belge, “Seçim Mültezimliği”, *Zafer*, 08.04.1954.

da gitmeyi plansa da Kahire’de henüz bir darbeyle iktidarı ele geçirmiş olan Nasır yönetimi, bu geziye karşı çıkınca, Mısır gezisi gerçekleşmemiştir. Daha ilginç nokta, Mısır ve Suriye’nin Türkiye’nin çabalarına karşı ortak tavır alarak tepki göstermeleri olmuştur ve Şam ile Lübnan’da Türkiye aleyhine küçük sokak gösterileri yapılmıştır.³⁹ Burhan Belge geziye dair izlenimlerini Şubat ayında köşesinde sunarken, Irak ve Lübnan’da Arap misafirperverliğinin iyi örnekleriyle karşılandıklarını ve Türkiye’nin güney komşularıyla ciddi anlamda ilgilenmeye başlamasının burada büyük heyecan yarattığını söyler. Mısır’a ise sert tepki gösteren Belge, bunu “aşağılık kompleksi” olarak tavsif eder. Mısır, kendini hislerine kaptırmış ve realiteyi görememekte, kendisini Arap Birliği’nin lideri farz etmektedir. Irak ve Türkiye aleyhine gösterdiği husumet göstermektedir ki, Mısır, Arap Birliği’ni kendi istimaline tahsis etmek ve kendi inhisarında tutma heveslisidir.⁴⁰

1955 yılının yaklaşık ilk dört ayı, iktidar ile muhalefet ilişkilerinde nispi bir yumuşamanın yaşandığı zaman dilimi olarak görülür. DP Bakanlarından Mükerrer Sarol bunu “bahar havası” olarak nitelendirmiştir.⁴¹ Bunda Nihat Erim gibi etkili bir ismin, 1954 seçimlerinden sonra iki parti arasında bir ilişki trafiği kurmaya çabalaması ve DP ileri gelenleriyle sık sık buluşup görüşmesinin de payı vardır. Aralık 1954’te Erim’in Menderes’le baş başa yaptığı görüşmelerin birinde Menderes “CHP’den biraz anlayış, insaf istiyoruz. İnönü yirmi yıl diktatörlük etti. Şimdi bir anda tam demokrasi istiyor”⁴² demiştir. Ama Nihat Erim gerginliği aşma yolundaki ısrarlı girişimlerine ileride de devam etmiştir. 16 Şubat’ta Başbakan’ı ziyaret eden

³⁹ Albayrak, *a.g.e.*, s. 475.

⁴⁰ Burhan Belge, “Mısır’ın Hiddeti Nedendir?”, *Zafer*, 08.02.1955.

⁴¹ Sarol, *a.g.e.*, s. 376.

⁴² Erim, *a.g.e.*, s. 574.

Erim, Menderes'ten bu kez hâkim teminatı konusunda anlayış talebinde bulunarak “yetkiler, hükümetin elinde olacağına hâkimlerden mürekkep bir müstakil heyet elinde olsun” önerisini iletmiştir. Öneriye karşı Menderes, büyük çoğunluğu zihnen CHP'li olan adli bürokrasiye pek güvenmediğini bir örnekle Erim'e belli etmiştir: “Falih Rıfkı, hükümete ‘kara çete’ dedi, mahkeme onu beraat ettirdi. Hem de eline takdirname gibi ilan verdi. O mahkemenin üç hâkimi de CHP listesinden aday oldu”.⁴³ Zafer gazetesinde Mümtaz Faik Fenik bu ilişkiden rahatsız olduğunu belli etmiş ve “Oh, Ne ala! Her şeyi yap, her fenalık senin başının altından çıksın, sonra da zeytinyağı gibi üstte yüz!” diyerek Erim'in durumunu eleştirmiştir.⁴⁴ Burhan Belge ise aksine bu diyalogun sürdürülmesinin ülke için yararlı olacağı kanaatindedir. 24 Nisan'da köşesinde, Nihat Erim'i dürüstlüğünden ve medeni cesaretinden ötürü öven Belge, bütün millet için hayırlı olan bir inkişafı “hasis parti pazarlıkları ile sekteye uğratmamak” gerektiğini ve bu yönde çabalayanların yanlış yolda olacağını ifade etmiştir.⁴⁵ her şeye rağmen ilk bakışta iki parti arasında ılımlı bir sürecin yaşandığı ve Meclis'te İnönü ile Menderes'in “bir muhalefet-iktidar ilişkisi örneği”⁴⁶ verdikleri gözlenmekteydi. Gelgelelim bu, işin sadece dışa sunulan yüzüydü ve her iki lider de özel sohbetlerinde gerçek hislerini açıkça dile getirmekten geri kalmıyordu. Mesela Menderes, Mükerrer Sarol'a “...Şimdilik Paşa yakamızı bıraktı, biz de onun kolunu bıraktık... Otuz yıldır Paşa, kaideleri yalnız kendisince malum bir satrancı, politika hayatımızda sürdürüp duruyor... Atatürk bile onun bu oyunlarından bıkip da Başbakanlıktan uzaklaştırmadı mı?” derken⁴⁷; İnönü de aynı günlerde Nihat Erim'e “...Aleyhimizdeki ceza davaları düşer düşmez,

⁴³ Erim, *a.g.e.*, s. 593.

⁴⁴ Mümtaz Faik Fenik, “Şah Mat Oldu”, *Zafer*, 12.04.1955

⁴⁵ Burhan Belge, “Muvaffak Bir Davadan Ricat, Hezimetdir”, *Zafer*, 24.04.1955.

⁴⁶ Sarol, *a.g.e.*, s. 376.

⁴⁷ Sarol, *a.g.e.*, s. 376.

yeniden hücumla geçmeliyiz. Hele şu tuzaktan kurtulalım, davalar bitsin gösteririz onlara”⁴⁸ demektedir.

Beklendiği üzere kısa süre içinde bu bahar havası yerini tekrar münakaşalara bıraktı. 1955’in Mayıs ayı ortalarında DP içinde başlayan ve “İspat Hakkı” denilen bir konu ile bağlantılı gelişmeler CHP ile DP arasındaki görece ılımlı devri bitirdi. Basında çıkan haberlere/yazılara önce “ispat hakkı” tanınmasını, eğer ispatlanamazsa o zaman cezai uygulamaya gidilmesini savunan DP içinde bir grup mebus, parti-içi çatlamaları da beraberinde getirecektir. Menderes, DP içindeki bu çıkışların ardında muhalefet partisinin çabaları olduğunu düşünmekteydi. Onun bu fikirlerine İnönü’nün karşılık vermesi ile soğuk dönem tekrar başlamış oluyordu.

1955’in en önemli olaylarından biri, siyasi tarihe 6/7 Eylül Olayları diye geçen İstanbul’daki gelişmeler olmuştur. Kıbrıs sorunu, Türkiye’de 1955 yılının yaz ayında gündemin birinci maddesi haline gelmişti. Ağustos ayında konuyu görüşmek üzere düzenlenen Londra Konferansı sürerken, İstanbul Express gazetesinin verdiği bir haber ile şehirde 6 ve 7 Eylül günleri büyük olaylar yaşanmıştır. Gazetenin haberine göre Selanik’teki Atatürk Evi’ne Rumlar bombalı saldırıda bulunmuştu. Haberin duyulmasının ardından özellikle Rumlara ait ev ve işyerlerine saldıran kalabalıklar İstanbul’u savaş alanına çevirdi. Hükümet gelişmeler üzerine İstanbul, Ankara ve İzmir’de sıkıyönetim ilan etti, ardından İçişleri Bakanı Namık Gedik istifa etmek zorunda kaldı. Burhan Belge, konuyla ilgili ilk yazısında, Menderes’in açıklamalarını tekrarlayarak, bu olayların arkasında memlekette gizli emelleri olan

⁴⁸ Erim, *a.g.e.*, s. 603. Nihat Erim, bu bilginin sonuna “Esasen, İnönü’nün tavrı da uzlaşma tavrı değil” ibaresini ekler.

komünistlerin olduğunu ancak hükümetin güçlü biçimde olaylara el atarak durumu kontrol altına aldığını belirtti.⁴⁹ Fakat onun konuyla ilgili asıl yazıları, yılsonuna doğru CHP'nin 6/7 Eylül'ü tekrar gündeme getirerek, Menderes'in istifa etmesini istediği zaman kaleme alacaktır. Meclis oturumunda İnönü, İstanbul valisinin 6 Eylül'den önce güvenlik takviyesi istediğini, ancak kendisine Patrikhane gibi bir iki yerin muhafaza edilmesinin yeterli olacağını iletildiğini, bunun da açıkça olayların hükümet tarafından tertip edildiğinin işareti olduğunu söylemiştir. İnönü'ye aynı oturumda cevap veren Menderes ise Yunan basının tarafından Türkiye'ye saldırmak için uydurulmuş bu haberlerin, şimdi muhalefet lideri tarafından dünyaya ilan edilmesinin vahim bir hata olduğunu söyler.⁵⁰ Burhan Belge, İnönü'nün asıl niyetinin her ne pahasına olursa olsun Menderes'i düşürmek olduğunu ve 6/7 Eylül'ü de bunun için bir kin ve husumet aracı haline getirdiğini belirtmiştir.⁵¹ Ertesi gün tekrar meseleye temas ederken de şunları dile getirir:

“İnönü'nün iddiaları ve delil olarak üne sürdüğü muhayyel vakıalar, eğer doğru olsalar, hakikaten insanları tahrik edecek ve Türkiye'de bütün emniyet ve itimat duygularını sarsacak mahiyettedirler. Onun içindir ki, İnönü'nün korkunç derecede kışkırtıcı olan bu sözleri Türk umumi efkârı üzerinde ağır bir tesir icra etmiş fakat bu tesir uzun sürmeden dağılmıştır. Dün Türkiye radyolarında, İstanbul ve İzmir valileri İnönü'nün iddialarını yalanlamıştır... Bu hali üzüntü ile seyrettiğimizi açıkça ifade etmeliyiz. Büyük bir muhalefet partisi liderinin böyle bir duruma düşmesi, Türkiye'deki siyasi mücadele seviyesinin ölçüsü bakımından ne kadar acıklıdır. Tenkidi, tahrip ölçüsüne götürmek isteyenler bir pişmanlık duyacaklar mıdır?”⁵²

⁴⁹ Burhan Belge, “İstanbul'da Olanlar”, *Zafer*, 10.09.1955.

⁵⁰ *Zafer*, 18.12.1955.

⁵¹ Burhan Belge, “Vatan Senden Davacıdır”, *Zafer*, 18.12.1955.

⁵² Burhan Belge, “Boşta Kalan İddialar”, *Zafer*, 19.12.1955.

Öte yandan konunun uluslararası boyutu da öne çıkan diğer bir unsurdur. Yunan hükümetinin, dünya kamuoyunda 6/7 Eylül'den dolayı Türkiye'yi suçlu gösterme yolunda gayretlere giriştiğini söyleyen Belge, böylece Yunanistan'ın kendi kabahatlerini örtmeye çalıştığını belirtir. Başından beri Kıbrıs olayında, sorumsuz kişilerin yön verdiği bir tahrik politikası izleyen Yunanistan, Londra Konferansı yapılırken Kıbrıslı Türklerin bir katliamla tehdit edilmesine göz yummuştur. Yunanistan olayın mesuliyetini Türkiye'nin sırtına yıkmaya gayretindedir ve Selanik'teki maksatlı ve sözde adli takibatın içyüzü de bundan ibarettir. Hatta Yunanlılar, Atatürk'ün evini bombalayan şahıs olarak da neredeyse Türk Başkonsolosluğunu göstermek niyetindedirler.⁵³

Demokrat Parti tarihi açısından 1955 Ekim ayında yapılan Dördüncü Büyük Kongre'nin önemli bir yeri vardır. Çünkü DP bu kongrenin ardından bölünmeler yaşamış ve Menderes kendi partisi içinde en zor günleri yaşamıştır. Sorunun kaynağında “İspat Hakkı” meselesi yatmaktaydı. Kongre'nin başlamasından kısa süre önce Parti Genel İdare Kurulu'na konuyla ilgili bir değişiklik önergesi sunan 9 DP milletvekili, Disiplin Kurulu'na sevk edilerek partiden çıkartılınca, onlara destek olan 10 milletvekili de istifa etti. Bunlar arasında Fevzi Lütüfi Karaosmanoğlu, Turan Güneş, Fethi Çelikbaş, Ekrem Hayri Üstündağ gibi dikkat çekici isimler vardı. Menderes ise durumu “Her sabah uyanınca sırtımızda, hıyanetin hançerini mi hissedeceğiz?” sözüyle özetlemekteydi.⁵⁴ Ama gerilimler kongreden sonra da devam etti ve ayrılan 19 kişi, Aralık ayında Hürriyet Partisi'ni kurdu. Parti gurubunun, hükümetin ekonomi politikası başta olmak üzere sürdürdüğü sert eleştiriler

⁵³ Burhan Belge, “Selanik'te Patlayan Bomba”, *Zafer*, 21.12.1955.

⁵⁴ Karpat, *a.g.e.*, s. 546.

Menderes'i istifanın eşiğine getirmiştir. Bu esnada devreye giren Mükerrerem Sarol, eğer istifa ederse partinin bütünüyle parçalanabileceğini belirtip, kendisi için gruptan güvenoyu alması yönünde Menderes'i ikna etmiştir. Bu güvenoyunun kendisi ve parti için son derece kritik olduğunu bilen Menderes, Gruba olan güveninin tam olduğunu göstermek için kürsüye geldiğinde "...şu anda gücünüz o kadar büyük ki, istesenez Hilafeti bile getirebilirsiniz" diye konuşmuş ve nihayet desteği almıştır.⁵⁵ Ardından yeni kabinesini oluşturarak Bayar'a sunmuş, onay gören hükümet 16 Aralık 1955'te Meclis'te de güvenoyu alarak göreve başlamıştır.

Yeni kabinenin göreve başlamasından sonra, 1956 yılının ilk aylarında da siyasi çekişmeler devam etmiştir. Menderes'in Konya'ya yaptığı gezide halkın dinini öğrenme hakkına sahip olduğunu ve gereklerini yerine getirmelerine hürmet duyduklarını söylemesi, muhalif basın tarafından irticai eğilim olarak yorumlanmıştır. Burhan Belge ise Başbakanının laikliğin ve vicdan hürriyetinin sınırlarını çizdiğini, üstelik irticaya karşı bizzat iktidarın çıkarmış olduğu kanunların bir güvence teşkil ettiğini belirtir. "Türk milletine taassup isnat etmek ve bu isnadın gölgesi altında vicdan hürriyetini baskı altına almak, modası geçmiş bir tek parti usulüdür" diyen Belge, Türk aydınının, hala bu kafada olan zihniyete karşı olduğunu söyler.⁵⁶ Öte yandan Dünya gazetesinde Falih Rıfki'nin "Türkiye'de 1950'den önce her bakımdan, rejim bakımından, maliye bakımından, para ve geçim bakımından şimdikinden çok daha iyiydi. Bugün memleket için ilk hedef, 1950 öncesine kavuşmaktır" şeklindeki yaklaşımına Belge sert cevap vermiştir. "İnsanın idraki

⁵⁵ Ahmad, *a.g.e.*, s., 123. Menderes'in anlaşıldığı üzere tamamen konjonktür icabı ve pragmatistçe dillendirdiği bu cümle, ileriki yıllarda Menderes'in bilinçli bir biçimde Hilafet'i getirmek istediği şeklinde hatalı ve maksatlı yorumlara sebep olacaktır.

⁵⁶ Burhan Belge, "Laiklik ve Vicdan Hürriyeti", *Zafer*, 10.01.1956.

gözleriyle beraber kör olmadan bu satırları yazması mümkün değildir” diyen Belge, böylece DP’yi eleştirenlerin asıl niyetlerinin bir kere daha ortaya çıktığını dile getirir:

“Basın Yayın Umum Müdürü’nün gazetelerdeki havadislerin puntosuna kadar her şeye karıştığı; gazetecilerin tam on sene her Allahın günü Örfi İdare kumandanlarının önünde sigaya çekildiği; bir trafik kazasının resmini sayfalarına koydukları için vatana ihanetle itham edildiği günler, işte bugünkünden daha iyi bir rejimin hususiyetleriydi! 1950’den önceki rejim, yalnız Falih Rıfkı’ya iyi idi...Millet için bir cehennem, bir ateşti... Dünün zalimleri, keyfi idarenin mürevviçleri bugün bizim karşımızda hürriyetin, müsamahanın, hukukun ve insan haklarının müdafiliğini yapmaya kalkışıyorlar...”⁵⁷

Muhalefet ve hükümet ilişkileri 1956 ilk döneminde çeşitli açılardan kavga ve gürültülerle geçti. Şubat ayına İnönü’nün İşçi Sendikaları’nı ziyaret ederek, grev hakkını savununca, Menderes ana muhalefet partisini milli çıkarları kundaklamakla eleştirmiş; Meclis’teki oturumlarda milletvekilleri birbirlerinin üzerine yürüyerek ağır ifadeler kullanmış; CHP’nin sürekli 6/7 Eylül’e istinaden Menderes’i suçlaması çatışmaları arttırmış ve bir DP’linin bundan dolayı İnönü’yü “vatanperverliğe aykırı” davranmakla suçlaması üzerine, CHP Meclis’i terk etmişti.⁵⁸ Son olarak Mayıs ayından itibaren üç muhalefet partisinin (CHP, CMP, HP) bir tür ittifak arayışına girerek, Demokrat Partiye karşı bir cephe oluşturmaya yönelmesi, Menderes’i yeni tedbirler almaya ve harekete geçmeye sevk etti.

Haziran ayında “Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkına Kanun” kabul edilerek, siyasi partilerin, seçim propaganda devresi haricinde açık hava toplantıları

⁵⁷ Burhan Belge, “Biz Sizi de Rejiminizi de İyi Biliriz!”, *Zafer*, 16.02.1956.

⁵⁸ Eroğul, *a.g.e.*, s. 189-190.

yapmaları yasaklandı; kapalı toplantılar da mahallin en yüksek mülki idare amirinin iznine bağlandı.⁵⁹ Asıl tepki uyandıran düzenleme ise aynı günlerde Basın Kanunu'nda yapılan değişiklik oldu. Buna göre yayın yoluyla kişinin haysiyetine tecavüz ve hakarete bulunmaya ve devletin itibarına zarar verecek, halkın devlete güvenini sarsacak haber ve yazılara ilişkin cezalar arttırılmaktaydı Ayrıca, gazetelerin sorumlu müdürleri için Türkiye'de ikamet etme, kamu hizmetlerinden yasaklı olmama, ağır hapis hariç olmak üzere altı aydan fazla hapis cezası almamış olmak gibi nitelikler aranması şartı getiriliyordu.⁶⁰ Muhalefet, artık basının ceza almaktan korkarak görevini yapamaz bir hale sokulduğunu belirterek, şiddetle eleştirdi. Aynı günlerde İnönü Ulus ve Dünya gazetelerinde aynı gün yayımlanan “Uyandırma” başlıklı bir yazı kaleme aldı. İnönü “...Siyasette, ilimde tamamıyla karanlık yeni bir devreye girmiş bulunuyoruz. Adım adım mutlakiyete gidiyoruz. Benim kanaatimce Türk milleti 1956 senesinde böyle bir karanlığa layık değildir”⁶¹ diyordu. Onun bu yazısına “Ayaklandırma” başlıklı bir yazıyla Burhan Belge ertesi gün cevap vererek “İnönü, her şeyin üzerinde imiş gibi, her hakikati bir siyasi Mesih olarak yalnız o idrak ediyormuş gibi, nasihatlerinin bu ilki değildir... Bugün de aynı eda ile yazıyor. Güya uyandırmak adı altında milleti ayaklandırmak istiyor”⁶² ifadelerini kullandı.

Keza kanunun görüşüldüğü günlerde Vatan'da “Basın Hürriyeti kökten yıkılacak... Türkiye susanların ülkesi haline gelecektir” denilirken, Hüseyin Cahit Yalçın da Ulus'ta “Demokrat Parti, Türk vatanının tarihine kara harflerle bu felaketi

⁵⁹ Eroğul, *a.g.e.*, s. 195.

⁶⁰ Albayrak, *a.g.e.*, s. 284-285.

⁶¹ Albayrak, *a.g.e.*, s. 285.

⁶² Burhan Belge, “Ayaklandırma”, *Zafer*, 02.06.1956.

yazmaktadır...” diyordu.⁶³ Burhan Belge, eleştirilere yasanın kabulünün ardından genel bir cevap vermiştir. Basın hayatımızda yeni bir devre açılıyor, diyen Belge basının bir kısmının bu yeni devrin icaplarını idrak edememekten kaynaklı bir durgunluk ve şaşkınlık içerisinde görüldüğünü fakat “nezaket ve nezaheti muhafaza etmek ve yalan haber vermemek kaydıyla” her şeyi yazıp söylemenin serbest olduğunu vurgulamıştır.⁶⁴

Menderes’in yeni kanunlar çıkartarak sertleşme temayülü göstermesi karşısında, muhalefet partileri Temmuz ayında bir araya gelerek, ortak bir rapor hazırlayarak kamuoyuna sundu. Rapor açık ifadelerle Menderes’i diktatörlük yönetimi kurmakla itham ediyordu.⁶⁵ Siyasi ortamın böyle bir görünüme bürünmesinin arka planında, ekonomik sıkıntıların yaygın olarak hissedilmeye başlanması gerçeğinin yattığı da öne sürülmüştür. Buna göre, 1954 ve 1955 yıllarındaki kuraklık nedeniyle kötü ürün alınması, görece az ihracat yapılması, Türk hükümetinin ABD’den istediği 300 milyon dolarlık kredi talebinin reddedilmesi gibi faktörler, DP’nin ekonomi alanındaki yıldızının sönmeye başlamasına ve sıkıntılı bir döneme girilmesine yol açmıştır.⁶⁶ Yine enflasyonun artmasıyla birlikte, kamuoyu da muhalefetin eleştirilerine daha fazla kulak kabartmaya başlamış ve Menderes dikkatini çeken bu duruma otoriter bir biçimde müdahale etmek istemiştir.⁶⁷ Fakat her halükarda ülkedeki politik atmosfer, 1957 yılına gidilirken artık geri dönüşü olmayan bir yola evrilmiş ve her geçen yıl gerilim ve çatışmanın dozu artarak yükselmeye devam etmiştir.

⁶³ Basından akt., Albayrak, *a.g.e.*, s. 286.

⁶⁴ Burhan Belge, “Tezatlar... Tezatlar”, *Zafer*, 09.06.1956.

⁶⁵ Kabacalı, *a.g.e.*, s. 249.

⁶⁶ Karpat, *a.g.e.*, s. 543.

⁶⁷ Ahmad, *a.g.e.*, s. 83.

1957 yılı ilkbaharında Burhan Belge yaklaşık iki ay kadar sürecek bir Avrupa ve Kanada gezisine katılmıştır. Geziyi düzenleyen NATO, kendini tanıtmak ve etkinliğini duyurabilmek amacıyla üye devletlerden müteşekkil bir gazeteciler topluluğuna böyle bir tanıtım programı uygulamıştır. Burhan Belge, geri döndükten sonra *Zafer*'de Haziran ve Temmuz ayları boyunca bu seyahati anlatmıştır. Kanada'ya dair notlarında NATO'nun gücünü ve stratejisini anlatan Belge, merkezdeki Amerikalı subayların diğer gazetecilere nazaran kendisine özellikle ilgi gösterdiklerini ve bunu merak eden diğer gazetecilere "Türk ordusunun NATO içinde işgal ettiği yerin önemi"nden ötürü böyle yakın alaka gösterildiğini anlattığını belirtir.⁶⁸ Ama yazı dizisinin geniş bölümünü Avrupa'da geçirdiği zamana ayırır. "Avrupa ile kıyaslandığında Türkiye'nin yeni bir yüzü vardır" diyen Belge, savaştan sonra harap olmasına rağmen dört bir yandan çalışan ve üreten Avrupa ile Türkiye'yi kıyaslar ve Türkiye'nin de kendisini inşa ile meşgul olduğunu özellikle İstanbul'daki imar faaliyetlerini örnek göstermek suretiyle anlatır.⁶⁹ Nihayet Avrupa mefhumunu, bu kez yeniden tasvir etme gereği de duyar:

"Avrupa'nın birçoklarımız için bir türlü cazibesini kaybetmeyen, üzerimizde sihir ve efsun tesiri yapan bir tarafı vardır. Hatta münakaşa sırasında, kendi görüşümüzü haklı göstermek için Avrupa'nın mukabil hususiyetini gelişmiş güzel bazen yanlış şahit gösterip delil kılmaktan çekinmeyiz. Bir gün, bu saf tarafımız geçecek ve medeni tesislerimizi bir hayli tamamlamış bulunacağımızdan, Avrupa'yı bir 'put' telakki etmekten vazgeçeceğiz".⁷⁰

Belge'nin yazı dizisine *Akis* dergisinde Metin Toker alaycı ifadeler içeren bir eleştiri yazısı ile karşılık vermiştir. "Totaliter idarelerin klasik silahı palavradır"

⁶⁸ Burhan Belge, "Amerikalıların Müdafaası", *Zafer*, 04.07.1957.

⁶⁹ Burhan Belge, "Yeni Çehresi ile Türkiye", *Zafer*, 15.07.1957.

⁷⁰ Burhan Belge, "Onlarda ve Bizde Hayat", *Zafer*, 16.07.1957.

diyen Toker, “Lenin hayranı bir mağşuş adam Zafer’e kapılanalı beri bahis mevzuu edebiyattan pek başarılı örnekler artık bizde de mevcuttur...” ifadesini kullanır ve Belge’nin Demokrat Parti idaresinin hatalarını örtmeye çalıştığını söyler.⁷¹

3.3. Son Seçimler ya da İhtilale Giden Yol

25 Mayıs 1957’de Menderes Sivas’ta yaptığı konuşmada ilk kez seçimlerin yakın olduğunu söylemiş ve böylece ülkede bir erken seçim rüzgârı esmeye başlamıştır.⁷² Başbakan, ülkedeki siyasi karmaşayı ve eleştirileri yatıştırmak amacıyla genel seçimleri bir yıl erkene almaya karar vermişti.

Seçimler öncesi gerçekleşen iki önemli gelişmeden söz edilebilir. İlki muhalefet partilerinin, DP’ye karşı ittifak yapmaya yönelme hareketleridir. 1956 yılının Eylül ayında yoğunlaşan bu seçim ittifakına karşılık olarak Demokrat Parti 11 Eylül tarihinde seçim kanununda değişikliğe giderek “siyasi partilerin seçimlere ortak liste halinde girmelerini” yasaklayan bir düzenlemeye gitti ama CHP diğer partilerle işbirliği arayışını bir süre daha devam ettirdi ve neticede üç partinin beklenen anlaşmaya varamadıkları açıklandı.⁷³

Bir diğer önemli sayılabilecek gelişme Demokrat Parti’nin dört kurucusundan biri olan Fuat Köprülü’nün 6 Eylül’de partiden istifa etmesidir. Köprülü’ye göre parti, asıl kimliğini değiştirmiş ve demokratik olmayan bir yapıya dönüşmüştü. Köprülü, sadece istifa etmekle kalmayıp, yaklaşan seçimler öncesinde Menderes’e bayrak açtı ve muhaliflerle birlikte mitinglere katıldı. Ekim ayında Vatan gazetesinde

⁷¹ Metin Toker, “Palavra Edebiyatı”, *Akis*, Sayı 172, 1957.

⁷² Eroğul, *a.g.e.*, s. 197.

⁷³ Albayrak, *a.g.e.*, s. 293.

yayımlanan ve yine DP'yi eleştiren Köprülü'ye bu kez Burhan Belge köşesinden yanıt verir. Belge, Köprülü'nün yarım asır evvel terk ettiği müverrihliğe dönerek DP'nin 7 yıllık tarihini yazmaya giriştiğini fakat şimdi itham ettiği bütün süreçlerin en başında kendisinin geldiğini unutmaması gerektiğini söyler:

“...Köprülü'nün Vatan'daki makalesi insana dümdüz bir kapı, bir boşluk intibai veriyor. Bir çöl yolu gibi göz alabildiğine uzanan o sütunlarda bariz bir tek fikre rastlamak mümkün değildir. Makalede Dörtlü Takrir'den itibaren demokrasimizin 1946, 1950, 1954 ve nihayet 1957 tarihleri arasındaki devreleri, bir ilkokul yurt bilgisi kitabındaki basitlikte anlatılmakta ve hiçbir mucip sebep ve inandırıcı vaka zikredilmeksizin DP iktidarının totaliter bir zihniyete sürüklendiği, parti programının bir tarafa bırakıldığı neticesine varılmaktadır. Köprülü, bu arada bir de tehdit savurarak 'DP'yi böyle perişan hale sokanların vicdani mesuliyetleri çok ağırdır' diyor. Hayret ederiz: Köprülü mesuliyetten nasıl bahseder? Daha düne kadar hükümet içinde mevki almış, şimdi tenkit ettiği kanunlara imza atmış olan bir eski vekil, bunları nasıl söyleyebilir? O, eğer en ufak bir mesuliyet hissini vicdanında duyabilmiş olsa, bu makaleyi kaleme almaz, hatta DP'den istifa edemezdi”⁷⁴

1957 seçimleri Demokrat Parti döneminin son genel seçimleridir. 27 Ekim'de yapılan seçimler sonucunda DP % 47,9 CHP ise % 40,8 oy almış; DP 424 sandalye kazanırken CHP 178 sandalyeyi almıştır. Seçimlerden tek başına iktidar olarak çıkmış olmakla birlikte, ortaya çıkan tablo DP'nin uzun yıllardır büyük farkla kazandığı oylarda azalmaya; CHP'de ise bir artışa işaret ediyordu. Gerçekten de DP 1954 seçimleri ile kıyaslandığında ortalama % 10'luk bir oy kaybı yaşamışken CHP bu kez oyunu yaklaşık % 6 civarında yükseltebilmişti. Mükerrerem Sarol anılarında

⁷⁴ Burhan Belge, “Köprülü'nün Kalemi”, *Zafer*, 08.10.57.

seçim sonuçlarının Menderes üstünde yarattığı etkiyi “ Menderes’i 7 yılda o geceki kadar üzgün ve sinirlilik içinde görmemiştim...” cümlesiyle nitelendirmiştir.⁷⁵

1957 seçimleri Burhan Belge açısından yeni bir dönemin başlangıcı anlamına geliyordu. Belge seçimlerde Muğla milletvekili olarak parlamentoya girmiştir. Bundan böyle gazetecilik sıfatının yanına siyaset adamlığı da eklenmiş olmaktadır. Ancak milletvekilliği, Burhan Belge’nin mesleki yaşantısında önemli bir yer tutmayacak ve ağırlıklı olarak asıl mesleği olan yazarlıkta yoğunlaşacaktır. Meclis oturumunda (ileride değinileceği üzere) sadece bir kez, o da komisyon üyesi olduğu Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü bütçe görüşmelerinde söz alacaktır. Bununla birlikte artık Burhan Belge siyasetçi kimliğiyle, Adnan Menderes’in en yakınındaki isimlerden birisi haline de gelecektir. Siyasi arenada 1958 ve 1960 arası en sert tartışmaların ve mücadelenin yaşandığı dönemde, Burhan Belge bir yandan Zafer’de öte yandan Radyo Gazetesi’nde iki cephede birden Demokrat Parti’nin basındaki sesi ve Menderes’in adeta sözcüsü olacak ve doğal olarak kendisini yoğun polemiklerin içerisinde bulacaktır.

⁷⁵ Sarol, *a.g.e.*, s. 779. 1957 seçimlerinden hemen sonra, Demokrat Parti’nin ilginç bir analizi, Vatan gazetesinde, Şerif Mardin tarafından yapılmıştır: “DP, dayandığı kuvvetlerden, serbest meslek sahipleri, memurlar ve şehir aydınlarını zaten kendisinden ayırmıştır. Bugün dayandığı yegâne kuvvetin, köylünün bir kısmının reyî olduğu söylenebilir... Eğer DP, memleketin içinde bocaladığı enflasyonu zecri tedbirlerle halletme yolunda ısrar ederse ve bu durum bir müddet devam ederse DP şimdiye kadar rastlamadığı iç-tazyiklere maruz kalacaktır. Bunlara şiddetle mukabele edilirse partinin çözülmesi belki biraz daha uzun sürecek ama o zaman düşüş de o nispette sert olacaktır. Bugünkü iktisadi politikalara devam edildiği takdirde, sıkıntı köylere de intikal edecek ve DP bugün bile kendisine bağlayabildiği seçmenleri kaybedecektir. Demokrat Parti içinde bir iki seneye kadar tarif etmeye çalıştığımız tarzda şiddetli bir buhranın zuhuru ihtimali bir hayli kuvvetlidir. Muhalif partiler, istikbalde geleceğine inandığımız bu buhran ve belki de çözülme anı için, şimdiden hazırlanmalıdır. 1957 seçimlerinden ziyade, bu çözülme tarihidir ki Türkiye’de siyasi hayatın dönüm noktasını teşkil edecektir”, Şerif Mardin, “DP’nin Dayandığı Kuvvetler”, *Vatan*, 14.12.1957.

Seçimlerden sonra toplanan yeni Meclis'in daha ilk günlerinden itibaren, DP ile CHP arasında sert tartışmaların yaşanması, hükümeti bir dizi tedbir almaya yöneltti ve DP Meclis Grubu 14 Kasım 1957'de bir bildiri yayımladı. Bildiride "...memleketin, maddi ve manevi huzurunun iadesi, vatanın ve rejimin selameti ve kamu hizmetlerinin iyi yürütülmesi için, lüzum görülecek bütün tedbirlerin derhal alınmasının ittifakla karar bağlandığı..." açıklanmaktaydı.⁷⁶ Bunun ardından "zararlı yazı ve resimleri yasaklayan" daha sert bir basın yasası önerildi ve basını, fiilen hükümete bağımlı hale getirebilecek şekilde, gazete kâğıdı ve gazete ilanları üzerine iki kararname çıkarıldı.⁷⁷ Asıl fırtına ise Aralık ayında Meclis İç Tüzüğü'nde yapılan bir değişiklikte koptu. Değişiklikle, Meclis Başkanlığı'nın yetkisi artırılarak, milletvekillerinin konuşmalarındaki sakıncalı görünen bölümlerin tutanaklardan çıkarılması amaçlanmıştı. Fakat muhalefet ve aydınlar, bunun açıkça basın özgürlüğünü yok etmek anlamına geleceğini söyleyip şiddetle itiraz ettiler. 27 Aralık'ta kabul edilen bu düzenlemeye en büyük itiraz ise Prof. Dr Naili Kubalı'nın başını çektiği hukukçu akademisyenlerden geldi. Hukukçular "tedbirlerin, Anayasaya aykırı olduğunu söyleyerek fiilen iktidara karşı politik eyleme geçtiler".⁷⁸ Hükümet Kubalı'yı beyanatları nedeniyle 2 Şubat 1958'de kısa süreliğine vekâlet emrine aldı.

Esasen üniversite ile Demokrat Parti ilk kez karşı karşıya gelmiyordu. 1955'ten sonra aydınlar ve akademisyenlerin büyük kısmı zaten DP'den uzaklaşmaya başlamıştı. Daha 1955 yılının sonlarında Naili Kubalı bir gazetede ki

⁷⁶ *Zafer*, 15.11.1957.

⁷⁷ Ahmad, *a.g.e.*, s. 89.

⁷⁸ Sarol, *a.g.e.*, s. 798. Mükerrerem Sarol anılarında bu hukukçular için ".oysa yıllarca tek parti döneminde Anayasaya, hukuka ve her çeşit hürriyetlere ters düşen davranışlara seslerini çıkarmadan köşelerinde oturmuşlardı" ifadelerini kullanır.

yazısında Meclis’i çeteleşmekle itham etmişti.⁷⁹ Ocak 1956’da ise Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Turhan Feyzioğlu, fakülte bünyesinde kurulan Fikir Kulübü’nün toplantısında “Biz ilimle idare edilmiyoruz!...Zulümle idare etmek isteyenler evvela ilmin kafasını kesmek istemişlerdir” diye konuşmaktaydı.⁸⁰ Dekanın konuşmasının basında yer alması üzerine Burhan Belge ertesi gün köşesinde “bu kulüp maksatlı ve tandanslı bir parti ocağı haline getirilmiştir” diyerek “ teokrasi devrinin ilmiye sınıfı gibi...şimdi de acaba karşımızda ‘şer’i mübin’ yerine ‘demokrasi’ adına fetva verecek yeni bir ilmiye sınıfı mı göreceğiz?” sorusunu yöneltmekteydi.⁸¹ Aynı yıl içinde Turhan Feyzioğlu bu kez derste öğrencilere “nabza göre şerbet vermeyin” uyarısında bulununca, yürürlükteki kanuna muhalefet ederek siyaset ile uğraştığı gerekçesiyle Bakanlık emrine alınmıştır. Aralık ayında gerçekleşen bu olaydan sonra dönemin etkili muhalif dergilerinden Forum’da, Muammer Aksoy bir dizi yazı yayımlayarak kararı hukuki açıdan mütalaa etmeye girişmiştir. Aksoy’a göre “ileri sürülen resmi sebeplerin arkasındaki hakiki sebep, üniversite öğretim üyelerinin parti mücadelelerinin dışında kalan bitaraf şahıslar olarak hadiseleri objektif tahlil ve tenkit etmelerine müsamaha edilememesiydi”.⁸² Burhan Belge ise konuyla ilgili yazılarında başından beri Ankara Üniversitesi’nde yaşanan olaylarda ilmi bir kaygı güdülmediği aksine politik bir görüşün sözcüsü gibi faaliyette bulunulduğunu dile getirmiştir. Belge’ye göre “hükümete karşı sarahaten muhalif bulunan Forum’daki

⁷⁹ 09.11.1956 tarihli Cumhuriyet’ten akt., Albayrak, *a.g.e.*, s. 381.

⁸⁰ 24.01.1956 tarihli Ulus’tan akt., Albayrak, *a.g.e.*, s. 382.

⁸¹ Burhan Belge, “Yeni İlimiye Sınıfı”, *Zafer*, 25.01.1956.

⁸² Muammer Aksoy, “Vekâlet Emrine Almanın Hakiki Sebebi”, *Forum*, Sayı 69, 1957. Muammer Aksoy 1957’de Feyzioğlu’nu “parti mücadelelerinin dışında bitaraf” diyerek nitelese de, dönemin gazetecilerinden Metin Toker, o dönemde CHP’nin bir Araştırma Bürosu kurduğunu ve diğerlerinin yanı sıra Turhan Feyzioğlu’nun bu büronun ilk elemanlarından olduğunu söylemektedir. Toker’e ifadesine göre “Bu akademisyenlerden herhangi birine İsmet Paşa bir konu verdi mi, onu kotarır, pişirir ve Paşa’nın önüne getirirlerdi”, bkz. Toker, *Demokrasiden Darbeye 1957–1960*, Bilgi Yay., İstanbul: 1991, s. 32.

neşriyat ile fakülteye ekledikleri Fikir Kulübü'nde günlük politikaya asabi bir ısrar ve temerrüt gösterilmişti".⁸³

Şimdi de İstanbul Üniversitesi'nden Naili Kubalı son yasal düzenlemeleri kınadığını açıklamış ve gazetecilerin bu yasaya uymak zorunda olmadığını ilan etmişti.⁸⁴ Şubat ayının başlarında Bakanlık emrine alınan Kubalı olayı üzerine Burhan Belge, "koparılan feryatlar, sahnenin 'yan ışıkları'ndan ibarettir" diyerek, bunu bir piyese benzemiştir: Piyese eski bir piyestir. Seçimden önce ve seçim esnasında dolaştırıla oynana fersude bir hale gelmiş olan 'rejim buhranı' piyesidir. Bugün hürriyet havarisi kesilenlerin tek-parti döneminde neden "hürriyet orucu"na girdiklerini soran Belge, Kubalı olayının bir bakanının takdir hakkını kullanarak bir memuru emrine alması karşısında gösterilen tepkinin anlamsız olduğunu belirtir. Eğer her bakanlık emrine alma kararını müteakip o meslek çevresine mensup olanlardan birkaçı alay olup gösteri yapacak ve ortalığı velveleye verecekse, bunun sonunun nereye varacağını gerçekten teemmül etmek gerekecektir.⁸⁵ Akis dergisi aynı tarihte Belge'nin ve DP sözcülerinin fikirlerini ele alarak "zaten totaliter dünyada ilim bahsinde bunlardan başka bir fikir ortaya atılmıyordu. Acaba şu Zafer'e bir 'gizli komünist' sızmıştı da bütün bu laflar onun başının altından mı çıkıyordu?" biçiminde eleştirmiştir.⁸⁶

Ülke siyasetinde ilginç gelişmelerden biri Ocak 1958'de patlak veren ve "9 Subay" olarak adlandırılan olaydır. Samet Kuşçu adlı bir binbaşı ordu içinde bir

⁸³ Burhan Belge, "Üniversite", *Zafer*, 26.11.1956.

⁸⁴ Ahmad, *a.g.e.*, s. 90.

⁸⁵ Burhan Belge, "Bir Kuru Gürültü", *Zafer*, 05.02.1958.

⁸⁶ "Üslup Aynıyla İnsandır", *Akis*, Sayı 196, Şubat 1958.

grubun darbe yapmak için faaliyetlerde bulunduğunu hükümete bildirmiş ve geniş bir soruşturma başlatılarak 9 subay tutuklanmıştır. Soruşturma sonunda Menderes, Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin'i görevinden alınarak, yerine Ethem Menderes'i getirmiş, tutuklu subaylar serbest bırakılarak, ihbarı yapan subay iftira attığı gerekçesiyle cezalandırılmıştır. Oysa serbest bırakılan subaylar, gerçekten de iki yıl sonra yapılacak darbede kilit rol oynayacaklardır.

Nisan ayının ortalarında Burhan Belge, Adnan Menderes'le birlikte uzun bir Uzakdoğu gezisine katılır. Japonya, Kore, Çin ve Hindistan'ı kapsayan gezi hakkındaki izlenimlerini de döndükten sonra Mayıs ayı boyunca köşesinde anlatmıştır.⁸⁷

19 Mayıs günü Ulus gazetesinin manşeti, günlerce sürecek bir tartışmaya yol açmıştır. Ulus, Mustafa Kemal'in "Bursa Nutku" olarak adlandırılan konuşmasından bazı bölümleri yayımlayınca büyük tepki çekmiştir. Özellikle söz konusu konuşmadaki "...Türk genci inkılâpların ve rejimin sahibi ve bekçisidir. Bunları zayıf düşürecek en küçük veya en büyük bir kıpırtı ve bir hareket duydu mu, bu memleketin polisi, jandarması, ordusu, adliyesi vardır demeyecek...Hemen müdahale edecektir" şeklindeki ifadelerin öne çıkarılması Demokrat Parti tarafından, CHP'nin gençliği isyana teşvik ve tahriki olarak yorumlandı. Bu metnin yayımlanmasından iki gün sonra, bu kez Zafer gazetesi "Şimdi Biz Vesika Neşrediyoruz" diyerek, Bursa Nutku'nun tamamını yayımlayıp, Ulus'un sadece işine geldiği kısımları seçtiği, ama başka yerlerinden söz etmediğini söyleyerek ağır

⁸⁷ Burhan Belge, "Adım Adım Merhale Merhale Uzakdoğu", *Zafer*, 11.05–24.05 1958.

ifadelerle Ulus ve Falih Rıfki'ya saldırıda bulundu.⁸⁸ Fakat Zafer'in haberinde, aynı zamanda adı geçen Nutkun gerçekliğinin dahi tartışma konusu olduğu, oysa Ulus'un bir fırsatını kollayarak "gençliği, polis ve adliyeye karşı" itaatsizliğe sevk etmeyi amaçladığı dile getirilmekteydi. Ulus'un konuşmayı alıntılacağı kaynak olarak gösterdiği, Rıza Ruşen Yücer'in derleme kitabının önsözünde, Yücer'in "naklettiğim konuşma gerçekten olmuş mudur? Bunu kesin olarak temin edemem..." şeklindeki ifadesi de, Zafer tarafından, Ulus'un "çirkin yüzünün delili" olarak verilmiştir.⁸⁹

Burhan Belge, haberin yayımlanmasının ardından kaleme aldığı ilk yazıda Atatürk'ün adına sahte metinler kaleme almak ve altına onun imzasını atmanın bir kalpazanlık ve siyasi sahtekârlık olduğunu söyler. Ulus'u da bu işi en iyi yapabilecek gazete olarak gösterir. Belge'ye göre Gazi'nin beyanları ile Atatürk'ü ya da Atatürk'ün ifadeleriyle Gazi'yi ilzam etmenin mümkün olduğunu herkes bilir. Fakat böyle bir şeyi araştırmaya tevessül etmek "ahmaklık" olur.⁹⁰ Bu yazıya sert bir yanıt, Ulus'tan Bülent Ecevit'ten gelmiştir. "Günün Işığında" adlı köşesinde Belge'den alıntı yapan Ecevit, Atatürk'ün şartlara ve zamana göre değişip birbiriyle çelişen konuşmalar yaptığını ileri sürmeyi, bir "cüret" olarak gördüğünü söyler. Ecevit'e göre DP aslında, "Atatürk devrimlerini tehdit eden irtica kıpırdanışlarıyla, mesela bir Nurculuk hareketiyle, bazı DP'li politikacıların tutumu arasındaki bağlantının açığa çıkmasından endişe etmektedir".⁹¹ Yazısını, Gençliğe Hitabe'den "memleket dâhilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve delalet ve hatta hıyanet içinde bulunabilirler..." diye başlayıp devam eden bir bölümle sürdüren Ecevit, "Haydi

⁸⁸ *Zafer*, 22.05.1958.

⁸⁹ *Zafer*, 23.05.1958.

⁹⁰ Burhan Belge, "Nutuk Etrafında", *Zafer*, 20.05.1958.

⁹¹ Bülent Ecevit, "Atatürk'ün Uyarışları", *Ulus*, 23.05.1958.

Zafer Başyazarı!” diye seslenerek, “Atatürk’ün 1927’deki bu sözlerini de 1958’de tekrarladım diye beni savcılığa ihbar et!” cümlesiyle tamamlar.

Belge konuya ilişkin diğer bir yazısında, söylendiği menkul bir mütalaayı tam da şimdi bir bayram günü, efkârı zehirlemek amacıyla gündeme getirenlerin “siyasi sahtecilik esnaflığı” yaptığını ama bunu Halk Partisi’nin hakikatleri tersine çevirip sunma tabiyesine uygun düştüğünü belirtir. Çünkü CHP, artık ne yapacaklarını şaşırılmış ve iktidara gelmek hırsı ile gemi bu derece azıya almayı dahi göze almıştır ama bu sadece onlara zarar verecektir. Dünya gazetesinde tartışmaya dâhil olan Falih Rıfki ise Zafer’in yazılarının “küfür ve tehdit dolu” olduğunu ve Atatürk’e ait her sözün rahatlıkla manşet olabileceğini belirtir. Atatürk’ün bazı sözlerinin hatırlanmak istenmemesinin söz konusu olamayacağını söyleyen Atay “Atatürk edebiyatı, bir zamanki Namık Kemal edebiyatı gibi, zabıta yasağı altına sokulabilir mi?” diye de sorar.⁹²

Yaz ayları boyunca karşılıklı gerilim devam etmiş, özellikle Temmuz ayında Irak’ta meydana gelen askeri darbenin, Türkiye’de muhalif basın tarafından sık sık gündeme getirilmesi Menderes ve İnönü arasındaki söz düellolarının eşliğinde sınırları iyiden iyiye germiştir. Nihayet ağustos ayında DP Meclis Grubu, CHP’yi hükümete ve Türk milletine saldırmakla suçlayan bir bildiri yayımlamıştır.⁹³ Burhan Belge de bu günlerdeki bir yazısında, Irak’taki darbeyi sürekli hatırlatanları “salon ihtilalcisi” olarak nitelendirip şunları söyler:

⁹² Falih Rıfki Atay, “Bir Polemik Üzerine Düşünceler”, *Dünya*, 24.05.1958.

⁹³ Ahmad, *a.g.e.*, s. 91.

“Biz ne telaş etmekte ne de evhama kapılmış bulunmaktayız. Fakat muhalefetin memleket için son derece tehlikeli olan bu ateşle oynama oyununu ‘müsamaha’ ile karşılayamayız... Bir parti çıkmış, haftalardır kâh ihtilallerin ne zaman meşru olduğunu muhtelif beyanlarla izah etmekte kâh ‘iktidara geliyoruz, hazır olun!’ diyebilmektedir. Devlet kaidesi tanımayan bir muhalefet, dünyanın neresinde olursa olsun bizzat kendi meşru vasıflarına hürmet göstermiyor ve meşru hududun çizgisini zorluyor demektir... Demokrasi, seçim yoluyla gelmiş bir ekseriyetin, ihtilal tehditleriyle bertaraf edilmesi rejimi değildir. Bilakis ekseriyetin milletçe tasdik edilmiş politikasını yürütüp ekalliyetin ya bunu tasdik edip ya da tenkit edip itirazî kayıtlara bağlanması rejimidir. Bundan ötesini, gene seçimlerdeki karşılaşma yani milletin iradesi halleder”.⁹⁴

Muhالیf *KİM* dergisinde Orhan Birgit, Belge’nin ortaya koyduğu bu düşünceyi ağır biçimde eleştirerek “dünyanın hiçbir yerinde bir siyasi teşekkül bu kadar büyük bir ihtilal psikozu içinde kalmamıştır” diyor ve ekliyordu:

“Yarası olan gocunur. Sanki Türkiye bir diktatör idaresiymiş, sanki memleketin menfaatlerini hiçe sayan bir zihniyet iş başındaymış gibi(!), ‘İraklılar Nuri Sait’i devirmekte haklıdır’ dendi mi, bir telaş bir telaş... Belki Burhan Asaf, bir eski *Aydınlık*’çı olarak, ihtilal ile işbaşına gelenleri çok yakından takip etmiş, hatta onlara gönül bağlamış olabilir. Ama bugün, o eski günlerini hatırlattığınızda nasıl pişmanlık duyduğunu saklamıyorsa, o gün de bugün de fikirlerini beğenmeyenlerin muhalefetin başında olduğunu hatırlardan çıkartmamalıdır”.⁹⁵

Eylül ayında basın, sonu mahkemede bitecek olan, ilginç bir polemige sahne olmuştur. Burhan Belge, Menderes’in en yakınındaki isimlerden Mükerrerem Sarol’u Şevket Süreyya ile tanıştırmış ve bir süre sonra Sarol da Menderes’e Şevket Süreyya’nın iktisadi konulardaki birikiminden ve ilgisinden bahsederek, ikisini

⁹⁴ Burhan Belge, “Anlaşılması Lazım Gelen Nokta”, *Zafer*, 07.08.1958.

⁹⁵ Orhan Birgit, “İhtilal mi?”, *Kim*, Sayı 12, Ağustos 1958.

görüşürmek istemiştir. Menderes Sarol'a cevaben "...Yahu doktor, desene sen işi nazari sahalara döktün. Galiba farkına varmadan maruf Kadrocuların göbek taşına oturmuşsun. Bizim Belge de dâhil, bu muhterem beyler bir zamanlar İsmet Paşa'nın ideologları olarak devletçi felsefeyi savunan, uygulamaya çalışan insanlardı" demiş ve ardından dikkatli olmasını da tavsiye etmiştir.⁹⁶ Fakat birkaç hafta sonra Sarol meseleyi yeniden açar ve Menderes ile Şevket Süreyya'yı görüşürmeyi başarır. Üstelik sadece bir kez değil, birkaç defa çeşitli vesilelerle bu görüşmeler sıklaşarak devam eder. Sarol'un bu yemekli toplantılardan aktardığına göre Aydemir, "muhalefetin sadece hırçın değil, öfkeli olduğunu ve böyle davrandığını" görüyorum dedikten sonra, Menderes'i överek "büyük işler başardınız", "ülke bir şantiye manzarasına büründü" ve "CHP'den devralınan statik ekonomiyi siz dinamik hale getirdiniz" der.⁹⁷ Nihayet aydınların DP'den soğuduğunu da konuşmasında dile getirir.

Menderes ile Aydemir'in gittikçe yakınlaştığı bugünlerde, Ahmet Emin Yalman "Şifrenin Anahtarı" başlıklı bir yazı kaleme alarak, "vatanperverliğine inandığı" Menderes'in nasıl oluyor da kardeş kavgası, ikilikler vs gibi nahoş durumlarda ısrar ettiğini uzun zamandan beri merak edip düşündüğünü söyler. Yalman, nihayet merakına bir karşılık bulduğunu ve Menderes'in Kıbrıs gibi vatan meselelerini bir yana bırakıp kavgaya eğilmesinin sorumlusunu bulduğunu ilan eder. Bu sorumlular Şevket Süreyya ile Burhan Belge'dir:

"Son günlerde birkaç kaynaktan birden kulağıma gelen bir haber gözümü açtı, müşkülümü halletti. Şifrenin anahtarını bulmuş gibi oldum... Eski

⁹⁶ Sarol, *a.g.e.*, s. 895-896.

⁹⁷ Sarol, *a.g.e.*, s. 936.

Kadroculardan Burhan Belge, Demokrat Parti'nin basın politikasını idarede zaten başrollerden birini oynayıp dururken, birdenbire yine eski Kadroculardan ve solculuk hastalığının şifa kabul etmez müptelalarından Şevket Süreyya, Belge'nin yanında görünmüş; demokrasi ve hürriyet ile serbest rekabet aleyhinde birtakım telkinleri DP müfritlerinin iç halkasına fısıldamak imkânı bul(muştur)...”⁹⁸

Yalman'ın yazısı DP'ye yakın Mithat Perin'in *İstanbul Ekspres* gazetesi tarafından “Demokrat Parti'yi komünistlere alet olmakla itham ettiği” için eleştirilmiştir. Yalman ise “...biz sadece solculuk hastalarının sokulma gayretlerine karşı iktidarı uyardık” diye cevap vermiştir.⁹⁹ Ama Yalman “uyarılmasına” devam ederek, “Sayın Menderes'e Açık Mektup” diye geniş bir yazı daha yayımlamış ve komünizme karşı bekçilik davasını hatırlatma gereği duyduğunu söylemiştir. Yalman, Menderes'ten Kadro hareketi ve altından bu harekette başrolü oynayanları da gözden geçirmesini rica etmiştir.¹⁰⁰

Şevket Süreyya'nın tekzip mahiyetindeki cevabi yazısı birkaç gün sonra Vatan'da yayımlanmıştır. Aydemir yazısında Kadro'nun misyonunu uzun uzun anlatarak, derginin “baştan sona kadar Atatürk'ün manevi himayesinde” çıktığını ve yaşadığını belirtir ve “benim kanaatime göre, Atatürk bugün sağ olsaydı da memleket ufuklarına...baksaydı, onun o kadar takdir ettiği büyük karar kabiliyetinden ve inşa azminden nişan vererek, büyük ölçüdeki hamleleri muhabbetle karşılardı” ifadesini kullanır.¹⁰¹

⁹⁸ Ahmet Emin Yalman, “Şifrenin Anahtarı”, *Vatan*, 10.09.1958.

⁹⁹ *Vatan*, 12.09.1958.

¹⁰⁰ Ahmet Emin Yalman, “Menderes'e Açık Mektup”, *Vatan*, 15.09.1958.

¹⁰¹ Şevket Süreyya Aydemir, “İnkılâbın Emrinde”, *Vatan*, 20.09.1958.

Burhan Belge ise bu tartışmalara –muhtemelen Menderes’in uyarısıyla- girmemiştir. Ama yine de Anadolu Ajansı’nın verdiği habere göre, Ahmet Emin tarafından solculuk isnadı altında bırakılması üzerine savcılık Belge’nin ifadesine başvurmuştur.¹⁰² Dikkat çeken bir durum da, Belge’nin bu tartışmada adının geçmesiyle birlikte, hem Vatan hem de Dünya gazetelerinin aynı gün Zsa Zsa Gabor’u geniş biçimde haber yapmaları olmuştur. Gabor’un anılarından alıntılar yapan Vatan, Gabor’un aşk ile ilgili açıklamalarının yanına Belge’nin fotoğrafını yerleştirmiş ve altına da “ilk kocası” ibaresini düşmüştür.¹⁰³ Keza Dünya gazetesi de benzeri bir haber yapmıştır. Haberin geçtiği sayfada, Doğan Nadi, Bedii Faik’e “Yahu bizim Belge’nin diplomatlığı var mıdır?” diye sormakta, Faik ise “sen bu kadının laflarında meraklandığın sıfat olarak sadece diplomatlığı mı görüyorsun?” şeklinde karşılık vermektedir.¹⁰⁴

Bu dönem basın polemiklerinin biri de Falih Rıfki ile ilgili olarak yaşanmıştır. Dünya gazetesinde “Pazar Konuşması” adlı köşesindeki yazılarında, Demokrat Parti’yi gericiliğe ve baskıya yaslanmakla itham eden Falih Rıfki’ya Burhan Belge cevap vermiştir. Belge Atay’la güncel konular üzerinden tartışmak yerine, onun arşivine giderek Falih Rıfki’nın 1940’ların ikinci yarısındaki yazılarından “basın” ve “devlet” ile ilgili bazı cümlelerini sütununa taşır ve bu sözleri, bugün iktidar yanlısı hiçbir gazetecinin yazma cesareti gösteremeyeceğini dile getirir.¹⁰⁵ Konuya ilk tepki gösteren Akis olur. Akis’e göre “Falih Rıfki’nın o günkü telakkilerinden bugünkü telakkilerine gelmesi, kendisi için bütün şereflerin en

¹⁰² *Akis*, Sayı 228, Eylül 1958.

¹⁰³ “Zsa Zsa Gabor Kocalarını Anlatıyor”, *Vatan*, 15.09.1958.

¹⁰⁴ *Dünya*, 15.09.1958.

¹⁰⁵ Burhan Belge, “Dünkü ve Bugünkü...”, *Zafer*, 04.10.1958.

büyüğüdür”.¹⁰⁶ Burhan Belge bunun üzerine ikinci kez meseleye geri döner. “Falih Rıfki’nin yazılarından aldığımız bazı parçalar, damad-ı şehriyariyi kızdırmış galiba” diyen Belge, İnönü’nün damadı Metin Toker’in, Akis’te 1955 yılındaki –henüz damat olup da CHP’ye yaklaşmadan önceki- yazılarından geniş alıntılar sunar. Bu yazılarda Toker, Falih Rıfki’nin anlayışını ve yaklaşımlarını acı biçimde eleştirmektedir. Belge ayrıca, Falih Rıfki’nin tipik bir tek-parti zihniyeti taşıdığını ve ondan uzaklaşılalı beri bir türlü sükûna eremediğini de söyler.¹⁰⁷ Nihayet Falih Rıfki da suskunluğunu bozarak tartışmaya katılır. Burhan Belge’nin “tek-parti zihniyeti”ne dair dediklerine değindikten sonra, kendi zihniyetini Cumhuriyet tarihi penceresinden sunmaya girişir:

“Biz Türkçüler ki, Meşrutiyetten beri Batı medeniyetçiliği davasında idik, elbette bu ihtilal hareketinin ilk ve ön safta gönüllüleri olduk. Tarihin hiçbir devrinde böyle büyük ölçüde bir ihtilal demokrasi yolu ile yapılmamıştır. Yapılmasına da imkan yoktur. Geri bir topluluk hürriyete ve hürriyet haklarına kavuşabilmek için önce bu ortaçağ zincirlerini kırmalıydı. Şeriat ile hürriyet bir arada gider mi?...Atatürk yıktıklarını iyi yıkmış, yaptıklarını tamamlamaya vakit bulamamıştır. Atatürk devrine en doğru teşhisi büyük demokratlardan Herriot koymuştur: Demokrasiye hazırlık devri!”¹⁰⁸

Falih Rıfki yazının sonunda, konuyu Demokrat Parti’ye ve güncel tartışmalara getirir ve “bizim ihtilal devrinde tek parti düşseydi, yerine hilafet, sarık,

¹⁰⁶ “Hazin Randevü”, *Akis*, Sayı 231, Ekim 1998.

¹⁰⁷ Burhan Belge, “Dünkü ve Bugünkü-II”, *Zafer*, 12.10.1958.

¹⁰⁸ Falih Rıfki Atay, “Yakalanma”, *Dünya*, 19.10.1958. Bu dönemde Falih Rıfki’nin en yakınındaki isim olan Bedii Faik, anılarında Falih Rıfki’yi şöyle anlatır: “Atatürk’e veya eserlerine ima yoluyla dahi dil uzatmak, Falih’i bir ateş topu haline getirmeye yeterdi. Bu konuda tahammülsüzdür. En küçük bir mazeret tanımayacak, bir dil veya kalem sürçmesini bile affetmeyecek kadar katı ve acımasızdır. Falih’e göre Atatürkçülük medeniyetçilik demektir ve temeli de laisizmden ibaretti...”, bkz. Faik, *a.g.e.*, s. 80.

kadın hukuksuzluğu ve mecelle gelirdi. Bugün DP düşerse yerine CHP gelir. Ne çıkar bundan efendim?” der.

Demokrat Parti tarihinin 1958 yılı içerisindeki önemli olaylarından biri Vatan Cephesi adı altında girişilen hareket olmuştur. DP ve CHP arasındaki çatışma sürerken, Ekim’in ilk haftasında basına yansıyan haberlerde, hükümetin bir dizi tedbir alarak bilhassa basın üzerindeki kontrolü arttıracığı söylenmekteydi.¹⁰⁹ Keza Menderes ile İnönü de çok sert sözlerle konuşmaya başlamışlardır. Grup konuşmasında Menderes “...bu mel’un gidişe dur demek zamanı gelmiştir, Meclis’e saygı göstermeleri gerektiğini öğreteceğiz” derken, İnönü “Sehpalar kurulursa, bunların ne şekilde işleyeceğini kimse bilemez...” türünden ifadeler kullanmaktaydı.¹¹⁰ İşte bu günlerde siyasi yelpazenin muhalefet kanadında, yeniden işbirliğine gitme arayışı başladı ve 7 Ekim’den itibaren İnönü, öteki partilerle ortak cephe oluşturmak için görüşmelere başladı.¹¹¹ Bir “Milli Muhalefet Cephesi” kurmak isteyen İnönü’nün girişimlerine, Cumhuriyetçi Millet Partisi, Köylü Partisi ve Hürriyet Partisi de ilgi gösterince Ekim’in ortalarında muhalefet cephesi yan yana görünmeye başlamıştı.

Vatan Cephesi’nin kurulmasına giden yolun gerisinde, muhalefetin bu tek cephe haline gelme arayışının belirleyici oranda etkisi oldu ve nihayet Menderes 12 Ekim’de Manisa’da halka yaptığı konuşmada “Nifak cephesine karşı, vatan

¹⁰⁹ “Basına Yeni Baskı Hazırlığı”, *Ulus*, 06.10.1958.

¹¹⁰ Karkuş, Emin, *İşte Ankara*, Hürriyet Yay., İstanbul: 1977, s. 415.

¹¹¹ Albayrak, *a.g.e.*, s. 521.

cephesinin teşkili zaruridir” ifadesini kullandı.¹¹² Zaman içinde yurdun dört bir yanına yayılmaya başlayan bu girişimde, Demokrat Parti muhalefeti kastederek “husumet cephesi” ne karşılık, halkı huzur ve birliğin temin için vatan cephesine katılmaya davet ediyordu. Kısa sürede çeşitli illerde “vatan cephesi şubesi” adı altında birimler kurulmaya başlandı ve muhalif basının tepkisi de beraberinde geldi. Bülent Ecevit, asıl vatan cephesinin, DP’nin temsil ettiği zihniyete karşı kurulacağını¹¹³ söylerken, Yakup Kadri de gelişmeyi “kara kuvvet cephesi” olarak nitelendirmekte ve “DP’nin Saidî Nursi’den medet umduğunu” ve “ülkeyi Ortaçağ karanlığına sürüklediğini”¹¹⁴ ifade etmekteydi. DP başlattığı bir uygulama ile Vatan Cephesi’ne katılanları ve buldukları şehri Kasım ayından itibaren radyolarda isim isim okumaya başlayacaktır. 1959 başlarında iyice hızlanacak olan bu cepheye sadece Balıkesir’de 17 ayrı şube kurularak destek verilmiştir.¹¹⁵ Burhan Belge, vatan cephesi ile alay edenlerin yanıldığını söyleyerek, bu hareketi “milletin demokrasiye gönüllü sahip çıkması” olarak tanımlar. Ayrıca Belge bunun “sadece Demokrat partililere değil bütün milletin katılımına açık” olduğunu vurgular.¹¹⁶ Bu arada radyodan yapılan yayınlar üzerine, İstanbul’da *Radyoyu Dinlemeyenler Cemiyeti* adıyla bir dernek bile kuruldu. 1959 yılına gelindiğinde ülkenin siyasi atmosferi de bu bağlam içinde gittikçe daha yüksek bir gerilime doğru kayacaktır.

¹¹² *Zafer*, 13.10.1958. Esasen “Vatan Cephesi” Demokrat Parti’nin bir icadı değildir. İlk defa yaklaşık on yıl önce CHP yanlısı basın tarafından kullanılmıştır. 1948’de “komünist tehdidine karşı” birlik olmak için önerilen şey bir vatan cephesinin teşkiliydi, bkz. Turhan Tinay, “Vatan Cephesi”, *Anadolu*, 12.03.1948.

¹¹³ *Ulus*, 28.10.1958.

¹¹⁴ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “Vatan Cephesi mi, Kara Kuvvet Cephesi mi?”, *Ulus*, 30.10.1958.

¹¹⁵ *Zafer*, 15.11. 1959.

¹¹⁶ Burhan Belge, “Vatan Cephesi”, *Zafer*, 13.02.1959.

1959 yılı Ocak ayının ortasından itibaren Burhan Belge'nin yazıları bir süre kesilmiştir.¹¹⁷ Muhalif yayın organları bu fırsatı kaçırmayarak *Zafer*'den tamamen ayrıldığı yönünde haberler vermiştir. *Akis* “Kâh *Zafer* kâh Burhan Belge imzalı dehşetengiz başyazıların yeri artık boştur”¹¹⁸ derken, *Kim* dergisi “Burhan Belge gözden düştü ve yıldızı söndürüldü”¹¹⁹ ibaresini kullanmıştır. Ama ayrılık fazla uzun sürmemiş ve Belge Mart ayının ilk haftasında tekrar kendi köşesinde yazmaya başlamıştır.

Şubat ayında Meclis'te yapılan Bütçe müzakereleri Burhan Belge'nin kürsüden genişçe konuştuğu tek oturumdur. Basın-Yayın bütçesinin görüşüldüğü toplantı, muhalefet ile iktidarın sert münakaşalarıyla geçmiş, muhalefet adına söz alan Bülent Ecevit, Turhan Feyzioğlu özellikle vatan cephesi ile alakalı radyo yayınlarını eleştirmişlerdir. Söz sırası kendine gelen Burhan Belge, eleştirileri cevaplamıştır:

“1957 seçimlerinden önce bu muhalefet, bu seçimlerin hileli olacağını iddia etti ve kendilerinin kazanacağını söyledi. Seçimlerden sonra da asıl kendilerinin kazandığını ve Demokrat Parti'nin sadece bir kanuni ekseriyeti temsil ettiğini söyleyebildiler. İktidar grubunun akşamdan sabaha dağılacağını ve hükümetin bu suretle infisah edeceğini ima ettiler. Kongreler bahanesiyle

¹¹⁷ Bu arada Cumhuriyet döneminin önemli simalarından Şükrü Kaya'nın ölümü üzerine Belge bir yazı kaleme alarak şunları söylemiştir: “İnönü devrinin ilk tasfiye ettiği değer o oldu. Bu tabii idi. Zira devir ile birlikte avadanlık da küçülmeye mahkûmdu... Bir politikacı olarak Şükrü Kaya'yı Atatürk'ün devrinden ayırıp mütalaa etmeye imkân yoktur. Nitekim Atatürk'ün ölümü ile birlikte, Şükrü Kaya'nın aktif politikanın dışında bırakılması da gösterir ki, bu böyledir. Hatta kendinin de bunu böyle kabul ettiğine şüphe yoktur. Eski Muğla mebusu, Atatürk'ün vefatından sonra bir daha mebus seçtirilmemiş; o da bunun manasını anlayarak ve alelade bir vatandaş hayatının içine gömülerek, kendisine yapılan küçüklüklere, mesela 1950'den sonra mukabelede bulunmak gibi bir hareketten, zarif ve asil bir istiğna ile kaçınmıştır... Şükrü Kaya hem garptaki usullere hem de Tanzimat'ın ortaya koyduğu mevzuata olan derin vukufu ile idare teşkilatının tesisinde mühim iş görmüştür...”, *Zafer*, 12.01.1959.

¹¹⁸ *Akis*, Sayı 239, Ocak 1959.

¹¹⁹ *Kim*, Sayı 36, Ocak 1959.

giriştikleri nümayişleri bunun için tertipletiler. Hülasa, Grubumuzun Ağustos (1958) bildirisinde belirtildiği üzere, memlekette bir ‘fetret havası’ estirmekten geri durmadılar. Bizce bu hareket, nizam ve meşruiyet dışı sayılmak lazımdır. Bunu böyle gördüğümüzü, kendilerine defalarca ihtar ettiğimiz halde umursamadılar. Vatan Cephesi’ne davet ve buna dair olan radyodaki neşriyat bunun üzerine vuku buldu...

Devlet, bu memlekette bir fetretin asla mevcut olmadığı hakikatini malum büyük tirajlı basına kabul ettiremeyince ve onda bu hassasiyeti bulamayınca kendi meşru vasıtası olan radyoyu kullanarak, sadece devlet, hükümet ve memleketi koruma vazifesini yerine getirmiş bulunmaktadır. Muhalefet, üzerinde dolaştığı âdemi meşruiyet sahasını terk etsin. Radyo neşriyatı buna göre teemmül edilebilir”.¹²⁰

Belge, konuşmasında bir kere daha basının bakış açısını eleştirerek, çok satan gazetelerin kendilerini “hükümet getirip, hükümet götürecektir” güçte gördüklerini ve bu fikrin tashih edilmesi gerektiğini belirtir. Vatan gazetesi ise ertesi gün Belge’nin bu ifadesini değerlendirerek “...İlahi üstat! O sizin dediğiniz Batı demokrasilerinde bir dereceye kadar olur” diyerek DP iktidara geldikten sonra hükümet getirip götürecektir “bir babayiğidin” ortaya çıkmadığını yazmıştır.¹²¹

1959 yılının Nisan ve Mayıs aylarından itibaren ülkedeki siyasi durum yeni aşamaya geçmiştir denebilir. İsmet İnönü 29 Nisan’da 46 milletvekilini de yanına alarak Demokrat Partinin kalesi olarak görülen Ege bölgesi turuna çıktı. Basın bu olayı “büyük taarruz” olarak adlandırmıştı ama bu sadece gerginliği arttırmaya yaradı.¹²² İnönü’nün Uşak’a vardığı gün, tren garında toplanan kalabalığa Vali, Ankara’dan aldığı emirle, müdahale ederek engellemeye kalkışmış, İnönü DP il

¹²⁰ Zafer, 04.02.1959.

¹²¹ Adnan Veli, “Belgeli...”, *Vatan*, 05.02.1959.

¹²² Zafer, 02.05.1959.

merkezinin önünden geçerken İl Başkanı elindeki bardağı İnönü'ye fırlatmış ve ardından her iki partinin taraftarları taşlı sopalı kavga etmiştir.¹²³ Bu arada Uşak'tan ayrılmak zorunda kalan İnönü İzmir'e geçerken kalabalık bir grup tarafından taşlandı ve bu sırada İnönü'nün başına bir taş isabet etti. Zafer gazetesi İnönü'yü "bir türlü tövbe-kâr olmayan günahkâr" olarak niteleyerek, halkı iktidara karşı bıkmadan kışkırtmakla itham ediyordu.¹²⁴ Nihayet İnönü gezide sert bir konuşma yaparak DP'yi suçladı:

"Muhalefet aleyhine Haçlılar suçlaması ve karınca gibi ezme tavsiyesi, Ankara'da tertiplenerek tatbik konmuştur. Azınlıkta olan iktidar, nihayet kaba kuvvetle bir dehşet idaresi kurarak, vatandaşları insan haklarından mahrum yaşatmaya karar vermiş görünüyor. Kanun yolundan çıkmış olanlar, haklarını koruma kararında olan hür vatandaşlar karşısında mağlup olacaktır. Vatandaşlarımızın hizmetleri uğrunda seve seve can vermeyi, hayatımızın son mükâfatı saymaktayız".¹²⁵

İnönü'nün gezisi sırasında meydana gelen olayların yankısı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde de iki partinin ana mevzusu haline geldi. CHP milletvekillerinin olaylarla ilgili verdikleri soruşturma önergesinin, DP tarafından reddedilmesinden birkaç gün sonra, Meclis koridorlarında iki parti milletvekilleri birbirine girmiş ve yaralananlar bile olmuştu.¹²⁶ Burhan Belge son haftalarda olup bitenleri ele aldığı başyazısında, asıl kabahatin CHP'de olduğunu söyleyerek bir "hatalar listesi" sunar: Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nu fiilen çiğnemek, planlı-programlı seyahatler tertip ederek fiilen çiğnemeye kalkışmak; DP Meclis Grubunu bölmeye çalışmak; Taşlık'ta cephe-birlikleri kurmak; üniversitelere politikayı sokmak; gündem dikte ederek

¹²³ Albayrak, *a.g.e.*, s. 525.

¹²⁴ *Zafer*, 04.05.1959.

¹²⁵ Eroğul, *a.g.e.*, s. 232.

¹²⁶ Eroğul, *a.g.e.*, s. 234.

meclis’i felç hale sokmak; sokakta anarşiyi körüklemek, hülasa totaliter partilerin “devleti aşındıra aşındıra devirme tekniği”ni bizdeki ahvale uydurmak.¹²⁷ Belge’ye göre, muhalefet, çıkan kanunlardan memnun olmayabilir, bu hakkıdır ama onları çiğneyemez ve çiğnetemez. Bekler, seçimler gelir ve halka o beğenmediği kanunları kaldıracağını beyan eder. Millet de bunun gerekli olduğunu düşünüyorsa, muhalefeti iktidar partisi haline getirir. Ama bunun yerine demokratik tarif ve esasları devamlı yerden yere vurarak bizatihi demokrasiyi tereddi etmeye hakkı yoktur. Öte yandan Türk milleti, başka milletlerin politik maceraları hakkında yazılmış kitaplardan kalkılarak aldatılamaz. Ama öyle görünüyor ki “okudukları ihtilal edebiyatı yüzünden kafadan sakata ayrılmış birkaç kişi ‘İnönü’nün mevcudiyetini’ kendi tehlikeli ihtirasları uğrunda istismar etmek peşindedirler”.¹²⁸

Ara seçimlerin süresiz ertelenmesinin ardından, muhalefet de yeniden geziler yoluyla propaganda yapma yoluna döndü. Kasım Gülek başkanlığında bir grup CHP’linin 11 Eylül’de Çanakkale’ye yaptıkları gezi hükümetin sert tedbirleri ile çeşitli olaylara sahne oldu. Grubu, önce kalabalık bir Demokrat Partili kitle protesto etti ve arbede yaşandı; ardından bazı partililer ve gazeteciler de gözaltına alındı. Olayları araştırmak üzere Çanakkale’ye gelmek isteyen CHP Kurulu engellenmiş, üstelik ilgili ceza hâkimi, bu konuyla ilgili yayın yasağı getirmiştir.¹²⁹ Hükümet, muhalefetin halkın huzurunu bozma ve memlekette bir kargaşa çıkarmak niyetinde olduğundan şüphe duymuyordu. Neticede 1959 yılının Eylül ayından itibaren siyasi ortamda hiçbir düzelme ihtimali olmadığı ve çatışma havasının artacağı artık yaygın bir kanaat haline gelmişti. Burhan Belge’nin yazılarının yanında Radyo’da *Radyo*

¹²⁷ Burhan Belge, “Zamanında Teşhir Ediyoruz”, *Zafer*, 18.05.1959.

¹²⁸ Belge, *a.g.m.*

¹²⁹ Albayrak, *a.g.e.*, s. 526.

Gazetesi adıyla her akşam yayımlanan siyasi-yorum programına ağırlıklı olarak yönelmesi bu dönemde görünmeye başlar. Bir başka ifadeyle, siyasi iktidar, muhalif basınının yoğun menfi propagandasına karşı elindeki en güçlü koz olarak, Radyo Gazetesi’ni daha fazla öne çıkarmaya başladı.

Burhan Belge’nin Radyo Gazetesi’nde girdiği uzun soluklu polemiklerden biri Nadir Nadi ile yaşadığı tartışmadır. Cumhuriyet gazetesi başyazarı Nadi 4 Eylül’deki yazısında, ABD Başkanı Eisenhower’ın Bonn’da yaptığı bir basın toplantısında söylediği “NATO devletleri, hürriyeti ve insanların onurunu korumak üzere birleşmişlerdir...” sözünden hareketle, Türkiye’nin NATO’da yerini sorgular. Türkiye’de insan onuruna karşı hürmet ve hürriyet olmadığını söyleyen Nadi “NATO’ya acaba hangi hürriyeti korumak için katıldık? Dostlarımızinkini mi?” diye de sorar.¹³⁰ Burhan Belge bir gün sonraki Radyo konuşmasını tamamen bu konuya ayırır ve Nadi’yi çok sert biçimde eleştirir:

“...Bir parti milletin bağrından kopup gelmiş bir hareket neticesinde işbaşına gelip, gecesini gündüzüne katarak hizmet üstüne hizmet yığsın, ondan sonra da her sene ömrünün yedi ayını Avrupalarda geçiren ve Türkiye nedir, Türk köyü ve insanı nedir bunların hiçbirinin semtine dahi uğramamış olan bu başmuharrir, Eisenhower’dan mülhem ülkesini aşağılasın!”.

Bunların karşısında halka doğruları ısrarla anlatacaklarını belirten Belge, sözü Nadir Nadi’nin II. Dünya Savaşı dönemindeki konumuna getirir:

“İkinci cihan harbine takaddüm eden yıllarda ve cihan harbinde, yani demokratik hürriyetler payidar olsun diye demokrasi cephesinin bir ölüm

¹³⁰ Nadir Nadi, “Orada Yerimiz Neresi?”, *Cumhuriyet*, 04.09.1959.

kalım mücadelesine girdikleri sırada ‘Hürriyette de ne imiş!’ diye alay edip, faşizmi destekleyip göklere çıkaran kalemlerden biri de bu yazar idi. İsterse o yazıları da neşrederiz... Şimdi bu muharrir ‘Türkiye’de insan onuru yoktur’ diyor ya, işte bu zatın pederi vaktiyle, yani şimdi yardıçılığını yaptığı muhalefet partisinin iktidarda olduğu sıralarda, alenen istiskal ve hakarete uğramıştır. Hem de tren garında herkesin gözü önünde! Hâlbuki yazısını okursanız, meğer insan onuru o zaman emniyette imiş de bugün değilmiş”.¹³¹

Yunus Nadi bu konuşmayı dinledikten sonra köşesinde yanıt verir. Yanıtında, önce devlet radyosunun günlük münakaşalara katılmasını eleştirir ve başka ülkelerde bir devletin radyosunun partiler-üstü durduğunu söyler. 8 Eylül’de bir kere daha Nadi’yi odağa alan Belge, “biz de kendisine, başka ülkelerde böyle yazılar kalem alanlar var mıdır diye soralım” der. Nadi aynı yazıda “ben hürriyeti, idare edenlerin rahatını sağlayan bir sistem olarak; kız çocuklarını okutmamak ve kadınları çarşafa sokmak... olarak göremem. Herkesin vicdanına göre bir inanca bağlanmasına engel olmak hürriyetine de akıl erdiremem” demekte ve DP’yi uygulamalarından dolayı eleştirmektedir. Belge bu bahiste Nadi’yi insafılı olmaya davet eder:

“Başvekâlet veya Vekâlet dairesine günde üç saat dahi uğramayan ve satranç ya da briç partilerine öğleden sonradan gecelere kadar tanzim eden eski idarecileri unutup, dağ taş memleketin her tarafını dolaşıp köyünün suyundan Nadir Bey’in elektrik ışığına kadar her şeyi düşünen, toz toprak içindeki yöneticileri böyle bu kadar partizanca hükme bağlamak reva mıdır?”.¹³²

Nadi’nin, herkesin vicdanına göre bir inanca bağlanmasının engellenmek istendiği yollu ifadelerine de, “Buna karışan var mı?” diyerek karşı çıkan Belge

¹³¹ “Cumhuriyet Başmuharririne Radyo Gazetesinin Cevabı”, *Zafer*, 06.09.1959.

¹³² “Nadir Nadi’ye İkinci Cevap”, *Zafer*, 09.09.1959.

“Bilakis, çarşafı istemediğini söyleyen ve bu suretle başkalarının vicdan hürriyetine karışan kendisidir” şeklinde cevap verir.

Burhan Belge 1959’un sonlarına doğru Radyo Gazetesi’ni bizzat hazırlayıp okumaya başlamıştır. Muhalefetin ve muhalif basının artan eleştirileri karşısında Belge de radyoda ayrıntılı biçimde iddialara, yazılara ve ithamlara aynı sertlikte karşılık vermeye başlamıştır. Muhalif basını “fitne ve fesat âlemi” olarak adlandırdığı bir konuşmasında Belge, her yerde “muhakkak iktidara geliyoruz, hesap soracağız” diyen CHP’yi de hükümeti tehdit etmekle suçlar:

“...Ardı arkası gelmeyen bu yıkıcı faaliyetlerin, aralıksız on seneden beri devam ettirilen bu soğuk harbin, bu memleketi büyük zararlara uğratmamış olduğu iddia edilebilir mi?...Radyo Gazetemiz, o bir avuç ihtiraslı ve içleri nifakin ateşi ile tutuşan muhalefet politikacılarını uyarmak ve onları bütün faaliyetlerinde memleket menfaati hizasına çekmek maksadını gütmektedir...

İktidara geliyoruz propagandası bir tehdit vasıtası olarak kullanılıyor, hesap soracağız iddiası ile de bu tehdit genişletiliyor. ‘Hükümet meşru değildir’ isnat ve iftirası ise, baştanbaşa bir yalan olduğu kadar, vahim niyetlerin de alameti olduğuna şüphe yoktur. İktidara meşru değildir diye ortalarda dolaşmak bile, muhalefetin meşru olmak vasfını çoktan yitirdiğine bir delil değil midir?”¹³³

Yine bir başka konuşmasında Burhan Belge, siyaset yapıyorum diyenlerin aslında siyasete ters ne kadar iş varsa bunlarla iştiğal ettiklerini ve kendilerini haklı gösterebilmek için her türlü oyuna ve yalana başvurduğunu dile getirir. “Politika tahrikçilik demek değildir” diyen Belge konuşmasını şöyle sürdürür:

¹³³ Zafer, 14.09.1959.

“Hürriyetlerin suiistimali pahasına politika yerine tahrikâtı ve politikacı yerine de tahrikçi unsurlarla ihtilalci taslaklarının önünde, devletle vatanın selameti adına, şuur ile salim düşüncenin dikilmesi elbette ki mukadderdir... Bugün işte böyle bir dönüm noktasına gelmiş bulunuyoruz. Çünkü politika, eğer mesuliyet hissinden mahrum tahrikçilerin elinde bulunursa ve insan faaliyeti anarşi ile keşmekeş hudutlarına kadar götürülmüş bulunursa, elbette ki iş başında bulunan idare bu anarşinin önüne geçerek, ileride daha tehlikeli bir safhanın başlamasına zamanında mani olmasını bilecektir.”¹³⁴

Burhan Belge'nin benzeri üslup ve içerikteki yazıları ilerleyen günlerde de devam edince, öncekinden çok daha fazla olarak çeşitli yayın organlarının adeta tek hedefi haline gelmiştir. Bu durum, birkaç örnek alt alta sıralanırsa daha iyi görülecektir:

Metin Toker: *“Burhan Belge vaktiyle Aydınlik mecmuasında yazdığı bir yazıyı tercüme edip, artık DP'nin ideolojisini kimin yaptığını belirtmek üzere Zürih'e gönderirse! Üstad Belge, o tarihlerde bugünkü putlarına değil, başka putlara hayrandı ve yarabbi neler söylemiyordu...”*¹³⁵

Sadun Tanju: *“Değil Radyo Gazetesi'nden bağırarak, her eve girip söyleyen bile inandıramazsın! Bay Burhan Belge! Sesin bundan çeyrek asır evvel KADRO'nun sahifeleri içinde kaybolmuştu ama şimdi DP demokrasisi sayesinde, memleketin her tarafında duyuluyor...”*¹³⁶

¹³⁴ *Zafer*, 25.09.1959.

¹³⁵ “Eski Defterler”, *Akis*, Sayı 270, Eylül 1959.

¹³⁶ “Radyo Gazetesi Masalları”, *Vatan*, 03.10.1959.

Emil Galip Sandalcı: “Radyo Gazetesi’nin B.B’si bir zamanlar Demokrat Parti’den CHP’ye döndüğünde Ankara’ya gitmiş ve ‘devletime döndüm’ demişti. O günlerden bu yana nefesine itimadı arttı; artık ‘devlet benim!’ diyor...”¹³⁷

Muammer Aksoy: “Devlet radyosunda Nazi spikeri Fritsche’yi taklit eden biri var... Radyonun başına çöreklenerek sabah akşam milletin yarısına ateş püsküren DP sözcüsü, hiç olmazsa samimi mi? Kendisinin aslında ne olduğunu anlamak için, bir Lenin hayranı olarak Aydınlık mecmuasına yazdığı şiire bakmak yeterlidir...”¹³⁸

KİM dergisi: “Türkiye devlet radyosunun neler söyleyeceğini bekleyenleri, akşam yemeği saatinde ‘fare edebiyatı’ yapan bu vecde gelmiş adamı nasıl bir öğürtü ile dinlediklerini tesbit etmek kabil olsaydı, bu sözleri iç rahatlığıyla dinleyen Ankara’daki yükek başların uykusu kaçardı...”¹³⁹

Ahmet Emin Yalman: “Radyo gazetesinin yayını yalanlarla, iftiralarla dolu... Bu yalanların iğrençliğini ortaya koymak bir vazifedir, bir borçtur...”¹⁴⁰

Bülent Ecevit: “Mehdevi Irak’taki ihtilal rejiminin yüzkarasıdır ve ihtilalden sonra Bağdat’ta kurulan halk mahkemesinin savcısıdır...Çarşamba akşamı Radyo Gazetesini dinlerken, Albay Mehdevi’yi Türkiye’ye gelmiş sandım. İktidar adına bir sahte yargıç, mikrofon başına geçmiş, rejimin beğenmediği, bazı hareketlerini hoş

¹³⁷ “Hiçler...Sıfırlar”, *Ulus*, 10.10.1959.

¹³⁸ “Radyo Gazetesi ve Baş Spikeri”, *Ulus*, 25.10.1959.

¹³⁹ “Çöl Faresi”, *Kim*, 10.10.1959.

¹⁴⁰ “İğrenç İftiralar”, *Vatan*, 16.10.1959.

görmediği kimselerden davacı oluyor, müfrit bir savcı ağzıyla itham ediyor, bir Mehdevi adaletiyle hüküm veriyor... ”¹⁴¹

Burhan Belge iktidar ve muhalefet arasında artık köprülerin atılmaya başlandığı ve ilişkilerin tamamen koptuğu bir zamanda yaptığı radyo konuşmalarından ötürü topladığı bu tepkilere genel olarak yine konuşmalarında zaman zaman karşılıklar vermiştir. Ancak Ecevit’in dediklerini aynı günün akşamı Radyo Gazetesi’nde ayrıca değerlendirme gereği duymuştur:

“Biz bir mahkeme değiliz. Sadece hükümetimize yapılan haksız tecavüzlere, buradan fikirle mukabelede bulunuyoruz... Irak İhtilali’ni müteakip kanlar dökülürken ve oradaki halk mahkemeleri uluorta idam hükmü verirken, ‘bunlar işte burada da seilmeyen bir hükümete karşı cereyan edebilir!’ diyenler bizler miyiz? Irak hadiselerini cazip örnek olarak gösterenler biz miyiz? Hayır! Bizzat bizi Mehdevi’ye benzeten muharririn siyasi karargâhı, bunu böyle yapmıştır... ”¹⁴²

Burhan Belge’nin Zafer’deki önemli yazılarından biri Kasım ayında Atatürk’ün ölüm yıl dönümü dolayısıyla muhalefet basınının yaptığı yayına ilişkin söyledikleridir. “Ata’yı Milletçe Anma” gününde basının “memleketi kapkara, felaketler içinde kıvranıyormuş gibi göstermesi”ne değinen Belge, muhalefetin bugünü bile hükümete saldırmak için münasip bir vasıta haline getirdiğini belirtir. “Atatürk, bütün kudreti ile memleketi inşa edenlerle beraberdir” diyen Belge, ülkenin muhalif seslerini şöyle tanımlar:

¹⁴¹ “Türk Radyosunda Bir Mehdevi”, *Ulus*, 09.10.1959.

¹⁴² *Zafer*, 10.10.1959.

“Bu millet bugün çok daha iyi giyinmiş, daha fazla doymuş ve daha çok okumuş olarak bu güzel vatani refah ile ümrana götürmek peşindedir. Binaenaleyh, bizlere öyle geliyor ki, medeni kuruluşumuzun çevresi büyüdükçe ve köylü vatandaşımız ile kasabalı vatandaşımız memleketin idaresi üzerinde mütemadiyen daha çok söz ve karar sahibi oldukça, bizim ancak büyük şehirlerimizde tutunabilen ehemmiyetsiz sayıdaki ukala ve züppelerimiz, bir nevi aşağılık duygusu ile kendilerini gittikçe daha kenara itilmiş hissetmektedir. Bunlar eski ‘vasi’ sıfatlarının zaman içinde aşındığını görmekte ve bundan dolayı hayıflanmaktadırlar. Hayıflanadursunlar!”¹⁴³

1960 yılının Ocak ve Şubat ayları tam bir kargaşa ve çatışma ortamı görünümüne bürünmüştür. İnönü’nün 10 Ocak’ta Bursa’da “...seçimi kaybedecek olanlar iktidarda kalmak isterlerse, dünya başlarına yıkılacak...” ve 20 Ocak’ta “...baskı idaresi kurmak isteyenler, tabii olarak kendilerini daimi bir ihtilal tehlikesi karşısında görürler” gibi açıklamaları, DP’nin CHP’yi “ihtilal hazırlamakla” suçlamasına ve Meclis’te de şiddetli kavgaların yaşanmasına yol açmıştır.¹⁴⁴ Bu arada CHP, iktidarı irticayı cesaretlendirmek ve özellikle Nurcuları kullanmakla da suçlamıştır. Burhan Belge 27 Ocak tarihli yazısında bunu bir iftira kampanyası olarak gördüklerini belirterek, “seçimlerde DP din istismarcılığı yapacak” diyen İnönü’nün açıkça yalan konuşmaktan çekinmediğini belirtmektedir. Belge, İnönü’nün memleketi ilerici-gerici, kravatlı-kasketli gibi iki düşman kampa ayırmasının son derece tehlikeli olduğunu ama iktidar hırsıyla şaşırان birinden bunu ve fazlasını beklemenin kimseyi şaşirtmayacağını söyler.¹⁴⁵ Keza Şubat ayı sonlarında Meclis’te bütçe görüşmeleri sırasında da CHP’li Hıfzı Oğuz Bekata, Adnan Menderes’in hükümetten çekilmesini ısrarla isteyince büyük tartışmalar

¹⁴³ Burhan Belge, “Muasır Medeniyet Seviyesi”, *Zafer*, 11.11.1959.

¹⁴⁴ Eroğlu, *a.g.e.*, s. 236.

¹⁴⁵ Burhan Belge, “Muhalefetin İftira Kampanyası”, *Zafer*, 27.01.1960.

yaşanmıştır.¹⁴⁶ Burhan Belge, muhalif milletvekillerinin bütçe görüşmelerini adeta bir çete savaşı halinde yürütmeleri için emir aldıklarının anlaşıldığını ve asıl hedeflerinin de Adnan Menderes olduğunu söyler. “Adnan Menderes’in bu milletin kalbinde işgal ettiği rakıma, bu biçare harfendazların saygısızlık okları ulaşamaz” diyen Belge, “bizde hükümet düşürmeye hele Menderes gibi bir Başvekilin hükümetini düşürmeye kalkışılması, şimdi dünya parlamentolarına bir haber olarak iletirse, ancak bir siyasi hastalık olarak görülebilecektir” der.¹⁴⁷

1960 bütçesi 1 Mart’ta onaylandıktan sonra Meclis Nisan ayına kadar tatile girmiştir. Fakat Nisan ayında Kayseri’de yaşananlar gerilimi had safhaya yükseltti. Kayseri’ye bir gezi düzenlemek isteyen İnönü’ye Kayseri Valisi bir telgraf çekerek Kayseri’ye gelmemesini talep etti ancak İnönü reddederek yola çıkınca şehre yakın bir istasyonda treni durduruldu. İnönü üç saat bekletildikten sonra yoluna devam etse de bu olay büyük bir kızgınlığa yol açmıştı.¹⁴⁸ Gelişmeler üzerine 12 Nisan 1960’ta olağanüstü toplanan DP Grubu, bir Tahkikat Komisyonu kurulmasına karar verdi. Toplantıdan sonra yayımlanan bildiri “Cumhuriyet Halk Partisi’nin yıkıcı, gayrı meşru ve kanun dışı faaliyetlerinin memleket sathında cereyan tarzı ve bunların mahiyet ve hakikatinin nelerden ibaret olduğunu tahkik ve tespit etmek... üzere Meclis Tahkikatı...” açılacağı belirtilmekteydi.

DP’nin 18 Nisan’da oluşturduğu komisyon incelemelerini üç ay içerisinde tamamlayarak bir rapor sunacaktı. Ama bu komisyonun kurulması, muhalefet bir yana, en çok üniversite camiasının tepkisiyle karşılaştı. Ankara ve İstanbul

¹⁴⁶ Albayrak, *a.g.e.*, s. 528.

¹⁴⁷ Burhan Belge, “Siyaset Harfendazları”, *Zafer*, 26.02.1960.

¹⁴⁸ Ahmad, *a.g.e.*, s. 97.

üniversitelerindeki hukukçu öğretim üyelerinin, bunu anayasaya aykırı olmakla suçlamasının ardından, bu öğretim üyelerine ceza verilince Ankara ve İstanbul'da öğrenci ayaklanmaları başlamış, kanlı olaylar meydana gelmiş ve nihayet üniversiteler tatil edilmiştir.¹⁴⁹

Burhan Belge, Mayıs ayında Adnan Menderes ile değişik illerdeki parti gezilerine katılmakta ve Menderes'in miting meydanlarında yapacağı konuşmaları hazırlamaktadır. Menderes'in son gezisini 25 Mayıs'ta Eskişehir'e yapmıştır. Adnan Menderesi Eskişehir'de yaptığı konuşmada, Tahkikat Komisyonu'nun görevini, belirlenen süreden erken bitirdiğini ve iktidara gelmenin tek yolunun seçim olduğunu söylemiştir. Bu arada Menderes'in konuştuğu platforma yaklaşan bir subay Burhan Belge'ye bir mektup vererek Başbakan'a iletmesini ister. Ama Belge ne mektubu açar ne de Menderes'e verir. Birkaç gün sonra mektup soruşturma esnasında Burhan Belge'nin çantasında bulunacaktır.¹⁵⁰

3.4. 1960 Darbesi ve Yassıada Mahkemelerinde Radyo Davası

27 Mayıs 1960 darbesi ile ülkede on dört yıldan beri yaşanmakta olan demokrasi süreci askıya alınmıştır. Ama bu girişimin daha önemli niteliği, ülkede bir tür "vesayet rejimi"nin yerleşmesi ve uzun vadede bütün sosyo-politik sahalarda hissedilmesinin yolunu açmış olmasıdır. Türkiye'de 27 Mayıs'tan sonra artık en

¹⁴⁹ Zürcher, *a.g.e.*, s. 349. Aynı tarihte İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde görev yapan Anayasa Hukuku bölümünden Prof. Dr. Fuat Başgil o günleri şöyle anlatır: "Hukuk Fakültesi'nden üç meslektaşım beyanatlarında, Meclis'in kararını çok sert şekilde tenkit ve halkı tahrik ediyorlardı. Bilhassa Hüseyin Naili Kubalı, hiçbir hukuki esasa dayanmaksızın açıkça tahrik edici bir tavır takınmıştı. Sanki Meclis İç Tüzüğü'nün 177. maddesinin varlığından habersizmiş gibi, Meclis'in siyasi partileri hedef tutan bir tahkikat komisyonu kurma hakkını inkâr ediyordu... Kubalı, bu müfrit beyanati ile aslında DP'nin 1958 yılında, hakkında almış olduğu tedbirlerin intikamını almaktan başka bir şey yapmıyordu", Başgil, Ali Fuat, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, çev. M. Ali Sebük-Hakkı Akın, Çeltüt Matbaacılık, İstanbul: 1966, s.122.

¹⁵⁰ Aydemir, *İkinci Adam...*, C. 3, s. 445.

genel ifadesiyle, düşünce ile eylem arasına girerek ikisine birden sirayet edebilen niteliğiyle “ordu” unsuru söz konusu olacaktır.

27 Mayıs’ı “devrim” olarak anlamlandıran yaklaşımlarda ortak bir kanaat vardır. Bu yaklaşımda, Demokrat Parti’nin özellikle 1957–1960 dönemi faaliyetlerine vurgu yapılarak, anti-demokratik faaliyetlerin yoğunlaştığı ve demokrasiyi kurtarmak için bir müdahalenin meşru hale geldiği dile getirilir; Tahkikat Komisyonu, Vatan Cephesi, üniversite ve öğrenci olayları, Radyo Gazetesi ve basına baskı gibi başlıklar gerçekten de 1957 sonrasında olaylardır. Oysa darbenin önde gelen mensupları, Demokrat Parti’ye karşı ordu içindeki gizli örgütlenme çalışmalarının 1955 yılında başladığını ileride ayrıntılı olarak anlatmışlardır.¹⁵¹ Aynı şekilde Alparslan Türkeş ile darbeden birkaç hafta sonra yapılan bir röportajda, Türkeş “ezanın Arapça okunması hakkındaki kararın, iktidara gelir gelmez ilk iş olarak ele alınması ve sonra Anayasa dilinin ağdalaştırılması hareketleri, bizlerde samimiyetsiz ve Atatürk inkılâplarına cephe almış bir iktidarın iş başına geldiği kanaatini uyandırdı” diyerek, darbeye giden yolun 1957’den çok öncelere uzandığına işaret etmektedir.¹⁵² Öte yandan “demokrasiyi kurtarma” söylemi ile yaşanan gerçeklikler arasında çelişki söz konusudur. Kurtuluş Kayalı’nın tespitiyle:

“...1957 seçimlerinde CHP’nin gerek oy oranı gerekse mecliste temsil oranı bakımından çok daha başarılı olmasına rağmen, 1957’den sonra ihtilal hazırlıklarının giderek artmakta olması ve askerler arasında ihtilal sonrası durumun tartışılmaya başlanması...askeri hareketin demokrasiyi korumayı amaçlamadığının da kanıtıdır”.¹⁵³

¹⁵¹ Erkanlı, Orhan, *Anılar...Sorunlar...Sorumlular*, Baha Matbaası, İstanbul: 1973, s.12.

¹⁵² “Alparslan Türkeş ile Bir Mülakat”, *Kim*, Sayı 103, Haziran 1960, s. 21.

¹⁵³ Kayalı, Kurtuluş, *Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart*, İletişim Yay., İstanbul: 2005.

14 Ekim 1960'da başlayan Yassıada'daki duruşmalarda Burhan Belge "Radyo Davası" başlığı altında yargılanmıştır. Konuyla ilgili ilk mahkeme 29 Kasım 1960'ta başlamış, 26 Aralık 1960'ta bitmiştir. Daha sonra bu dava, Anayasa'yı ihlal davası ile birleştirilerek, diğer kararlarla birlikte 15 Eylül 1961'de karara bağlanmıştır.

Burhan Belge mahkemeye "tanık" sıfatıyla çıkarılmış ve duruşmada ağırlıklı olarak Radyo Gazetesi'nin yayınları üzerinde durulmuştur. Duruşma esnasında Menderes, 1957'den sonra o günlerin gereği olarak iktidarı gayri meşru gösterecek açıklamalara hükümetçe yanıt verebilmek için radyoya bazen notlar verdiğini belirterek, radyonun devlet işi olduğunu, hükümetin radyoya notlar vermesinin doğal olduğunu dile getirmiştir.¹⁵⁴ Savcı'nın Burhan Belge ile olan ilişkiyi sorması üzerine de Adnan Menderes Belge'ye kimi zaman yönerge, kimi zaman fikir verdiğini ve bazen de bizzat Radyo Gazetesi'nin program metinlerini yazdığını belirtir.

5 Aralık'ta yapılan ikinci duruşmada sıra Burhan Belge'ye gelmiştir. Belge, Radyo Gazetesi'ni hazırladığını belirtip şu ifadeyi vermiştir:

"Radyo Gazetesi'ndeki sertlik, sadece okunan yazılarda değil, Meclis'te de vardı, politik havada da vardı. Radyo Gazetesine bunun neticesi olarak intikal etti. Bundan sonra da Başvekil bizzat çalıştı ve bu konuda direktifler verdi. Bu fasılalı olarak devam etti. Radyoda ara sıra okuduklarım ise kendi yazdıklarımdır."¹⁵⁵

¹⁵⁴ *Ulus*, 30.11.1960.

¹⁵⁵ *Ulus*, 06.12.1960.

Mahkeme başkanının Yeni Sabah ve Cumhuriyet gazetelerine dönük ağır sözler içeren radyo konuşmasını kimi yazdığı sorusuna Belge “ben yazdım” diyerek yanıt verir. Duruşmanın ardından Belge hakkında “sanık” olarak dava açılmasına karar verilmiştir.

İdamla yargılanan Burhan Belge, 15 Eylül 1961’de açıklanan karar ile 15 yıl ağırlaştırılmış hapis cezasına çarptırılarak Kayseri Cezaevine konulmuştur. Üç yıl aradan sonra çıkarılan aflu 28.10.1964 tarihinde serbest bırakılmıştır.

SONUÇ

Burhan Belge, 19.yy'ın sonlarında dünyaya gelip daha sonra 1923'te ilan edilecek Cumhuriyet ideolojisinin yerleşmesi ve üretilmesinde etkin rol oynamış aydınlar kuşağının, nispeten daha genç mensuplarından biridir. Kendi kuşağından pek çok aydın gibi çocukluk ve ilk gençlik yıllarında kendisini, dört bir yandan dağılmakta olan bir devletin ayakta durabilme çabalarının içinde bulur. Özellikle Balkan Savaşları'ndan sonra yaşanan toplu göçler ve yıkım psikolojisi genç yaşta zihninde izler bırakacaktır. Ama onun asıl zihniyet kalıplarının biçimlenişi, ortaöğretim ve bilhassa üniversite yıllarında gerçekleşmiştir. Galatasaray Lisesi, Saint-Joseph Koleji ve Beyrut Amerikan Koleji gibi, uzun süredir modernleşme/batılılaşma hareketlerinin odağında duran Osmanlı'yı içeriden dönüştürme işlevi gören okullarda okuması, ona batı düşüncesinin temel yapılarıyla karşılaşma fırsatını sağlamıştır. Böylece eğitim yoluyla bir yandan belirli bir kültürün içinden beslenerek entelektüel sermayesini arttırırken öte yandan birden çok yabancı dilde okuma ve yazmaya başlamıştır. 17 yaşına geldiğinde Arapça, Farsça, Fransızca ve İngilizceyi iyi derecede bilmektedir.

Ülkesinde aldığı bu eğitim ve deneyimin hemen ardından gittiği Almanya'da geçirdiği altı yıl, Burhan Belge'nin 1960'lara dek sürecek entelektüel faaliyetlerine hâkim olacak düşünme tarzını belirlemiş, hayatı kavrama biçiminin de temelini oluşturmuştur. Her ne kadar mimari eğitimi almış olsa da, özellikle edebiyatla yakından ilgilenmiş, Goethe ve Schiller gibi Alman romantiklerinden etkilenmiştir. Yazarlık hayatında pek çok kez bu ve başka isimlere göndermelerde bulunarak

edebiyatla olan bağı kesmemiştir. Yine Almanya’da iken başka ekol ve kaynaklar yanında, Nietzsche ve Spengler’in metinleriyle ilgilendiği görülmektedir. 1920’lerin Avrupa’sında en şiddetli politik mücadelenin yaşandığı Almanya’da bulunması, onu de etkilemiş ve o dönem Spartakistler eksenli sosyalist düşünceye ilgi duymuştur. Öğrencilik yıllarında dünyanın farklı ülkelerinde olup bitenleri birkaç yabancı dilde gazete ve dergiler yoluyla sürekli takip etmiş ve uluslararası ilişkilere her zaman bir meyli olmuştur. Erken döneminde kazandığı bu özellik böylece ufkunu geniş tutabilmesine aracı olmuştur.

Bu çalışmanın konusu olan Burhan Belge’nin yazarlık ve gazetecilik hayatı 1924 yılında *Aydınlık* dergisi ile başlamıştır. Belge’nin burada yayımlanan üç yazısına rağmen, onun komünizm ya da sosyalist ideolojiye olan ilgisinin *ârizî* bir ilgi olduğu belirtilmelidir. Aynı çevrede yer alan Şefik Hüsnü, Nazım Hikmet, Şevket Süreyya gibi isimlerin sosyalistliklerinin ne kadar sahici olduğu bir başka tartışmanın konusu olmakla birlikte, bu isimlerle kıyaslandığında Burhan Belge’nin sosyalizmle kurduğu bağı bir hayli zayıf olduğu rahatlıkla söylenebilir. Zaten *Aydınlık* dergisindeki sınırlı birkaç yazısı da Marksizm yahut sosyalizmle ilgili olmaktan ziyade, pozitivismle örülü bir kişisel arayışın edebi takdimi gibidir.

Bu çalışmada ortaya konduğu gibi Burhan Belge ve o dönem ilişkide olduğu *Aydınlık* çevresindeki solcu aydınların çoğu, hızlı bir biçimde yeni rejime intibak sağlamada hiçbir zorluk çekmemişlerdir. Kemalist düşüncenin pozitivist, seküler, batılılaşmacı yapısında, Burhan Belge’nin reddedeceği yahut tuhaf karşılayacağı hiçbir unsur bulunmaktadır. Aksine hem Osmanlı’nın son döneminde ülkeye yoğun

biçimde giren fikir akımlarıyla hem de Avrupa’da geçirdiği uzun yıllarla birlikte düşünüldüğünde, Cumhuriyet ideolojisinin tasdiki, tatbiki ve yeniden üretiminde Burhan Belge’nin genel zihniyet yapısı Cumhuriyet ideolojisine ancak paralellik gösterebilirdi.

Bu çalışmada esas olarak, Burhan Belge’nin 1927 soruşturması esnasında Mustafa Kemal’le yaptığı görüşmenin ardından Hâkimiyeti Milliye gazetesinde başlayıp, 1960’a kadar süren yazı hayatı, düşünsel seyri ve bu süreçte bir aydın oynadığı rol incelenmiştir. Konunun daha anlaşılır ve sistematik kılınabilmesi için de sürece üç dönem çerçevesinde yaklaşmıştır. Bütün bunlardan sonra bir kaç tema etrafında bir değerlendirilme yapmak mümkündür.

Genel olarak bakıldığında her üç dönemde de Burhan Belge’nin bir aydın olarak bakış açısını ve yaklaşımını üst-belirleyen iki temel özelliğinin varlığından söz edilebilir. Bunlardan biri beş yabancı dili iyi derece bilmesidir ve –muhtemelen- kendi kuşağı içinde onun nevi şahsına münhasırdır. Bu, Burhan Belge’nin gerek siyasi gerek toplumsal gerekse iktisadi meselelere dönük kişisel bakışının belirlenmesinde mühim bir yer tutar. Matbuat Umum Müdürlüğü’nde çalışmasının avantajı ile birlikte, Belge, kendini devamlı dışa açık tutabilmiştir. Dünyanın önde gelen gazete ve dergilerini beş dilde sürekli izleyebilmek, yanı sıra radyo aracılığıyla da bunu pekiştirmek onun entelektüel ufkunu büyük ölçüde genişletmiş; dimağını canlı tutmuştur. Dolayısıyla bir gözü Türkiye’ye bakarken öteki sürekli dışa dönük kalması onun hayata, politikaya, topluma yaklaşımını bir ölçüde farklı kılmıştır.

İkinci olarak Burhan Belge'nin entelektüel ilgilerinin çeşitliliği dikkat çekicidir. Mimariden müziğe, siyaset biliminden ekonomiye, tarihten uluslararası diplomasiye ve sinemaya kadar uzanabilen oldukça geniş bir alanla ilgilenmiş ve yazılar kaleme almıştır. Dolayısıyla bir duruma yahut olaya yaklaşımı ve kavrayışı birçok farklı perspektiften gelen bir birikimle beslenmiştir. Ama daha önemli olan edebiyata olan yakın ilgidir. Galatasaray Lisesi'nden başlayıp, Almanya'da devam eden bu ilgi, 1935'te Kadro'ya yazdığı son yazısında belirttiği gibi onu birkaç kez bir roman yazmaya itmiş ama her seferinde ertelemiştir. Keza 1961'de cezaevindeyken de yine roman yazma planı ve tutkusunu mektuplarında dile getirmiştir. Edebiyata olan bu eğilimi, onun düşüncelerine bir esneklik katmış, vakalara bakarken dar bir açıdan yaklaşmasını engellemiştir.

Burhan Belge'nin yaklaşık kırk yıl süren gazetecilik hayatı ve bununla iç içe geçen düşüncelerine bakıldığında, aydın- iktidar ilişkisi bağlamında Türk aydınının tipik bazı özelliklerini temsil ettiği görülmektedir.

Bunların en önemlisi, Türk aydınının kendinde "halkı aydınlatma" misyonunu derin biçimde görüyor olmasıdır. Osmanlı'nın son dönemlerinden başlayarak gelen modernleşme sancısı yahut sürecinden ayrı düşünülemez bu refleks, Cumhuriyet aydınlarının da en belirgin vasıflarındandır. Burhan Belge bu yönüyle diğer aydınlara büyük oranda yakındır. Gazeteciliği ve radyo konuşmalarının gerisinde bu güdünün bazen açık bazen örtük mevcudiyeti yatmaktadır.

Bununla ilgili ve hatta bu olgunun doğrudan bir sonucu olarak da Türk aydını geniş oranda, devlete bir biçimde yakın durma anlayışı ile maluldür. Bu onların iktidarla olan ilişki biçimlerini de belirler. Devlete yakın durmak, devlet denen soyut yapının somut tezahürü olan iktidarla da belirli bir irtibatı kaçınılmaz kılmaktadır. Dolayısıyla ister gazeteci ister aydın, ister akademisyen olsun, bu irtibat kişinin entelektüel seyrini Türkiye’de büyük oranda belirlemiştir. Burhan Belge üç dönemde de iktidarla/iktidarlarla bir biçimde temas halindedir. Atatürk döneminde başlayıp İnönü döneminin ortalarına kadar uzanan memuriyeti, bu durumun doğmasındaki etkenlerden biridir. Ama örneğin Kadro hareketi -fiilen memuriyetin dışında bir entelektüel teşebbüs olarak- düşünüldüğünde bile, aydının devleti kurtarmak, ona yol göstermek *amacı* ve fakat *sınırlılığıyla* devreye girmesi, meselenin farklı bir nitelik taşıdığını gösterir. Burhan Belge İnönü dönemiyle birlikte tek parti iktidarının gölgesinden çıkmaya girişmiştir ama bunu çok partili iktidar yıllarının yeni eklemlenmeleri izlemiştir. Keza Adnan Menderes’in “devletine dönsün” çağrısı, Burhan Belge için yeteri kadar anlamlıdır. Ayrıca iktidarla olan ilişki biçimi, 1950’de yaşandığı gibi –başka nedenlerin yanında- onu pragmatist davranmaya da itebilmiştir.

Geriye önemli bir soru kalmaktadır: Burhan Belge’nin entelektüel yapısı ve olaylara bakış açısı ile bir gazeteci-aydın olarak dönemler boyu iktidar ile olan ilişkisi bir arada düşünüldüğünde ortaya ne sonuç çıkmaktadır? Bu sorunun cevabı, aslında Belge’nin dönem aydınlarından olan ayırt edici yanlarını da öne çıkarır.

Burhan Belge'nin bu bağlamda en önemli özelliği, zihniyet yapısının ve olgulara bakışının tabii bir sonucu olarak, her üç dönemde de büyük oranda eleştirel bir tutum sergileyebilmiş olmasıdır. İster 1930 SCF denemesi sırasında, ister 1940'ların başında dünya savaşı ve o yıllardaki siyasi ortamda, isterse DP'nin muhalefette olduğu yıllarda olsun, bu niteliği her zaman görünmüştür. 1945'te CHP'yi 1948'de DP'yi ve 1960'da CHP'yi eleştirmesinin bedelini ayrı ayrı ödemiştir. Bunu daha iyi anlatabilmek için belki bir karşılaştırma yapmak yararlı olur. Şevket Süreyya Aydemir, 1924 Aydınlik hareketinden başlamak üzere 1960 darbesine kadar Burhan Belge'nin bazen yakın bazen uzak ama daima ilişkide olduğu ve Cumhuriyet tarihinin önemli aydınlarından biridir. Üç dönemde iktidar-aydın ilişkisi bağlamında bakıldığında, Burhan Belge'nin eleştirel ve daima yeniliklere ve dışa açık zihniyeti ile Aydemir'in içe dönük kapalı zihniyeti arasındaki fark ortaya çıkar. Örneğin daha 1930 yılı yaz aylarında Burhan Belge İnkılap gazetesinde, inkılabın ideolojisinin yanında CHP'nin yapısını, işleyişini sert ifadelerle eleştirirken Şevket Süreyya "inkılabın iktisadi ideolojisini" yapmakla meşguldür; 1945'te Belge dışa bakarak demokrasinin bir an evvel Türkiye'ye de yerleşmesi için iktidar partisini alabildiğine eleştirip bir de istifa ettiği aylarda, Şevket Süreyya sadece CHP'ye devletçi ekonomi programı hazırlamakla yetinir; keza 1950'lerin ikinci yarısında Belge CHP karşısında –o dönemin bağlamı içinde ve kendince- demokrasiyi savunurken, Aydemir hala devletçilik ve ekonomiyle meşguldür ve onun için DP olayı, iktisattan ibarettir.

Burhan Belge'nin kendi bakış açısını belirleyen entelektüel bakışı, onun belirli bir doktrin yahut kabule sapanıp kalmasını engellemiştir. Değişen dünya ve

değişen zamanla birlikte, kendi düşüncelerini gözden geçirerek yenilemeyi ve açık tutmayı bilmiştir. Fakat bu, Burhan Belge'nin tutarlılıktan ve belirli sabitelerden yoksun olduğu anlamına da gelmez. Belge'nin bir aydın olarak, batılılaşma, modernleşme ve laiklik konularındaki genel kabulü, denebilir ki, hayatı boyunca değişmemiştir. Ama bu meselelerde bile kendine has esnekliği vardır. 1920'lerin sonunda sergilediği bu bağlamdaki Kemalist düşüncelerin niteliği, 1930'ların ortalarından itibaren esneyerek yeni bir biçim almış ama değişmemiştir. Böylelikle dönemin aydınlarından Falih Rıfkı ve –çok yakınında olmasına rağmen- Yakup Kadri tarzı bir “kişi kültü”ne takılmaktan da kurtulabilmiştir. Çünkü Burhan Belge için Kemalizm yahut Cumhuriyet değerlerine olan bağlılığının derecesini, onun özünde değişmeyen kabulleri tayin etmiştir.

Burhan Belge'nin eniştesi olan Yakup Kadri ölümünün ardından kaleme aldığı yayımlanmamış nota başlık olarak “Burhan Belge'nin Dramı” ibaresini uygun görmüştü. Onun daha 1920'lerde etrafını saran kıskançlık çemberini, arkasından kuyusunun kazılmasını genişçe anlatan Yakup Kadri'nin ifadesi makul görünür. Gerçekten de Belge'nin gazetecilik ve siyasetle iç içe geçmiş hayatının bütününe, dışarıdan bakıldığında, içinde bir dramı andıran sahnelerle karşılaşmak mümkündür. Fakat bu dramın asıl perdesi 27 Mayıs darbesine giden süreç ve ardından yaşananlarda gizlidir. Burhan Belge, Adnan Menderes'in adeta “sözcüsü” konumunda bilhassa 1957'den sonraki gazeteciliğinin bedelini farklı biçimlerde ödemiştir. 1960'dan sonra ortaya çıkan sosyo-politik algı, Demokrat Partili Burhan Belge'nin üzerinin örtülmesi ve neredeyse görmezden gelinmesine yol açar. Bunun en bariz görüldüğü alan ise o dönem kaleme alınmış anı kitaplarında bulunur.

Mesela Ahmet Emin Yalman 4 cilde sığdırdığı anılarında, Burhan Belge adını sadece bir kez, o da 1958’de mahkemelik olmalarına atfen anar. Oysa 1940’ların ilk yarısındaki Vatan gazetesinin ilk sayfasında, değişik dönemlerde, Ahmet Emin ile birlikte Nazizme karşı en güçlü mücadeleyi verenlerden biri olarak Burhan Belge imzası görülür. Keza Zekeriya Sertel, hatıralarında aynı döneme değinirken, kendisinin Alman faşizmine karşı 1940’ların başında verdiği mücadeleyi anlatır. Almanların en güçlü olduğu yıl Tan’ın kadrosunu zenginleştirdiğini söyleyerek, bir anti-faşizm cephesi kurduklarını belirten Sertel, kadroyu sıralar ama Burhan Belge “unutulmuştur”. Oysa Tan’ın 1942 ve 1943 koleksiyonuna bakan biri, Sertel’le birlikte gazetenin başyazarı olarak Burhan Belge imzasını görecektir.

Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür ama ortaya çıkan gerçek, bütün entelektüel hayatı neredeyse DP’nin son yılları ile sınırlandırılan “düşük mebus” Burhan Belge’nin maruz kaldığı tutumdur. Fakat bu durumun bir nebze sorumlusu da Belge’nin kendisidir. Pek çok gazetede onca yazı kaleme almasına rağmen, arkada ne bir bağımsız eser bırakmış ne de hatıralarını kaleme almıştır. Oğlu Murat Belge’nin tabiriyle “rahatına düşkün ve üşengeç” Burhan Belge, biraz da bu huyunun bedelini ödemiştir.

ÖZET

Bu çalışmanın konusu, Cumhuriyet Döneminin basın ve siyaset alanında önde gelen isimlerinden Burhan Asaf Belge'dir. Çalışmada Burhan Belge'nin 1924-1960 yılları arasındaki yazıları, düşünceleri, dönemin bağlamı içinde ele alınmıştır.

Burhan Belge 1927'de başladığı gazetecilik yaşamına Hakimiyet-i Milliye de ve Ulus'ta devam etmiş, 1940'dan sonra Vatan, Tan, Hürses, Tanin, Demokrat İzmir gazetelerinde yazar ve başyazarlık yapmıştır.

1953'ten sonra DP'ye katılan Belge, 1957'de Muğla Milletvekili olarak seçilmiştir. Bu dönemde Zafer gazetesinin başyazarlığının yanında Radyo Gazetesi adlı programı da hazırlamıştır. 1960 askeri müdahalesinin ardından üç yıl hapis yatmış ve 1967'de hayata gözlerini yummuştur.

Burhan Belge Atatürk, İnönü ve Menderes dönemlerinin üçünde de önde gelen gazeteci aydınlardan biridir. 1932-1934 kadro hareketinden sonra, düşünceleri demokrasiye doğru kaymış ve 1945'de çok partili hayata geçişi desteklemiştir. Bundan sonra da hayatı boyunca demokrasi ve özgürlük bağlamında yazılar kaleme almıştır.

SUMMARY

The subject of this study is about Burhan Asaf Belge, who had an important role in the history of Turkish Republic as a journalist and an intellectual.

Burhan Belge started his journalistic life at Hakimiyeti Milliye in 1927. And then he continued it at Ulus until 1940. During 1940's, Belge published his articles at Vatan, Tan, Tanin, Hürses, Demokrat İzmir as a writer and editor.

In 1953 he joined Democratic Party and became writer of the Party's formal newspaper, namely Zafer. At this period he defended democracy and the political ideas of Democratic Party. In 1957 he was elected as a deputy from Muğla. He also prepared a radio program (Called "Radyo Gazetesi") for support to government perspective.

Burhan Belge was an famous intellectual during the period of Atatürk (1923-1938), İnönü (1938-1950) and Menderes (1950-1960). He played an important role in this period as a journalist. Especially during between 1939-1960 he defended democracy and freedom in general meaning.

KAYNAKLAR

A. Arşivler:

Karlsruhe Üniversitesi Öğrenci Arşivi

T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Atatürk Belgeliği

Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi

B. Gazeteler:

Hakimiyeti Milliye (1927-1934)

Ulus (1934-1950;1957-1960)

Vatan (1940-1945;1957-1960)

Tan (1940-1945)

Tanin (1940-1945)

Hürses (1946 Ocak-Mayıs)

Demokrat İzmir (1946-1948)

Haftalık Siyasi Mektup (1948-1950)

Milliyet (1928-1934)

İnkılap (1930 Ağustos-Ekim)

Anadolu (1947-1948)

Yeni İstanbul (1950)

C. Dergiler:

Fikir Hareketleri

Kadro

Yeni Adam

Aile

Büyük Doğu

Yeni Türk Mecmuası

Radyo Mecmuası

Türk Düşüncesi

Akis

Kim

Kooperatif

Ülkü

D. Kitaplar:

- Ağaoğlu, Ahmet, *Devlet ve Fert*, Sanayi-i Nefise Matbaası, İstanbul: 1933.
- Ağaoğlu, Samet, *Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri- Bir Soru*, Baha Matbaası, İstanbul: 1972.
- Ağaoğlu, Samet, *Siyasi Günlük: Demokrat Parti'nin Kuruluşu*, Cemil Koçak (der.), İletişim Yay., İstanbul: 1993.
- Ahıska, Meltem, *Radyonun Sihirli Kapısı: Garbiyatçılık ve Politik Öznellik*, Metis Yay., İstanbul:2005.
- Ahmad, Feroz, *İttihatçılıktan Kemalizme*, çev. Fatmagül Berktaş, Kaynak Yay., İstanbul: 1986.
- Ahmad, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945–1980*, çev. Ahmet Fethi, Hil Yay., İstanbul: 2007.
- Akural, M. Sabri, “Toplumsal Değişim Üzerine Kemalist Görüşler”, Jacop M. Landau (der.), *Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi*, çev. Meral Alakuş, Sarmal Yay., İstanbul: 1999.
- Albayrak, Mustafa, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti*, Phoenix Yay., Ankara: 2004
- Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam: Mustafa Kemal, C. 1-3*, Remzi Kitabevi Yay., İstanbul:2005.
- Ayaşlı, Münevver, *İşittiklerim Gördüklerim Bildiklerim*, Güryay Yayınları, İstanbul:1973.
- Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam: İsmet İnönü, C. 1-3*, Remzi Kitabevi Yay., İstanbul: 1968.

Aydemir, Şevket Süreyya, *Menderes'in Dramı?*, Remzi Kitapevi Yay., İstanbul: 1976.

Aydemir, Şevket Süreyya, *İhtilalin Mantığı*, Remzi Kitapevi Yay., İstanbul: 1973.

Baban, Cihad, *Politika Galerisi*, Timaş Yay., İstanbul: 2009.

Barutçu, Faik Ahmet, *Siyasi Anılar 1939-1954*, Milliyet Yay., İstanbul: 1977.

Başar, Ahmet Hamdi, *Meşrutiyet, Cumhuriyet ve Tek Parti Dönemi Hatıraları*, Murat Koraltürk (der.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul: 2007.

Başgil, Ali Fuat, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, çev. M. Ali Sebük-Hakkı Akın, Çeltüt Matbaacılık, İstanbul: 1966.

Belge, Burhan Asaf, *Burhan Belge'nin Sesiyle İkinci Dünya Savaşı (Radyo Konferansları)*, Mazlum Kayalar (der.), Başnur Matbaası, Ankara: 1970.

Belge, Murat, "Kadro'nun ve Kadrocular'ın Hikâyesi", *Yeni Türkiye*, sayı 23-24, Eylül-Aralık 1998.

Belge, Murat, *Bir Hayat*, Doğan Kitap Yay., İstanbul: 2007.

Belge, Murat, "Türkiye'de Siyasi Düşüncenin Ana Çizgileri", Ömer Laçiner (der.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler*, C. 9, İletişim Yay., İstanbul:2009.

Berkes, Niyazi, *Unutulan Yıllar*, İletişim Yayınları, İstanbul: 1997.

Bora, Tanıl, "Türk Milliyetçiliği ve Azınlıklar", Tanıl Bora (der.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, C.4, İletişim Yay, İstanbul: 2002.

Caretto, Giacomo, “1930’larda Kemalizm-Faşizm-Komünizm Üzerine Polemikler”,
çev. Durdu Kundakçı, *Tarih ve Toplum*, No. 18, Haziran 1985.

Celal Bayar Diyor ki..., Nazmi Sevgen (der.), Tan Matbaası, İstanbul: 1951.

Cinemre, Levent ve Çakır Ruşen (der.), *Sol Kemalizme Bakıyor*, Metis Yay.,
İstanbul:1991.

Çetiner, *Nefes Nefese Bir Ömür*, Epsilon Yayınları, İstanbul: 2007.

Eliçin, Emin Türk, *Kemalist Devrim İdeolojisi*, Ant Yay., İstanbul: 1970.

Erim, Nihat, *Günlükler 1925-1979*, Cilt 1-2, Ahmet Demirel (der.), Yapı Kredi Yay.,
İstanbul: 2005.

Eroğul, Cem, *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Yay., Ankara: 2003.

Ertan, Temuçin Faik, *Kadrocular ve Kadro Hareketi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara:
1994.

Ertekin, Orhan Gazi, “Cumhuriyet Döneminde Türkçülüğün Çatallanan Yolları”,
Tanıl Bora (der.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, C. 4,
İletişim Yay., İstanbul: 2002.

Faik, Bedii, *Matbuat Basın Derkeeen...Medya*, 4 Cilt, Doğan Kitap Yay.,
İstanbul:2001.

Goloğlu, Mahmut, *Devrimler ve Tepkileri 1924-1930*, Türkiye İş Bankası Yay.,
İstanbul: 2007.

Gürkan, Nilgün, *Türkiye’de Demokrasiye Geçişte Basın*, İletişim Yay., İstanbul:
1998.

- Güvenir, Murat, 2. *Dünya Savaşında Türk Basını: Siyasal İktidarın Basını Denetlemesi ve Yönlendirmesi*, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yay., İstanbul:1991.
- Harris, George, *Türkiye'de Komünizmin Kaynakları*, çev. Enis Yedek, Boğaziçi Yay., İstanbul: 1975.
- Harris, George, *The Communists and The Kadro Movement: Shaping İdeology in Atatürk's Turkey*, The Isis Press, İstanbul: 2002.
- İskit, Server, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Basın Yayın Umum Müdürlüğü Yay., Ankara: 1943.
- Kabacalı, Alpay, *Türk Basınında Demokrasi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara: 1994.
- Karakuş, Emin, *İşte Ankara*, Hürriyet Yayınları, İstanbul: 1977.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Zoraki Diplomat*, İletişim Yay., İstanbul: 1998.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Politikada 45 Yıl*, İletişim Yay., İstanbul: 1999.
- Karpat, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, İmge Yay., Ankara: 2008
- Kayalı, Kurtuluş, *Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı*, İletişim Yay., İstanbul: 2000.
- Kayalı, Kurtuluş, *Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart*, İletişim Yay., İstanbul: 2005.
- Keyder, Çağlar, "Türk Demokrasisinin Ekonomi Politikası", Irvin C. Schick ve E. Ahmet Tonak (der.), *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Belge Yay., İstanbul: 2006.
- Kocabaşoğlu, Uygur, *Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara: 1980.

- Koçak, Cemil, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, C.I-II, İletişim Yay., İstanbul: 1996.
- Köker, Levent, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yay., İstanbul: 2005.
- Küçük, Yalçın, *Aydın Üzerine Tezler (1830-1980)*, C.1, Tekin Yay., İstanbul: 1988.
- Luxemburg, Rosa, *Spartakistler Ne İstiyor?*, çev. N. Sarıali, Belge Yay., İstanbul: 1979.
- Maksudyan, Nazan, *Türklüğü Ölçmek: Bilimkurgusal Antropoloji ve Türk Milliyetçiliğinin Irkçı Çehresi 1925-1934*, MetisYay., İstanbul: 2005.
- Manuilski, P., “Milliyetler ve Sömürge Meselesi Üzerine Rapor”, *Türkiye Komünist ve İşçi Hareketi*, Komünist Enternasyonal Belgelerinde Türkiye Dizisi-4, çev. Fatma Bursalı, Aydınlık Yay., İstanbul:1979.
- Okyar, Osman ve Seyitdanlıoğlu, *Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye: Fethi Okyar’ın Anıları*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul: 2006.
- Sarol, Mükerrerem, *Bilinmeyen Menderes*, 2 Cilt, Kervan Yay., İstanbul: 1983.
- Sayılgan, Aclan, *Türkiye’de Solun Tarihi (1871-1972)*, Hareket Yay., İstanbul: 1972.
- Sertel, Zekeriya, *Hatırladıklarım*, Remzi Kitabevi Yay., İstanbul: 2000.
- Shissler, A. Holly, *İki İmparatorluk Arasında: Ahmet Ağaoğlu ve Yeni Türkiye*, çev. Taciser Ulaş Belge, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul:2005.
- Tekeli, İlhan ve İlkin, Selim, *Bir Cumhuriyet Öyküsü: Kadrocuları ve Kadro’yu Anlamak*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul: 2003.
- Tevetoğlu, Fethi, *Türkiye’de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1910-1960)*, Ayyıldız Mat., Ankara:1967.

- Timur, Taner, *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, İmge Yay., Ankara: 2003.
- Toker, Metin, *Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, Bilgi Yay., İstanbul: 1990.
- Toker, Metin, *Demokrasiden Darbeye 1957-1960*, Bilgi Yay., İstanbul: 1991.
- Tör, Vedat Nedim, *Yıllar Böyle Geçti*, Milliyet Yay, İstanbul: 1976.
- Tunçay Mete ve Zürcher Erik Jan (der.), *Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876–1923)*, çev. Mete Tunçay, İletişim Yay., İstanbul: 2004.
- Tunçay, Mete, *Türkiye’de Sol Akımlar I (1908-1925)*, BDS Yay., İstanbul:1992.
- Tunçay, Mete, *Türkiye’de Sol Akımlar II (1925-1936)*, BDS Yay., İstanbul: 1992.
- Tunçay, Mete, “Türkiye’de Komünist Akımın Geçmişi Üstüne”, Murat Gültekingil (der.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol*, C. 8, İletişim Yay., İstanbul: 2007.
- Tunçay, Mete, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul: 1999.
- Turgut, Hulusi (der.), *Atatürk’ün Sırdaşı Kılıç Ali’nin Anıları*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul: 2005.
- Us, Asım, *1930–1950 Hatıra Notları*, Vakıf Matbaası, İstanbul: 1966.
- Ünlü, Barış, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar*, İletişim Yay., İstanbul: 2002.

Üstel, Füsün, *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*, İletişim Yay., İstanbul: 1997.

Yazgan, Teoman, *Önce Radyo Vardı*, Tekin Yay., İstanbul: 2006.

Zürcher, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev., Yasemin Saner Gönen, İletişim Yay., İstanbul: 2005.